VALERIU BĂLTEANU

DICŢIONAR DE MAGIE POPULARĂ ROMÂNEASCĂ

Colecţia cărţilor de referinţă – Seria Enciclopedică

Redactor: Antoaneta Olteanu
Tehnoredactor: Rodica Niţă

© Editura Paideia, 2003
701341 Bucureşti, România
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
tel.: (00401) 211.58.04; 212.03.47
fax: (00401) 212.03.48
e-mail: paideia@fx.ro
www.paideia.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BĂLTEANU, VALERIU
Dicţionar de magie populară românească / Valeriu Bălteanu. - Bucureşti : Paideia, 2003
(Colecţia cărţilor de referinţă. Seria Enciclopedică)
ISBN 973-596-136-9

398.4(498)

VALERIU BÅLTEANU

DICŢIONAR DE MAGIE POPULARĂ ROMÂNEASCĂ

PAIDEIA

Abordarea etnolingvistică a magiei populare româneşti

Magia populară a fost supusă la numeroase analize cu caracter etnologic, dintre contribuţiile în acest domeniu putând fi remarcate cele ale lui S.Fl. Marian, T. Pamfile, T. Papahagi, I.A. Candrea, Ştefania Cristescu-Golopenţia, A. Gorovei, Gh. Pavelescu, P. Caraman, A. Oişteanu etc. Abordarea etnologică a domeniului a permis acumularea unui mare număr de termeni din sfera magiei populare, precizarea sensurilor acestor termeni; nu lipsesc nici referirile la unele forme gramaticale ale termenilor şi chiar, mai rare, este adevărat, sugestii etimologice. Se constată însă imediat că cercetarea etnologică nu-şi propune abordarea sistemică a materialului lingvistic înregistrat, nu coroborează faptele de limbă cu cele de ordin spiritual, se referă doar la anumite secvenţe de ordin terminologic, fără pretenţia de a studia ansamblul elementelor ce intră în cadrul terminologiei magice populare româneşti.

Vom încerca în continuare să ne ocupăm de câteva lucrări care au pus accentul pe cercetarea de ordin lingvistic. Ov. Densusianu a publicat, între 1930 şi 1934, un studiu, intitulat *Limba descântecelor*, care cuprinde trei părţi: *Expresivitatea în descântece, Forme şi înţelesuri vechi, Creaţiuni proprii descântecelor* (v. Ov. Densusianu, *Opere*, I). Studiul menţionat se remarcă prin rigurozitatea demersului ştiinţific şi prin informaţia extrem de bogată. Lingvistul bucureştean analizează o serie întreagă de termeni ce denumesc actanţi, acţiuni sau practici magice: *a bosurca, desfăcătură, desmir, desmirat, fapt, făcătură, mirătură, pusătură, a strigoia, trimisătură* etc. Mulţi dintre aceşti termeni

sunt, pentru prima oară, supuşi unei analize din perspectivă lingvistică. Densusianu analizează pe larg utilizarea unor sufixe şi prefixe în descântece, atrăgând atenţia şi asupra unor fenomene de interferenţă româno-slavă, la nivelul magiei populare. Indicarea etimologiilor (multe soluţii îi aparţin), a derivatelor unor termeni, permite o mai clară înţelegere a legăturilor termenilor analizaţi cu restul vocabularului românesc. Precizarea sensurilor l-a preocupat permanent, astfel încât fiecare termen să fie cât mai clar definit. Este adevărat că Densusianu a acordat mai puţină atenţie localizării regionale a termenilor, stabilirii exacte a ariei de circulaţie; a înregistrat mai rar forme de plural sau din paradigma verbală. De un deosebit interes sunt încercările lui Ov. Densusianu de a stabili sensurile pe teren medical ale unor cuvinte ce denumesc practici magice: *aruncat, aruncătură, facere, faptă, făcut, făcătură, ţipătură* etc. Prin aceasta se poate observa că Densusianu intuise o serie de fenomene de transfer terminologic, chiar dacă nu se ocupă în mod special de ele. Densusianu este conştient că studiul său deschide o nouă cale de abordare a magiei populare şi va căuta să pună în valoare numeroase cuvinte, expresii neînregistrate în dicţionare, tocmai pentru a stimula interesul pentru cercetarea din perspectivă lingvistică a fenomenelor legate de magia populară, chiar dacă obiectul studiului său l-au constituit doar descântecele.

Pe urmele lui Ov. Densusianu va păşi Al. Rosetti, care caută să extindă aria de cercetare a fenomenelor lingvistice direct legate de universul descântecelor româneşti. Rosetti acordă o atenţie deosebită termenilor ce denumesc acţiuni şi practici cu caracter magic: *aruncătură, dat, facere, fapt, mânătură, năprătitură, pusătură, râmnitură* etc. În general, termenii sunt prezentaţi sub aspect semantic, făcându-se menţiuni şi asupra etimologiei, posibilelor variante sau a răspândirii în teren. Nu se fac, decât sporadic, menţiuni cu privire la anumite particularităţi, forme gramaticale. Rosetti nu comentează posibilele relaţii între terminologia magică şi lexicul etnomedical, etnobotanic sau cel al fiinţelor mitofolclorice. Ca şi Densusianu, el se opreşte asupra descântecelor (v. Al. Rosetti, *Limba descântecelor româneşti*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1975), lăsând netratate aspecte ale magiei populare româneşti, cum ar fi divinaţia, astrologia şi meteorologia populară.

Mai puţin cunoscut la noi, studiul lui Ion Popinceanu, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*, a oferit interesante sugestii şi cercetării noastre, prin modalitatea de abordare a materialului lingvistic (etimologie, derivate, sensuri, variante); este adevărat că autorul se opreşte doar asupra unora dintre termenii magici aparţinând câtorva categorii terminologice: actanţi: *solomonar, vâlvă, zodier*; acţiuni: *a deochea, a descânta, a dezlega* etc.; practici: *deochi, dezlegare, farmec, vrajă* etc.; elemente cu valoare magică: *mană, meresân*; instrumentar magic: *zodie, zodiac* etc.

Studiul lui Popinceanu, apărut în 1964, prezintă interes nu numai pentru cercetarea unor elemente de terminologie magică, ci şi pentru cunoaşterea spiritualităţii populare româneşti în general, prin analizarea a numeroşi termeni religioşi vechi (*diac, utrenie, uspenie, vâznesenie* etc.) şi a unei întregi serii de termeni din lexicul mitofolcloric românesc (*vârcolac, împroor, vergel, zână* etc.).

S-a impus atenţiei şi studiul lui Ion Taloş, referitor la unul dintre cei mai cercetaţi actanţi magici, solomonarul. Articolul, apărut în ALIL, XXV/1976, se intitulează *Solomonarul în credinţele şi legendele populare româneşti* şi se află la graniţa dintre cercetarea etnologică şi cea lingvistică. Pe baza datelor ALR, a cercetărilor proprii de teren, I. Taloş aduce în discuţie aproape toţi termenii purtători ai sensului „solomonar". Remarcăm dorinţa autorului de a localiza cât mai precis termenii discutaţi, de a indica, eventual, variantele lor, formele de plural; nu lipsesc nici încercările de a preciza etimologia termenilor. Cu toate acestea, nici I. Taloş nu şi-a propus o cercetare a terminologiei magice, dar, prin modul de utilizare a materialului lingvistic, a oferit unele sugestii şi pentru cercetarea noastră.

Etnologul ieşean Petru Caraman a introdus în circuitul ştiinţific microsistemul lexical al descolindatului, fenomen folcloric ce nu a mai fost studiat la noi. În *Descolindatul în orientul şi sud-estul Europei*, P. Caraman porneşte de la ideea că descolindatul este „o contravrajă" la colindat. Integrând colindatul şi descolindatul în seria fenomenelor magice, Caraman va demonstra existenţa unei terminologii specifice: „În concluzie, terminologia obiceiului vindicativ din cadrul colindatului e alcătuită la români din următorii termeni: *a descolinda* şi apelativele derivate: *descolindare, descolindat, descolindaţie*. La aceştia vom mai adăuga pe un al cincilea, şi anume pe *descolindă*,

care designează chiar colinda de sens invers, adică formula negativă" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 331).

Din cele prezentate se poate constata că o cercetare a lexicului magic în întregul său, într-o viziune sistemică, nu s-a realizat. Cu excepţia descântecelor, numeroase alte manifestări magico-divinatorii au fost puţin cercetate. Am căutat să utilizăm sugestiile metodologice oferite de cercetările anterioare, chiar şi de cele cu caracter etnologic, astfel încât să obţinem o imagine cât mai clară a temenilor discutaţi.

Lucrarea noastră se înscrie pe linia unor preocupări constante de cercetare a lexicului magic (cf. V. Bălteanu, *Terminologia magică populară românească*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000; *Magie şi limbă populară*, Editura Fundaţiei Universitare „Dunărea de Jos", Galaţi, 2001) şi este o primă prezentare a lexicului vrăjitoriei, în întregul său (cu posibila excepţie a unor regionalisme). În total, peste 400 de termeni vor intra în discuţie, ceea ce depăşeşte cu mult, cantitativ, orice altă lucrare lexicografică referitoare la lexicul magic; facem menţiunea că lexicul divinator românesc va fi prezent în acest dicţionar doar prin câteva elemente, deoarece el a făcut obiectul unei alte cercetări (v. şi V. Bălteanu, *Dicţionar de divinaţie populară românească*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2001).

O prezentare a lexicului practicilor magice este cu atât mai necesară, cu cât, în zilele noastre, are loc o pierdere masivă şi rapidă a acestui adevărat tezaur lingvistic şi spiritual pe care îl reprezintă terminologia magică tradiţională. Studiul nostru are în vedere toate categoriile lexicului magic:

– actanţi: *babă, descântătoare, deochetor, solomonar* etc.;
– acţiuni: *a bobi, a căuta, a descânta, a face* etc.;
– practici: *boboană, descântec, farmec, vrajă* etc.;
– tipul de activitate magică: *descântare, fermecare, legare, vrăjire* etc.;
– elemente cu valoare magică: *arunc, bozgoană, turnătură* etc.;
– caracteristici magice: *deocheat, descântat, fermecat, vrăjit* etc.;
– domenii ale magicului: *descântătorie, fermecătorie, vrăjitorie* etc.;
– instrumentar magic: *păscălie, solomonie, zodie* etc.

Prezentarea termenilor se va face pe baza unei grile de tip etnolingvistic, în care vor fi avute în vedere următoarele elemente: extensia spaţială, variantele, sensurile, derivatele, particularităţile

lexico-gramaticale, prima atestare, capacitatea de a intra în structuri idiomatice, etimologia; permanent vor fi avute în vedere credinţele, superstiţiile care pot ajuta la buna înţelegere a evoluţiilor fiecărui termen în parte. În acest fel, orice element terminologic va beneficia de o tratare complexă, care va încerca să-l „lumineze" din cât mai multe unghiuri.

Dicţionarul aduce şi o serie de elemente de noutate în lexicografia românească; poate că prima noutate este tocmai prezentarea în faţa cititorului a lexicului practicilor vrăjitoreşti în totalitatea sa. În dicţionarul nostru apar o serie de cuvinte şi sensuri, expresii neînregistrate în dicţionarele limbii române; multe dintre acestea au fost depistate de noi pe baza anchetelor proprii de teren, efectuate în mai multe judeţe ale ţării. Tot ca element de noutate poate fi considerat şi apelul consistent la termenii magici înregistraţi la românii de dincolo de graniţă (Serbia, Ucraina, Ungaria, Bulgaria); este un fond lexical foarte important, prea puţin valorificat de cercetarea ştiinţifică.

Lucrarea conţine şi unele contribuţii de ordin etimologic, soluţiile propuse de noi putând explica mai bine anumite evoluţii; în unele cazuri se oferă, de fapt, o primă soluţie etimologică pentru anumiţi termeni (*solomon, trimis* etc.).

Credem că deosebit de utile pentru specialişti pot fi contribuţiile teoretice, „strecurate" de noi în cuprinsul articolelor de dicţionar şi care vizează probleme cu caracter general (transferul terminologic, modele lingvistice, tipuri de evoluţii semantice, relaţii între mentalitatea populară şi limbaj etc.).

Pe baza materialelor conţinute în dicţionar se oferă specialiştilor o serie de posibilităţi de studiere în profunzime a problematicii generale a lexicului magic: reconstituirea principalelor straturi terminologice, urmărirea evoluţiei terminologiei magice în spaţiu şi timp, studierea proceselor derivative şi semantice specifice domeniului, acceptarea magiei populare ca sursă importantă a frazeologiei româneşti. Nu în ultimul rând, dicţionarul de faţă atrage atenţia asupra deosebitei valori gnoseologice a elementelor lexicului magic şi sugerează posibilitatea realizării unui studiu de profunzime asupra spiritualităţii populare româneşti, care să ia în discuţie numeroasele

interferenţe, conexiuni între elementele de terminologie magică şi cele aparţinând altor sfere lexicale (terminologia fiinţelor mito-folclorice, lexicul etnomedical, lexicul etnobotanic etc.) care, în esenţă, au la bază mentalitatea tradiţională de tip mitico-magic.

Prin însumarea materialelor cuprinse în *Dicţionarul de divinaţie populară românească* şi în lucrarea de faţă (care cuprinde, repetăm, în principal, lexicul practicilor vrăjitoreşti), cititorul va avea imaginea completă a lexicului magic românesc; *Terminologia magică populară românească* (apărută în 2000, tot la Editura Paideia) oferă, în plus, numeroase concluzii obţinute pe baza materialelor din lucrările amintite.

Autorul

A

Abgar s.n. v. **Advar**

Adăpa vb. Deşi pare o prezenţă ciudată în cadrul terminologiei magice, verbul *a adăpa* aduce o serie de elemente suplimentare pentru mai buna înţelegere a specificului acţiunilor cu caracter magic. Contextele cercetate ne sugerează o sensibilă apropiere de verbul *a da*; dacă avem în vedere şi valoarea „a otrăvi", ne putem convinge mai uşor de apropierea dintre cele două verbe. Explicaţia ar putea fi următoarea: ca şi verbul *a da*, *a adăpa* indică utilizarea unor substanţe lichide „prelucrate" malefic şi administrate altor persoane. Verbul *a adăpa* are sensul „a face farmece" (*Lexic regional*, II, p. 20) şi este atestat în zona Galaţi; din informaţiile noastre, acest verb are semnificaţie magică şi în zona Alba, jud. Tulcea (informaţie de teren); el provine din (lat.) *adaquare* (DA, tom I, partea I, p. 34; SCRIBAN, p. 68) şi este atestat pentru prima oară în 1688 (v. TDRG). Sensul „a otrăvi" este înregistrat de Tiktin (TDRG, fasc. 2, p. 113). Scriban nu menţionează sensul magic, în schimb, notează variantele (vest) *adap* şi (est) *adăp* (SCRIBAN, p. 68). Cuvântul analizat apare şi în ALR SN, VII, h. 1854, h. 2035, dar fără a denumi o acţiune cu caracter magic. Contextele în care apare verbul menţionat sugerează o anumită pricepere a actanţilor respectivi în realizarea acţiunii de *a adăpa*: „Găgiuleasa ştie *să adape*" (*Lexic regional*, II, p. 20). Verbul *a adăpa* a avut ecouri în sfera terminologiei populare medicale; în acest sens, se poate urmări termenul *adăpătură*, „orice soi de boală prin vreun farmec, dată cuiva prin adăpare, prin băutură" (N. Păsculescu, *Literatură populară română*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1910, p. 319). Asupra implicaţiilor pe terenul medicinei populare insistă şi T. Pamfile, oferind interesante materiale din zona Ţepu

(jud. Galaţi): „Când eşti *adăpat*, simţi dureri grele la inimă"; „Când cineva îţi poartă ciudă şi mânie [...]; te *adapă*, îţi *dă* ori te otrăveşte prin mâncare sau băutură, fără ştiinţă şi bănuială din parte-ţi" (T. Pamfile, *Boli*, p. 9). Prin specificul acţiunii sale, termenul *a adăpa* se înscrie în seria verbelor ce implică acţiuni magice cu caracter malefic.

Adăpat,-ă adj. Sensul pe teren magic al acestui termen este „vrăjit, fermecat" şi a fost înregistrat în zona Covurlui (v. **Adăpa**); el provine de la verbul *a adăpa*, mai precis de la forma participială a acestuia, şi a fost atestat pentru prima oară în 1642 (v. DA, tom I, partea I, p. 34), dar fără sens magic. D. Udrescu glosează cuvântul discutat cu sensul (despre băuturi, lapte etc.) „amestecat cu apă, falsificat" (D. Udrescu, *Glosar dialectal. Argeş*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1967, p. 1). O serie de lucrări lexicografice nu menţionează valoarea înregistrată de noi pe teren magic: „faptul de a (se) adăpa" (DLRM, p. 8; DEX, p. 11), după cum nu reţin nici valenţele magice ale verbului de la care provine, *a adăpa*. Pe teren tradiţional, omul poate fi *adăpat* printr-o operaţiune cu caracter magic, în care se întrebuinţează de obicei argintul-viu: „Cel care s-a îmbolnăvit (i s-a dat) se mai zice că a fost *adăpat* cu argint-viu" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970, p. 494). T. Pamfile atrage atenţia şi asupra unor simptome ale acţiunii de adăpare: „când eşti adăpat, simţi dureri grele la inimă" (T. Pamfile, *Boli*, p. 9). Prin transfer terminologic, adjectivul menţionat de noi a pătruns şi în terminologia medicală, cu sensul „intoxicaţie" (DA, tom I, partea I, p. 34), fiind sinonim cu *adăpătură*, „orice soi de boală prin vreun farmec, dată cuiva prin adăpare, prin băutură" (N. Păsculescu, *op. cit.*, p. 319). Interesant este şi faptul că această afecţiune se putea trata tot cu argint-viu (pe baza unui cunoscut principiu al medicinei magice): „contra adăpatului, ori de unde să fi provenit, babele de la ţară întrebuinţează, mai cu seamă, argint-viu" (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_1$, p. 282). Termenul analizat de noi are un corespondent pe terenul obiceiurilor matrimoniale în Oltenia: *adăpat*, „obicei la nuntă; mireasa merge însoţită de băieţi şi fete la fântână, unde varsă trei pahare cu apă" (*Glosar regional. Oltenia*, p. 1). Acest din urmă substantiv, omonim cu termenul analizat de noi, provine din forma de supin, fără prepoziţie, a verbului *a adăpa*, care în Oltenia are şi sensul „a duce mireasa la fântână pentru a îndeplini un anumit ritual" (*Idem*) şi, în concluzie, nu are sens magic.

Aducătură s.f. Termenul indicat este înregistrat la forma de plural (*aducături*), cu sensul „farmece, aruncături" (AAF, III, p. 146); după cum se observă, el denumeşte o practică magică de tip malefic şi este format de la verbul *a aduce*, cu sufixul *-tură*. De remarcat este şi faptul că în terminologia medicală populară românească există substantivul *adusătură*, care, după I.A. Candrea, reprezintă „orice boală adusă în casă prin farmecele sau vrăjile unui duşman" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 176); şi autorii DA definesc boala respectivă într-un mod asemănător: „orice boală presupusă a fi adusă în casă prin farmece sau vrăji" (DA, tom I, partea I, p. 53). Forma de plural a acestui substantiv care denumeşte o boală provocată pe cale magică este *adusături* (v. DA), care diferă din punct de vedere formal de termenul analizat de noi, doar prin faptul că provine de la o altă formă a verbului *a aduce* (*adus*). Credem că termenul medical reprezintă de fapt „o proiecţie" a termenului magic în cadrul lexicului etnoiatric. Densusianu, de altfel, menţionează printre termenii medicali populari şi pe *adus* şi *adusătură* (Ov. Densusianu, *Opere*, I, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 222), care ne sugerează că pe teren medical au fost preferate substantivele formate de la baza derivativă *adus*, nu *aduc*, poate pentru că indică o atitudine oarecum pasivă a celui căruia i se „aduce" boala respectivă. După cum observă Antoaneta Olteanu, „când este vorba de *adusătură*, înregistrăm nuanţa de act împlinit, realizat; destinatarul are în general un rol pasiv, el priveşte oarecum neputincios invazia maleficului" (Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, Ed. Paideia, Bucureşti, 1998, p. 81). Acest substantiv este atestat pentru prima oară, ca şi *aducătură*, în secolul al XIX-lea (v. S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 105).

Advar s.n. Pentru autorii DA, *advarul* reprezintă „un fel de fruntare sau brăţări pe care sunt scrise părţi din legea evreiască, ce şi le pun evreii când spun rugăciunea" (DA, tom I, partea I, p. 53); pe lângă acest sens este menţionată şi extensia semantică produsă în cazul termenului discutat, şi anume trecerea la sensul mai general „talisman". N. Cartojan semnalează şi el trecerea cuvântului *avgar* de la un sens particular la unul general: „cuvântul, cu variantele *avgare*, prin corupţie *advare* sau *argare*, care însemnează azi orice amulet, în genere salv-conduct mistic căruia superstiţia populară îi atribuie o virtute profilactică". După cum se poate observa, termenul *avgar* (*advar*) denumeşte un element cu valoare

magică, în speţă un tip de amuletă, de talisman. Pe terenul culturii medievale româneşti au fost reţinute câteva menţiuni interesante referitoare la cuvântul discutat; astfel, într-un text din secolul al XVII-lea, sunt aspru judecaţi cei care „poartă la sine *avgare* sau ierbi ca să nu se apropie nemica de dânşii". Într-un text de la 1645, I. Muşlea depistează un puternic atac al episcopului Sava Brancovici împotriva practicilor de esenţă păgână: „or avea grijă preoţii şi or porunci poporenilor să se ferească de tot felul de nelegiuiri [...], de baiere sau *avgare* de farmece, sânvăsii (I. Muşlea, *Cercetări*, I, p. 12). De altfel, tot pe baza cercetării textelor vechi româneşti, V. Bogrea stabilise funcţia acestui element magic: „*Abgarul* [...] era menit să servească de talisman" (V. Bogrea, *Pagini*, p. 3). În ceea ce priveşte răspândirea termenului *advar*, ne putem baza pe observaţiile lui N. Cartojan şi V. Bogrea: „În unele ţinuturi – în părţile Sighişoarei şi în Banat – se poartă şi azi talismane numite *avgare*" (N. Cartojan, *Cărţile populare în cultura românească*, Ed. Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974, II, p. 172); „acest obicei superstiţios al Sfâtului *Argariu* dăinuieşte în părţile Sighişoarei şi Banatului" (V. Bogrea, *Pagini*, p. 6). Pe baza acestor informaţii, se poate constata pătrunderea termenului magic şi în nomenclatura sărbătorilor religioase din zonele amintite. Cu privire la etimologia substantivului discutat s-au emis câteva opinii: Tiktin îl derivă din cuvântul turcesc *edvar*, „inel" (v. TDRG), în timp ce Hasdeu crede că termenul provine de la cuvântul ebraic *hadevarium*, „precept" (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_1$, p. 450). Autorii DA nu acceptă nici una dintre ipoteze, considerând substantivul *advar* cu „etimologie necunoscută" (DA, tom I, partea I, p. 53). Cel care a oferit explicaţia etimologică corectă a fost V. Bogrea, care arată că *abgarul* este de fapt, „epistola către Hristos a lui Abgar al V-lea Ukkoha" (V. Bogrea, *Pagini*, p. 6); opinia acestuia este reluată de N. Cartojan şi comentată din perspectiva evoluţiei lingvistice pe sol românesc: „Astfel, numele regelui Edesei, care a introdus creştinismul în Siria, a ajuns în lexicul românesc un nume comun, cu sensul de amulet – o curioasă evoluţie semantică în viaţa cuvintelor" (N. Cartojan, *op. cit.*, II, p. 173). Considerată ca element păgân, „poslania lui Avgaru" (N. Cartojan, *op. cit.*, I, p. 335) este trecută sub interdicţie de către Staicu Grămăticul, într-o primă listă de interdicţii, pe la 1667-1669. Acest fapt ne determină să credem că în perioada medievală *avgarele* au fost răspândite şi în alte zone, în afara celor reţinute de Bogrea şi Cartojan. După cum

s-a putut observa, termenul a fost înregistrat prima oară în secolul al XVII-lea şi prezintă o serie de variante: *abgar*, *avgar*, *argar*.

Aforisi vb. v. **Afurisi**

Afurima vb. Termenul menţionat nu este înregistrat în lucrările lexicografice consacrate (nici în DA!), ci apare doar într-o culegere de material dialectal din zona Argeş, cu sensul „a blestema": „Când te-oi afurima eu, praful s-alege!" (D. Udrescu, *Glosar regional. Argeş*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1961, p. 2). Autorul lucrării menţionate indică şi localităţile în care este înregistrat termenul: Săpata de Sus, Săpata de Jos, Moşova, Vaţa, Costeşti, toate din Argeş. De la verbul discutat provine şi un alt termen magic, *afurimat* (v. *Afurimat*), cu sensul „blestemat". Cu privire la originea verbului *a afurima* nu există nici un fel de opinie; Udrescu nu are în vedere acest aspect, iar alţi cercetători nu s-au ocupat de termenul discutat. Noi credem că acest verb provine din contaminarea verbului *a afurisi* cu *a blestema*, dat fiind faptul că, pe teren popular, cele două verbe se apropie ca sens.

Afurimat,-ă adj. D. Udrescu înregistrează acest cuvânt cu sensul „blestemat, afurisit" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 2) în aceleaşi localităţi din Argeş în care se foloseşte şi verbul *a afurima*, din a cărui formă participială provine termenul discutat. Ar fi de observat că, în general, cuvintele purtătoare ale sensului „blestemat" provin de la formele participiale ale unor verbe ce au semnificaţia „a afurisi", „a blestema". După cum observă D. Udrescu, acest cuvânt este folosit mai mult ironic, el pierzându-şi amprenta magică: „*Afurimat* copil, iar a şters-o!" *Afurimat* poate fi utilizat şi sub formă substantivală, tot cu referire la copii: „Afurimatule, intri tu-n mâinile mele" (D. Udrescu, *idem*, p. 2). Astăzi acest cuvânt şi-a pierdut practic semnificaţia magică şi mai este utilizat încă în câteva localităţi din Argeş (Cepari, Broşteni, Poiana Lacului), unde *a afurima* a ieşit din uz.

Afurisanie s.f. În dicţionarele noastre, *afurisenie* şi *afurisanie* apar în posturi uşor diferite. Autorii DA consideră pe *afurisanie* ca termen-bază, format după model slav (*zaklinanie*), unde recunoaştem sufixul *-anie*, ceea ce permite interpretarea lui *afurisenie* ca variantă ulterioară: „din *afurisanie*, prin schimbul obicinuit între *-anie* şi *-enie*" (DA, tom I, partea I, p. 64).

Autorii DEX, ţinând probabil cont de răspândirea mai mare a lui *afurisenie*, îl vor trata pe *afurisanie* ca variantă (DEX, p. 19). Noi am optat pentru soluţia oferită de DA, care, cel puţin, se bazează pe o anume evoluţie istorică şi lingvistică probată cu documente. Termenul discutat avea în trecut un sens pur religios, „excomunicare" (v. DA), dar, cu timpul, „s-a generalizat, însemnând numai «blestem» de orice natură": „În multe părţi este datina de a se ceti [...] încă şi rugăciunile iertăciunii de tot blestemul şi *afurisenia*" (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 310). Lazăr Şăineanu nu menţionează pentru *afurisanie* şi sensul pe teren magic („blestem"), ci doar pe cel religios: „pedeapsă canonică; anatemă; excomunicare" (DULR, p. 11). DLRM, ca şi DEX, face trimitere la varianta *afurisenie*, indicând atât sensul religios, cât şi pe cel magic: „blestem"; „anatemă" (DLRM, p.13). I.M. Stoian ia în discuţie tot varianta *afurisenie*, insistând asupra valenţelor pe teren religios: „pedeapsă canonică prin care o persoană este îndepărtată din obştea credincioşilor şi oprită pentru un timp de a frecventa biserica"; „anatemă" (I.M. Stoian, *Dicţionar religios*, Ed. Garamond, Bucureşti, 1993, p. 18). Observând totuşi evoluţia semantică produsă, I.M. Stoian adaugă la sfârşit şi sensul „blestem"; de fapt, pe terenul culturii populare termenul discutat apare (şi aşa destul de rar) cu acest din urmă sens, doar persoanele direct implicate în desfăşurarea serviciului religios utilizând şi sensul prim. Termenul discutat de noi provine din verbul *a afurisi*, cu sufixul *-anie*, are forma de plural *afurisenii* („S-au lucrat straşnice legături cu grozave *afurisenii*..."; v. DA) şi este atestat pentru prima oară într-un text din secolul al XVII-lea: „De o va găsi că curveşte cu om din clirosul bisericii, poate să-i ucigă pre amândoi şi să nu să teamă de *afurisenie*" (DA, tom I, partea I, p. 64). În legătură cu termenul menţionat, mai putem indica prezenţa sa în expresia *nici măcar de afurisenie*, circulând pe teren popular cu sensul „câtuşi de puţin, de fel" (DEX, p. 19).

Afurisât,-ă adj v. **Afurisit-ă**

Afurisenie s.f. v. **Afurisanie**

Afurisi vb. Ultima ediţie a DEX menţionează doar o parte dintre semnificaţiile pe teren magic ale verbului *a afurisi*: „a arunca anatema asupra cuiva, a anatemiza"; „a se jura" (DEX, p. 19). Mult mai nuanţată este prezentarea sensurilor în DA: pe lângă sensul pe teren religios

(„a alunga pe cineva pentru câtva timp din comunitatea bisericească, luându-i dreptul de a se închina după legea creştinească"), se observă cu justificare că „astăzi sensul s-a generalizat asupra oricărui blestem, aşa încât, dacă voim să exprimăm excomunicarea, trebuie să adăugăm «în numele bisericii» (DA, tom I, partea I, p. 65). Consfinţind o realitate lingvistică, autorii DA adaugă – „încolo sensul e «a blestema»". Tot pe teren popular este înregistrată şi o altă valoare semantică (reţinută şi de DEX): „ce se jură sub pedeapsa blestemului" (*Idem*). Verbul analizat este înregistrat prima oară în secolul al XVII-lea în *Cazania* lui Varlaam şi prezintă importanţă pentru cercetarea lexicului magic şi prin termenii pe care i-a generat: *afurisenie*, *afurisanie*, *afurisit*. Interesant este şi substantivul *afurisache*, înregistrat de Udrescu în Argeş: „calificativ peiorativ adresat mai ales copiilor neascultători sau bărbaţilor uşuratici"; „afurisit" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 2). Acest substantiv este folosit doar în limbajul cotidian, neavând nici un fel de implicaţii magice: „Afurisache, pun eu gheara pe tine!"; „Unde mi-ai fost, afurisache?" (*Idem*). În descântece, *a afurisi* este folosit în mod evident cu sensul „a blestema": „te leg şi te pecetluiesc şi te *afurisesc*, că, precum nu merge mortul, aşa să nu poţi merge tu" (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 162). De altfel, această secvenţă de descântec este structurată pe modelul blestemului. Tot pe teren popular am înregistrat o evoluţie semantică interesantă, trecerea verbului analizat spre sensul „a strica": „Prin judeţul Tutova se zice chiar că cel ce mănâncă struguri înainte de această zi (6 august – n.n.) îşi *afuriseşte* maţele" (T. Pamfile, *Sărbătorile*, p. 145). Cât priveşte originea acestui termen, s-au emis două ipoteze; autorii DA îl consideră de origine greacă, „probabil prin mijlocire paleo-slavă" (DA, tom I, partea I, p. 65), în timp ce majoritatea lucrărilor lexicografice mai noi merg pe ideea împrumutului din slavona bisericească: din sl. *aforisati* (DEX, p. 19). Verbul discutat prezintă şi o variantă ieşită din uz, *a aforisi* (DA, tom I, partea I, p. 65).

Afurisit,-ă, adj. I.M. Stoian indică pentru acest termen următoarele sensuri: „om pedepsit cu afurisenia", „om ticălos, blestemat, îndrăcit, păcătos, rău la suflet" (I.M. Stoian, *Dicţionar religios*, p. 18). Şi alte lucrări lexicografice menţionează sensurile de mai sus, atrăgând atenţia şi asupra unui sens care a pierdut implicaţiile religioase sau magice: „(copil) ştrengar, poznaş" (DEX, p. 19); „ştrengar, poznaş" (DLRM, p. 14). Pe teren popular, *afurisit* are sensul „blestemat": „Blestema [...] pe *afurisita* de

ghicitoare „ (P. Ispirescu, *Legende*, p. 55). „Cei mai mulţi însă cred că cel ce se chinuieşte mult cu moartea sa a trebuit să facă multe păcate grele, ori a fost de cineva *afurisit*“ (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 33). Termenul este de asemenea folosit în formulele de jurământ: „Să fiu *afurisit*...“, sau în cele de blestem „Fire-ar *afurisit*...“ (v. DA, tom I, partea I, p. 65). Interesant este şi faptul că *afurisit*, care provine din forma participială a verbului *a afurisi*, este înregistrat pentru prima oară într-un text din 1606, deci cu câteva decenii înainte de prima atestare a verbului de la care provine; prezintă şi varianta moldovenească *afurisât*.

Amulet s.n. v. **Amuletă**

Amuletă s.f. „Obiect (purtat de om cu sine), căruia i se atribuie în mod superstiţios o putere de a feri de rele, de a apăra de boale“ (DA, tom I, partea I, p. 156); „Mic obiect căruia vechi superstiţii îi atribuie puterea magică de a aduce noroc“; „talisman“ (DEX, p. 36). Deşi termenul este împrumutat din franceză, trebuie să remarcăm că substantivul francez provine, la rândul său, din lat. *amuletum*, „obiect mic ce fereşte de rele“ (DMDMR, p. 25), ceea ce ne sugerează că substantivul discutat ne atrage atenţia asupra uneia dintre coordonatele cele mai interesante ale materialului arhaic indo-european. La români, în calitate de amulete au funcţionat o serie de texte necanonice, precum *Călătoria Maicii Domnului în Iad*, *Epistola Domnului nostru Iisus Hristos*, *Sfântul Sisinie*, *Visul Maicii Domnului*. „Un anumit gen de amuletă, ce nu ţine de tradiţia creştină, ci vine din vremuri preistorice, poate fi considerat şi mărţişorul românesc“ (*Ibid*., p. 26). Pe teren popular, termenul analizat poate să apară în forma *amuletă* sau în varianta *amulet*: „La gât o amuletă pentru deochiu“ (v. DA, tom I, partea I, p. 156); „Cărticica [...] femeile o poartă apoi ca *amulet* la sine“ (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 28). Existenţa celor două variante este dată de faptul că în Transilvania a pătruns şi termenul de origine germană *amullet*, în timp ce în Moldova şi Muntenia a cunoscut o mai mare răspândire cuvântul provenit din fr. *amulette*. Mihai Nistor consideră că şi crucea ar putea reprezenta un tip de amuletă: „credinţe în însuşirile miraculoase ale *amuletei* au apărut în comuna primitivă şi se păstrează până astăzi, în purtarea crucii în creştinism“ (M. Nistor, *Dicţionar de religiologie*, Iaşi, 1982, p. 12). Trebuie să remarcăm că pe teren popular termenul *amuletă* este în general mai puţin folosit, apelându-se, de obicei,

la substantive ca *baier*, *carte*, *noroc*, *numeruş*, *răvaş*. Acest din urmă termen atrage atenţia asupra utilizării cuvântului scris pe teren magic, toate tipurile de amulete având, în ultimă instanţă, semnificaţia de „elemente cu valoare magică". Termenul *amuletă* este înregistrat prima oară în secolul al XIX-lea (v. DA) şi nu prezintă derivate.

Amuţi vb. Verbul menţionat denumeşte o acţiune de „legare" pe cale magică; această valoare se manifestă şi în expresia *a amuţi de gură*, „a face pe cineva prin vrajă să-şi piardă graiul" (DA, tom. I, partea I, p. 157). Sensul amintit este înregistrat în Bucovina (Elena Sevastos, *Nunta la români*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1889, p. 12): „De mână m-au luat, De gură m-au *amuţit*", cât şi în zona Rediu, jud. Neamţ (anchetă proprie). În multe descântece, acţiunea menţionată este realizată de actanţi imaginari, ceea ce face ca ea să nu intre, în astfel de situaţii, sub incidenţa cercetării noastre; reamintim faptul că ne ocupăm doar de acţiunile realizate de actanţi magici umani. Acţiunea denumită de verbul *a amuţi* a fost înregistrat, de noi şi în cazul unor actanţi umani. Subiectul anchetat în satul Rediu (Neamţ) ne confirmă posibilitatea realizării acţiunii menţionate de către actanţi umani: „ţâgăncile di la Dochia (localitate învecinată – n.n.) poate sî amuţascî cu farmici". Posibilitatea amintită, de amuţire a cuiva prin farmece, este sugerată şi de un cunoscut text din opera lui I. L. Caragiale; Marghioala, eroina din nuvela *La hanul lui Mânjoală*, era bănuită „că umblă cu farmece" şi că, pe cale magică, a amuţit pe unul dintre cei ce prădaseră hanul: „frate-său (al unuia dintre hoţi – n.n.) a dat să vorbească, dar n-a putut – *amuţise*" (I.L. Caragiale, *Kir Ianulea*, *Nuvele şi povestiri*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1969, p. 105). Autorii DA amintesc şi o structură lingvistică derivată din expresia menţionată la început: *amuţit de gură* „lipsit (prin vrăji) de facultatea de a vorbi" (DA, tom I, partea I, p. 158). În contextul magiei populare româneşti, verbul *a amuţi* poate fi analizat în strânsă legătură cu verbul *a dezmuţi* (*a dismuţi*), care indică o acţiune reparatorie, după cum sugerează Rosetti: „a vindeca de muţenie" (Al. Rosetti, *Limba descântecelor româneşti*, p. 103). Elementele amintite par a sugera o acţiune de control magic al vorbirii, mai ales dacă introducem în discuţie şi materialele oferite de verbul *a lega* (v. **Lega**). Verbul *a amuţi* provine din lat. *ammutire* (DA, tom I, partea I, p. 157) şi este înregistrat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 2, p. 175); în ALR II/I, h. 42, el este consemnat fără sens magic.

Apă s.f. Substantivul menţionat are numeroase implicaţii pe terenul magiei populare. Este suficient să amintim expresii ca *a închega apa (apele), a face apa* etc. Pe lângă expresii de acest fel există numeroase sintagme care probează valenţele magice ale apei: *apă nencepută* (DA, tom I, partea I, p. 184); *apă vie* (*Idem*); *apă moartă* (*Idem*); *apă mută* (DLR, tom VI, fasc. 12-13, p. 1058); *apă iordănită* (A. Raţiu, *Românii de la est de Bug*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993, p. 115); *apă sfinţită* (*Idem*); *apă închegătoare* (DA, tom II, partea I, p. 576); *apă întâlnită* (Antoaneta Olteanu, *Ipostaze ale maleficului în medicina magică*, Ed. Paideia, Bucureşti, 1998, p. 218); *apă de la întâlnitură* (*Idem*), *apă descântată* (T. Pamfile, *Dragostea*, p. 29; informaţie de teren: Măcişeni, jud. Galaţi); *apă fermecată* (*Idem*); *apă de leac* (*Calendarul Maramureşului*, p. 83); *apă cotată* (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 140); *apă desfăcută* (Elena Sevastos, *Literatură*, p.161); *apă nigrăită* (DLR, tom VII, partea I, p. 238); *apă vrăjită* (T. Pamfile, *Dragostea*, p.189; informaţie de teren: Umbrăreşti, jud. Galaţi); *apă înviitoare* (DA, tom II, partea I, p. 576). Într-o serie din sintagmele menţionate putem recunoaşte diverse tipuri de apă utilizate în descântece şi practici magice (*apa nencepută, apa mută, apă întâlnită* etc.), în timp ce în alte sintagme sunt menţionate diverse tipuri de apă supusă unor acţiuni magice (*apă descântată, apă fermecată, apă iordănită, apă vrăjită* etc.). Dacă apa din prima categorie se aducea cu numeroase precauţii şi era supusă la numeroase interdicţii, apa din cea de-a doua categorie era vărsată, după întrebuinţare, în locuri ferite şi după ce actantul îşi lua o serie întreagă de precauţii: „După descântare, apa nu mai poate să fie întrebuinţată la nimic, ci trebuie aruncată într-un loc neumblat, ca să nu calce nimeni pe dânsa. Boala pentru care s-a descântat s-a comunicat apei, şi dacă cineva ar călca pe dânsa, s-ar prinde boala de el.“ (A. Gorovei, *Literatură populară*, II, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 88). Substantivul *apă* serveşte şi la denumirea a numeroase boli: *apă* „dropică“, *apa-trândului* – „dizenterie“, *apă albă* – „cataractă“, *apă neagră* – „glaucom“ (v. DA, tom I, partea I, p. 185).

Arbalţ s.n. v. **Orbalţ**

Argar s.n. v. **Advar**

Argint s.n. Pe teren medical, acest cuvânt are sensul „sifilis" (V. Butură, *Enciclopedie etnobotanică românească*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 256). Pentru cercetarea noastră prezintă interes faptul că *argint* este şi denumirea unei plante folosite în medicina populară pentru boala numită *argint*. Această plantă se mai numeşte popular *arginţică* (Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic*, Editura Academiei, Bucureşti, 1961, p. 100) şi „se folosea ca leac împotriva diferitelor erupţii cutanate, mai ales la copii" (V. Butură, *op. cit.*, p. 30). Autorii DA nu fac nici o menţiune cu privire la planta respectivă.

Argint-viu s.n. Substantivul *argint*, cu atâtea implicaţii pe teren magico-medical, este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea şi provine din lat. *argentum* (DA, tom I, partea I, p. 242). Deşi este un cuvânt mult întrebuinţat pe teren popular, el nu prezintă derivate cu semnificaţie pe teren magic; doar *arginţică* prezintă interes, prin unele implicaţii pe terenul medicinei populare.

Interesante sunt implicaţiile argintului-viu pe terenul culturii populare şi, în special, pe cel al medicinei tradiţionale. Şăineanu defineşte argintul-viu ca „substanţă metalică argintie şi de o mare vioiciune; serveşte la facerea barometrelor şi termometrelor şi joacă un mare rol în superstiţiile populare (DULR, p. 34). Pentru această din urmă situaţie Lazăr Şăineanu aminteşte „darea de argint-viu" (*Idem*) ca pe una dintre cele mai cunoscute proceduri magice cu caracter malefic. Şi noi am înregistrat pe teren, în diverse locuri, expresii populare care trimit spre utilizarea magico-medicală a mercurului: *a da argintu* (Padina, jud. Buzău), *a da argint giu* (Măcişeni, jud. Galaţi). Cu referire la argintul-viu, şi Iordan Datcu face o observaţie care confirmă cele de mai sus: „folosit în trecut pentru tratamentul sifilisului, cât şi în farmecele pentru a provoca un rău duşmanilor" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *Materialuri folcloristice*, III, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981, p. 251). Observaţia de mai sus este importantă şi prin indicarea argintului-viu ca leac contra sifilisului. În astfel de situaţii avem de a face cu acelaşi principiu al „asemănării numelor", căci sifilisul este cunoscut în popor şi sub denumirea de *argint*, iar argintul-viu este de multe ori numit pur şi simplu *argint* (v. *a da argintu*). Nu lipsit de interes este şi faptul că, uneori, argintul-viu se dădea de către vrăjitoare bolnavului pentru a elimina argintul-viu trimis (dat) acestuia de către un duşman, evident cu scop malefic: „Tu, argintule... (argint-viu – n.n.) /

Să umbli de la 3 până la 9 / Prin toate vinele, / Prin toate încheieturile, Să scoţi argintu (argintul-viu dat de duşman – n.n.) / Faptu şi datu." (Antoaneta Olteanu, *op. cit*., p. 224).

Arici s.m. Acest substantiv este înregistrat cu sensul „plantă de leac" pentru boala numită popular *arici*, conform unui principiu cunoscut al medicinei magice, valabil şi în cazul altor plante cu numele identic cu cel al bolii pe care o tratează: *gălbenare*, *gălbează*, *holeră*, *şopârlaiţă* etc.: „inflamaţie la membre" (V. Butură, *op. cit*., p. 256); „boală de piele la om şi boală de picioare la cai şi la vite (prin analogie cu trupul ţepos al ariciului)" (DULR, p.35); „boală de plante numită şi tăciune" (*Idem*); „o boală a viţei-de-vie" (DA, tom I, partea I, p. 251); „nişte bube la cununa unghiei vitelor" (*Idem*). Din punctul de vedere al terminologiei magice interesează însă nu aceste sensuri, ci acela de „plantă de leac" utilizată pentru tratarea unora din afecţiunile menţionate; este vorba de planta *Echinops sphaerocephalus*, numită popular *arici* (A. Borza, *op. cit*., p. 203). Autorii DSB înregistrează în Banat cuvântul *arici* atât cu sensul pe teren medical, cât şi cu cel pe teren magic: „neg la mâini"; „plantă". DA consemnează planta cu numele popular *arici*, *rostogol* (în Banat), fără însă a menţiona şi bolile pentru care este folosită (DA, tom I, partea I, p. 251). Un fapt interesant menţionează I.A. Candrea: „Când vitele au *arici* la picior (un fel de umflătură ce se face deasupra copitei la cai şi la boi), se taie un *arici* de viu şi se pune fierbinte la umflătură" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 324). Exemplul menţionat este extrem de sugestiv cu privire la mecanismul care a stat la baza utilizării terapeutice a plantei numite popular *arici* (caz analizat de noi); este vorba de un leac simbolic, bazat pe simpla asemănare de nume. „Dacă numele pe care îl dă poporul bolii seamănă întocmai sau i se pare că prezintă oarecare asemănare cu numele unei plante, unui animal [...], acestea sunt recomandate cu toată seriozitatea ca leacuri ale numitelor boli, şi poporul nu se îndoieşte o clipă de eficacitatea lor" (*Idem*). Termenul discutat provine din lat. *ericium*, este atestat pentru prima oară la 1640 (DA) şi prezintă şi alte interesante implicaţii pe terenul culturii populare; astfel, în expresiile *parcă i-a spus ariciul la ureche şi l-a îndemnat ariciul*, substantivul *arici* are sensul „diavol", fiind folosit cu valoare eufemistică. *Arici* mai este şi denumirea unui dans popular, înregistrat în Băileşti, Dolj (DA, tom I, partea I, p. 251). Şi derivatele termenului discutat au implicaţii la nivel tradiţional: *aricitură*, „boală", *aricelă*, „boală a cailor", *a se arici*, „a fi atins de una dintre boalele numite arici" (DA, tom I, partea I, p. 250-251).

Armurar s.n. Plantă utilizată „pentru a vindeca armurariul“ (DA, tom I, partea I, p. 264); „se mai numeşte şi *armurare*“ (*Idem*), ca şi boala omonimă. Denumită ştiinţific *Silybum marianum*, era folosită în diverse afecţiuni şi „a fost un leac obişnuit pentru *armurare*, de aceea se cultiva în grădinile ţărăneşti din multe zone“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 32). Deşi autorii DA observă că „se întrebuinţează de săteni contra unei boale de vite numită *armurariu*“ (DA, tom I, partea I, p. 264) în zona Broşteni, Suceava, credem, pe baza materialelor cercetate, că utilizarea ei magico-medicală era mult mai răspândită, poate chiar la nivelul întregii ţări. La utilizarea acestei plante contra bolii omonime se referă şi Al. Borza (*op. cit.*, p. 204), cât şi Maria Sitaru (SMPTRE, p. 68). Termenul discutat prezintă câteva variante: *armurariu*, *armurare*, *armurarie*, *harmurar* (v. Al. Borza, *op. cit.*, p. 204; v. DA). DA oferă explicaţia etimologică pentru termenul discutat: „prin haplologie, în loc de *armurărar*, planta întrebuinţată împotriva „armurarei“, derivat din *armurare* cu sufixul nume de agent *-ar*. (DA, tom I, partea I, p. 264). Prima atestare a termenului datează din secolul al XIX-lea; am reţinut un singur derivat semnificativ, *armurăriţă*.

Armurare s.n. v. **Armurar**

Armurarie s.n. v. **Armurar**

Armurariu s.n. v. **Armurar**

Arunc s.n. Substantivul este utilizat, la plural, cu sensul „vrăji, farmece“ (DSB, I, p. 128). Autorii DSB semnalează şi o altă valoare a termenului, utilizat tot la forma de plural (*aruncuri*), „unsori vrăjite şi aruncate la casa bolnavului“ (*Idem*). Din cele menţionate se poate observa că substantivul *arunc* (pl. *aruncuri*) denumeşte nu numai practica magică, ci şi un element cu valoare magică, deci el are o dublă semnificaţie pentru magia populară. Acest termen, înregistrat doar în Banat, a pătruns şi în unele imprecaţii: *Aruncu să te mănânce!* (*Idem*). Etimologia termenului este clară, după părerea noastră provine de la verbul *a arunca*, prin derivare regresivă. Sinonim cu acest termen este termenul *aruncătură*, mult mai extins ca arie de utilizare decât *arunc*.

Arunca vb. Este un alt verb de origine latină, cu implicaţii atât pe terenul divinaţiei populare, cât şi pe acela al vrăjitoriei. I.A. Candrea atrage atenţia asupra verbului amintit şi a unor disponibilităţi ale sale pe terenul magiei populare: *a arunca* (farmece), „a căuta să-i facă un rău" (CADE, p. 85). Lingvistul bucureştean a sesizat corect faptul că verbul analizat cere o complinire care să denumească un element cu valoare magică, după cum confirmă şi alte materiale: „Babele care descântă spre *a arunca* faptul [...] vor intra în iad" (Şez., XVIII, p. 240). De asemenea, verbul *a arunca* se poate combina cu substantive ce denumesc unele afecţiuni: cel mai des este utilizat cuvântul *abubă*: „...femeea care lucră păţeşte ceva: o cuprinde vr'o boală, îi coace vreun deget, i *se aruncă abubă*..." (DA, tom I, partea I, p. 225). După Şăineanu, *abubă* are semnificaţia „bubă neagră veninată (mai ales la gură)" (DULR, p. 3). Pornind, probabil, de la acest model de utilizare a verbului *a arunca*, s-a ajuns la locuţiunea *a i se arunca* (cuiva – n.n.), cu sensul „a se îmbolnăvi, a se molipsi, a i se face vreo bubă sau umflătură" (N. Măruşca, *Graiul din comuna Borod*, p. 59). Asistăm din nou la o manifestare a strânsei legături dintre terminologia magică şi cea medicală populară. Expresia *a arunca bobii*, înregistrată de noi în zona Viile, jud. Galaţi (v. şi S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 60), la fel ca *a trage bobii*, *a pune bobii*, *a căuta în bobi*, are sensul „a ghici" şi atrage atenţia asupra uneia dintre procedurile cele mai utilizate de divinaţia populară românească, ghicitul în bobi. Tiktin menţionează expresia *a arunca farmece în calea cuiva* (TDGR, fasc. 2, p. 880). În acest caz, cuvântul *farmece* are sensul „element cu valoare magică". Pentru cercetarea noastră sunt importante şi derivatele pe teren magic şi cuvintele provenite, prin conversiune, de la rădăcina verbului discutat: *aruncat*, „farmec" (CADE, p. 85), *aruncătură*, „farmec aruncat în calea cuiva" (*Idem*), *aruncuri*, „vrăji, farmece"; „unsori vrăjite şi aruncate în calea bolnavului" (DSB, I, p. 126). După cum remarcam, elementele menţionate denumesc atât practici magice, cât şi o serie de elemente cu valori magice („unsori vrăjite..."). Încă o posibilă legătură a verbului *a arunca* cu medicina populară se poate sesiza dacă avem în vedere termenul *aruncături*, cu sensul „boli de piele" (V. Butură, *op. cit.*, p. 256). Verbul *a arunca* provine din (lat.) *averruncare* (DA, tom I, partea I, p. 278; SCRIBAN, p. 126) şi este atestat pentru prima oară într-un text de la 1795 (v. TDRG, fasc. 2, p. 880), fără a avea însă valoare pe teren magic. În zona Borod (jud. Bihor), verbul *a arunca*, nu numai derivate ale sale, a fost preluat şi de terminologia

medicală populară: *a i se arunca (ceva)*, „a se îmbolnăvi, a se molipsi, a i se face vreo bubă sau umflătură“ (N. Măruşca, *op. cit.*, p. 59). Credem că este încă sesizabilă legătura cu sensul magic al verbului *a arunca*.

Aruncare s.f. Practică magică ce constă în „faptul de a arunca un farmec“ (DA, tom I, partea I, p. 278): „Să mă limpezesc / De toată ura / De toată făcarea / De toată *aruncarea*“ (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 15). Termenul este sinonim cu *arunc*, *aruncătură* şi provine de la verbul *a arunca*, ce prezintă, după cum am văzut, serioase disponibilităţi pentru terenul magiei populare. Termenul *aruncare* apare frecvent în *descântece de întoarcerea urei sau ursitei* (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_2$, p. 16), descântece adresate fetelor sau femeilor cărora li s-a făcut pe ursită; în astfel de descântece, *aruncare* poate să apară împreună cu sinonimele *aruncătură* şi *aruncat* (*Ibid*., p. 17), datorită credinţei actantului că trebuie să numească, în text, toate tipurile de vrăji *aruncate* de duşmani, pentru a obţine vindecarea.

Aruncat s.n. Termen ce provine din forma de supin a verbului *a arunca*, verb cu numeroase implicaţii pe terenul magiei populare; substantivul *aruncat* are şi sensul „farmec“ (CADE, p. 85). Densusianu menţionează şi un al doilea sens al termenului în discuţie, „boală“, tratându-l alături de substantivul *aruncătură* (Ov. Densusianu, *op. cit*., p. 261); şi autorii DA notează sensul pe teren medical, „boală pricinuită de aruncarea unui farmec, unor vrăji (asupra cuiva)“ (DA, tom I, partea I, p. 278). S.Fl. Marian înregistrează acest termen în Moldova, dar credem că el a putut fi mai răspândit, fără însă a acoperi aria geografică a lui *aruncătură*, cunoscut pe aproape întreg teritoriul românesc: „Să mă limpezesc [...] de tot datul / De tot faptul / De tot *aruncatul*“ (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 15). *Aruncatul* şi *aruncătura* sunt practici magice cu caracter malefic, după cum indică şi textul cules de S.Fl. Marian, în care apar alţi doi termeni ce denumesc practici magice cu caracter malefic: *dat*, *fapt*. Nu am înregistrat forma de plural a acestui termen, nici eventuale derivate pe teren magic. Cea mai veche atestare a substantivului menţionat datează din 1561 (TDRG, fasc. 3, p. 221); cu toate că este un termen vechi în limbă, el nu apare în lucrările lexicografice consacrate (cu excepţia DA) cu sensul pe teren magic (v. SCRIBAN, p. 126; TDRG, fasc. 2, p. 221).

Aruncătură s.f. Lucrările lexicografice înregistrează pentru termenul în discuţie următoarele sensuri: „vrajă, descântec trimis prin aruncare“ (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 93); „lucru vrăjit aruncat în calea cuiva ca să-l îmbolnăvească“ (CCS, VII/1, p. 16); „(la pl.) bube date prin descântece şi aruncături“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 68); „melancolie, ipocondrie“ (DULR, p. 38). După cum se poate observa, acest termen aparţine atât lexicului magic, cât şi lexicului medicinei populare; el poate denumi o practică magică („vrajă“), dar şi un element cu valoare magică („lucru vrăjit“), prin intermediul căruia se puteau provoca diverse afecţiuni, boli, după cum atestă şi unele credinţe populare: „Dacă cineva a călcat într-o urmă rea, prin nişte *aruncături* sau nişte făcături vrăjite, şi din cauza aceasta au început să-l doară picioarele aşa de tare, că abia se poate urni dintr-un loc în altul [...], cu nimic nu se poate aşa de iute şi de uşor vindeca“ (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_{2,}$ p. 55); „De aceea omul trebuie să se păzească de a călca în *aruncături* şi mai ales să se ferească de a ridica anumite lucruri pe care le vede pe drum“ (I.A. Candrea, *Folclorul*$_{1,}$ p. 177). Termenul *aruncătură* provine de la rădăcina verbului *a arunca*, cu sufixul *–ătură* (care a servit şi la apariţia unor termeni ca *făcătură*, *trimisătură* etc.), şi este răspândit pe aproape întregul teritoriu românesc, cu excepţia zonelor unde în locul său este folosit *ţipătură* (v. **Ţipătură**), cu sensul „vrajă“. Este unul dintre termenii cu mare vechime în limbă, fiind atestat pentru prima oară în 1561 (TDRG, fasc. 3, p. 221).

Avgar s.n. v. **Advar**

B

Babareasă s.f. v. **Băbăreasă**

Babă s.f. Pentru lexicul magic este un termen fundamental, ce denumeşte, de fapt, cel mai cunoscut actant pe teren tradiţional. Prezintă o semnificativă importanţă şi faptul că acest substantiv intră în componenţa unor sintagme cu mare răspândire pe terenul magiei populare: *babă fermecătoare* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 177); *babă descântătoare* (AAF,VI, p. 373); *babă meşterită* (DLR, tom VI, p. 436); *babă meşteră* (Şt. Paşca, *Glosar dialectal*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1928, p. 40); *babă doftoroaie* (V. Bologa, *Despre vrăji, doftoroaie şi leacuri băbeşti*, ediţia a IV-a, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1953, p. 8); *babă lecuitoare* (DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 130); *babă vrăjitoare* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 469); *babă ştiutoare* (DA, tom II, partea I, p. 12). Se pare că aceste sintagme au servit ca bază pentru apariţia unor termeni ca *fermecătoare*, *vrăjitoare*, *ştiutoare* etc., care iniţial aveau valoare de determinant pe lângă elementul regent, *babă*. Ca o recunoaştere a statutului aparte al actantului analizat stă mărturie sintagma *baba satului*: „Când copiii plâng în somn şi continuă a plânge chiar deşteptându-se, zice-se că a venit la ei Muma-Pădurii, de aceea femeile totdeauna cheamă pe *baba satului*, ca să descânte copiilor descântecul de mai sus“ (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 246). Asupra capacităţilor deosebite, pe teren magic, ale actantului prezentat ne pot atrage atenţia şi unele elemente din paremiologia populară: „Unde baba face, dracul nu desface“ (*Proverbe româneşti*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1986, p. 283). Temenul *babă* provine din v.sl. *baba* şi este răspândit pe întregul teritoriul românesc; el a servit şi la apariţia altor cuvinte, ce constituie la rândul lor elemente ale lexicului

magic: putem menţiona în această situaţie cuvinte ca *băbărie*, „meşteşuguri băbeşti, fermecătorii, vrăjitorii“ (CADE, p. 108), *băbăreasă*, „femeie (de obicei bătrână) care ştie să lecuiască, să descânte, să dea cu bobii, femeie ştiutoare“ (DA, tom I, partea I, p. 403). Tot de la substantivul *babă* provin şi cuvintele *băbârţă*, „neagă rea“ (*Idem*), şi *băbesc*, „de babe, după felul, obiceiul, portul, apucăturile babelor“ (*Ibid*., p. 404). Primul termen se integrează unei întregi serii de cuvinte ce denumesc „piaza rea“ (*cobe*, *oacă*, *neagă* etc.), în timp ce adjectivul *băbesc* cunoaşte o mare răspândire pe teren popular, mai ales în sintagme consacrate: *farmece băbeşti* (DA, tom I, partea I, p. 403), *boscoade băbeşti* (G. Grigoriu-Rigo, *Medicina populară*, I, Bucureşti, 1907, p. 46), *leacuri băbeşti* (Şez, IV, p. 124).

Baborniţă s.f. v. **Bahorniţă**

Baer s.n. v. **Baier**

Baeră s.f. v. **Baier**

Bahorniţă s.f. Un termen care este răspândit în Muntenia şi Moldova, are sensul „vrăjitoare, şişcă“ (DA, tom I, partea I, p. 427) şi pluralul *bahorniţe* (TDRG, fasc. 3, p. 246). Scriban înregistrează şi variantele acestui termen, *baborniţă* şi *băborniţă* (SCRIBAN, p. 145): „Baborniţa dracului ce ie mana vitelor“ (S.Fl. Marian, *Satire poporane române*, Bucureşti, 1893, p. 72). Credem că variantele *baborniţă* şi *băborniţă* au apărut în urma contaminării cu termenul *babă*. Autorii DA, vor menţiona la stabilirea sensului acestui cuvânt, şi faptul că este „întrebuinţat mai ales ca termen de injurie către femei“ (DA, tom I, partea I, p. 427); pierderea semnificaţiilor pe terenul magiei populare a dus la următoarea evoluţie semantică: „vrăjitoare“ → „femeie rea“; „femeie urâtă“: „Când e'ndârjit Rumânu pe fămeia lui, îi zice ce-i ghine'n gură, adică: ...calu-dracului... scorpie... *bahorniţă*.“ (G. Jipescu, *Opincarul, cum iaste şi cum trebuie să hiie săteanu*, Bucureşti, 1881, p. 56). În Argeş, termenul *bahorniţă*, a fost înregistrat cu sensul „femeie urâtă“ (CV, 1/1952, p. 34), dar, surprinzător, în *Glosarul regional. Argeş* al lui D. Udrescu termenul nu este totuşi menţionat. Substantivul *bahorniţă* provine din (sb.) *bahornica* „vrăjitoare“ (DA, tom I, partea I, p. 427) şi nu are derivate pe teren românesc.

Baier s.n. Cuvântul menţionat denumeşte un element cu valoare magică: „amuletă sau talisman, purtat la gât, mai ales ca prezervativ contra deochiului sau a altor boale“ (DA, tom I, partea I, p. 432). Diverse lucrări lexicografice definesc baierul ca amuletă (DLRM, p. 63; DGLR, p. 88; CADE, p. 112), ceea ce este important, dar nu suficient, date fiind unele caracteristici ale baierului. I.A. Candrea încearcă să facă o distincţie între amuletă şi talisman, implicând şi baierul în discuţie: „În general se foloseşte termenul amulet, căruia poporul îi zice *baier* (dialectal *bair*), când e vorba de un obiect mic, atârnat la gât, prins de haină sau în buzunar, pe când talisman e numit un obiect mai mare, care nu se poate purta la sine. Dar această deosebire nu e riguroasă şi cei mai mulţi folclorişti de seamă întrebuinţează când unul, când celălalt termen, fără a face nici o distincţie între ele“ (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 259). Şi V. Bogrea plasează baierul în categoria amuletelor: „*baierul* e un amulet care se atârnă la gât“ (V. Bogrea, *Pagini*, p. 9). Şăineanu este mai aproape de specificul iniţial al elementului magic denumit *baier*: „împletituri descântate ce se pun la grumazul copiilor bolnavi“ (DULR, p. 49). Definiţia lui Şăineanu ne oferă şi o sugestie cu privire la modul de confecţionare a baierelor, la structura lor: „Vrăjitoarele descântă o aţă făcută din mai multe fire de lână care are a o purta cel bolnav la grumaz şi care se numeşte baier“ (DA, tom I, partea I, p. 432). O informaţie din Banat, culeasă pe baza chestionarelor lui Hasdeu, ne oferă o imagine asemănătoare: „*Baere* se mai numesc şi nişte împletituri mai subţiri de lână descântate de vreo muiere ştiutoare, care se pun la grumazul copiilor bolnavi spre a-şi dobândi sănătatea“ (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_1$, p. 235). Baierul ca element cu valoare magică era utilizat mai ales contra deochiului: „Am fost la baba Eva să-mi facă un *baier* la copil că e biceag (beteag – n.n.) de giochiu (deochi – n.n.)“ (*Idem*). El putea conţine şi un text cu valoare apotropaică, după cum rezultă din diverse surse folclorice: „Acest copil avea un baier atârnat la gât. Şi dacă îl luă, văzu că într-însul era o scrisoare“ (Petre Ispirescu, *Legende*, p. 146). În acest fel, baierul se apropie de semnificaţiile magice ale unor termeni ca *răvaş*, *carte* etc., ce apelează la valoarea apotropaică a cuvântului scris. Pe baza cercetării literaturii medievale româneşti, se poate conchide că, în acea perioadă, purtarea baierelor era considerată un act contrar prescripţiilor religioase, iar purtătorii de astfel de elemente cu valoare magică erau pedepsiţi: „Aşijderea ceia ce poartă *baiere* sau nărocul (tot un fel de amuletă – n.n.) [...] aceia să se canonisească“ (GCR, I, p.162). În fapt,

purtătorii de *baiere* erau consideraţi la fel de primejdioşi ca vrăjitorii şi fermecătorii (v. **Slei**). Termenul în discuţie este atestat pentru prima oară în 1652 (v. DA) şi prezintă o serie întreagă de derivate, în general fără valoare magică: *a îmbăiera*, *a dezbăiera*, *băierel*, *băieruţă* (v. DA), *a băieri* (I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 255), dar care probează forţa de iradiere a acestui substantiv pe teren lingvistic românesc. Şi unele expresii idiomatice conţin termenul discutat: *a face baiere* (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, II, p. 236), *în baer*, „ca amuletă" (Dosoftei, *Vieţile sfinţilor*, p. 215). Fiind un termen vechi în limbă, *baier* prezintă şi numeroase variante: *baer*, *baeră* (v. DA), *bairă* (CADE, p. 112), *baieră* (DLRLC, I, p. 187), *bair* (v. DA), *baior* (I.I. Russu, *op. cit.*, p. 254) şi a fost, se pare, împrumutat şi de câteva limbi ale popoarelor vecine: (bg.) *baeră*, (ucr.) *baior*, (pol.) *bajorek* (*Ibid.*, p. 255). În ceea ce priveşte originea acestui cuvânt, s-a emis o serie de ipoteze, majoritatea înclinând spre un etimon latin: DGLR, p. 88; DLRM, p. 63; CADE, p. 127. Şăineanu, mai prudent, consideră că termenul discutat este de origine necunoscută (DULR, p. 49), în timp ce autorii DA evită o opinie mai fermă. Pornind de la semantismul arhaic „legătură, panglică, aţă, obiect pentru legat, înfăşurat" şi având în vedere că aspecte cum sunt „puterile miraculoase" sunt ulterioare, I. I. Russu consideră că termenul *baier* este cuvânt autohton, provenind de la radicalul indo-european **ueg*, „legătură, gir, aţă, obiect pentru legat" (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 256), opinie pe care o acceptăm şi noi. În concluzie, *baier* nu provine din lat. *baiulus*, ci este înrudit la nivel indo-european cu elementul lexical latin.

Baieră s.f. v. **Baier**

Baior s.n. v. **Baier**

Bair s.n. v. **Baier**

Bairă s.n. v. **Baier**

Barbura s.f. Ca şi *borboase*, *mânecătoare*, acest termen a pătruns în lexicul magic în urma unui transfer terminologic dinspre lexicul sărbătorilor populare. Substantivul menţionat are, pe teren magic, sensul „farmece, vrăji, descântece, făcături, fermecătorii" (DA, tom I, partea I, p. 617), ca şi

termenul *borboase*, cu care este sinonim: „Borboasele sau *barbura* se face aşa“ (*Ibid*., p. 496). Originea acestui substantiv ce denumeşte o practică magică trebuie căutată în lexicul sărbătorilor populare, unde există *Barbura*, „ziua Sfintei Barbura sau Varvara“ (DULR, p. 55), zi în care se practica o serie întreagă de proceduri apotropaice la adresa copiilor, dintre care pe primul loc se găsea acţiunea de îmbărburare (v. **Îmbărbura**). După cum indică T. Pamfile, „această sărbătoare închinată Sfintei mucenice Barbara se numeşte în popor Vârvara, Varvara, *Barbura*, Barbara, şi numai pe la oraşe Sf. Barbara sau Săn. Vărvara, cum îi zic românii din Munţii Apuseni“ (T. Pamfile, *Sărbătorile*, p. 235). Autorii DA nu indică etimologia termenului discutat, în schimb Tiktin remarcă legătura dintre acest substantiv şi numele Barbura, o altă denumire, după cum am văzut, a sărbătorii populare din 4 decembrie (v. TDRG, fasc. 4, p. 361).

Batagonie s.f. v. **Bazaconie**

Batjocoră s.f. v. **Batjocură**

Batjocură s.f. După Şăineanu, acest substantiv are sensurile: „luare în râs, bătaie de joc, crudă şi ofensatoare“; „vorbă sau faptă înjurioasă şi plină de dispreţ.“ (DULR, p. 59). Autorii DEX definesc termenul într-un mod asemănător şi atrag atenţia atât asupra variantei *batjocoră* (DEX, p. 88), cât şi asupra prezenţei substantivului menţionat în expresii ca *a fi (a ajunge, a se face) de batjocură* (*Idem*). P. Caraman adaugă la sensurile amintite şi unul pe teren magic: „descolindă“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 328), înregistrat în Gurbăneşti, jud. Ilfov. Utilizarea acestui cuvânt pentru a denumi practica tradiţională a descolindatului nu trebuie să ne surprindă, dat fiind specificul acţiunii de descolindare, în care actanţii, colindătorii, se remarcă mai ales prin acţiuni defăimătoare, unele chiar cu caracter injurios la adresa gospodarilor care nu i-au primit cu colindatul. Termenul este atestat pentru prima oară în *Codicele Voroneţean* (secolul al XVI-lea) şi are un derivat care nu prezintă implicaţii pe teren magic, *a batjocori*. În ceea ce priveşte originea acestui termen, au fost exprimate câteva opinii: autorii DA fac menţiunea, oarecum neaşteptată, „etimologie întunecoasă“ (DA, tom I, partea I, p. 256), în timp ce Lazăr Şăineanu crede că *batjocoră* reprezintă „un singular abstras din pl. *batjocuri*“ (DULR, p. 59). O opinie asemănătoare exprimă şi autorii

DEX (p. 88) „refăcut din *batjocuri* (pl. din *batjoc*, „bătaie de joc" = bate + joc). Să remarcăm în final faptul că, atunci când se întrebuinţează cu sens magic („descolindă"), substantivul discutat se foloseşte numai la plural.

Bazaconie s.f. Autorii DEX definesc substantivul discutat astfel: „lucru bizar, de mirare, de necrezut"; „poznă, ştrengărie" (DEX, p. 77): Şăineanu merge cu definirea termenului mai aproape de sensul etimologic: „nelegiuire"; „necuviinţă"; „vorbă sau faptă extravagantă" (DULR, p. 59). Pe teren magic, substantivul *bazaconie* este înregistrat la forma de plural, cu sensul „fermecătorii, vrăjitorii", doar în Banat (DSB, I, p. 17); dezvoltarea acestui sens a fost probabil posibilă în urma unor evoluţii petrecute la nivelul mentalităţii populare, prin care practicile magice au fost desacralizate, au pierdut statutul iniţial şi au fost privite ca manifestări bizare, de mirare etc. Termenul discutat provine din *bezzakonje* (v. DEX; v. DA, tom I, partea I, p. 531), este atestat prima oară într-un text coresian (secolul al XVI-lea) şi prezintă variantele *bezakonie*, *bazăkonie*, *batagonie* (v. DA, tom I, partea I, p. 531).

Bazăconie s.f. v. **Bazaconie**

Băbăreasă s.f. Termenul este considerat de A. Gorovei printre cei mai răspândiţi pentru noţiunea „descântătoare". Persoana care descântă se numeşte îndeobşte babă, *băbăreasă*, doftoroaie... (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 74). Materialele studiate ne-au oferit contexte edificatoare atât pentru forma de singular, cât şi pentru cea de plural: „*Băbăreasa* ciocănind cu toporul în mestecătură răspunde: Nu ciocănesc, nu bocănesc, inima cutăruia plămădesc" (Şez., IV, p. 24). Pentru forma de singular putem menţiona varianta *babareasă*, înregistrată în Moldova (DA, tom I, partea I, p. 405); există, de asemenea, şi o altă variantă, mai rar întâlnită, *bărbăreasă*: „Acum *bărbăreasa* linge pe bolnav în frunte şi zice de 3 ori..." (Şez., IV, p. 192). Varianta *bărbăreasă*, înregistrată în zona Ştefeşti (Vâlcea) se poate explica pe baza unei contaminări: „din *băbăreasă*, prin propagarea lui *r* în silaba precedentă, sub influenţa verbului *borborosi*" (DA, tom I, partea I, p. 492). În ceea ce priveşte pluralul, materialele cercetate ne indică forma *băbărese*: „Să amintim şi de leacurile ce le recomandă *băbăresele* la diferite boli" (Şez., IV, p. 24). Forma de plural prezintă implicaţii şi pe terenul divinaţiei populare; în Oltenia, Prahova, este înregistrată forma *băbărese* cu sensul

„cărturărese“ (ALR SN, V, H, h. 1570). Termenul este înregistrat destul de târziu, în 1894 (Şez., III, p. 101), apare în TDRG (fasc. 3, p. 289), lipseşte însă în SCRIBAN. În ceea ce priveşte sensul acestui termen, trebuie să constatăm că, în multe privinţe, se suprapune peste sensul termenului *babă*: „femeie (de obicei bătrână, babă) care ştie să lecuiască, să descânte, să dea în bobi, femeie ştiutoare“ (DA, tom I, p. 403), fapt sugerat şi de CADE (p. 108): „babă descântătoare“. Pentru stabilirea etimologiei termenului analizat, a se consulta opinia exprimată în DA, în articolul dedicat cuvântului *băbăreasă* (p. 403).

Băbărie s.f. Termenul *băbărie* a fost înregistrat pentru prima oară la 1703 (v. TDRG, fasc. 3, p. 289). Acest substantiv este utilizat la plural, cu sensul „vrăji, farmece, făcătură, boscoană, solomonie“ (DA, tom I, partea I, p. 403); forma de plural, în legătură cu care făceam menţiunea de mai sus, este *băbării* (O. Jipescu, *op. cit.*, p. 76): „Cui i-s dragi tare sărbătorile, cine ascultă dă iresuri, dă *băbării* rămâne şi desculţ şi dator...“. Trebuie menţionat că autorii DA indică şi alte sensuri ale acestui termen: „leacuri“; „credinţe sau superstiţii băbeşti“ (DA, tom I, partea I, p. 403). Credem că sensul „leacuri“ ne arată preluarea cuvântului în discuţie şi de către terminologia medicală populară; se poate astfel observa, încă o dată, legătura dintre sferele terminologice implicate (magică, medicală). *Băbărie* provine de la *babă*, cu sufixul *-ărie*. Credem că substantivul menţionat, utilizat, după cum notează autorii DA, „mai ales la plural“, denumea practicile magice în general, nu numai pe cele făcute de *babe* (conform sensului etimologic), fapt dovedit atât de unele contexte, cât şi de modul în care este definit termenul: „vrăji, farmece, făcături, boscoană, solomonie“ (v. DA), prin indicarea unor sinonime ce denumesc practici magice de diverse tipuri.

Băborniţă s.f. v. **Bahorniţă**

Bălmăji vb. Sensul iniţial al acestui verb este „a face ca un balmoş, a face ceva talmeş-balmeş“ (DA, tom I, partea I, p. 459); de aici s-a ajuns apoi la „a amesteca (mai multe lucruri unele cu altele), a încurca lucrurile“; cu referire la vorbirea cuiva, verbul menţionat are sensul „a vorbi încurcat, a vorbi în neştire, fără rost“ (*Idem*). Autorii DA consideră că, prin extensie, acest verb a ajuns să însemne „a zăpăci pe cineva prin vrăji

sau farmece" (*Idem*). Mai mult, pe teren popular, *a bolmoji* (variantă a lui *a bălmăji*) a avut şi sensul „a fermeca, a vrăji" (zona Viile, jud. Galaţi; anchetă proprie). Verbul discutat prezintă mai multe variante: *a bălmăşi*, *a bălmuji*, *a bălmoşi*, *a bolmoşi*, *a bolmoji* (v. DA) şi este derivat de la substantivul *balmoş* (*Idem*). Scriban menţionează şi câteva variante ale formei de pers. I, sg., ind., prez.: *belmejez*, *bălmujesc*, *belmeşesc* (SCRIBAN, p. 158), ceea ce ne sugerează că numărul variantelor verbului *a bălmăji* ar putea fi mai mare decât cel indicat de autorii DA. De la acest verb s-au format câteva derivate fără semnificaţie pe teren magic: *bălmăjeală* (DLRM, p. 72), *bălmujit* (DULR, p. 51). Alături de acestea există însă şi un derivat regresiv, care păstrează semnificaţie magică, *bolmoajă*, „farmec, vrajă" (DLRM, p. 87). Prima atestare a termenului datează din 1700 (v. TDRG, fasc. 3, p. 298). În zona Argeş, D. Udrescu înregistrează verbul *a bălmăji* cu sensurile „a pălăvrăgi, a trăncăni" şi „a vorbi încet, a dondăni, a bombăni, a boscorodi" (D. Udrescu, *op. cit*, p. 10). Credem că acest din urmă sens a apărut ca urmare a degradării sensului magic, ca şi în cazul verbului *a boscorodi* (v. **Boscorodi**).

Bălmăşi vb. v. **Bălmăji**

Bălmoajă s.f. v. **Bolmoajă**

Bălmuji vb. v. **Bălmoji**

Bărbăreasă s.f. v. **Băbăreasă**

Bărbura vb. În DA, termenul amintit este definit astfel: „a face (mai ales la copii) semnul crucii pe frunte, barbă şi obraji cu sucul roşu ce-l conţin barburile (călinele), în ziua de Sf. Barbură ca să nu se îmbolnăvească de vărsat" (DA, tom I, partea I, p. 496). Se poate adăuga faptul că verbul *a bărbura* este (rar) folosit în Transilvania şi Dobrogea (v. A. Fochi, *Datini şi eresuri de la sfârşitul secolului al XIX-lea*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 153), lexicul magic românesc preferând termenul prefixat *a îmbărbura*, cunoscut pe întreg teritoriul ţării. Perechea terminologică *a bărbura – a îmbărbura* se înscrie pe linia modelului oferit de verbele *a fermeca – a înfermeca*, *a deochea – a îndeochea*, *a soroci – a însoroci*, în care termenul prefixat nu aduce, de fapt, nimic în plus din punct de

vedere semantic (v. FC, III). Verbul analizat este format de la numele sărbătorii *Barbura* (*Sf. Varvara*). Acţiunea de *a bărbura* copiii se practică însă şi în ziua de *Sf. Sava*, ceea ce înseamnă că ea căpătase o semnificţie mai generală: „În ziua de Sf. Sava *se barburesc* copiii ungându-se cu miere pe faţă, frunte şi barbă, ca să nu zacă de vărsat" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 153). Termenul este atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea şi prezintă un derivat important pentru cercetarea lexicului magic, *a îmbărbura*.

Băşâcă s.f. v. **Băşică**

Băşică s.f. Maria Sitaru menţionează acest substantiv nu numai cu sensul de pe teren medical, ci şi cu sensul „plantă de leac" pentru boala numită popular *băşâcă* (SMPTRE, p. 63). Al. Borza aminteşte, ca denumire populară, planta *băşică de ali din vânt* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 206), termen compus ce sugerează că această plantă se folosea contra unor afecţiuni provocate, conform credinţelor populare, de *iele* (*ali din vânt*). Acelaşi cercetător atrage atenţia şi asupra unor diminutive ale termenului discutat, aflate şi ele în nomenclatura etnobotanică: *băşicuţă*, *băşicuţa porcului*, *băşicuţă de roşaţă*. Dicţionarele româneşti nu înregistrează sensul „plantă de leac" pentru boala cu acelaşi nume, prin care termenul discutat intră în lexicul magic, ceea ce face mai dificilă investigaţia în acest caz. Substantivul analizat provine din lat. *bassica* (*vessica*) (v. DEX, p. 91), este atestat pentru prima oară într-un text al lui Dosoftei, deci în secolul al XVII-lea (v. DA, tom I, partea I, p. 509), are varianta moldovenească *beşâcă* (*Idem*) şi prezintă mai multe variante ale formei de plural: *beşici*, *băşici*, *beşicuri* (*Idem*). Să mai amintim că în terminologia etnobotanică (având implicaţii medicale) există şi termenul compus *băşica (cea) rea*, „dalac" (*Idem*), care denumeşte una dintre cele mai de temut boli. Derivatele termenului analizat (*beşicos*, *beşicuţă*, *a se beşica*) nu prezintă semnificaţii magice.

Bârfală s.f. v. **Bârfeală**

Bârfeală s.f. Substantiv format de la verbul *a bârfi* cu sufixul *-eală* şi care are sensurile „flecărie, scornitură, vorbă de clacă"; „faptul de a bârfi", „vorbe calomnioase, defăimătoare" (v. DA, tom I, partea I, p. 499; DULR, p. 83); a fost atestat pentru prima oară în 1633 (v. DA). Petru Caraman

atrage atenţia asupra unei valori deosebite a acestui substantiv: „descolindă“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 328). După cum menţionează etnologul ieşean, „în alte părţi oamenii mai bătrâni le zic (versurilor injurioase ale colindătorilor – n.n.) *bârfeli* sau, de asemenea, hule“ (*Idem*). Caraman fixează şi zona de răspândire a cuvântului *bârfeală* cu sensul „descolindă“, şi anume Bricşani, fostul judeţ Vlaşca. Faptul nu trebuie să ne surprindă, căci în cadrul terminologiei descolindatului, apar şi alte substantive aparent improprii: *hula*, *pozne*, *cobituri* etc. Termenul discutat prezintă şi varianta *bârfală*, înregistrată în Banat şi care are implicaţii şi pe terenul onomastic: „un om care se laudă, dar când cercetezi e o fală goală, traistă uşoară“ (DA, tom I, partea I, p. 499).

Benchi s.n. Să ne amintim o secvenţă din opera lui Ion Creangă: „Oleacă ce nu-i venea mamei la socoteală căutătura mea, îndată pregătea, cu degetul îmbăbit, puţină tină din colbul adunat pe opsasul încălţării, de la gura sobei, zicând: «Cum nu se dioache călcâiul sau gura sobei, aşa să nu mi se dioache copilaşul!» şi-mi făcea apoi câte-un *benchiu* boghet în frunte, ca să nu-şi prăpădească odorul!“ (I. Creangă, *Poveşti, amintiri, povestiri*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1964, p. 217). Autorii DA definesc astfel acest termen ce denumeşte un element cu valoare magică: „Mic semn negru (natural sau artificial) pe trup, mai ales pe obraz“ (DA, tom I, partea I, p. 541); prin extensie semantică, *benchi* a ajuns să indice „un semn făcut pe fruntea copiilor (cu noroi de pe călcâiul încălţărilor, amestecat cu scuipat, cu cerneală, cu funingine, cu cafea, cu cenuşă), ca să nu fie deochiaţi“ (*Idem*). Şăineanu consideră că benchiul este „o bucăţică de tafta neagră ce femeile îşi puneau pe faţă ca s-arate mai albe“ (DULR, p. 61). Autorii DLRM sunt mai aproape de definiţia din DA: „mic semn negru (natural sau artificial) pe obraz sau pe trup“ (DLRM, p. 76). Al. Resmeriţă oferă la rândul său o definiţie, mai mult din perspectivă estetică: „mică pată pentru frumuseţe“ (DESLR, p. 59). Se pare că autorii DEX au găsit formula cea mai bună de definire a sensurilor acestui cuvânt şi de evidenţiere a evoluţiei semantice produse: „mic semn negru (natural sau artificial) pe obraz sau pe trup“; „semn făcut pe fruntea cuiva ca să fie ferit de deochi“ (DEX, p. 94). Termenul analizat provine din tc. *benek*, „pata“ (DULR, p. 61); o opinie aparte, singulară însă, în privinţa originii substantivului *benchi* exprimă Artur Gorovei: „Benghiul este în legătură cu o fiinţă mitologică, cunoscută tuturor românilor şi care se cheamă

Benga, adică necuratul. Pe mulţi îi auzi zicând: *du-te la Benga, luate-ar Benga, parcă a intrat Benga în el*" (A. Gorovei, *op. cit.*, I, p. 258). *Benchi* are o serie de variante ale formei de singular: *sbenchi* (DULR, p. 61), *zbenghi* (DEX, p. 94), *benghi* (*Idem*) şi prezintă mai multe variante şi pentru plural: *zbenghi, zbenchiuri, zbenghiuri* (v. DA, tom I, partea I, p. 241); el intră în componenţa unor expresii şi sintagme pe teren popular: *a face benchi* (v. DA), *în zbenghiuri* (*Idem*) şi are un derivat cu implicaţii pe teren magic, *bobenchi*. Substantivul *benchi* este atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea (v. DA).

Benghi s.n. v. **Benchi**

Beşică s.f. v. **Băşică**

Bezaconie s.f. v. **Bazaconie**

Blastem s.n. v. **Blestem**

Blastema vb. v. **Blestema**

Blăstăm s.n. v. **Blestem**

Blăstăma vb. v. **Blestema**

Blăstămat,-ă adj. v. **Blestemat**

Blestem s.n. După opinia lui Victor Kernbach, blestemul este un „act de magie lexicală, prin care se invocă mânia sau urgia unei divinităţi asupra unei fiinţe, unui obiect, unei acţiuni, adesea în scop de răzbunare sau dintr-un motiv justiţiar subiectiv" (Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 81). Şi lucrările lexicografice cunoscute definesc blestemul în termeni asemănători: „evocarea unei nenorociri sau a mâniei lui Dumnezeu asupra cuiva" (DA, tom I, partea I, p. 579); „chemarea urgiei divine pe capul cuiva şi vorba prin care se urează rău şi nefericire" (DULR, p. 67). Acelaşi Victor Kernbach făcea o interesantă observaţie referitoare la caracterul malefic al blestemului, privit ca practică magică de tip verbal: „În sens

curent, *blestemul* este mai puţin descântec (aşa cum îl descriu folcloriştii clasici) şi mai mult o făcătură cu intenţie de cele mai multe ori personală“ (Victor Kernbach, *op. cit*. p. 81). Este edificator termenul utilizat de autorul amintit („făcătură“), prin care se sublinează esenţa malefică a blestemului. *Blestem* este un termen cu răspândire generală pe teritoriul românesc şi provine, prin derivare regresivă, de la verbul *a blestema*; ca urmare a evoluţiilor produse la nivelul mentalităţilor tradiţionale „în limbajul popular curent din epoca modernă a multor popoare blestemul s-a degradat în simplă ocară, pierzându-şi funcţia magică“ (*Idem*). Termenul discutat prezintă câteva variante atât pentru forma de singular, cât şi pentru cea de plural: *blestăm*, *blastem*, *blăstăm*, respectiv *blesteme*, *blestemuri* şi *blăstămi* (DA, tom I, partea I, p. 579); este atestat prima oară în secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 3, p. 344) şi intră în structura unor expresii populare: „Blăstămul de mumă e rău ca ghiara de ciumă“; „Blestemul nu cade niciodată pe pietre“ (*Proverbe româneşti*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983, p. 54).

Blestema vb. Face parte dintre termenii atestaţi încă din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 3, p. 344) şi cunoaşte o răspândire generală pe teritoriul românesc (v. ALR SN, VII, h. 1881, h. 1882, h. 2046); el denumeşte o acţiune cu caracter magic, ştiut fiind că blestemul „este totdeauna, măcar parţial, expresia clară a magiei cuvântului“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 394). După DA, *a blestema* are, printre altele, şi sensurile „a se ruga ca să ajungă pe cineva vreo nenorocire“ (DA, tom I, partea I, p. 580) şi „a invoca mânia lui Dumnezeu asupra cuiva“ (*Idem*), sensuri care ne sugerează existenţa unui substrat magic pentru realizarea acţiunii definite de verbul analizat. *A blestema* prezintă şi variantele *a blestăma*, *a blăstăma*, *a blăstema* (v. DA), dintre care *a blăstăma* este intens utilizată în Moldova (v. TDRG). Al. Graur consideră că acest termen este de origine latină, atrăgând însă atenţia asupra unui fenomen lingvistic produs pe teren latin, dar cu urmări şi pe teren românesc: „suntem obligaţi să pornim de la un original latin *e* în rădăcină, acesta putând explica toate variantele româneşti“ (Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1961, p. 60); după Graur, „soluţia ar fi să admitem şi influenţa analogică a lui *aestimo*; după ce, prin disimilare, *blasphemare* a devenit *blastamare*, a putut interveni analogia care l-a transformat în *blestemare*“ (*Idem*). Verbul discutat prezintă numeroase derivate pe terenul magiei populare, dintre care menţionăm: *blestemăţesc*, *blestemăţeşte*, *blestemat* (provenit din forma de participiu),

blestem (obţinut prin derivarea regresivă) etc. Pe terenul religios, verbul *a blestema* prezintă sensul „a cârti, a bârfi, înjurând de cele sfinte, a săvârşi o blasfemie“ (v. DA), care, ulterior, a evoluat, prin extensie, spre un sens mai general şi lipsit de semnificaţie religioasă: „a înjura, a ocărî cu vorbe urâte“ (*Idem*).

Blestemat,-ă adj. Dicţionarele atrag atenţia asupra valorii magice a acestui cuvânt: „pe care l-a blestemat cineva; pe care l-a ajuns blestemul cuiva“ (DA, tom I, partea I, p. 588); „ajuns de blestem“ (DULR, p. 68); „care este obiecul unui blestem“ (DLRM, p. 84). De obicei, lucrările lexicografice sugerează şi degradarea semantică produsă prin trecerea la sensuri „nemarcate“ magic: „rău, ticălos“ (DA, tom I, partea I, p. 588); „netrebnic, foarte rău“ (DULR, p. 68); „stricat“ (DLRM, p. 84). Termenul discutat este foarte frecvent pe teren popular şi în literatura medievală românească, fiind, de altfel, atestat pentru prima oară într-un text din secolul al XVII-lea (v. DA). Derivatele sale (*blestemăţesc*, *a blestemăţi*) nu sunt înregistrate totuşi pe teren popular, ele fiind extrem de rare şi în literatura cultă, în ciuda frecvenţei crescute de utilizare a adjectivului *blestemat*. Termenul în discuţie provine din forma de participiu a verbului *a blestema* şi prezintă varianta, cunoscută mai ales în Moldova, *blăstămat* (*Credinţi*, p. 21, 66). În cadrul terminologiei magice, *blestemat* denumeşte o caracteristică magică şi este încă viabil pe teren popular: „fatî *blăstamatî* di parînţ“ (informaţie de teren: Dobrina-Huşi, jud. Vaslui).

Boală s.f. Cu sensul magic „plantă de leac“ substantivul amintit este înregistrat doar în câteva surse: SMPTRE, p. 63; Al. Borza, *op. cit.*, p. 207 (*Cuscuta trifolii*). Dicţionarele limbii române atrag de obicei atenţia asupra sensului pe teren medical: „orice stricăciune sau turburare a sănătăţii“ (DA, tom I, partea I, p. 584). Acest sens a fost generalizat şi asupra elementelor vegetale: „stricăciune la plante (DULR, p. 68). Substantivul *boală* este înregistrat pentru prima oară într-un text din secolul al XVI-lea (v. DA) şi intră în componenţa a numeroase compuse din expresii idiomatice: *boala-copiilor*, *boală-seacă*, *boală-mare*, *boală-sfântă*, *o boală* (v. DULR); *a scoate rufele din boală*, *a-i face cuiva boala*, *a băga pe cineva în boale*, *boală lungă*, *moarte sigură* (v. D. Udrescu, *op. cit.*, p. 17). Substantivul *boală* are o serie de implicaţii, să le zicem de ordin afectiv, cu privire la oameni sau la animale; autorii DA semnalează utilizarea lui ca „epitet

pentru vitele slabe" (v. DA); pe terenul afectivităţii umane *boală* poate să aibă sensurile „pasiune"; „ciudă"; „invidie" (DLRM, p. 85): „Am *boală* pe el"; „Are mare *boală* pe cărţi" (informaţii de teren, Stelnica, jud. Ialomiţa). Cuvântul *boală* provine din sl. *boli* (v. DA, tom I, partea I, p. 584-585) şi prezintă o serie de derivate care nu au implicaţii pe teren magic: *a boli*, *bolnav* etc.; în legătură cu ultimul cuvânt s-ar putea face totuşi observaţia că pe teren popular există compusul *bolnav de ochi* („deocheat"), înregistrat de Maria Sitaru în *Terminologia medicală populară românească* (teza de doctorat). Ca element de terminologie magică, după cum am văzut, *boală* denumeşte un remediu de tip vegetal întrebuinţat în cazul mai multor afecţiuni care sunt cunoscute, pe teren popular, sub numele generic de *boală*.

Boboană s.f. Termen ce provine din cuvântul de origine maghiară *babona* şi are sensul „farmec, descântec, vrajă" (DA, tom I, partea I, p. 589). Deşi TDRG indică mai multe surse pentru termenul românesc (fasc. 4, p. 349), credem că autorii DA şi Scriban (SCRIBAN, p. 181) oferă soluţia corectă. L. Şăineanu menţionează aria de întrebuinţare a acestui termen (Transilvania şi Moldova), opinie împărtăşită şi de Scriban (*Idem*), ceea ce ne arată că substantivul amintit a depăşit zona de circulaţie obişnuită pentru cuvintele de origine maghiară din domeniul terminologiei magice (DULR, p. 69). Forma de plural a acestui termen este *boboane* (AAF, VI, p. 172; TDRG, fasc. 4, p. 349). I. Boceanu menţionează, în zona Mehedinţi, existenţa unui plural *bomboane*, cu sensul „vrăjitorii, farmece": „Muiere bătrână şi umblă cu *bomboane*" (I. Boceanu, *op. cit.*, p. 8); autorii DA înregistrează această variantă în sintagma *bomboane fermecătoreşti* (DA, tom I, partea I, p. 613) şi explică termenul *bomboană* ca „rezultat din fuziunea lui *boboană* cu *bombăni*" (*Idem*). Substantivul *boboană* a dat naştere verbului *a boboni* şi intră în componenţa expresiei *a face boboane*, „a vrăji" (DULR, p. 69).

Termenul discutat nu indică doar o practică magică, ci şi un element cu valoare magică. În acest sens este interesantă menţiunea lui Gh. Pavelescu, pe baza cercetărilor întreprinse în jud. Bihor: „Sunt muieri de bagă nişte *boboane* într-o oală şi le fierbe la foc" (Gh. Pavelescu, *Cercetări folclorice*, p. 107). O sugestie în această direcţie oferă şi DA: *boboană*, „materialul ce se foloseşte (întrebuinţează) la vraciurile felurite" (DA, tom I, partea I, p. 589). Credem că şi în cazul substantivului *boboană* se poate vorbi de o dublă

valoare pe terenul magiei populare, şi anume cea de practică magică, dar şi de element cu valoare magică; în plus, *boboane*, „boli venerice“ (Gh.F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1931, p. 14), ne sugerează şi un transfer în cadrul terminologiei medicale. Cea mai veche atestare a termenului datează din anul 1621 (DOR, *apud* TDRG, fasc. 4, p. 349).

Bobona vb. v. **Boboni**

Boboni vb. Este un termen cu caracter regional, înregistrat în Banat (DLRLV, p. 78), precum şi în Transilvania (DA, tom I, partea I, p. 590) şi Maramureş (TDRG, fasc. 4, p. 350), cu sensul „a fermeca, a vrăji“ (*Idem*). Am înregistrat şi două variante ale acestui verb: *a bobona* (FC, III, p. 91) şi *a bomboni*, acesta din urmă derivat de la termenul *bomboană*, „boboană“ (DA, tom I, partea I, p. 613). Etimologia termenului este destul de clară: el derivă de la un termen ce denumeşte o practică magică, *boboană*, „farmec, descântec, vrajă“ (DLRLV, p. 77). L. Şăineanu menţionează şi o expresie ce intră în relaţie de sinonimie cu verbul *a boboni*: *a face boboane* (DULR, p. 69). Expresia menţionată ne arată o altă modalitate a terminologiei magice de a indica acţiunile cu caracter magic, şi anume utilizarea unor structuri compuse din verbul *a face* şi denumirea unei practici magice (*vrajă*, *farmec*, *boboană* etc.); de obicei, acest din urmă termen (ce denumeşte vraja) se găseşte la plural. Verbul *a boboni* prezintă câteva derivate ce interesează şi alte compartimente ale terminologiei magice: *bobonitor*, „descântător, vrăjitor“ (DLRLV, p. 78); *bobonitoare*, „descântătoare, vrăjitoare“ (*Idem*); cuvântul *bobonoşag*, „vrajă, farmec“ (*Idem*), nu este format de la verbul *a boboni*, ci este împrumutat din limba maghiară (v. **Bobonoşag**). Termenul discutat este atestat pentru prima oară în 1670, în *Anon. Car.* (v. TDRG, fasc. 4, p. 350).

Bobonit,-ă adj. Şi acest termen poate fi inclus în categoria celor mai rar utilizaţi pe teren popular, ca şi *brohodit*, *bobenchi*, *bosconit* etc.; el denumeşte o caracteristică magică şi are sensul „vrăjit, fermecat“ (LR 3/1959, p. 70); a fost înregistrat în zona Oradea. După cum se poate uşor observa, acest termen este format de la verbul *a boboni*, provenind de la forma sa participială. El este diferit de cuvântul *bobonat* (DA, tom I, partea I, p. 590), înregistrat cu sensul „umflat, băşicat“.

Bobonitoare s.f. Este vorba de un substantiv cu caracter regional, el fiind înregistrat doar în Transilvania (DLRLV, p. 78); termenul este definit cu sensul „descântătoare, vrăjitoare": „Mulţi oamini-şi învaţă featele fărmăcătoare, *bobonitoare*, curve şi descântătoare" (*Idem*); textul este din anul 1692 şi prezintă importanţă tocmai prin faptul că reţine o primă înregistrare a termenului, care se dovedeşte a fi unul dintre termenii magici din stratul elementelor vechi. Acest text mai prezintă importanţă şi prin faptul că înregistrează şi forma de plural a termenului, *bobonitoare*. Definiţia termenului în DLRLV nu este prea precisă; ne indică totuşi faptul că acest tip de actant respectă şi el tendinţa de trecere, în plan semantic, de la particular la general; *bobonitoarea* era iniţial „cea care făcea boboane", pentru ca, ulterior, să capete sensul „vrăjitoare". Substantivul analizat este format de la verbul *a boboni*, cu sufixul *-toare*, şi nu are derivate.

Bobonitor s.m. Este unul dintre termenii cu caracter regional, cunoscut doar în Ardeal. *Bobonitor* are sensul „vrăjitor, descântător" (DLRLV, p. 78); „om care face farmece, vrăjitor" (AAF, I, p. 231). În fapt, definiţiile date conturează un portret destul de neclar, din care putem desprinde faptul că acest actant a cunoscut evoluţia semantică, de acum consacrată în cadrul terminologiei actanţilor magici, de la particular la general. Fiind format de la verbul *a boboni*, acest termen îl desemna iniţial pe cel care „făcea boboane", pentru ca ulterior el să evolueze spre sensul „vrăjitor", sens consacrat, pentru a defini actantul magic la modul cel mai general. Pentru acest termen am înregistrat şi o variantă, *bombonitor* (AAF, I, p. 201), în Oaş, formată prin contaminarea termenului discutat cu verbul *a bombăni*. De altfel, Gh. Pavelescu a înregistrat în Munţii Apuseni termenul *bomboană*, cu sensul „vrajă", termen care îşi datorează fizionomia lingvistică contaminării cuvântului *boboană* cu rădăcina verbului *a bombăni* (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 81). Şăineanu explică, în legătură cu termenul *şişcă*, faptul că, în timpul actului magic, vrăjitoarele şoptesc, şoşotesc, *bombănesc* (sublinierea ne aparţine – n.n.), pentru a face neinteligibil textul magic pentru cei neiniţiaţi (v. DULR; *şişcă*), ceea ce ar putea contribui la lămurirea variantei *bombonitor*. Forma de plural a termenului este *bobonitori*: „Să tâlni cu nouă *bobonitori*, cu nouă descântători" (AAF, I, p. 201).

Bobonitură s.f. Termenul este înregistrat de noi în Gropeni, jud. Brăila (anchetă proprie), cu sensul „vrajă". Forma de plural a acestui substantiv

este *bobonituri* (*Lexic regional*, I, p. 68; în zona Iaşi). Acest termen provine de la verbul *a boboni*, „a face farmece, vrăji" (*Idem*), verb care este răspândit în Ardeal şi în Moldova. Cuvântul *bobonitură* este întrebuinţat mai mult la forma de plural; de altfel, şi autorii lucrării *Lexic regional* indică acest substantiv doar la forma de plural; considerăm că acest fapt reflectă o realitate existentă pe teren magic, şi anume tendinţa de a utiliza denumirile de practici magice la forma de plural, dată fiind complexitatea acestor practici magice, la efectuarea cărora conlucrează o întreagă serie de factori verbali şi nonverbali (gestică, mimică, diverse activităţi manuale etc.).

Bobonoşag s.n. Este un termen ieşit din uz, înregistrat doar în sud-vestul Transilvaniei; are sensul „vrajă, farmec" şi provine din cuvântul maghiar *babonosag* (DLRLV, p. 78). Forma de plural a acestui termen este *bobonoşaguri*: „De *bobonoşaguri* ce nu iaste scris la tipic să nu ţie" (*Idem*). Pentru prima dată acest termen este înregistrat, la plural, într-un text de la 1675: *bobonoşaguri* (Ştefan Meteş, *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Ardeal*, I, f.a., p. 233). Substantivele *boboană* şi *bobonoşag* sunt înrudite genetic; această înrudire se datorează legăturii existente pe terenul limbii maghiare între cuvintele *babona* şi *babonoşag*, care au rădăcină comună.

Bobot s.n. Autorii DEX menţionează pentru acest cuvânt următoarele sensuri: „întâmplare"; „acces de furie, de mânie" (p. 104). Deşi indică şi o serie de alte sensuri, nici DA, DULR sau CADE nu înregistrează valoarea pe teren magic a acestui substantiv, pe care o semnalează doar autorii DSB; ei indică pentru cuvântul în discuţie sensul „farmece, vrăjitorii", răspândit doar în Banat (DSB, IV, p. 55). Termenul analizat este atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea, fără semnificaţie pe teren magic, are forma de plural *bobote* (v. DA, tom I, partea I, p. 591) şi apare într-o serie de expresii: *a vorbi în bobote, a umbla în bobote, în bobot* etc. Substantivul *bobot* provine, după cum indică autorii DEX, din sb. *bobot* (DEX, p. 104). Existenţa variantei *bobotă* (DLRM, p. 69) poate pune în discuţie soluţia etimologică de mai sus şi acceptată de noi, dat fiind faptul că există în limba sârbă cuvântul *bobota* (*Idem*), care explică foarte bine varianta indicată. În concluzie, *bobot* denumeşte o practică magică şi are un caracter regional. Ar mai fi de remarcat şi faptul că, tot în Banat, acest substantiv mai are şi sensul „vorbă multă"(v. DSB), care se pare că s-a dezvoltat de la cel de pe teren magic.

Bobotă s.f. v. **Bobot**

Bolejniţă s.f. v. **Boleşniţă**

Boleşniţă s.f. Ca şi în cazul altor substantive ce denumesc boli, *boleşniţă* are şi sensul „plantă de leac" pentru boala cu acelaşi nume, ceea ce înseamnă că acest cuvânt intră în categoria termenilor ce denumesc elemente cu valoare magică. Autorii DA sugerează, e drept, cam ezitant, valoarea magică pentru termenul în discuţie: „numele unei ierbi (nedefinite mai de aproape) întrebuinţate probabil împotriva vreunei *boleşniţe*" (DA, tom I, partea I, p. 608). De fapt, chiar termenul medical este, în general, neprecizat în dicţionare: „epidemie, boală" (DESLR, p. 68); „boală" (DLRLC, I, p. 259) etc. Al. Borza înregistrează pe teren popular termenii etnobotanici *boleşniţă* şi *bolejniţă* (aceasta din urmă variantă a primului), care corespund termenilor ştiinţifici *Mentha aquatica* şi *Mentha longifolia* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 207). Din păcate, menţiunile cu privire la utilizarea lor nu clarifică sensul pe teren magic: „Se foloseşte (*Mentha aquatica* – n.n.) în medicina populară ca stimulent în convalescenţă şi contra palpitaţiilor" (*Ibid.*, p. 110). Maria Sitaru evidenţiază doar valoarea de „plantă de leac", fără a aduce vreo precizare (v. SMPTRE, p. 63). După cum indică DA, termenul analizat prezintă variantele *bolişniţă*, *bolejniţă*, provine din bg. *bolestniţa* (DEX, p. 105) şi este atestat prima oară în secolul al XIX-lea, cu semnificaţie pe teren medical (v. DA).

Bolindeaţă s.f. v. **Colindeţ**

Bolindeţ s.n. v. **Colindeţ**

Bolişniţă v. **Boleşniţă**

Bolmoajă s.f. Termenul este înregistrat în DA, cu sensul „farmec, vrajă", şi este sinonim cu *boboană*, *boscoană*, *aruncătură*, *fapt*, *solomonie* etc. (v. DA, tom I, partea I, p. 609). Forma de plural este *bolmoaje* (*a umbla cu bolmoaje*; zona Viile, jud. Galaţi, anchetă proprie). În Argeş, este menţionată varianta *bălmajă*, „om care bălmăjeşte întruna, palavragiu" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 10), care dovedeşte şi fenomenul de desacralizare produs în cazul acestui termen, ca şi în cazul multor altora. Substantivul *bolmoajă*

provine de la verbul *a bălmăji*, cu variantele *a balmoşi*, *a bălmuji*, *a bălmoşi*, *a bolmoşi*, *a bolmoji* (v. DA, tom I, partea I, p. 609), verb ce are şi sensurile „a zăpăci pe cineva prin vrăji sau farmece" (v. DA); „a pălăvrăgi, a trăncăni" (D. Udrescu, *op. cit*, p. 10), dar care avea, credem, şi sensul întâlnit de noi în zona Viile (anchetă proprie): „a vrăji, a fermeca", obţinut prin extensia sensului iniţial indicat în DA.

Bolmoji vb. v. **Bălmăji**

Bolmoşi vb. v. **Bălmăji**

Bomboană s.f. v. **Boboană**

Bomboni vb. v**. Boboni**

Borboane s.pl. Este un substantiv ce denumeşte o practică magică şi are sensul „farmece" (Şez., X, p. 18). După părerea noastră, provine dintr-un fenomen de contaminare între substantivele *borboase* şi *boscoane* (pluralul de la *boscoană*). Este un termen cu caracter regional, fiind înregistrat doar în Moldova, în zona Vaslui. Şi acest cuvânt confirmă o tendinţă specifică lexicului magic, şi anume de a folosi pentru denumire, practicilor magice, mai ales forma de plural, astfel încât în diverse expresii se utilizează obligatoriu pluralul: *a face vrăji*, *a face farmece*, *a turna bozgoane* etc. În alte cazuri, o serie de substantive ce denumesc practici magice sunt înregistrate numai la plural: *borboase*, *bosoarce*, *vraciuri* (v. ALR SN, V, H, h. 1569) etc.

Borboase s.pl. Termenul este înregistrat cu sensul „farmece, vrăji, descântece, făcături, fermecătorii..." (DA, tom I, partea I, p. 617): „Vrăjile se mai numesc şi *borboase*" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 469). Autorii DA menţionează şi sensul „element cu valoare magică" pentru termenul în discuţie, indicând o serie de materiale utilizate cu scop malefic: petici înnodate, găteje încrucişate, şumuioage de buruiene (DA, tom I, partea I, p. 617). Pătrunderea acestui termen şi în sfera terminologiei medicale este sugerată de sensul „bube mari care ies pe tot trupul omului" (*Idem*). Ca mărturie a degradării sensului magic poate fi luată în calcul menţiunea „certurile dintre oameni" (*Idem*). Asupra etimologiei termenului autorii

DA nu oferă nici o sugestie. Tiktin pune acest termen în legătură cu numele *Barbura*, o altă denumire a sărbătorii populare *borboase* (v. TDRG, fasc. 4, p. 361). Credem că termenul discutat a apărut pe terenul terminologiei magice populare româneşti în urma unui transfer terminologic; iniţial, acest substantiv denumea o sărbătoare populară: *borboase* „numele celor trei zile de sărbătoare (4-6 decembrie) hramul Sf. Varvara, Sf. Sava şi Sf. Nicolae" (DULR, p. 73). În acea perioadă se practicau diverse acţiuni cu caracter apotropaic, pe primul loc aflându-se cea de *a îmbărbura*, „a unge la Sf. Barbura (Varvara – n.n.) pe copii (în frunte, în cei doi obraji şi la buric) cu căline (numite şi barbure) amestecate cu miere ca să fie feriţi de vărsat" (DULR, p. 305). La fel ca substantivul *mânecătoare*, cuvântul *borboase* probează translarea unor termeni ce denumesc sărbători populare în sfera terminologiei magice, tocmai datorită faptului că aceste sărbători băbeşti erau puternic marcate magic. În ceea ce priveşte etimologia termenului *borboase* ca sărbătoare populară, Şăineanu indica „origine necunoscută" (*Ibid.*, p. 73); şi, după părerea noastră, acest termen nu permite, până în acest moment, o explicaţie etimologică plauzibilă. Termenul analizat este atestat pentru prima oară la 1884 (v. TDRG, fasc. 4, p. 361).

Boscoană s.f. Termen cunoscut în Moldova, Transilvania şi Banat şi utilizat mai ales la plural; are sensul „farmec, făcătură, vrajă, aruncătură, boboană" (DA, tom I, partea I, p. 624). Pe lângă faptul că *boscoană* denumeşte o practică magică, se mai poate constata şi prezenţa sensului „element cu valoare magică", ce rezultă din înţelegerea substantivului *boscoană* ca „mijloacele, obiectele (unsorile) cu care se farmecă sau se descântă" (*Idem*): „Găure cornul vacii şi bagă nişte *boscoane* cu grâu, tămâie şi chiper" (Gh. Pavelescu, *Cercetări de etnoiatrie*, p. 150). În zona Blaj substantivul analizat apare şi cu sensul „vrajă", în expresiile: *l-a desfăcut de boscoane*, „l-a desfăcut de vrăji", şi *i-a desfăcut de boscoane*, „i-a descântat de vrăji" (V. Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie românească*, Ed. Facla, Timişoara, 1987, p. 43). De altfel, şi unele dicţionare reflectă ştergerea diferenţelor dintre diverse tipuri de practici magice, definind termenul *boscoană* cu sensul „farmec, vrajă, descântec" (DLRM, p. 89), deşi este ştiut că, iniţial, aceste practici magice erau de tip diferit, notele de diferenţiere dintre farmec şi descântec menţinându-se şi astăzi. Varianta de plural, *bozgoane*, are şi sensul „lucruri şi fapte drăceşti cu farmece şi descântece" (Şez., 6/1922, p. 167). Substantivul *boscoană* prezintă numeroase variante

(mai ales la forma de plural): *bozgoane* (Dobrina-Huşi, jud. Vaslui; anchetă proprie); *bojgoane*, „borboase, felurite descântece băbeşti spre a face rău" (DA, tom I, partea I, p. 624); *bozocoane*, „farmece, făcături, vrăjituri" (*Idem*); *boscoade* „farmece, leacuri cu putere de vindecare" (*Idem*). Aceste variante au fost obţinute, după părerea autorilor DA, prin contaminare cu diverse substantive (bazaconie, iscoade). Termenul *boscoană* provine din cuvântul grecesc *bascanias* (G. Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii din trecutul românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 70) şi a dat un derivat ce interesează terenul magiei populare: *a bosconi* (*a bozgoni*). De asemenea, el intră în structura unor expresii cu semnificaţie magică: *a face boscoane, a turna bozgoane*. Prima atestare a termenului este destul de târzie, datând din 1805 (TDRG, fasc. 4, p. 364), deşi termenul este cu mult mai vechi în limbă.

Boscodi vb. v. **Boscorodi**

Boscomelniţă s.f. Termenul *boscomelniţă* a fost înregistrat în Munţii Apuseni, cu sensul „vrăjitoare, fermecătoare" (T. Frâncu, Gh. Candrea, *Rotacismul la moţi şi istrieni*, Bucureşti, 1886, p. 49). În zona Sibiu, substantivul *boscomelniţă* (pl. *boscomelniţe*) are sensul „femeie urâtă care te înspăimântă" (*Lexic regional*, II, p. 57); acest al doilea sens evidenţiază degradarea semnificaţiilor magice, degradare produsă şi în cazul altor termeni ce denumesc actanţi magici de sex feminin (*bahorniţă*, *vrăjitoare* etc.). Acest tip de degradare semantică indică un anumit model de evoluţie a sensului termenilor magici. Autorii DA reiau sursa amintită (T. Frâncu, Gh. Candrea, *op. cit.*, p. 49) şi sugerează elementele care au contribuit la crearea cuvântului *boscomelniţă*: *„bosconiţă* + *melniţă*, pentru că vrăjitoarelor le merge gura ca meliţa" (DA, tom I, partea I, p. 624).

Bosconi vb. Termenul este înregistrat în Banat, Transilvania şi Moldova (G. Giuglea, *op. cit.*, p. 111), dar Şăineanu menţionează existenţa acestui verb şi în Muntenia (DULR, p. 74). Sensul lui este „a face boscoane, a vrăji" (DA, tom I, partea I, p. 624); „a descânta" (DULR, p. 74) şi s-a format, după părerea noastră, de la substantivul *boscoană*, „farmec, vrajă, descântec" (v. şi DLRM, p. 89), în timp ce Giuglea crede, dimpotrivă, că *boscoană* este „post-verbal de la a *a bosconi*" (*Ibid.*, p. 111). Pentru termenul *boscoană* autorii DA menţionează şi un sens mai puţin cunoscut:

„mijloacele, obiectele, (unsorile) cu care se farmecă, se descântă“ (DA, tom I, partea I, p. 624). Am înregistrat două forme verbale: *bosconesc* (pers. I, sg., indicativ, prezent) şi *bosconit-au* (formă inversă a perfectului compus): „şi au venit babele şi au cercat cu câte de toate: descântat-au, vrăjit-au, *bosconit-au*“ (I. Pop Reteganul, *Poveşti ardeleneşti*, Braşov, 1888, p. 49). Şăineanu menţionează o evoluţie semantică normală pentru ilustrarea desacralizării sensului iniţial: în Muntenia, el înregistrează sensul „a bolborosi, a vorbi îngăimat (ca femeile ce descântă)“ (DULR, p. 74); şi Al. Resmeriţă atrage atenţia asupra deprecierii semnificaţiei magice a verbului, înregistrându-l cu sensul „a face scamatorii, boscării“ (DESLR, p. 71). Verbul analizat prezintă o serie de derivate pe terenul magiei populare: *bosconiţă*, „vrăjitoare, fermecătoare“ (DA, tom I, partea I, p. 624); *bosconitor*, „vrăjitor, fermecător“ (*Idem*); *bosconitură* (v. **Bosconitură**). Trebuie să menţionăm şi un alt termen magic legat genetic de verbul *a bosconi*, *boscomelniţă* (v. **Boscomelniţă**), ce denumeşte un actant magic cu caracter regional (în Munţii Apuseni). Ca şi în cazul altor verbe formate de la substantive ce denumesc practici magice, şi în cazul lui *a bosconi* se poate întrebuinţa expresia constituită cu verbul *a face*, *a face boscoane*, cu acelaşi sens ca al verbului analizat. Termenul discutat este înregistrat pentru prima oară în 1822 (v. TDRG, fasc. 4, p. 364), deşi acest verb este destul de răspândit pe teritoriul românesc şi este format de la un substantiv (*boscoană*) ce face parte din stratul elementelor greceşti vechi.

Bosconitor s.m. Un termen care are caracter regional şi este cunoscut, ca şi *bobonitor*, tot în Ardeal; aria de răspândire a acestui substantiv ar trebui să fie mai extinsă, dat fiind faptul că *a bosconi* este cunoscut pe o arie mult mai mare (v. **Bosconi**), dar nici materialele bibliografice, nici cele culese de noi pe teren nu oferă argumente în sprijinul ipotezei amintite. Termenul este foarte rar prezent în materialele cercetate. Este format de la verbul *a bosconi*, „a vrăji“. N. Vătămanu încearcă să dea o definiţie a termenilor ce denumesc actanţi, termeni formaţi de la verbul *a bosconi*: „Cine face boscoane se cheamă că boscăneşte şi i se zice *bosconitor* sau bosconiţă, adică vrăjitoare“ („Viaţa medicală“, XV, 9/1968, p. 624). Deducem din informaţia respectivă că şi termenul *bosconitor* a putut însemna „vrăjitor“, semnalând o evoluţie semantică de acum verificată: trecerea de la particular la general; *bosconitor* era, iniţial, „cel care făcea boscoane“, pentru ca, mai târziu, termenul să capete sensul mai general de „vrăjitor“.

Bosconitură s.f. Termen înregistrat în DA, fără nici o altă menţiune în afară de indicarea faptului că avem de a face cu un substantiv feminin. Credem că este vorba de un cuvânt cu sensul „farmec, boscoană", format de la verbul *a bosconi*, aşa cum sugerează şi autorii DA (DA, tom I, partea I, p. 624). În zona Gropeni, jud. Brăila (anchetă proprie), am înregistrat termenul *boscoană*, dar numai cu sens medical „iritare a pielii, bătături" în schimb, nu am putut nota şi prezenţa sinonimului *bosconitură*. Spre deosebire de termenul *boscoană*, care este răspândit pe o arie extinsă a teritoriului românesc şi are numeroase variante, mai ales pentru forma de plural (v. **Boscoană**), *bosconitură* este un termen regional şi apare extrem de rar în culegerile de material folcloric sau în glosarele regionale.

Bosconiţă s.f. Pe lângă termenul *bosconitor*, pe teren popular apare şi substantivul *bosconiţă*, format de la verbul *a bosconi*, cu sufixul *-iţă*, şi atestat pentru prima oară abia în secolul al XIX-lea (v. DA): „A ieşit coconiţa /*Bosconiţa* /Boi mândri a înjugat /Şi la arat a plecat." (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 294) N. Vătămanu atrage atenţia asupra celor doi actanţi (*bosconitor*, *bosconiţă*) într-un comentariu referitor la implicaţiile medicale ale acţiunii denumite de verbul *a bosconi*: „Cine face boscoane se cheamă că boscăneşte şi i se zice bosconitor sau *bosconiţă*, adică vrăjitoare" („Viaţa medicală", XV, 9/1968, p. 624). Ca şi *bosconitor*, *bosconiţă* este mai răspândit în Ardeal, deşi *boscoană* şi *a bosconi* au, în general, o răspândire mai mare.

Boscorodeală s.f. Termenul este înregistrat în Banat, cu sensurile „bombăneală" şi „vrăji, farmece" (DSB, IV, p. 97). Lucrarea lexicografică amintită menţionează pe primul loc sensul „bombăneală", ceea ce ne indică faptul că s-a produs pierderea semnificaţiilor magice, ca şi în cazul cuvintelor înrudite, *a boscorodi*, *boscoroditură*. De altfel, alte lucrări lexicografice nici nu mai înregistrează sensul pe teren magic, mulţumindu-se doar cu indicarea sensului „bolboroseală, bombăneală" (DLRM, p. 89). Credem că, în această situaţie, se trece prea uşor cu vederea peste faptul că, iniţial, verbul *a boscorodi* a avut o clară semnificaţie magică (v. **Boscorodi**). Termenul în discuţie este format de la verbul *a boscorodi*, cu sufixul *-eală* (*Idem*), şi este sinonim cu un alt termen, format tot de la verbul *a boscorodi*, *boscoroditură*, care este însă mai rar folosit; forma de plural a substantivului analizat este *boscorodeli* (*Idem*).

Boscorodi vb. Este un verb cu răspândire pe întreg teritoriul românesc, atestat pentru prima oară în 1551 (v. TDRG, fasc. 4, p. 364-365) şi având sensul „a descânta, a vrăji": „ţiganca întinse cărţile, apoi începu să boscorodească" (v. DA, tom I, partea I, p. 624). Au fost propuse mai multe soluţii etimologice pentru acest termen; autorii DLRM consideră verbul discutat de origine onomatopeică, soluţie acceptată şi de V. Breban, care crede că *a boscorodi* este „probabil formaţiune onomatopeică" (DGLR, p. 114). N. Drăganu deriva acest verb de la termenul de origine maghiară *boszorka* (DR, IV, p. 332). L. Şăineanu înregistrează acest termen în Moldova şi consideră că avem de a face cu „un compromis din *bosconi* şi *blogodori*, printr-o formă intermediară *blogorodi*" (DULR, p. 74). Al. Resmeriţă socoteşte că verbul amintit provine din (lat.) *vox* şi *corrago* „rog încet", de unde, crede el, s-ar putea explica sensul „a murmura, a vorbi prea încet şi neînţeles" (DESLR, p. 71). Autorii DA sugerează că verbul *a boscorodi* ar avea origine onomatopeică, „poate prin fusiunea lui *bolborosi* + *boscoade* sau cu ung. *boszorka*, „vrăjitoare" (DA, tom I, partea I, p. 624). După cum se observă, soluţiile oferite mai sus oscilează între originea onomatopeică şi cea maghiară a termenului, de multe ori printr-o soluţie de compromis, neobservându-se că în limba ucraineană există verbul *bozkoroditi*, care a constituit sursa pentru termenul românesc (v. TDRG, fasc. 4, p. 364-365); soluţia oferită de Gh. Brătescu, care are în vedere împrumutul termenului din limba română în ucraineană, nu ni se pare acceptabilă (Gh. Brătescu, *Vrăjitoria*, p. 54). Din materialele cercetate s-au putut desprinde şi variantele acestui verb: *a boscodi*, „a pregăti pe ascuns, a plănui", înregistrat în Ialomiţa (CV, 8/1949, p. 34), *a boşcodi*, „a boscorodi" (P. Coman, *Glosar dialectal*, Editura Academiei, Bucureşti, 1939, p. 13), *a boscorosi* (FC, III, p. 65), cu sensul „a boscorodi". Credem că primele două variante reprezintă forme contrase din *a boscorodi*. Ca şi în cazul altor verbe, şi în cazul lui *a boscorodi* se poate observa deprecierea semnificaţiilor magice, el fiind astăzi utilizat cu sensul „a spune ceva, a bolborosi, bodogănind, bombănind, torăind, flecărind" (v. DA, tom I, partea I, p. 624); „a vorbi singur, a bodogăni" (Şez., 1-3/1924, p. 14); „a spune ceva bolborosind" (DSB, IV, p. 97). O serie de derivate ale acestui verb constituie, la rândul lor, elemente de terminologie magică (*boscorodeală*, *boscoroditură*), chiar dacă şi ele au suferit acelaşi proces de desacralizare.

Boscoroditură s.f. Termenul apare doar în Banat şi are sensul, obişnuit pentru practica magică, „vrajă, farmece" (DSB, IV, p. 97); este format de la

verbul *a boscorodi*, care a denumit iniţial o acţiune de tip magic. Substantivul menţionat este sinonim cu *boscorodeală*, care, pe lângă sensul magic, îl mai are şi pe acela de „bombăneală" (*Idem*), dovedind degradarea semnificaţiilor magice în timp. De altfel, chiar verbul a *boscorodi*, în zona Banat, nu mai este astăzi înregistrat cu vreo valoare pe teren magic: „a spune ceva bolborosind" (*Idem*). Trebuie remarcat faptul că *boscoroditură*, în Banat, şi-a păstrat valoarea pe teren magic, în timp ce *boscorodeală* a evoluat spre sensul „bombăneală" (DSB, IV, p. 97); probabil, sub influenţa acestui termen înrudit şi a verbului *a boscorodi* („a spune ceva bolborosind"), şi *boscoroditură* va pierde semnificaţia magică, integrându-se unei tendinţe generale, manifestate la nivelul terminologiei magice populare.

Boscorosi vb. v. **Boscorodi**

Bosoarce s.pl. Termenul este înregistrat în Moldova, cu sensul „vrăji, farmece" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *Descântece din Moldova*, *Caietele Arhivei de Folclor*, II, Iaşi, 1988, p. 404). Fără îndoială, substantivul discutat trebuie pus în legătură cu cuvântul *bosorcaie*, ce denumeşte un actant magic, termen ce este răspândit în Transilvania, fiind împrumutat din limba maghiară. Substantivul *bosoarce* probează existenţa unor reflexe ale termenului *bosorcaie* şi în Moldova. Nu ne este însă clar modul în care s-a format substantivul *bosoarce* de la cuvântul *bosorcaie*; putem totuşi sugera că acest termen ar putea proveni nu direct de la cuvântul *bosorcaie*, ci de la o variantă a acestuia, *bosorcă*.

Bosorcaie s.f. „Vrăjitoare, strigoaică despre care poporul crede că se transformă în iepure, câine sau alt animal şi ia laptele de la vaci" (DA, tom I, partea I, p. 625). La originea termenului românesc se află mitonimul maghiar *boszorkany*, ce denumeşte un personaj mitic complex: „Reprezentată ca o babă slută, capabilă să zboare prin aer şi totodată o abilă mutantă (prefăcându-se, după nevoie, în căţea, pisică, iapă, capră, scroafă), *boszorkany* e în stare să stârnească seceta sau, prin diferite acte magice, să aducă molime şi nenorociri catastrofale printre oameni şi animale" (Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 84). În tradiţiile maghiare, acest tip de actant acţionează „mai ales la 24 iunie, 13 decembrie şi în ziua Sfântului Gheorghe (24 aprilie), sfânt creştin socotit ocrotitorul vitelor" (*Idem*). După cum se poate observa, actantul magic românesc a preluat doar o parte

dintre caracteristicile elementului spiritual maghiar, în tradiţiile şi credinţele româneşti punându-se accentul mai ales pe acţiunea de luare a manei laptelui prin diverse mijloace magice. Termenul *bosorcaie* are o serie de variante atât pentru forma de singular, cât şi pentru cea de plural: *bosorcă* (DA, tom I, partea I, p. 625), *bosorcoaie* (A. Oişteanu, *Motive şi semnificaţii mito-simbolice în cultura tradiţională românească*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989, p. 217), *boşarcă* (*Lexic regional*, II, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 81), respectiv *bosorcoi*, *borsocoi*, *bosorcane*, *bosărcăi*, *bosârcaie* (AAF, I, p. 142, p. 143, p. 225), *bursucile* („Izvoraşul", VIII, p. 19), *boşorcăi*, *boşorcăe* (S.Fl. Marian, *Legende*, p. 335). Pentru lexicul magic, *bosorcaie* prezintă importanţă şi prin capacitatea sa derivativă deosebită, el generând o serie întreagă de noi elemente terminologice: *bosoarce*, *bosorcău*, *bosorcoi*, *a bosurca*, *borsocos*, acest din urmă derivat denumind pe cei cu predispoziţii native spre realizarea de acte magice (AAF, VI, p. 162). Termenul discutat este atestat abia la 1812 (TDRG, fasc. 4, p. 365) şi este răspândit în principal în Transilvania; înregistrarea substantivului *bosoarce* în Moldova (v. **Bosoarce**) ne atrage atenţia asupra posibilei pătrunderi a cuvântului în discuţie şi într-o parte a provinciei amintite.

Bosorcan s.m. v. **Bosorcău**

Bosorcă s.f. v. **Bosorcaie**

Bosorcău s.m. Termenul, cu sensul „vrăjitor" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 110), este răspândit în Transilvania şi este format de la un alt termen ce denumeşte un actant magic, şi anume *bosorcă* (variantă a lui *bosorcaie*), „vrăjitoare". După cum se ştie, există şi un alt derivat de la *bosorcă*, şi anume *bosorcoi*, ce denumeşte, de asemenea, un actant magic de sex masculin. Se pare că în cadrul terminologiei magice a funcţionat o tendinţă de a crea perechi de termeni, pe baza opoziţiei masculin-feminin. În acest fel se poate explica şi apariţia unor termeni ca *solomonăriţă*, *zodiriţă* şi, bineînţeles, *bosorcău* (*bosorcoi*). S-ar putea ca modelul să fi fost oferit de perechile de tipul *descântător – descântătoare*, *vrăjitor – vrăjitoare*. De altfel, autorii DA consideră termenul *bosorcău* „masculinul termenului *bosorcă*" (DA, tom I, partea I, p. 625). Forma de plural este *bosorcăi* (*Idem*). Termenul nu apare în CADE, DULR, SCRIBAN; Tiktin nu înregistrează acest termen (v. TDRG, fasc. 4, p. 365), ci pe *bosorcaie*, (pl. *bosorcăi*), termen

provenit din magh. *boszorkany* şi menţionat pentru prima oară în 1812 (v. **Bosorcaie**).

Bosorcoaie s.f. v. **Bosorcaie**

Bosorcoi s.m. Autorii DA tratează acest termen la articolul despre *bosorcaie*, considerându-l „masculinul" acestui din urmă substantiv împrumutat din limba maghiară (DA, tom I, partea I, p. 625). Forma de plural a termenului este *bosorcoi*: „Să se apere de nouă moroi, de nouă *bosorcoi*" (T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1925, p. 144). Substantivul analizat este extins pe o arie largă în Transilvania, are un echivalent format de la aceeaşi bază derivativă, dar cu alt sufix (*-ău*), *bosorcău* (v. **Bosorcău**), şi nu prezintă derivate pe terenul magiei populare. În Maramureş, I. Bârlea înregistrează varianta *bosorcan*, cu sensul „vrăjitor", „strigoi" (I. Bârlea, *Cântece poporane din Maramureş. Descântece şi desfaceri*, Ed. Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1924, II, p. 479), ceea ce ne indică preluarea termenului şi de către terminologia fiinţelor mitofolclorice. De remarcat că şi *bosorcaie* va urma un traseu semantic asemănător (v. **Bosorcaie**). Materialele consultate ne-au permis depistarea şi a altei variante a termenului discutat, *borsocoi*: „O fost on om *borsocoi*..." (AAF, VI, p. 156). Varianta menţionată a fost obţinută prin metateză.

Bosurca vb. Este format de la termenul *bosorcaie*, ce denumeşte un actant magic specific Transilvaniei; amintim că *bosorcaie* are sensul „vrăjitoare" (DA, tom I, partea I, p. 625). Verbul analizat de noi este înregistrat cu sensul „a vrăji" (CADE, p. 165): „Viţelul l-o *bosurcat*" (I. Bârlea, *op. cit.*, II, p. 377). În zona Bihor, M. Pompiliu a înregistrat şi o variantă, *a busurca* (M. Pompiliu, *Balade populare române*, p. 100, în „Convorbiri literare", 12, martie 1887). Ov. Desusianu înregistrează acest termen cu sensul „a fermeca, a vrăji" (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 286), punându-l în legătură cu substantivul deja menţionat *bosorcaie*. Verbul în discuţie lipseşte din TDRG, care menţionează însă substantivul *bosorcaie* ce a stat la baza formării acestui verb (v. TDRG, fasc. 4, p. 365); nici Scriban nu reţine pe *a bosurca*, ba, mai mult, nu înregistrează nici substantivul *bosorcaie*, fapt ce confirmă caracterul regional al termenului discutat (deşi Scriban excelează în înregistrarea regionalismelor).

Boşarcă s.f. v. **Bosorcaie**

Boşcodi vb. v. **Boscorodi**

Boşmoandă$_1$ s.f. Substantivul este înregistrat în zona Argeş, cu sensul „femeie care umblă cu farmece şi vrăji; descântătoare" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 21); acest termen are forma de plural *boşmoande* (*Idem*) şi prezintă un derivat ce interesează terminologia acţiunilor cu caracter magic, şi anume *a boşmondi*, „a ameţi pe cineva cu vorbe amăgitoare sau cu farmece, descântece" (*Idem*). Nu putem oferi, pe baza materialelor cercetate, vreo soluţie etimologică pentru acest termen ce denumeşte un actant de sex feminin; putem doar menţiona că acest substantiv denumeşte un actant cu caracter general, ca şi substantivele *babă*, *meşteră*, *meştereasă*, *meşteritoare*, *meşteriţă*, *moşmoandă* etc.

Boşmoandă$_2$ s.f. Substantiv înregistrat la plural, cu sensul „descântece, farmece, vrăji, moşmoane" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 21) şi cunoscut în zona Argeş; asupra deprecierii sensului magic ne atrage atenţia expresia *a umbla cu boşmoande*, „a umbla cu minciuni, a băga intrigi" (*Idem*). Substantivul *boşmoandă* este format de la verbul *a boşmondi*, prin derivare regresivă, şi are forma de plural *boşmoande*. Sinonim cu el este termenul *boşmondeală*, utilizat, de asemenea, numai în Argeş. Ar mai fi de observat omonimia cu termenul *boşmoandă*, ce denumeşte un actant magic; originea celor două omonime este însă diferită: denumirea practicii magice provine de la verbul *a boşmondi*.

Boşmondeală s.f. Termenul menţionat este format de la verbul *a boşmondi*, „a ameţi pe cineva cu vorbe amăgitoare sau cu farmece şi descântece", cu sufixul *-eală*, şi este cunoscut în zona Argeş (D. Udrescu, *op. cit*., p. 21); forma de plural a acestui termen este *boşmondeli*: „Umblă cu şoşeli şi *boşmondeli* doar de l-o mai întoarce" (*Idem*). De remarcat ar fi şi faptul că acest termen este azi utilizat, cu sens magic, la forma de plural, având înţelesul „descântece, vrăji" (*Idem*). La forma de singular substantivul analizat are sensul „mişcare domoală, moşmoleală" şi nu mai păstrează nici o legătură cu terenul magiei populare. Utilizarea la forma de plural pentru a denumi practica magică se înscrie într-o tendinţă mai generală a substantivelor din sfera terminologică avută în vedere.

Boşmondi vb. Nu apare în lucrările lexicografice consacrate (DA, CADE, TDRG, DULR, SCRIBAN), ceea ce confirmă, după părerea noastră, caracterul regional al verbului în discuţie. Termenul amintit este înregistrat în zona Argeş, cu sensul „a ameţi pe cineva cu vorbe amăgitoare sau cu farmece sau descântece" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 21), şi este format de la substantivul *boşmoandă*, cunoscut în Argeş cu sensul „femeie care umblă cu farmece şi vrăji, descântătoare" (*Idem*). D. Udrescu înregistrează la acest verb caracterul tranzitiv şi unele forme gramaticale (pers. I, indicativ, prezent, *boşmondesc* şi gerunziul *boşmondind*). Sensul actual al verbului ne indică o anumită depreciere a actului magic denumit de *a boşmondi*, iniţial acest verb însemnând, credem, „a fermeca, a vrăji".

Boşmondit,-ă adj. Udrescu înregistrează termenul de mai sus în Argeş, în localităţile Poiana Lacului, Miroşi, Săpata de Sus, Pădureţi, cu sensul „fermecat cu vrăji" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 21). Autorul amintit indică şi alte sensuri ale acestui cuvânt, care nu mai au semnificaţie magică: „care se mişcă încet, anevoie"; „care e îmbrăcat gros"; „care e cu hainele în dezordine" (*Idem*). În schimb, sensul „îmbrobodit", „ameţit cu vorbe viclene" s-a dezvoltat, după părerea noastră, ca urmare a degradării sensului magic, ca o consecinţă a scăderii încrederii comunităţii în practicile magice. Cuvântul *boşmondit* provine din forma participială a verbului *a boşmondi* şi poate fi utilizat cu valoare determinativă, caz în care denumeşte o caracteristică magică, dar şi cu valoare substantivală: „Boşmonditu ăla a ajuns să-l ducă muierea de nas" (*Idem*).

Bozgoană s.f. v. **Boscoană**

Bozgoneală s.n. C. Buraga, pe baza materialelor din jud. Vaslui, semnalează relaţia de sinonimie dintre *boscoană* (în varianta *bozgoană*) şi *bozgoneală*) (*Dăinuiri dăneştene*, p. 164). După cum se ştie *bozgoană* are, pe teren popular, un derivat, *a bozgoni*. În zona Deda, acest verb are sensurile: „a face vrăji sau bozgoane"; „a vorbi îmbugnat, a mormăi" (MD, I, p. 160). Se poate observa cu uşurinţă degradarea semantică produsă (v. sensul 2^0). Această informaţie ne poate ajuta să înţelegem şi evoluţia semantică produsă în cazul lui *bozgoneală*. Acest substantiv este format de la verbul de mai sus, cu sufixul *-eală* şi, după câte ne indică C. Buraga a parcurs un traseu semantic asemănător (spre pierderea semnificaţiilor magice); după cum

ne sugerează sensul înregistrat în zona Dăneşti („vorbirea înceată şi neînţeleasă"), avem de a face tocmai cu un fenomen de desacralizare a termenului. Se ştie că actanţii magici, din raţiuni de ordin ezoteric, caută să obscurizeze textul magic faţă de profani. În acest fel, *bozgoneală* se înscrie pe linia de evoluţie semantică valabilă pentru termeni ca *boscorodeală, boscoroditură, a bălmăji* etc. Acelaşi autor mai semnalează un sens al cuvântului *bozgoneală*, ce încă mai păstrează legătura cu universul practicilor magice: „ceva descântat cu porniri duşmănoase, anume să pricinuiască un rău cinecăruia om, cinecăreia vite şi pus cu fereală în treacătul celuia, celeia ce va să tragă urgia menită prin vorbe descântătoare" *(Dăinuiri dăneştene*, p. 164). Se poate remarca uşor faptul că, în acest din urmă caz, *bozgoneală* denumeşte un element cu valoare magică, şi anume unul de tip malefic.

Bozgoni vb. v. **Bosconi**

Brâncă s.f. Este un alt termen ce a primit valoare magică în urma faptului că reprezintă, după credinţele populare, remediul împotriva bolii numite popular *brâncă*. Unele surse menţionează direct aceasta, altele o sugerează: „Candrea înregistrează pentru cuvântul discutat atât sensul medical („boală la om"), cât şi pe cel magic („planta pentru *brâncă*"; v. CADE, p. 172); şi V. Butură atrage atenţia asupra utilizării medicale a acestei plante: „Frunzele crude se puneau pe tăieturi şi bube. Decoctul plantei se folosea ca leac pentru brâncă, la om şi animale, în primul rând la porci" (V. Butură, *op. cit.*, p. 46). Al. Resmeriţă menţionează sensurile „boală" şi „plantă de leac" pentru *brâncă*, fără a face vreo legătură între ele, semnalând doar existenţa a două denumiri compuse cu cuvântul *brâncă, brânca porcului, brânca ursului* (DESLR, p. 73). Şi Borza indică, de altfel, existenţa mai multor plante ce poartă denumirea populară *brâncă*: *Dentaria bulbifera*, *Glechoma hedaraceum*, *Hibiscum trionum*, *Lebaria pulmonaria*, *Galicornia europaea*, *Scrophularia nodosa*, *Stereum hirsutum* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 209). Spre deosebire de cazul acestor termeni etnobotanici, de această dată autorii DA oferă un tablou mult mai clar: „boală de vite, şi de porci"; „plantă ierboasă, fără frunze, cu flori verzui sau alburii, care formează spice cărnoase" şi care „se întrebuinţează ca medicament contra umflăturii de gât, la porci" (DA, tom I, partea I, p. 639); G. Dem Teodorescu semnalează că *brânca* este o boală care îl afectează şi

pe om: „Brânca e umflătura capului sau obrazului, numită în medicină erizipel. Descântatul sau blestemul se scrie de preoţi, de la dreapta spre stânga şi, ungându-se hârtia cu miere, se lipeşte pe partea bolnavă. Babele descântă cu o cârpă aprinsă sau cu cârlţi recitând de trei ori cuvintele de mai sus“ (este notat un descântec – n.n.) (v. G. Dem Teodorescu, *Poezii populare*$_2$, II, p. 38). Pe baza celor amintite, s-a putut constata existenţa şi a altor procedee de tratament magic în cazul bolii numite popular *brâncă*. Unele expresii populare semnifică posibilităţile de iradiere idiomatică a acestui termen: *a-l mânca brânca*, *a da brânca* (complementul este un animal – n.n.); v. DA. Termenul este atestat în secolul al XIX-lea (v. DA), prezintă derivatele: *brâncoi*, *brâncoaică*, *brâncălău*, *brâncariţă*, *brâncea* şi provine din termenul medical de origine sârbă *brnka* (DA, tom I, partea I, p. 639). Am mai putea semnala şi faptul că *brâncă* denumeşte, conform superstiţiilor, şi o fiinţă mitofolclorică, ce reprezintă demonul bolii respective: „demonul *brâncii* se cheamă *Brâncă* (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 146); omonimul *brâncă* „mână“ este de origine latină (*branca*; v. DEX, p. 111) şi nu prezintă implicaţii magice.

Bubare s.f. Acest termen apare cu valoare magică, în raport cu boala denumită popular *bubare*, care este tratată cu planta purtând acelaşi nume (v. SMPTRE, p. 68). Substantivul *bubare* nu este înregistrat în dicţionarele consacrate, iar, atunci când apare, este menţionat ca având sens medical: „boală“; valoarea de remediu magic nu este, de regulă, amintită, deşi unele sugestii pot să ajute la înţelegerea corectă a problemei: „folosită în medicina populară pentru «sgâlci» (scrofuloză); de asemenea, contra «guşterului» (crup difteric) la porci“ (Al. Borza, *op. cit.*, p. 158). Şi alte denumiri populare ale plantei sugerează o serie de boli, afecţiuni asupra cărora acţionează: *buruiană de buba cea rea*, *buruiană de bubă*, *buruiană de bubă rea*, *buruiană de bube* etc. Termenul *bubare* provine de altfel de la cuvântul *bubă* cu sufixul *-are*, specific denumirilor de boli (*armurare*, *faptare* etc.), ceea ce este în concordanţă şi cu utilizarea sa pentru a denumi diferite tipuri de bube.

Bun,-ă adj. Apare cu valoare de element magic, în expresia *a lua bunul*, care, pe teren popular are sensul „a lua mana (sporul, laptele etc.) vacilor“ prin vrăji şi descântece (v. D. Udrescu, *op. cit.*, p. 25). Termenul amintit este înregistrat în Argeş, în localităţile Săpata de Sus şi Cepari

(*Idem*). Expresia menţionată mai are două sensuri, însă ambele nemarcate magic: „a lua partea bună"; „a deflora". Cuvântul *bun* (< lat. *bonus*) este, în această situaţie, sinonim cu substantivele *mană*, *spor*, *rod* şi semnifică „esenţa" unui lucru, fenomen; de unde şi extraordinara varietate a practicilor magice de apărare sau de luare a acestei esenţe (v. Gh. Pavelescu, *Mana*).

Oarecum surprinzătoare este semnificaţia substantivului *bun* în unele credinţe din zona Covurlui: „Când mugesc vitele prin bătătură, au *bun* (bunul e ceva bun de leac, dar nu se ştie unde-l ţin vitele)" (*Credinţe*, p. 255), în această situaţie, cuvântul *bun* este preluat de terminologia etnoiatrică, având valoarea unui remediu miraculos, posedat de animale, inaccesibil omului. Termenul analizat este atestat prima oară încă din secolul al XVI-lea, fără semnificaţie magică (v. DA).

Busurca vb. v. **Bosurca**

C

Căft vb. v. **Căuta**

Călbează s.f. v. **Gălbează**

Călta vb. v. **Căuta**

Căpta vb. v. **Căuta**

Cărbune s.m. Acest substantiv de origine latină (*carbo,-onis*; v. DEX, p. 152) a devenit element de terminologie magică datorită intensei utilizări a cărbunilor în practicile vrăjitoreşti. O primă dovadă o constituie expresia *a stinge cărbuni*, „a arunca în apă cărbuni aprinşi, rostind anumite cuvinte care se consideră că alungă deochiul" (DLR, tom X, partea a V-a, p. 1599). Stinsul cărbunilor este răspândit pe întreg teritoriul românesc, iar expresia amintită are, în multe locuri, printre care şi în zona Covurlui, sensul „a descânta de deochi" (C. Pintilie, *Monografia comunei Matca*, p. 9). Cărbunii stinşi au la rândul lor diverse utilizări în plan magic: numiţi în Banat *cărbuni stâmpăraţi* (E. Hodoş, *Literatură populară*, p. 32), sunt foarte folosiţi contra deochiului, iar în descântecele de *plânsori* (numele unei boli) se apelează de asemenea la astfel de cărbuni: „cu cărbuni stinşi se descântă de plânsori. Stingând cărbunii, se spune descântecul special intitulat *stingerea cărbunilor*" (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 91). Interesant este şi faptul că nu numai cărbunii stinşi în apă au valoare terapeutică, ci chiar apa în care ei au fost introduşi: „Apa în care s-au stins cărbuni este bună pentru a vindeca orice boală grabnică" (v. DA). Pe terenul culturii populare mai putem menţiona şi valoarea predicativă acordată „ţiuitului" cărbunilor. Să ne

amintim cum acţiona Smaranda Creangă în momentele când, în vatră, cărbunii începeau să ţiuie (v. **Ghidănăci**). Pentru acţiunea magică realizată în astfel de situaţii, în Argeş se folosea un termen special, *a ghidănăci*. În medicina populară *cărbune* denumeşte o boală gravă, „dalacul" (v. Butură, *op. cit*., p. 256), pe care Al. Resmeriţă o defineşte sugestiv astfel: „tumoare care se înnegeşte şi se transformă în cărbune" (v. DESLR; *cărbune*); *cărbunele* mai este, după acelaşi autor, şi „o boală la grâu şi la plante", care poate compromite recolta. Termenul discutat este atestat, fără valoare magică, la 1670 (*Anon. Car.*) şi are numeroase derivate, nelegate însă de universul magiei populare: *a cărbuna*, *cărbunaş*, *cărbunel*, *cărbunicios*, *cărbunos*, *cărbunici*, *cărbunească*, *cărbunar*, *cărbunărie*, *încărbuna*, *a încărbuni* etc. (DA, tom I, partea a II-a, p. 132).

Căta vb. v. **Căuta**

Căuta vb. Este unul dintre cele mai importante elemente ale lexicului magic românesc, prezentând interesante implicaţii atât la nivelul vrăjitoriei, cât şi la cel al divinaţiei populare. Mărturie a conexiunilor termenului menţionat pe teren magic stau numeroase expresii populare cu răspândire generală pe teritoriul românesc: *a căuta în (la) stele* (P. Ispirescu, *Legende*, p. 11); *a căuta în bobi* (Şez., III, p. 126); *a căuta în cărţi* (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 60); *a căuta cu ghiocul* (Şez., III, p. 181); *a căuta în păscălie* (I. U. Jarnik, A. Bârseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, 1874); *a căuta în palmă* (TDRG, fasc. 5, p. 484); *a căuta cu sita* (I. U. Jarnik, A. Bârseanu, *op. cit*., p. 446); *a căuta în pravilă* (A. Gorovei, *op. cit*., II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1985, p. 85). Toate aceste expresii au sensul general „a ghici", diversele compliniri pe care ele le conţin denumind elemente ale instrumentarului magico-divinator (*bobi*, *cărţi*, *sită*, *păscălie* etc.). În Ardeal, verbul *a căuta* (în varianta *a căta*) are sensul „a descânta", după cum atestă materialele cercetate: „În Sălagiu, mama miresei cheamă pe bătrânele cele mai iscusite şi acestea *coată* (adică *descântă*) miresei de deochi" (S.Fl. Marian, *Nunta*, p. 162). Ar fi de remarcat că o serie de termeni magici româneşti provin de la varianta menţionată a verbului *a căuta*: *cotătură*, „descântec" (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 183); *cotare*, „descântec" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_2$, p. 7); *cotat*, „descântat" (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 185). Verbul *a căuta* are mai multe variante: *a căta* (în Moldova), *a cota* (în zona Apusenilor), *a călta* (la istro-români), după cum indică autorii DA (DA, tom I,

partea a II-a, p. 228), *a căpta* (în zona Banatului), *a căft* (la aromâni), după TDRG, fasc. 4, p. 484-485); el provine din lat. *cavitare* (DA; SCRIBAN, p. 241). Din verbul menţionat provine şi termenul *căutător, -oare*, „cel (sau cea) care spune din cărţi viitorul, ghicitor, -oare, vrăjitor, -oare" (S. Mândrescu, *Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Râpa de Jos, comitatul Mureş-Turda*, Bucureşti, 1892, p. 150).

Căutat s n. Acest termen provine de la verbul *a căuta*, mai precis, prin conversiune, de la forma sa de supin, fără prepoziţie. După cum se ştie, de la acelaşi verb provine şi alt termen, ce denumeşte o practică magică (*cotare*), dar în acest al doilea caz avem de-a face cu conversiunea formei de infinitiv lung. La cele menţionate ar mai trebui adăugat că substantivul *cotat* (variantă a lui *căutat*) prezintă un omonim ce denumeşte o caracteristică de tip magic (*cotat, -ă*). Sensurile termenului discutat sunt următoarele: „ghicit, ghicire"; „descântat". Primul dintre aceste sensuri apare în diverse sintagme specifice divinaţiei populare româneşti: *căutat în cărţi*, *căutat în bobi* (informaţie de teren: Cuca, jud. Galaţi), *căutat în pravilă* (Şez., IX, p. 85). Aceste sintagme atrag atenţia şi asupra instrumentarului utilizat (*bobi*, *cărţi*, *pravilă* etc.), acest din urmă cuvânt necesitând unele lămuriri. Prin *pravilă* se înţelege, în contextul divinaţiei populare, un text religios, cel mai adesea Evanghelia; după cum ne indică sursele cercetate, preoţii obişnuiau să efectueze acte predictive mai ales cu privire la starea sănătăţii, evoluţia unei boli, prin utilizarea textului creştin: „Obişnuit, *căutatul în pravilă* se face după slujba sfântului maslu" (*Idem*). Pe teren tradiţional românesc apar însă mult mai des căutatul în cărţi, căutatul în bobi, ca forme ale cartomanţiei şi aritmomanţiei. Cel de-al doilea sens („descântat") este mult mai rar, chiar şi pe teren popular, fiind întâlnit doar în zonele în care este utilizat verbul *a cota*, în loc de *a descânta* (v. **Căuta**). În general, termenul *căutat* (cu primul sens) prezintă unele particularităţi: nu are formă de plural şi nu se foloseşte, de obicei, decât în sintagme care indică şi elementul de instrumentar divinator utilizat (bobi, cărţi, păscălie, oglindă etc.); extrem de rar, atunci când actantul (informatorul) vrea să diferenţieze foarte precis tipurile de activitate magică pe care le practică, acest substantiv poate fi folosit şi independent: astfel, o descântătoare din Banat semnala faptul că se pricepe „la căutat", „la descântat" (I.I. Popa, *Contribuţii la studiul practicii magice în Banat*, în *Folclor literar*, I, Timişoara, 1967, p. 7), tocmai pentru a diferenţia clar activităţile divinatorii de cele

vrăjitoreşti Prima atestare a acestui substantiv, ce denumeşte o practică magică, având, după cum am văzut şi implicaţii divinatorii, datează din secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 6, p. 485).

Căutătoare s.f. „Cea care spune din cărţi viitorul, ghicitoare, vrăjitoare" (v. **Căutător**). Se poate observa faptul că acest cuvânt parcurge un traseu semantic de acum cunoscut pentru termenii magici, denumind iniţial un actant specializat în domeniul cartomanţiei, pentru ca, ulterior să ajungă să aibă sensul mai general „vrăjitoare". Variantele termenului studiat sunt *cătătoare* şi *cotătoare*, care sunt mai frecvent folosite pe teren popular decât forma din limba literară, ce apare aproape numai în lucrările referitoare la practicile vrăjitoreşti sau divinatorii: „Mai întâi *căutătoarea* le mestecă (cărţile – n.n.) bine" (Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*, 1, p. 1360). Varianta *cotătoare*, „cărturărească", a fost înregistrată pe teren în Ardeal, unde de altfel este răspândită şi varianta *a cota*, pentru *a căuta*, în zona Bihor având chiar o paletă semantică mai bogată, „persoană care se ocupă de prezicerea viitorului, ghicitoare" (*Lexic regional*, II, p. 80). Cealaltă variantă, *cătătoare*, provine de la *a căta* (variantă a lui *a căuta*), este înregistrată atât ca termen simplu, cu pluralul *cătători*, cât şi ca element compus (*cătătoare de noroc)*, având tot sensul „cărturăreasă" (ALR SN, V, H, h. 1570). Spre deosebire de alţi termeni ai divinaţiei populare, *căutător* şi *căutătoare* atrag atenţia asupra caracterului activ al acţiunii actantului magic, în timp ce termenii din seria *ghicitor*, *ghicitoare* etc. par a sugera mai mult o atitudine de interpretare, de ghicire a unor semnificaţii ale elementelor cu valoare predictivă.

Căutător s.m. „Cel care spune din cărţi viitorul, ghicitor, vrăjitor" (DA, tom I, partea a II-a, p. 229). În literatura medievală, termenul analizat este înregistrat şi cu un alt sens, tot pe terenul divinaţiei populare, „astrolog": „acel Laslău să fi fost vâlhovnic care di pe limba sloveniască să înţelege vrăjitoriu, *căutătoriu în stele*" (D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, *apud* V. Bogrea, *Pagini*, p. 92). Pe baza contextului, se poate observa şi care era varianta acestui termen în perioada veche (*căutătoriu*); materialele cercetate ne-au permis să depistăm şi o altă variantă, atestată şi astăzi pe teren popular, *cătător* (DA, tom I, partea a II-a, p. 229). Căutătorul nu este numai un actant divinator, ci, în anumite zone, el poate denumi şi pe „cel care e trimis de se informează despre un tânăr de

însurat şi despre averea lui" (*Idem*); amprenta magică a activităţii lui se păstrează însă şi în această situaţie: „Mamă, [...] Aleargă la *cătător*, / Să-mi vrăjească cărţile, / Să-mi lungească zilele" (S. Mândrescu, *op. cit.*, p. 150). Termenul discutat provine de la verbul *a căuta*, cu sufixul *-tor*, şi a fost înregistrat pentru prima oară la mijlocul secolului al XVII-lea (TDRG, fasc. 5, p. 484-485).

Cânta vb. Acest verb este unul dintre termenii controversaţi ai magiei populare, mulţi cercetători neacceptând valoarea sa magică; totuşi, unele texte folclorice româneşti permit depistarea implicaţiilor sale pe teren magic: „Întru astă apă sântă, care ni *se cântă* şi ni se descântă..." (G. Dem Teodorescu, *Poezii populare româneşti*, Tipografia modernă, Bucureşti, 1885, p. 383). P. Caraman susţine că, încă pe teren latin, *canto, -are* avea sensul „a vrăji prin cântec, a descânta" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 346); ca argumente în sprijinul ideii sale, profesorul ieşean menţionează faptul că, în aromână, *a cânta* are şi astăzi sensul „a vrăji" („a vrăji în viitor" – n.n.), iar adjectivul participial *cântat* are sensul „fermecat" (*Idem*). La românii de dincolo de Nistru, verbul *a cânta* apare în strânsă legătură cu *a descânta*: „Una (din fete – n.n.) -mi *cântă*, / Alta-mi descântă, / Da a treia de dedeochi / Îmi suflă" (A. Raţiu, *op. cit.*, p. 117); şi unele proverbe româneşti înregistrează valoarea magică: *Ea îşi cântă, ea îşi descântă* (*Proverbe româneşti*, Ed. Minerva, editor G. Muntean, Bucureşti, 1984, p. 129). Tr. Herseni este de acord cu includerea verbului analizat în seria verbelor cu caracter magic (Tr. Herseni, *Literatură şi civilizaţie*, Ed. Univers, Bucureşti, 1976, p. 126): „tot cu semnificaţie magică avem în limba noastră cuvintele *a cânta* şi *a descânta*". [...] „*A cânta*, cu sens de incantaţie, se pare că nu s-a păstrat plenitudinar, dar prezenţa lui este atestată de verbul *a descânta*" (*Idem*). Ca şi în cazul altor termeni magici, s-a produs şi la nivelul acestui verb un fenomen de degradare semantică; autorii DA menţionează, ca sens derivat „a spune cuiva (lucruri presupuse plăcute, ca un cântec), a-i toca, a-i îndruga mereu (fără folos) aceleaşi lucruri (ca şi când i-ai recita ceva)" (DA, tom I, partea a II-a, p. 84): „Tu ce-i *cânţi* şi el ce-ţi descântă" (A. Pann, *Povestea vorbei*, apud DA); sensul amintit este urmarea desacralizării sensului („a vrăji, a fermeca"). Evoluţia semantică menţionată ne aminteşte de situaţiile similare petrecute la nivelul unor verbe ca *a boscorodi*, *a descânta*, *a vrăji* etc. Termenul discutat provine din (lat.) *canto,-are* (v. DA) şi este atestat pentru prima oară într-un text din secolul al XVI-lea (v. CILRV, p. 140).

Cântec s.n. P. Caraman consideră că acest cuvânt a avut valoare magică pe teren românesc şi atrage atenţia asupra faptului că *descântare* şi *descântec* „se opun, în plan magic, lui *cântare* - *cântec*“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 345). În limba latină, *carmen* „nu însemna numai «cântec», ca de obicei, ci foarte adesea însemna şi «formulă de vrajă»“, remarca etnologul ieşean (*Ibid*., p. 346). Tr. Herseni, la rândul său, considera că prezenţa termenului *descântec* este o dovadă a existenţei substantivului *cântec* cu sensul „farmec, vrajă“; în plus, Herseni înregistrează, în zona Măguri, din Munţii Apuseni, expresia *nu e cântec fără descântec* (Tr. Herseni, *op. cit*., p. 126), în care cei doi termeni denumesc practici magice de tip diferit; şi A. Scriban crede în existenţa sensului „farmec, vrajă“ al cuvântului *cântec* (SCRIBAN, p. 409). Considerăm că o dovadă clară în sprijinul ipotezei prezenţei valorii magice a substantivului *cântec* o constituie existenţa verbului *a cânteca*, înregistrat de Herseni în zona menţionată (v. **Cânteca**). Acest verb este obţinut pe baza unui model derivativ specific terminologiei magice: formarea de verbe ce denumesc acţiuni cu caracter magic de la cuvinte denumind practici magice (*a boboni*, *a bosconi*, *a descânta* etc). Pe teren folcloric, substantivul *cântec* oferă încă o serie de informaţii interesante, legate de riturile de trecere: *cântec (de jale)*, „bocet“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 87), *cântecul cel mare*, „numele unui bocet care se cântă la înmormântarea feciorilor şi a fetelor, precum şi a bărbaţilor şi nevestelor tinere“ (*Idem*), *cântecul zorilor*, „numele unui bocet cântat în zori de zi în Banat“ (*Idem*). Termenul discutat provine din latinescul *canticum* (v. DA) şi are o serie de variante: *cântic*, *cântecă* (*Idem*); *cântec* este atestat pentru prima oară într-un text din secolul al XVI-lea (v. CIRLV, p. 140).

Cânteca vb. Termenul a fost înregistrat de Tr. Herseni în zona Măguri, din Munţii Apuseni, în expresia *cântecá şi descântecá* (Tr. Herseni, *op. cit*., p. 126), cele două verbe denumind acţiuni magice cu caracter opus, de *facere* şi *desfacere*. *A cânteca* provine de la substantivul *cântec*, cu sensul „vrajă, farmec“. Tr. Herseni reţine, pentru zona deja amintită, şi expresia *„nu e cântec fără descântec*“, expresie care sugerează că descântecul, practica magică reparatorie, presupune cântecul, ca practică magică de perturbare a echilibrului; asupra valorii magice a cuvântului *cântec* se vor opri Scriban, autorii DLRM (v. **Descântec**), precum şi Herseni, care crede că acest fapt, sensul magic pentru *cântec*, „ne arată o legătură originară a fenomenului magic nu numai cu limba, dar şi cu poezia şi muzica, pentru că la noi

cântecul înseamnă, mai înainte de orice, poezie cântată“ (Tr. Herseni, *op. cit*., p. 126). Termenul discutat nu este înregistrat în dicţionare şi nici nu mai apare în alte zone decât cea menţionată, spre deosebire de *a descânteca*. Este interesant faptul că *a cânteca* şi *a descânteca* alcătuiesc o pereche de verbe formate pe teren românesc, care dublează perechea verbală *a cânta*, *a descânta*, în care ambele verbe sunt de origine latină.

Cântecă s.f. v. **Cântec**

Cântic s.n. v. **Cântec**

Cârtiţă s.f. Maria Sitaru menţionează şi acest substantiv printre cele care au semnificaţie magică (SMPTRE, p. 63). Cuvântul respectiv are sensurile „boală“ şi „plantă de leac“; evident, se are în vedere o plantă care este folosită ca remediu contra bolii numite *cârtiţă*. Şi autorii DA fac referire la cele două sensuri: „buboi care se face mai ales la picioare“; „numele unei plante nedefinite“ (DA, tom I, partea A II-a, p.165). După cum observăm, DA nu precizează faptul că planta respectivă avea o utilizare care să intereseze terminologia magică, nefăcând nici o legătură între boală şi elementul vegetal cu acelaşi nume. Se ştie că, de fapt, substantivul *cârtiţă* (< bg. *kurtica*) denumeşte „un mamifer insectivor, care trăieşte sub pământ, unde scobeşte galerii aruncând afară grămezi de pământ numite muşuroaie“ (DULR, p. 108), dar că, pe teren medical popular, el a ajuns să denumească, probabil datorită unor asemănări între forma animalului respectiv şi cea a pielii atinse de o anumită boală, şi această boală: „buboi lungăreţ“ (*Idem*). Şi Borza menţionează utilizarea medicală a plantei numite popular *cârtiţă*: „Se foloseşte în medicina populară contra eczemelor“ (Al. Borza, *op. cit*., p. 222); or, după cum se ştie, *cârtiţele* (termen medical) sunt chiar nişte eczeme, abcese. Termenul analizat prezintă câteva derivate, care nu au semnificaţie magică: *cârtiţoi*, *cârticios*, *cârtiţar* (v. DA).

Cel-perit s.comp. v. **Cel-pierit**

Cel-pierit s.comp. Dicţionarele indică, în primul rând, pentru acest termen sensurile pe teren medical: „sifilis“; „un fel de şancăr la gât şi la nas“; „un fel de scrofule“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 271). Această denumire

pentru o serie de maladii, afecţiuni considerate extrem de periculoase, este de natură eufemistică, poporul evitând a pronunţa direct numele bolii respective. Pentru noi este important însă faptul că lucrările lexicografice au reţinut şi un alt sens al termenului în discuţie, şi anume „plantă de leac" folosită pentru tratarea afecţiunilor amintite (SMPTRE, p. 68), ceea ce conferă termenului în discuţie valoarea de element magic în raport cu boala (bolile) cu denumire identică. O mărturie în acest sens ne oferă etnologul Valer Butură: „Numele local de «cel-perit» se leagă, desigur, de întrebuinţarea plantei contra acestei boli" (V. Butură, *op. cit*., p. 84). Al. Borza menţionează faptul că pe teren popular mai multe plante se numesc *cel-pierit*: *Fumaria schleicheri*, *Holosteum umbellatum*, *Senecio vernalis*, *Senecio vulgaris* (Al. Borza, *op. cit*., p. 218). Remarcăm, în final că în literatura de specialitate, termenul discutat apare şi în varianta *cel-perit* (v. V. Butură).

Ceti vb. v. **Citi**

Cib s.n. v. **Ciob**

Cinie s.f. DA indică pentru acest termen şi sensul pe teren magic: *„făcătură*, *fapt*, *farmec*, *vrajă*" (DA, tom I, partea a II-a, p. 423): „Neprelestitul acesta [... gonind *ciniia* dracului nevătămat" (text de la 1776, *apud* DA). Autorii DLRLV fac precizarea că sensul magic era cunoscut în Muntenia, în timp ce în Moldova acest substantiv era folosit cu sensul „unealtă" (v. DLRLV, p. 106). Prima atestare a termenului datează din 1480 (v. DERS); Bogrea menţionează prezenţa acestui substantiv şi într-un text de la 1650, dar fără valoare magică (V. Bogrea, *Pagini*, p. 70); forma de plural este *cinii* (*Idem*). În ceea ce priveşte etimologia termenului, credem că soluţia indicată în DLRLV este cea corectă, menţionându-se cuvântul de origine sârbă *cini* (DLRLV, p. 106). Ar fi de adăugat că acest termen provine, pe teren slav, de la verbul *ciniti*, „a rândui, a alcătui, a face" (*Idem*), care a evoluat în limba sârbă spre sensul „a face vrăji", ca şi verbul românesc *a face* şi verbele corespunzătoare din limbile romanice (v. **Face**), ceea ce ne determină să credem că această evoluţie ţine de substratul indoeuropean, comun popoarelor slave şi celor de origine romanică.

Ciob s.n. Termen pus în evidenţă de expresia *a pune (cuiva) ciobul*, una dintre numeroasele expresii ce denumesc acţiuni magice cu

caracter malefic. Verbul *a pune* apare, după cum se poate constata, în componenţa câtorva expresii idiomatice: *a pune cuiva ulcica*, *a pune cuiva cuţitul*, *a pune frigarea*. Alături de acestea este cunoscută şi expresia menţionată de noi, *a pune ciobul*, explicată de autorii DA ca denumind o acţiune magică: „adică l-a vrăjit cineva, mai cu seamă pentru însurătoare sau măritiş“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 434-435). În expresia dată, cuvântul *ciob* are sensul „vas învechit şi stricat în parte“ (DULR, p. 130). Se poate considera că avem de a face cu un vas casnic ce era utilizat anume în practicile vrăjitoreşti; se ştie că în astfel de acţiuni se foloseau fie vase noi, neîntrebuinţate până atunci, fie, din contră, vase casnice scoase din uz, deteriorate, care tocmai prin astfel de caracteristici răspundeau unor cerinţe ale gândirii arhaice. Termenul *ciob* este atestat în secolul al XIX-lea (v. DA, tom I, partea a II-a, p. 435), provine din cuvântul de origine turcă *èob* (v. DULR, p.130), soluţie etimologică faţă de care autorii DA exprimă unele rezerve: „Marea răspândire geografică a cuvântului pe teren românesc şi prezenţa lui în unele din idiomele balcanice face puţin probabilă această etimologie“ (v. DA). Totuşi, mai aproape de noi în timp, autorii DEX reiau soluţia etimologică a lui Şăineanu (DEX, p.176). Termenul discutat prezintă o serie de variante, *cib*, *ciorb*, precum şi derivatele *ciobuleţ*, *a ciobi*, *a ciorbui*, *a cioba*, care nu intră în sfera lexicului magic.

Ciorb s.n. v. **Ciob**

Citi vb. În general, verbul amintit este recunoscut ca denumind o acţiune cu implicaţii pe terenul divinaţiei populare, având, în astfel de situaţii, sensul „a ghici“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 485) şi utilizându-se cu anumite compliniri (*palmă*, *stele*), care indică elemente supuse unei lecturi din perspectivă divinatorie. De altfel, Al. Resmeriţă dă acestui verb o definiţie corespunzând tipului de activitate magico-divinatorie efectuată de actant: „a ghici observând“ (DESLR, p. 132). Pe teren popular verbul amintit este astăzi mai puţin utilizat; se pare, că în perioada medievală, mai ales în mediul cărturăresc, el a fost o prezenţă mai semnificativă, după cum atestă unele texte: „... şi să ştiţi că pre aceia cheamă vrăjitori, carii cheamă dracii [...] sau carii *citesc* stelele...“ (text de la 1652, *apud* A. Gorovei, *op. cit.*, p. 56). Se poate observa că, în această situaţie, *a citi* se utilizează cu un complement direct (*stelele*), în timp ce compusul *cititor de stele* (*în stele*) denumeşte actantul care efectuează operaţiunea cu caracter astrologic;

în alte situaţii, regimul verbal poate fi diferit, în loc de *a citi stelele*, putând apăreau expresia *a citi în stele*, ceea ce ne sugerează posibilitatea ca, la origine, acestea să fie formule lingvistice calchiate pe teren românesc, cărţile populare făcând deseori trimitere la actanţi numiţi *cititori de stele*, *numărători de stele*, *socotitori de stele*. Tot de domeniul divinaţiei ţine şi existenţa expresiei *a ceti în palmă* (DLRM, p. 149), în care apare şi o variantă a verbului menţionat şi care are sensul „a prezice cuiva viitorul, examinând liniile din palmă" (*Idem*). A. Oişteanu observa că verbul *a citi* nu prezintă numai implicaţii pe teren divinator, ci şi pe acela al vrăjitoriei, făcând trimitere la *cartea solomonarului* (numită şi *Solomonia*), din care actantul magic, denumit solomonar, „citeşte" pentru a ţine sub control fenomenele meteo: „Două par a fi principalele mijloace ale solomonarului în înfruntarea sa cu balaurul şi ambele sunt exclusiv magice: descântarea, *citirea* (sublinierea ne aparţine – n.n.) din carte, şi legarea (punerea frâului) (v. A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 202). Sensul care se poate deduce („a descânta, a vrăji pe baza unui text magic") nu este înregistrat în dicţionare şi ne atrage, în plus, atenţia cu privire la valenţele magice ale cuvântului scris. *A citi* provine din v. sl. *čisti* şi apare în textele româneşti încă din secolul al XVI-lea (DA, tom I, partea a II-a, p. 485; CIRLV, p. 139).

Cliric s.m. Substantiv de origine slavă (DA, tom I, partea a II-a, p. 549), care are forma de plural *clirici* (ALIL, XXV/1976, p. 48) şi a fost înregistrat cu valoare magică în zona Sălaj (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 224). Acest termen a pătruns în limba română în perioada veche, din vsl. *klirikû*, provenit, la rândul său, din gr. *klerikos*; de altfel, Scriban propune pentru termenul românesc etimonul grecesc, fără intermediar slavon (SCRIBAN, p. 303). Credem, că totuşi, acest substantiv a intrat în limba română prin intermediar slavon, aşa cum s-a întâmplat cu numeroşi termeni religioşi de origine greacă în perioada medievală. Autorii DA menţionează că „de la începutul secolului al XIX-lea încoace, cuvântul *cliric* este neologism, provenind din latinescul *clericus,-um*" (DA, tom I, partea a II-a, p. 549). Deoarece cuvântul este atestat încă din 1652 („De se va întâmpla cuiva a se îndrăci acela să nu fie *cliric*, nici să se amestece să se roage cu credincioşii"; v. *Îndreptarea legii*, *apud*. A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 43), considerăm că el este de origine slavă, neologismul latin consolidându-l, eventual, pe terenul limbii române. Sensul magic al substantivului *cliric* este legat de practicarea magiei de către unii preoţi din mediul rural.

Cobitură s.f. Verbul *a cobi*, de la care provine termenul discutat, poate avea şi sensul „a descolinda“: „Aşa de exemplu, în Muntenia, din multe locuri ni s-a comunicat despre colindători că, atunci când cântă sau recită versuri cu blesteme ori ocări, se zice de către popor că ei *cobesc*“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 328). Asistăm la un fenomen de transfer dinspre terminologia divinaţiei populare spre cea a vrăjitoriei, caz mai rar întâlnit, de unde şi valoarea mai mare, din perspectivă etnolingvistică, a verbului *a cobi*. Caraman, cel care a studiat primul în etnologia românească fenomenul descolindatului, înregistrează în Dobrogea cuvântul *cobitură*, care denumeşte de fapt descolindele în acea zonă: „formulele lor blasfemante (din cadrul descolindatului – n.n.) sau injurioase se numesc *cobituri*“ (*Idem*). În cadrul terminologiei descolidatului, *cobitură* semnalează, poate mai mult decât alţi termeni, strânsa legătură dintre manifestările vrăjitoreşti propriu-zise şi cele divinatorii, baza lor comună.

Cóleră s.f. v. **Holeră**

Coléră s.f. v. **Holeră**

Colind s.n. v. **Colindă**

Colinda vb. Includerea acestui verb în cadrul termiologiei magice de către profesorul Caraman nu poate să ne surprindă, dacă avem în vedere caracterul eminamente magic al acţiunii denumite de verbul amintit: „a merge din casă în casă cântând colinde“; „a umbla cu colindatul“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 657). Credem că acţiunea realizată de actanţii colindători este una de transmitere a mesajului magic fiecărei gospodării în parte, mesaj care, conform credinţelor, trebuia să aducă prosperitate; atitudinea ostilă faţă de actanţi era sancţionată de către aceştia printr-o altă acţiune cu caracter magic, denumită prin verbul *a descolinda*. În acest fel, *a colinda* şi *a descolinda* constituie două laturi ale aceluiaşi fenomen cu caracter magic. Verbul analizat este atestat pentru prima oară la 1718 (v. TDRG, fasc. 6, p. 607), provine de la substantivul *colindă* (*Ibid*., p. 606) şi este înregistrat şi în ALR II/I, h. 211. Autorii DA indică existenţa mai multor variante: *a colinda*, *a colindra*, ultima în jud. Sibiu (v. DA), precum şi a unor termeni formaţi de la rădăcina verbului *a colinda*: *colindător*, *colindat*, *colindare*. Ca şi în cazul altor termeni, se poate constata fenomenul

de pierdere a valorii magice, *a colinda* însemnând şi „a umbla de colo până colo, dintr-un loc în altul „(DLRM, p. 167); „a hoinări" (v. DA).

Colindare s.f. Este un termen mai puţin folosit pe teren popular decât sinonimul său, *colindat*; provine de la forma de infinitiv a verbului *a colinda*, prin conversiune. Coşbuc foloseşte acest termen în studiile sale de folclor cu sensul „colindat": „Această legendă (despre Maica Precista – n.n.) e mai mult etnică, şi, prin sas, se arată popoarele creştine neortodoxe, care n-au frumosul obicei al *colindării*..." (G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 300). Profesorul Caraman atrăgea atenţia că acest substantiv nu este un termen de metalimbaj, ci este atestat pe teren popular (v. P. Caraman, *Descolindatul*, p. 327), împreună cu *a descolinda*, *descolindaţie*, *descolindă*, dar, din păcate, nu este înregistrat în nici un dicţionar al limbii române.

Colindat s.n. Denumeşte, după părerea lui P. Caraman, o practică magică de bun augur şi constă în activitatea de transmitere a mesajului magic de către colindători fiecărei gospodării în parte (*a umbla cu colindatul*, în zona Rediu, jud. Galaţi, anchetă proprie). Această practică magică se realizează într-o perioadă bine determinată a anului: „Timpul pentru umblarea cu colindatul este ajunul Crăciunului" (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 9). Termenul discutat este sinonim cu substantivul *colindare*, care este însă mai puţin folosit pe teren popular şi provine, prin conversiune, din forma de supin a verbului *a colinda*. Colindatul este opus pe teren magic descolindatului, fenomen descoperit şi cercetat de P. Caraman (v. **Descolindat**).

Colindă s.f. DA înregistrează acest termen cu următoarele sensuri: „cântare cu cuprins religios, preamărind mai ales Naşterea Domnului, cântată de mai mulţi inşi (mai ales copii şi flăcăi), umblând în mici cete de la casă la casă în ajunul Crăciunului şi în seara Anului nou"; „covrigul ce se dă colindătorilor drept răsplată pentru colindat"; „băţ de colindător, din creangă de alun, despoiat de coji şi învelit apoi cu coajă de tei, în formă spirală" (DA, tom I, partea a II-a, p. 658). Din cele menţionate se poate observa fenomenul de extindere semantică, pe care îl probează şi un alt sens, neînregistrat de DA: „panglicile din lemn de salcie înfăşurate în jurul pălăriilor" (colindătorilor – n.n.). Acest sens este înregistrat în Munţii Apuseni de către Ov. Bârlea. Degradarea semnificaţiilor magice este probată de existenţa unui alt sens, menţionat în DA: „umblat repetat

sau îndelungat (prin sat, câmp, pădure), cutreierare a unui loc, colindare“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 658). Asupra originii termenului s-au purtat unele discuţii; autorii DA consideră că acest substantiv este de origine slavă: „*colind(ă)* vine la noi din paleoslavul *koleda*“ (*Ibid*., p. 659). Monica Brătulescu, după ce menţionează proveniența românescului *colindă* din (lat.) *calendae*, adaugă următoarele observaţii: „Slavul *coleda*, derivat şi el din *Calendae* şi pătruns la noi prin adoptarea ierarhiei bisericeşti slavo-bizantine, a influenţat forma moştenită de români direct din latină. Termenul astfel obţinut, *colindă*, a restrâns aria de circulaţie a formei mai arhaice, căreia în bună parte i s-a substituit“ (Monica Brătulescu, *Colinda românească*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981, p. 15). Noi am optat pentru originea latină a termenului discutat, cu observaţia că, de fapt, slavul *kaleda* nu este derivat din *calendae*, ci este, pur şi simplu, cuvântul latin menţionat, împrumutat de slavi şi adaptat structurilor lexico-gramaticale de tip slav. Substantivul *colindă* denumeşte, după opinia lui P. Caraman, o practică magică de tip pozitiv, opusă *descolindei* (v. **Descolindă**): „formulele de descolindare nu sunt altceva decât o desfacere a colindelor“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 358). Caracterul magic al acestei practici este confirmat şi de unele credinţe populare care consemnează interdicţia de a modifica textul colindei; astfel, intervenţia în text era cotată „drept păcat“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 85), iar cel în cauză suporta consecinţe neplăcute („te pedepseşte ziua pe care o colinzi“; *Idem*). *Colindă* prezintă o serie de variante: *colind*, în Muntenia (v. DA), *corindă*, în nordul Transilvaniei, în Maramureş, în Bihor şi Banat (v. DA; v. studiul introductiv al lui Ov. Bârlea la lucrarea lui P. Caraman despre colindat, p. X), *colindră*, în Sălişte (v. DA), *colindeţ*, în Ţara Loviştei (Monica Brătulescu, *op. cit*., p. 15). Forma de plural prezintă, la rândul ei, variante: *colinde*, *colinzi* (v. DA), *corinde* (Ov. Bârlea, în studiul introductiv menţionat, p. IX). Două derivate ale acestui termen interesează cercetarea noastră: *a colinda* şi *descolindă*, ambele cu rezonanţă pe teren magic. Prima atestare a termenului datează din 1643 (v. TDRG, fasc. 6, p. 606).

Colindător s.m. Acest substantiv are sensul „copil, june care colindă, umblă cu colindatul“ (DA, tom I, partea a II-a, p. 658); provine de la verbul *a colinda*, cu sufixul *-tor*, şi este utilizat mai ales la plural: „Sculaţi, sculaţi boieri mari, / Că vă vin *colindători*“ (*Poezia obiceiurilor de iarnă*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1985, p. 145; v. ALR, II/I, MN, 2824 bis, 111). Purtătoare ale

sensului „colindător" sunt şi substantivele *colindaş*, *colindău* (utilizat în vestul Transilvaniei), *colindar* (utilizat în sudul Munteniei şi pentru care autorii DA sugerează o posibilă influenţă a cuvântului bulgăresc *koledari*), *colindeţ* (utilizat în sudul Moldovei; v. T. Pamfile, *Jocuri de copii, adunate din satul Ţepu*, în *Analele Academiei Române*, tom XXVIII, Bucureşti, 1905-1906, I, p. 357). Autorii DA înregistrează şi cuvântul *colindroi*, „hoinar", provenit de la varianta *colindră*, „colindă" (zona Sălişte; v. DA). Acest din urmă termen sugerează degradarea sensului magic, observată la multe alte elemente ale terminologiei magice. Includerea termenului *colindător* în cadrul terminologiei magice ne-a fost sugerată de studiul profesorului P. Caraman referitor la *descolindat*: în concepţia sa, *colindătorii* „sunt depozitarii magici ai norocului" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 7), „un fel de vrăjitori de bun augur" sau „de rău augur" (*Ibid*., p. 18). După opinia etnologului ieşean, *colindătorii* realizează „acţiuni de incantaţie" (*Ibid*., p. 17).

Colindeaţă s.f. v. **Colindeţ**

Colindete s.n. v. **Colindeţ**

Colindeţ s.n. Este un termen înregistrat cu sensurile „colindă" (DA, tom I, partea a II-a, p. 659), dar şi „colac" (DESLR, p.145), „colăcel" (DULR, p. 148), ceea ce ne indică faptul că acest substantiv denumeşte o practică magică specifică perioadei de iarnă, dar şi un element cu caracter ritual. Pe teren mitofolcloric au fost înregistrate expresiile *a umbla cu colindeţele* sau *a umbla cu colindeţi*, ambele cu sensul „a umbla cu colindatul", în care, după cum uşor se observă, s-a păstrat semnificaţia rituală a acestui termen. Oprindu-se asupra expresiei *a umbla cu colindeţele*, autorii DEX semnalează doar unul dintre sensuri: „colăcel sau pâinişoară care se dă în dar colindătorilor" (DEX, p. 197). Se cuvine să remarcăm generalizarea semantică produsă în timp, din moment ce un sens secundar, derivat din cel iniţial, ajunge să însemne „orice dar care se dă colindătorilor"(*Idem*). Şi autorii DA se opresc asupra expresiei amintite şi semnalează desacralizarea produsă prin trecerea de la sensul „a umbla cu uratul" la sensul „umblarea de colo până colo, de la unul la altul, colindare, colindat, preumblare, vagabondare, vizitare" (DA, tom I, partea a II-a, p. 659). Termenul *colindeţ*, format de la *colind* cu sufixul *-eţ*, este atestat prima oară

în secolul al XIX-lea (v. DA) şi prezintă o serie de variante, unele apărute prin contaminare sau ca urmare a unor jocuri lingvistice: *colindeaţă*, *colindete*, *colindreţ* (în Răşinari, Sibiu), *bolindeţ*, *bolindeaţă*. Ca răspândire, *colindeţ* acoperă o arie mai largă, ce include diverse zone: Sibiu (V. Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, Sibiu, 1915, p. 987), Buzău (DA, tom I, partea a II-a, p. 659), Covurlui (*Idem*), Argeş (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 55) etc.

Colindeţar s.m. Înregistrat în Argeş, în localităţile Săpata de Sus, Ungheni, Moşoaia, acest substantiv are sensul „colindător": „Auzi, vin *colindeţarii*" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 55). Termenul este format de la substantivul *colindeţ* cu sufixul *-ar* (ca şi *bobar*, *păscălar*, *solomonar* etc.), şi indică un actant magic, purtător al mesajului mitico-magic al comunităţii către fiecare familie în parte. Udrescu ne indică şi degradarea semantică produsă la nivelul acestui termen, prin trecerea de la sensul ritual la cel de „om care umblă după învârteli, trăieşte din căpătat, din cerşit"; „pomanagiu" (*Idem*). Pe baza acestei evoluţii semantice se poate constata şi schimbarea atitudinii comunităţii din zona respectivă faţă de o manifestare rituală fundamentală.

Colindra vb. v. **Colinda**

Colindră s.f. v. **Colindă**

Colindreţ s.n. v. **Colindeţ**

Corinda vb. v. **Colinda**

Corindă s.f. v. **Colindă**

Cota vb. v. **Căuta**

Cotare s.f. Acest termen are caracter regional, fiind înregistrat în Munţii Apuseni de Gh. Pavelescu (v. **Căuta**); şi S.Fl. Marian atrage atenţia asupra acestui termen, indicând şi o altă zonă în care el este utilizat: „Prin unele părţi de prin munţi, precum şi în comitatul Satmar, românii zic *cotare* în loc de descântec, unde vrăjitoarea este chemată ca *să coate* bolnavul". (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 7). S.Fl. Marian simte nevoia unei

precizări a termenului şi într-o altă lucrare: „Această *cotare* – descântare se face aşa...“ (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_2$, p. 11), deoarece observă caracterul regional al termenului în discuţie. Din informaţiile prezentate se poate desprinde atât sensul acestui termen, şi anume „descântec“, cât şi sugestia că în zonele menţionate se utilizează verbul *a cota*, în loc de *a descânta*. Termenul analizat provine din infinitivul lung al verbului *a cota*.

Cotat s.n. v. **Căutat**

Cotat,-ă adj. Despre acest termen deţinem puţine informaţii, poate şi datorită frecvenţei sale scăzute ca utilizare chiar pe teren popular. El a fost înregistrat în Munţii Apuseni, cu sensul „descântat(ă)“ (S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 140) în sintagma *apă cotată* (*Idem*). Această sintagmă denumeşte acea apă care a fost supusă unei proceduri magice şi care, de regulă, era aruncată, cu unele precauţii, în locuri ferite, pentru că era considerată primejdioasă pentru om. Termenul prezentat denumeşte o caracteristică de tip magic şi provine, prin conversiune, din forma participială a verbului *a cota*; mai cunoscut decât acest termen este omonimul său, *cotat*, care denumeşte o practică magică.

Cotătoare s.f. v. **Căutătoare**

Cotător s.m. v. **Căutător**

Cotătură s.f. Acest substantiv este înregistrat în Munţii Apuseni, cu sensul „descântec“ (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 183); forma de plural a substantivului menţionat este *cotături*: „Iulia, o muiere bătrână ştia multe *cotături*“ (*Idem*). Ov. Bârlea crede că termeni cum sunt *făcătură*, *cotătură* se referă „la totalitatea practicilor efectuate în vederea unui scop magic sau medical“ (Ov. Bârlea, *Folclor românesc*, II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983, p. 7), ceea ce înseamnă că, de fapt, aceşti termeni ar avea şi înţelesul „vrajă“. Cuvântul *cotătură* este format de la verbul *a cota*, care, după cum se ştie, în zona Munţilor Apuseni este utilizat cu sensul „a descânta“; de remarcat că, în zona menţionată, *a descânta* nu se foloseşte, fiind una dintre puţinele regiuni din ţară unde acest verb nu este întrebuinţat (v. **Descânta**). Substantivul *cotătură* mai este folosit, în zona menţionată, şi cu sensul „descântat“, alături de *cotare* (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 191),

ceea ce înseamnă că el denumeşte şi un tip de activitate magică. Elena Niculiţă-Voronca utilizează termenul *căutătură* cu sensul „ghicit în bobi": „*Căutăturile* în Bucovina sunt influenţate de străini" (Elena Niculiţă-Voronca, *op. cit.*, p. 41); credem că acest cuvânt este o creaţie cultă, neavând decât legătură etimologică cu termenul discutat de noi (*cotătură*).

Curat,-ă adj. Autorii DEX atrag atenţia cu privire la sensul magic al acestui adjectiv: „Asupra căruia nu apasă un blestem sau o vrajă, care nu este sub influenţa diavolului" (DEX, p. 251). Pe aceeaşi linie semantică se înscrie prezenţa cuvântului *curat* în expresia *nu-i lucru curat*, „este ceva la mijloc, a intervenit ceva anormal, nefiresc" (*Idem*), care atrage atenţia asupra posibilei intervenţii a factorilor malefici, atunci când faptele nu evoluează în mod firesc. Pe terenul mentalităţii populare opoziţia *curat-necurat* este fundamentală pentru înţelegerea lumii. Locurile, obiectele etc. pot purta pecetea unuia sau altuia dintre membrii acestei opoziţii: „Comorile-s de două feluri: *curate*, adecă care-s juruite omului şi necurate, al căror stăpân e necuratul" (Şez., I, p. 284). Pe baza opoziţiei menţionate s-a ajuns ca termenul *necurat* (articulat) să desemneze, conform mentalităţii tradiţionale, diavolul; mai mult, după cum semnalează autorii DA, adjectivul *curat* (articulat) a putut primi şi accepţia „sfânt" (DA, tom I, partea a II-a, p. 1009), ceea ce nu trebuie să ne mire, date fiind conotaţiile pe care le-au primit, în timp, cei doi membri ai opoziţiei menţionate. Termenul discutat provine de la verbul *a cura* (< lat. *curare* „a îngriji, a curăţa"; v. DEX, p.251), dar este posibil ca sensul pe teren magic, care nu pare a fi pe deplin explicabil pornind de la verbul *a cura*, să fie datorat unei influenţe slavone. Se ştie că în limbile slave există compusul *nečistyj duh*, „necuratul", care, credem că a influenţat şi valorile semantice ale românescului *necurat* (*nečistyj duh* însemnând „duh necurat"). Ulterior, pe teren lingvistic românesc, s-a dezvoltat (la cuvântul *curat*) un sens care să intre în opoziţie cu sensul magic al termenului *necurat*. Cuvântul analizat face parte din stratul elementelor vechi în limbă, prima sa atestare datând din secolul al XVI-lea (v. DA).

Cuţât s.n. v. **Cuţit**

Cuţit s.n. Pe teren mitofolcloric românesc, cuţitul are numeroase implicaţii, pe care, în parte, le vom aminti şi noi; ne interesează însă, în

primul rând, utilizarea magică a acestui obiect care face parte din instrumentarul magic. În acest sens, vom aminti expresiile *a pune cuţitul* (v. **Pune**), *a lua cuţitul* (v. **Lua**), *cuţit cununat* etc. Pe lângă aceste elemente, ar fi de amintit şi semnificaţiile acestui cuvânt pe terenul medicinei magice; după cum se ştie, substantivul *cuţit* denumeşte şi o boală, „junghi" (V. Butură, *op. cit.*, p. 257): „Omul zace sau boleşte de *cuţit*" (DA, tom I, partea a II-a, p. 1051). Această boală se transmite, conform credinţelor, pe cale magică: „Duşmanii care vreau să omoare pe altul prin *cuţit* ursesc un *cuţit* ca să fie la cutare om în coaste, în piept sau în alt loc. Atunci, se zice că i-a pus cuţitul" (v. DA). De obicei, pentru înlăturarea acestei vrăji cu caracter malefic se acţionează prin descântece: „Ieşi de la cutare din rânză,/ Din osânză, / Cu toate înjunghiurile / Cu toate *cuţitele*" (Şez., IV, p. 26) Această contraacţiune magică este denumită pe teren popular prin expresia *a lua cuiva cuţitul*. Pentru realizarea ei se utilizează un anume tip de cuţit: „celuia căruia i s-a pus *cuţitul* i se descântă de *cuţit*, de vrăjitoare, cu un *cuţit cununat* (DA, tom I, partea a II-a, p. 1051). Cuţitul cununat este „cuţitul pe care l-a ţinut mirele la brâu sau mireasa la sân, când s-au cununat" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 374). Pentru realizarea acţiunilor magice se întrebuinţează însă şi alte tipuri de cuţit, şi anume cuţitul *furat* sau *găsit*: „de ursit se face cu coasă de furat, cu secere de furat, cu cuţit de furat, cu ace de furat, că atunci e tare de leac" (Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_1$, p. 531); „ca să scape de friguri, bolnavul se duce duminică dimineaţa la fântână cu o oală nouă şi cu un cuţit de găsit, nu vorbeşte nici la dus, nici la întors şi nici în urmă nu se uită, umple o oală cu apă, pune cuţitul în *cruciş* pe oală, face trei cruci şi zice în gând: „Când păgubaşul o mai pune mâna pe cuţitul ăsta, atunci să mă prindă pe mine frigurile" (*Folclor şi folcloristică*, p. 32). Tot pe teren magic, cu valoare apotropaică, cuţitul este folosit contra strigoilor: „În groapă, *când* sunt gata să toarne pământ peste mort, pun la picioare un fus, iar la cap un *cuţit* sau dimpotrivă şi zic: de-o veni strigoiul de la răsărit, să se-nfige în cuţit..." (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 150); de asemenea, cuţitul se mai foloseşte cu rol apotropaic şi contra farmecelor: „Cuţit dacă pui noaptea sub cap, cu vârful afară, nu se pot apropia farmecele, vin până la tine şi fug" (Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_1$, p. 578). Pentru protejarea nou-născutului se apelează la acelaşi instrument magic: „Copilul mic nu-i bine a-l lăsa singur în casă, că intră necuratul în el, ci trebuie să pună (mama – n.n.) lângă albie (leagănul) lui o mătură ori un cuţit" (*Credinţi*, p. 60). Putem

aminti şi unele utilizări ale cuţitului în magia meteorologică; se ştie cum acţiona Smaranda Creangă pentru a abate grindina, credinţele populare fiind şi mai explicite în acest sens: „Cu un *cuţit* înfipt în pământ sau în grinda casei se poate opri grindina sau vârtejul de furtună“ (DMDMR, p. 107). Termenul discutat este atestat încă din secolul al XVI-lea (v. DA), prezintă varianta *cuţât* (în Moldova), precum şi numeroase derivate: *cuţitaş*, *cuţitoi*, *cuţituţ*, *cuţitar*, *cuţitorie*, *a cuţiti* (v. DA, tom I, partea a II-a, p. 1051). Dintre derivatele acestui cuvânt unele, cum sunt *a cuţita* (cu forma participială *cuţitat*), *a încuţita*, apar doar în textele magice. Substantivul *cuţit* intră în structura a numeroase expresii idiomatice, dintre care însă au semnificaţie magică doar *a pune cuţitul*, *a lua cuţitul*, *e mort de cuţit* (se spune despre o persoană căreia i s-a pus *cuţitul* şi care a decedat în urma acestei acţiuni magice).

D

Da vb. Acest verb intră în componenţa unor expresii care atrag atenţia asupra implicaţiilor pe teren divinator: *a da în bobi (cu bobii)* (DA, tom I, partea I, p. 583); *a da cu bobii pe fundul sitei* (DA, tom II, partea I, p. 3213); *a da în cărţi* (informaţie de teren: Măcişeni, jud. Galaţi); *a da cu ghiocul* (DA, tom II, partea I, p. 260); *a-i da cuiva în zodii* (DLRLC, IV, p. 76); *a da cu sita* (DLR, tom X, partea a 3-a, p. 999). Astfel de expresii atrag atenţia şi asupra instrumentului utilizat în actul divinator (bobi, cărţi, ghioc, zodie, zodiac etc.), fiind echivalente cu expresii construite cu verbele *a ghici* (*a ghici în bobi*, *a ghici în cărţi* etc.) şi *a căuta* (*a căuta în bobi*, *a căuta în cărţi*, *a căuta cu ghiocul* etc.). Pe terenul practicilor vrăjitoreşti, se pot remarca expresiile *a da de fălcariţă* şi *a da de baghiţă* (DA, tom II, partea I, p. 37), ambele având sensul „a descânta" în vederea vindecării de *făcariţă* şi *baghiţă*: *fălcariţa* „o boală (de copii), un fel de tetanus care se manifestă prin încleştarea fălcilor" (*Idem*); *baghiţă* „un fel de morb pe care-l capătă mai cu seamă copii cărora le-au crescut toţi dinţii" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 398). Cel mai mare interes pentru cercetarea terminologiei magice îl prezintă însă utilizarea acestui verb, cu valoare absolută, caz în care indică o acţiune de tip malefic, având sensul „a vrăji, a fermeca": „*I-o dat* ca sî scapi di iel" (informaţie de teren: Dobrina-Huşi, jud. Vaslui). Utilizarea fără compliniri pentru a indica o acţiune de tip malefic apropie acest verb de alte câteva asemănătoare din punctul de vedere al regimului sintactic : *a pune*, *a turna*, *a face*, care pot apărea în contexte similare cu cel menţionat de noi. Verbul amintit a generat câţiva termeni importanţi ai lexicului magic: *dătătoare*, „vrăjitoare" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407); *dat*, „vrajă"; „o boală dată cuiva de duşmani ca să se îmbolnăvească" (N. Păsculescu, *op. cit.*, p. 335); *dătătură*, „farmec, vrajă" (Lucia Cireş,

Lucia Berdan, *op. cit*. p. 407); *dare*, „farmec, fapt" (DA, tom I, partea I, fasc. D-de).

Dalac s.n. Substantivul *dalac*, mai cunoscut ca denumind o boală, a ajuns pe teren popular să reprezinte şi denumirea unui remediu vegetal al bolii cu acelaşi nume. *Dalacul* este definit de Şăineanu ca „inflamaţiunea splinei la cai şi la vite"; „bubă rea numită şi *cărbune*" (DULR, p. 190). Lingvistul bucureştean face însă referire şi la sensul pe teren magic: „plantă veninoasă ale cărei frunze le întrebuinţează poporul pentru a vindeca *dalacul*" (*Idem*). Autorii DEX evidenţiază atât un sens, cât şi celălalt: „antrax"; „Plantă erbacee otrăvitoare, din familia liliaceelor cu tulpină dreaptă, terminată cu o unică floare verzuie şi cu fructul de mărimea unui bob de mazăre; frunzele acestei plante sunt întrebuinţate în popor pentru vindecarea dalacului"; *Paris quadrifolia* (DEX, p. 258). Maria Sitaru face de asemenea trimitere la dublul sens al cuvântului: „boală"; „plantă de leac" pentru acea boală (SMPTRE, p. 68). Termenul discutat provine de la tc. *dalak*, „splină" (DEX, p. 258) şi nu prezintă derivate pe teren magic. Ar mai fi de semnalat faptul că, în cadrul terminologiei etnobotanice, *dalac* („plantă de leac") a generat doi termeni compuşi: *foaie de dalac*, *buruiană de dalac* (Al. Borza, *op. cit*., p. 124).

Dare s.f. Substantivul menţionat este format de la verbul *a da* (din infinitivul lung al acestuia) şi are sensul „farmec, fapt" (DA, tom I, partea I, fasc. D-de): „Să mă limpezească, / De toată ura, / De toată *darea*, / De toată făcarea" (text cules de S.Fl. Marian; *apud* DA, tom I, partea I, fasc. D-de). În TDRG este înregistrat şi substantivul *darie*, ca denumire populară a unei plante, indicându-se faptul că acest substantiv este cu etimologie necunoscută (TDRG, fasc. 7, p. 8). V. Ioniţă atrage atenţia asupra unui fitonim, *darie*, care, după părerea sa, ar fi „infinitivul lung *dare*" (V. Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat*, Ed. Facla, Timişoara, 1985, p. 145), fără însă a demonstra că există vreo legătură directă între denumirea plantei şi cea a practicii magice. Presupunem că o astfel de legătură ar putea exista mai ales dacă s-ar putea proba existenţa unui termen omonim care să denumească o boală, provocată prin practica magică de care discutăm; în acest caz, fitonimul *darie* ar putea numi remediul pentru boala respectivă, conform regulilor medicinei magice, pe terenul căreia planta este numită cu acelaşi termen ca şi boala pe care o tratează. A se

vedea în acest sens termenii *fapt*, *holeră*, *măselariţă* etc., utilizaţi pentru denumirea unor plante (v. D. Bejan, *Nume româneşti de plante*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 127). Prima atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 7, p. 8).

Darie s.f. v. **Dare**

Dat s.n. Provine din supinul verbului *a da*, un alt verb cu certe disponibilităţi pentru terenul magiei populare. Sub forma articulată, acest substantiv se foloseşte în sintagma *datul în bobi (cărţi)*: „La *datu în boghi* nu sî pricepi oricini" (material din zona Măcişeni, jud. Galaţi; anchetă proprie). Utilizarea termenului respectiv pe terenul divinaţiei populare este pusă în umbră de cea din domeniul practicilor vrăjitoreşti; în acest caz, *dat* are sensul „farmec, fapt" (DA, tom I, partea I, fasc. D-de, p. 19). Termenul *dat* apare şi cu un sens pe teren medical: „boală despre care se crede că este datorată vrăjitoarelor" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407); „boală dată cuiva de duşmani prin vreun farmec" (N. Păsculescu, *op. cit.*, p. 335); „boală atribuită vrăjilor, farmecelor" (DLRM, p. 215); dincolo de definirea acestei boli pe bază magică, putem găsi şi definiri ale ei în termenii medicinei populare: „slăbiciune în tot corpul însoţită de tuse" (DULR, p. 192). V. Butură înregistrează mai mulţi termeni formaţi de la cuvântul în discuţie: *de dat*, *daturi*, care, alături de substantivul *dat*, au sensul „eczemă" (V. Butură, *op. cit.*, p. 257). Şi Densusianu menţionează substantivul *dat* cu sensul „boală" (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 223). Putem adăuga la cele scrise existenţa unei variante a acestui termen: *dată* (Şez., XXII, p. 128, p. 132); forma de plural a substantivului *dat* este *daturi* (V. Butură, *op. cit.*, p. 257), valabilă numai în situaţia când denumeşte vraja (mai rar) şi mai ales boala; când are sensul „ghicit, căutat" (în bobi, în cărţi etc.), acest substantiv se utilizează pe teren popular, după constatările noastre, doar la forma de singular; termenul analizat este cunoscut pe întreg teritoriul românesc, fiind unul dintre termenii magici cu cea mai mare vechime în limbă (1503; v. TDRG, fasc. 7, p. 18).

Dădăochea vb. v. **Dedeochea**

Dădăochi s.n. v. **Dedeochi**

Dăochea vb. v. **Deochea**

Dăocheat,-ă adj. v. **Deocheat**

Dăochetoare s.f. v. **Deochetoare**

Dăochetor s.m. v. **Deochetor**

Dăochetură s.f. v. **Deochetură**

Dăochi s.f. v. **Deochi**

Dăscânta vb. v. **Descânta**

Dăscântat s.n. v. **Descântat**$_1$

Dăscântat,-ă adj. v. **Descântat**$_2$

Dăscântătoare s.f. v. **Descântâtoare**

Dăscântător s.m. v. **Descântător**

Dăscântec s.n. v. **Descântec**

Dăscolinda vb. v. **Descolinda**

Dăscolindare s.f. v. **Descolindare**

Dăscolindat s.n. v. **Descolindat**

Dăscolindaţie s.f. v. **Descolindaţie**

Dăscolindă s.f. v. **Descolindă**

Dăsface vb. v. **Desface**

Dăsfăcătură s.f. v. **Desfăcătură**

Dăsfărmeca vb. v. **Desfermeca**

Dătătoaie s.f. v. **Dătătoare**

Dătătoare s.f. Acest substantiv denumeşte un actant magic de sex feminin, din categoria celor care se ocupă cu practicile de tip malefic, după cum ne sugerează materialele obţinute de noi pe teren: *dătătoare*, „vrăjitoare" (Stelnica, jud. Ialomiţa). Cercetătoarele ieşene Lucia Cireş şi Lucia Berdan înregistrează în Moldova acest termen (în varianta *dătătoaie*), cu sensul „femeie care face vrăji" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407). Termenul analizat provine de la verbul *a da*, care, pe terenul magiei populare, prezintă numeroase implicaţii, ce ţin atât de domeniul divinaţiei populare (*a da în bobi, a da în cărţi* etc.), cât şi de acela al vrăjitoriei propriu-zise, după cum ne indică sensul „a descânta" (*a da de fălcariţă, a da de baghiţă*), cât şi sensul „a face farmece" („Lui Vasîli i-o *dat* di s-o-mbolnăvit"; Dobrina-Huşi, jud. Vaslui – anchetă proprie). Termenul *dătătoare* valorifică acest din urmă sens, desemnând un actant magic malefic; iniţial, *dătătoarea* era cea „care *dă* cuiva" farmece, sub forma unor substanţe, lichide, obiecte prelucrate magic; ulterior, termenul a căpătat valoarea, mai generală, de „vrăjitoare", după cum atestă înregistrările din unele zone. Substantivul *dătătoare* (pl. *dătătoare*) este înregistrat pentru prima oară în secolul al XVII-lea, fără a avea semnificaţie pe teren magic. Putem remarca faptul că termenii proveniţi de la verbul *a da* au o vechime deosebită în limbă, fiind atestaţi încă din secolul al XVI-lea (v. TDRG): *a da* (1521), *dare* (provenit prin conversiune din forma de infinitiv lung, apare în *Psaltirea Scheiană*), *dat* (provenit din forma participială; 1503), *dătătură* (1563).

Dătătură s.f. Termenul menţionat are sensul „farmec, vrajă" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407): „Aşa să speli [...], / Toată *dătătura*, / Toată aruncătura" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 224). Forma de plural a termenului discutat este *dătături*: „De-o fi din cale, / De-o fi din *dătături*..." (*Ibid.*, p. 111). Din exemplele menţionate se poate observa plasarea acestui termen alături de substantive ca *făcătură*, *aruncătură*, ce denumesc practici magice cu caracter malefic, ceea ce sugerează că şi substantivul *dătătură* este de acelaşi tip; de altfel I.A. Candrea consideră termenul discutat sinonim cu *dat* şi *fapt* (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 177), termeni ce denumesc practici magice de tip malefic. Pentru zona Huşi

(Moldova), N. Păsculescu înregistrează şi un alt sens, important pentru cercetarea noastră: „ceea ce se dă vreunui duşman ca să se îmbolnăvească“ (N. Păsculescu, *op. cit*., p. 335). Sensul semnalat de Păsculescu ne arată că termenul *dătătură* se folosea şi cu valoarea „element magic“, ceea ce înseamnă că *dătătura* era un obiect, o substanţă, prelucrate magic şi aruncate în calea cuiva pentru a-i provoca răul (boala). În zona Potoci, jud. Neamţ termenul *dătătură* are sensul „farmec“, înţelegându-se însă prin *farmec* nu practica magică, ci un lichid prelucrat magic, pentru a fi aruncat în scop malefic. Credem că, în general, *dătătura*, ca element cu valoare magică era înţeleasă în sensul reţinut în zona Potoci, căci principala materie utilizată în acest scop era argintul-viu (*dătături* cu argint-viu; v. DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1211). Ov. Densusianu atrage atenţia şi asupra unui al treilea sens al termenului în discuţie, şi anume „boală“, considerând pe *dătătură* sinonim cu *dat* (*dată*) (Ov. Densusianu, *op. cit*., p. 223). Analizând cele menţionate până acum, ne dăm seama că termenul *dătătură* poate denumi atât o practică magică, dar şi un element cu valoare magică; în plus, ca urmare a unui fenomen de transfer terminologic, acest cuvânt a pătruns şi în terminologia medicală populară, cu sensul „boală“. Termenul analizat a fost înregistrat în materialele cercetate de noi în Moldova (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit*., p. 407) şi în Muntenia (Gropeni, jud. Brăila; anchetă proprie; în Vâlcea, Oltenia – Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., p. 111; p. 118; p. 224). Prima atestare a termenului datează din 1563 (v. TDRG, fasc. 7, p. 13). Nu putem încheia fără a menţiona şi sugestia lui A. Scriban, care defineşte *dătătura* ca fiind „acţiunea şi modul de a da“ (SCRIBAN, p. 392), ceea ce ne sugerează că termenul analizat ar putea denumi şi un tip de activitate magică; în schimb, exemplul oferit de Scriban pentru acest sens (*dătătură în cărţi*) considerăm că ne conduce spre sensul „practică magică“ (pentru termenul *dătătură*), pentru noi *dătătură în cărţi* fiind sinonimă cu *dat în cărţi*, ambele cu sensul „ghicit în cărţi“.

Dăzdăochea vb. v. **Dezdeochea**

Dăzlega vb. v. **Dezlega**

De-călcătură s. comp. Ovid Densusianu menţionează, alături de o serie de denumiri populare de boli ca *întâlnitură*, *izbitură*, *apucătură*, *lovitură*,

şi pe acelea de *călcat* şi *călcătură*, „provocate de înrâuriri ale duhurilor rele“ (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 223). Alături de aceste denumiri, pe teren tradiţional mai funcţionează şi termenul medical *de călcătură*, care este sinonim cu *călcătură* şi *călcat*. Ar fi de remarcat că DEX, DULR şi alte lucrări lexicografice nu indică pentru *călcătură* sensul pe teren medical, ci au în vedere doar sensul iniţial, derivat din acţiunea verbului bază: „fel de a merge“, „pas, mers, umblet“ (DEX, p. 149); „urmă de picior, pas“ (DULR, p. 92) etc. Câteva lucrări lexicografice menţionează însă atât sensul „boală“, cât şi pe acela de „remediu vegetal contra bolii cu acelaşi nume“ (Al. Borza, *op. cit.*, p. 228; SMPTRE, p. 68). În acest fel, putem considera că termenul discutat intră, prin sensul din urmă, în cadrul terminologiei magice, denumind un element cu valoare magică.

De-dânsele s.comp. După cum se ştie, cuvântul *dânsele* este cunoscut în mediul tradiţional ca eufemism pentru *iele* (DULR, p. 191): „Li se mai spune *Dânsele*, *Drăgaicele*, *Vâlve*, *Iezme*, *Irodiţe*, *Rusalii*, *Nagode*, *Vântoase*“ (DMDMP, p. 180). *Dânsele* (*Ielele*) sunt considerate cauze ale unor boli, după cum indică o serie de elemente de terminologie medicală populară: *dânsele*, *de-dânsele*, „reumatism, spondiloză“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 257), *lovitură din iele*, „congestie cerebrală“; „epilepsie“, *pocitură* (*poceală*) *din iele*, „congestie cerebrală“; „paralizie facială“; „epilepsie“ (*Idem*). Pentru boala numită popular *de-dânsele* sau *dânsele* se utilizează, ca remediu vegetal, planta numită *de-dânsele* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 228; SMPTRE, p. 68). În acest fel, *de-dânsele* are, pe lângă sensul „boală“, şi pe acela de „plantă de leac“; prin acest din urmă sens termenul compus *de-dânsele* intră în cadrul lexicului magic, ca denumire a unui element cu valoare magică.

Dedeochea vb. Verbul este înregistrat în Maramureş, cu sensul „a se deochea“: „Coţ'de diochi în miere de albină, în sare şi apoi stropeşti pă omu care *să dedeoache* şi zici...“ (P. Bilţiu, *Poezii şi poveşti populare din Ţara Lăpuşului*, Editura Minerva, Bucureşti, 1990, p. 287); în textul respectiv există şi forma *didiocheşti* („Di ce te *didiocheşti?*“), care ne sugerează prezenţa unei variante a acestui verb, *a se didiochea*. Termenul este format de la cuvântul *dedeochi*, „deochi“. Interesant este faptul că termenul *dedeochi* apare în mai multe zone din ţară, printre care şi Dobrogea, sudul Moldovei, dar cercetările noastre nu au putut evidenţia şi verbul derivat (*a se dedeochia*), înregistrat numai în Maramureş. În celelalte zone, unde este menţionat

substantivul *dedeochi*, pentru a indica acţiunea de tip magic realizată prin intermediul privirii a fost preferat verbul format de la termenul *deochi*, *a deochea*.

Dedeochi s.n. Termen compus, cu sensul „deochi" şi care a apărut pe baza utilizării intense a cuvântului *deochi* cu prepoziţia *de*, încât s-a ajuns la sudarea celor două elemente. Am înregistrat şi unele variante ale acestui termen: *dădăochi* (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 69, în Argeş), *gigiochi* (CCS VII/1, p. 21, în Banat), *didioti* (*Calendarul Maramureşului*, p. 125, în Maramureş), *didiochi* (GN, I, p. 296, în zona Câmpeni, Putna). Utilizarea termenului respectiv cu sensul „deochi" se poate observa din contextul următor: „L-a pocit prin *dedeochi*" (T. Pamfile, *Boli*, p. 78). Ca şi în cazul deochiului, s-a ajuns şi la constituirea unor formule apotropaice: *Ptiu, dedeochi, să nu-i hie nica!* (Gh. Pavelescu, *Cercetări de etnoiatrie*, p. 151). De la substantivul *dedeochi* s-a constituit un verb *a (se) dedeochea*, cu sensul „a (se) deochea", după modelul deja existent în limbă de formare a unor verbe ce indică acţiuni cu caracter magic de la substantive ce denumesc practica magică. Substantivul *dedeochi* are şi sensul „boală" (provocată de practica magică numită *dedeochi*): „Aşa sî crapi *didiochiu* di la (cutare)..." (AAF, II, p. 171); „Să crapi călcâili şi să crapi *didiokiu* şi pocitura" (ALRT, II, p. 229). Pe baza procedeului personificării, şi termenul în discuţie, cu sensul „boală", ajunge să denumească o fiinţă imaginară malefică: „Suflai peste cap, / *Dedeochi* s-a dus în sat, / Suflai peste frunte, / *Dedeochi* s-a dus la munte" (CCS VII/1, p. 22). În astfel de situaţii se poate vorbi de un dublu transfer terminologic (v. **Deochi**). Termenul *dedeochi* nu este cunoscut pe întreg teritoriul românesc: el apare în Maramureş (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 231), în Caraş-Severin (ALRT, II, p. 22), în Banat (CCS VII/1, p. 21-22), în zona Putna (GN, I, p. 296), în zona Galaţi (T. Pamfile, *Boli*, p. 78), în Dobrogea (ALRT II, p. 229), în Argeş (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 69); mai este cunoscut şi în afara graniţelor, la românii din zona Jdrela (Serbia) (ALRT, II, p. 6). Substantivul discutat lipseşte din numeroasele lucrări lexicografice sau este tratat, fără a fi explicat, la un loc cu termenul *deochi* (v. TDRG) şi apare scris, în unele dicţionare, cu elementele componente nesudate, *de- deochi*.

De-germe s.comp. Maria Sitaru menţionează şi pentru acest termen existenţa a două sensuri, iniţial legate între ele: „boală"; „plantă de leac"

contra bolii cu acelaşi nume (SMPTRE, p. 68). Prin acest al doilea sens, termenul compus *de-germe*, care prezintă şi varianta *de-jerme* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 228; SMPTRE, p. 68) devine element de terminologie magică. Forma iniţială a acestui termen a fost **de vierme* (în variante dialectale, *de germe*, *de jerme*), în care *vierme* (dialectal *germe*, *jerme*) este numele popular al unor boli considerate foarte periculoase pentru om şi pentru animale (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 241, 357). Candrea indică şi un alt remediu pentru boala respectivă: „în judeţul Baia, *buba-neagră* se vindecă punând peste ea pielea unui pui cu pene cu tot; pentru *viermi* se procedează tot astfel, dar puiul trebuie să fie negru" (*Ibid.*, p. 61).

De-jerme s.comp. v. **De-germe**

Demuţi vb. v. **Dezmuţi**

Deochea vb. „A fermeca cu privirea" (DULR, p. 198); „A îmbolnăvi prin uitare cu ochii îndelung şi cu mirare asupra cuiva" (DESLR, p. 200). După cum se observă din definiţiile de mai sus, verbul aflat în discuţie indică o activitate magică de tip malefic, realizată prin intermediul privirii, fapt evidenţiat şi de etimologia termenului (de la substantivul *deochi*), dar şi de existenţa unei construcţii cu sensul „a deochea", având în structura ei chiar cuvântul *ochi* (*a fi rău de deochi*, „a deochea"). De obicei, în definirea acţiunii verbului amintit este adus în discuţie şi verbul *a (se) mira*, care, după cum se ştie, are printre altele şi sensul *a (se) deochea*: chiar definiţia dată de Al. Resmeriţă atrage atenţia asupra legăturii dintre acţiunile celor două verbe („a îmbolnăvi prin uitare cu ochii îndelung şi cu mirare asupra cuiva"); şi A. Scriban sugerează existenţa unei relaţii între elementele amintite: „farmec, îmbolnăvesc, fac să decadă aruncând o privire rea, invidioasă, de mirare" (SCRIBAN, p. 403-404). Verbul *a deochea* prezintă următoarele variante: *a dăochea* (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 543), *a diochea* (Şez. XVI, p. 37); *a deochia* (TDRG, fasc. 7, p. 29), *a dioché* (SCRIBAN, p. 404); pe terenul magiei populare există o serie întreagă de termeni care provin de la rădăcina sa: *deocheat*, *deochetoare*, *deochetor*, *deochetură*, *a dezdeochea*, *a îndeochea*. De remarcat faptul că *deocheat* (ca substantiv) denumeşte o practică magică, având sensul „deochi", în timp ce *deocheat-ă* (adjectiv) denumeşte starea, caracteristica celui supus acţiunii magice denumite cu verbul *a deochea*. Pierderea semnificaţiilor

magice ale termenului discutat este probată de existenţa sensului „a se strica“, cu referire mai ales la condiţiile atmosferice (DESLR, p. 200), ceea ce ne indică şi un interesant fenomen de transfer terminologic dinspre lexicul magic spre acela al meteorologiei populare. *A deochea* denumeşte una dintre cele mai periculoase acţiuni magice, mai ales pentru copii; de aici, şi o serie întreagă de remedii, de încercări de prevenire, vindecare a deochiului. „Dohtoria dăochiatului alta nu este decât, după obiceiul vechi, cel dă dăoache vreun copil să scuipe asupra copilului de trei ori sau să dea semn de la el însuşi şi cu acel semn să-l afume pe copil. Cel ce nu voieşte să să dăoache, scuipă de trei ori în sânul său. Ca să nu să dăocheze copiii, obişnuiesc doicile de atârnă la capul copiilor usturoi sau un semn de postav roşu, sau vreun ban mare de argint, de aur sau scule frumoase, care se zic semne de dăocheat, ca, uitându-se cel ce dăoache la copil, să vază mai întâi acele semne“ (I. Golescu, *Condica limbii româneşti*, *apud* I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 206). Prima atestare a termenului discutat datează de la 1861 (TDRG).

Deocheat s.n. Acest termen, utilizat cu sensul „deochi“, este rar folosit şi a apărut ca urmare a conversiunii formei de supin a verbului *a deochea*: „boala provine din *deocheat*“ (CCS, VII/1, p. 21). Am înregistrat variantele: *giocheat*, în Banat (*Idem*), *diocheat*, în Moldova (DLRM, p. 227), *dăocheat*, în Maltezi, jud. Ialomiţa (anchetă proprie). Termenul analizat prezintă implicaţii şi pe terenul medicinei populare, după cum ne sugerează un exemplu din materialele culese de E. Petrovici pentru ALR, „leac pentru *deocheat*“ (ALRT II, p. 71). În descântece, acest substantiv apare mult mai rar, fiind preferat sinonimul său, răspândit pe întreg teritoriul, *deochi*. Cu valoare adjectivală („supus acţiunii deochiului“), acest termen este atestat încă în documentele slavone româneşti (anul 1463; v. DERS).

Deocheat,-ă adj. Autorii DEX menţionează pentru termenul de mai sus următoarele sensuri: „bolnav din cauza deochiului“; „indecent, necuviincios“; „cu reputaţie proastă“; „exagerat“ (DEX, p. 278). Acest termen trebuie deosebit de omonimul său, *deocheat*, care are sensul „deochi“şi, în consecinţă, denumeşte o practică magică. *Deocheat*, cu sensurile indicate mai sus de autorii DEX, denumeşte o caracteristică magică, provine de la forma participială a verbului *a deochea*, este atestat prima oară la 1643

(DERS) şi prezintă variantele: *dăocheat* (în Muntenia), *diochiat* (în Moldova) şi *giocheat* (CCS, VII, p. 28), în Banat. Credinţele populare menţionează ca principal remediu pentru cel deocheat stingerea cărbunilor; operaţie care este precedată uneori de o alta, cu caracter de prognoză: „Dacă omul e deocheat, toţi cărbunii aruncaţi în apă se aşează pe fundul vasului, dacă nu, cărbunii stinşi plutesc pe deasupra apei" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 196-197). Un alt remediu pentru cei deocheaţi ne indică S.Fl. Marian: „Rămâncele din unele părţi ale Transilvaniei, când văd că copiii sunt deocheaţi, îi ling de trei ori pe frunte şi zic..." (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_2$, p. 226); cel mai adesea, pentru cei deocheaţi se utilizează o binecunoscută formulă verbală, răspândită pe întreg teritoriul românesc: „Să nu fie de deochi!" (v. **Deochea**). G. Coşbuc menţionează o procedură magică pentru cei deocheaţi, care implică atât utilizarea cărbunilor, cât şi un tip de acţiune cu semnificaţie magică: „Pe copilul *deocheat* îl dezbraci şi-i torni în cap cărbuni cu apa în care au fost stinşi, întorci pe urmă ulcica cu gura în jos. Dacă n-o întorci, totul e degeaba" (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 115). Întoarcerea ulcelei semnifică, de fapt, imposibilitatea bolii de a se mai „întoarce" (v. **Întorsură**).

Deocheoaică s.f. Acest cuvânt este înregistrat în Moldova, cu sensul „femeie despre care se crede că deoache" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407); credem că acest cuvânt denumeşte realmente un actant magic, căci în fiecare comunitate deochetorii erau îndeobşte cunoscuţi şi numiţi astfel, chiar dacă despre ei doar se credea că pot să deoache: „Se cunosc *deochetorii* în fiecare sat" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 485-486). Termenul este format de la cuvântul *deochi*, cu sufixul *-oaică*, şi se integrează într-o serie de cuvinte ce denumesc actantul care acţionează pe cale magică prin privire („deoache"): *deochetor*, *deochetoare*, *râmnitor*, *râmnitoare* etc.

Deochetoare s.f. Acest termen provine de la verbul *a deochea*, cu sufixul *-toare*, şi este înregistrat pe întreg teritoriul românesc; menţionăm câteva zone: Vâlcea (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 284), Maramureş (V. Steţko, *Poezii populare din Ţara Maramureşului*, Ed. Minerva, 1990, Bucureşti, p. 76); P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 279), Muntenia (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 539), Oltenia (PPR, II, p. 320), Moldova (în zonele Vaslui, Galaţi – anchetă proprie), Prahova (ALR, I/II, h. 242). Sensul termenului este „fiinţă care are calitatea

de a deochea": „Leul cu leoaica, / Deochetorul cu *deochetoarea*" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 106). Gh. Pavelescu consemnează utilizarea acestui termen cu sensul „vrăjitoare de mană" în zona Năsăud (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 81). Termenul discutat prezintă şi două variante, *diochitoare* şi *dăochitoare*; prima variantă este înregistrată în Maramureş (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 279) şi Moldova (zona Cuca, jud. Galaţi – anchetă proprie), cea de a doua variantă este cunoscută în Muntenia şi Oltenia (PPR, II, p. 320; C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 539). Forma de plural a termenului este *deochetoare*: „Ochii deochetorilor, / [...], Ochii *deochetoarelor*" (V. Steţko, *op. cit.*, p. 78). Vom menţiona un fapt interesant, după părerea noastră, în legătură cu acest termen: în zona Oţeleni, jud. Iaşi (anchetă proprie), el este utilizat mai ales în combinaţie cu substantivele *femeie* (*muiere*), *babă*, fără însă, credem, să fie vorba de modelul bimembru de folosire a termenilor ce denumesc actanţi magici; în acest caz, considerăm că este la mijloc mai mult o tendinţă a vorbitorilor de a utiliza un suport substantival pentru un termen care denumea actantul magic la un mod prea general.

Deochetor s.m. Este unul dintre termenii cu o mare răspândire pe teritoriul românesc: Vâlcea (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 284), Mehedinţi (Gh. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 182), Gorj (*Ibid.*, p. 173), Ilfov (*Ibid.*, p. 106), Maramureş (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 282), Covurlui (anchetă proprie), Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie) etc. Deşi este un termen fundamental al magiei populare, *deochetor* nu apare în TDRG, iar atlasele lingvistice (v. ALR, I/II, h. 242; ALR, II/I, h. 123) nu ne indică cu claritate deosebita răspândire a acestui termen, mai utile dovedindu-se, în această direcţie, materialele folclorice. Al. Rosetti defineşte acest actant astfel: „fiinţă care are calitatea de a deochea" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 112). Conform credinţelor populare, „*deochetorul* e rău la sânge", „*deochetorul* se uită drept în ochi" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 485-486). Forma de plural a termenului este *deochetori*: „Se cunosc *deochetorii* în fiecare sat" (*Idem*); „Oamenii cu sprâncene împreunate sunt *deochitori*" (*Calendarul Maramureşului*, p. 128). În acest din urmă exemplu am putut înregistra şi o variantă a formei de plural, *deochitori*. În ceea ce priveşte variantele formei de singular, putem menţiona că, în Muntenia, este cunoscută forma *dăochetor* (PPR, II, p. 320), formă întâlnită de noi şi în zona Maltezi, jud. Ialomiţa (anchetă proprie); în Moldova, este utilizată forma *diochitor*. P. Bilţiu glosează termenul *diochitor*, în Maramureş, cu sensul „fiinţă mitologică, duh rău care

deoache" (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 521), ceea ce ne sugerează că avem de a face cu un transfer terminologic: terminologia fiinţelor mitofolclorice a apelat la un termen ce denumeşte un actant magic. Termenul *deochetor* este format de la verbul *a deochea*, cu sufixul *-tor*, şi prezintă pe terenul magiei populare o serie de derivate (*deochetoriţă*, *deochetoroi*, *deochetoreasă*), termeni care însă au mai mult un caracter regional, spre deosebire de termenul bază, cunoscut pe întregul teritoriu românesc.

Deochetoreasă s.f. Termen înregistrat în Moldova, cu sensul „deochetoare": „Cu deochetorul, / Cu deochetoreasa, / Cu râmnitorul, / Cu râmnitoreasa." (Şez., XII, p. 183). Acest substantiv provine de la cuvântul *deochetor*, ce denumeşte un actant magic de sex masculin, cu sufixul *-easă*; se poate remarca faptul că pentru denumirea actantului de sex feminin („o femeie care deoache") există nu mai puţin de patru termeni: *deochetoare*, *deochetoreasă*, *deochetoriţă*, *deocheturoaică*. Acest din urmă termen este înregistrat de Al. Rosetti, în *Limba descântecelor*, p. 86. Revenind la substantivul discutat iniţial, se poate face încă o remarcă interesantă: în textul pe care l-am amintit la începutul articolului se poate observa prezenţa unui sinonim al cuvântului *deochetoreasă* format de la un alt verb purtător al sensului „a deochea" (*a râvni*, în varianta *a râmni*). Se poate totuşi remarca o diferenţiere semantică între sinonimele *deochetoreasă* şi *râmnitoareasă*, dată de intensitatea crescută a acţiunii exprimate prin verbul *a râvni* (v. **Râvni**).

Deochetoriţă s.f. Lucia Cireş şi Lucia Berdan glosează acest cuvânt cu sensul „femeie despre care se crede că deoache" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407), în timp ce Ovid Densusianu plasează acest cuvânt printre termenii ce denumesc actanţi, glosându-l cu sensul „deochetoare" (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 319); termenul este înregistrat în Maramureş (I. Bârlea, *Cântece poporane din Maramureş, descântece, vrăji, farmece şi desfaceri*, Ed. Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1924, p. 331) şi în Moldova (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407). Semne de întrebare ridică substantivul *ghiotoriţă* (Şez., III, p. 136), care este, după părerea noastră, o variantă a termenului *deochetoriţă*. Forma de plural a cuvântului analizat este *deochetoriţe*: „Cu nouă deochetori, / Cu nouă *deochetoriţe*" (I. Bârlea, *op. cit.*, p. 331). Termenul este format de la substantivul *deochetor*, cu sufixul *-iţă*, şi nu prezintă derivate pe terenul magiei populare; el nu este înregistrat în lucrările lexicografice consacrate.

Deochetoroi s.m. Este înregistrat de Ovid Densusianu, cu sensul „*deochetor*“ (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 325). Două cercetătoare ieşene menţionează o variantă a termenului, *deocheturoi* (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407) şi atrag atenţia asupra sensului termenului discutat: „bărbat despre care se crede că *deoache*“ (*Idem*). În esenţă, cei despre care „se crede că deoache“ sunt, conform mentalităţii populare, *deochetori*, încât am acceptat sensul menţionat de Densusianu. Forma de plural a termenului este *deochetoroi* (Şez., IV, p. 155). Etimologia termenului este uşor de stabilit: substantivul *deochetoroi* este format de la termenul *deochetor*, cu sufixul *-oi*, care, în cazul acestui cuvânt, nu are valoare augmentativă, ci serveşte la formarea unui nume de agent. Din materialele consultate rezultă că acest substantiv este cunoscut în Moldova (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*) şi Muntenia.

Deochetură s.f. Este un termen general răspândit pe teritoriul românesc, după cum atestă materialele cercetate, cu sensul „deochi“ (CADE, p. 394): „i se trage din *deochetură*“ (Gropeni, jud. Brăila; anchetă proprie). Forma de plural a acestui substantiv este *deocheturi* (C. Tudose, *Derivarea cu sufix în româna populară*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1978, p. 321; DLRM, p. 227; TDRG, fasc. 7, p. 30): „Friguri cu întâlniturі şi *deochituri* (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 194). Termenul menţionat prezintă şi câteva variante: *diochitură* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 294), în Moldova; *dăochetură* (Maltezi, jud. Ialomiţa; anchetă proprie); *ghiocitură* (CCS, II, p. 313), în Vâlcea (DR, IV, p. 171). Sensul „deochi“ nu este singurul înregistrat, în Blăgeşti, jud. Bacău, *deochetură* având şi sensul „boală“, provocată de acţiunea celui care deoache. De altfel, şi A. Gorovei menţiona un descântec din Uscaţi, jud. Neamţ, în care cuvântul *deochetură* are sensul „boală“: „Cum se stâng cărbunii iştei, / Aşa să se stângă potca şi *diochitura*“ (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 294). Se poate observa în acest fel cum terminologia medicală populară a apelat din nou la un termen din domeniul magiei pentru a denumi o boală provocată, conform credinţelor populare, pe cale magică. C. Tudose înregistrează în legătură cu acest termen încă un fapt interesant: *deochitură* poate avea şi sensul „personaj imaginar care deoache“ (C. Tudose, *op. cit.*, p. 321). Asistăm în acest fel la un transfer terminologic între terminologia magică şi cea a fiinţelor mitofolclorice. Termenul *deochetură* este format de la verbul *a deochea*, cu sufixul *-(e)tură*. Prima atestare a substantivului *deochetură* datează din 1805 (v. TDRG, fasc. 7, p. 30).

Mai trebuie menţionat faptul că termenul *deochetură* poate fi folosit (în Muntenia) şi cu un determinant, *deochetură mare* (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 538); în acest caz el nu mai denumeşte o practică magică, ci o boală, o suferinţă provocată prin deochiere, determinantul menţionat având rolul de a atrage atenţia asupra intensităţii deosebite a suferinţei provocate de actul magic amintit.

Deocheturoi s.m. v. **Deochetoroi**

Deochi s.n. Substantivul amintit este atestat pentru prima oară în 1875 (TDRG, fasc. 7, p. 30) şi prezintă următoarele variante: *dăochi* (ALRT II, p. 246), *diochi* (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 289), giochi (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, II, p. 233); a servit şi la formarea a doi importanţi termeni ai magiei populare: *a deochea*, de*deochi*; precum şi la apariţia unor formule verbale cu caracter apotropaic: „N-ar fi de deochi!", „Nu fie de deochi!" (SCRIBAN, p. 403), „Să nu fie de deochi!" (DULR, p. 198), care au echivalenţe şi în alte limbi europene: (germ.) „Gott sei Dank!"; (sb.) „Ne bud uraka"; (it.) „Che Dio la benedica!"; (fr.) Touchons du bois!"; (engl.) „May no evil befall us!" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 186). Termenul în discuţie nu denumeşte doar o practică magică de „vrăjire cu ochiul", după reuşita expresie a lui Şăineanu (DULR, p. 198), ci şi afecţiunea provocată de această practică (DLRM, p. 227). Acest fapt ne indică un nou şi interesant fenomen de transfer terminologic între lexicul magic şi cel al medicinei populare româneşti. În plus, se poate semnala trecerea substantivului *deochi* şi în sfera lexicală a fiinţelor mitofolclorice; în descântece, *Deochiul* (ca personificare a spiritului ce provoacă boala cu acelaşi nume) apare destul de des, alături de alte personaje infernale de tip asemănător, *Potca*, *Datul* (v. I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 94-105). Substantivul *deochi* provine de la cuvântul *ochi*: „compus din *de* + *ochi*: formaţiune analoagă cu *de-dânsele*, *de-vânt*, indicând originea, cauza boalelor corespunzătoare" (DULR, p. 198). Pe teren popular, cu timpul, substantivul *deochi* nu a mai fost simţit ca reprezentând un compus, astfel încât a fost posibilă o nouă „compunere", cu prepoziţia *de*, şi, ca urmare, a apărut un alt termen magic, cu răspândire destul de mare pe teritoriul românesc, *dedeochi* (v. **Dedeochi**).

Derege vb. v. **Drege**

Descânt s.n. Acest cuvânt este format de la verbul *a descânta*, prin derivare regresivă, şi are sensul „descântec". El apare în unele descântece în locul termenului *descântec* şi se pare că s-a apelat la acest nou element lingvistic nu pentru că el ar aduce ceva nou în plan semantic, ci, credem noi, din raţiuni de ordin poetic, de metrică. Am înregistrat substantivul amintit într-un descântec din Maramureş: „Fugiţi gânduri, / Şi descânturi, / Pe alte pământuri, / Vă risipiţi în vânturi" (*Calendarul Maramureşului*, p.122). După cum se observă, pluralul acestui substantiv este *descânturi*, care se integrează prozodic unui context în care la rimă găsim numai cuvinte cu pluralul în *-uri* (*gânduri, pământuri, vânturi*), ceea ce confirmă, credem, ipoteza noastră; în acest caz, este posibil ca iniţial să fi apărut în descântece forma de plural (în *-uri*) şi, ulterior, să fi fost reconstituită în forma de singular, ceea ce poate pune sub semnul întrebării ipoteza formării termenului *descânt* prin derivare regresivă, deşi sub aspect formal acea soluţie pare corectă.

Descânta vb. De obicei, definiţiile date acestui termen vizează, în principal, două aspecte, magic şi medical, după cum se poate observa şi din exemplul următor: „A desface o vrajă; a spune anume vorbe de vrajă, cum ştiu babele, spre a vindeca de o boală (ce se crede provenită dintr-o vrajă)" (DESLR, p. 203). Descântatul reprezintă principalul tip de activitate magică având implicaţii medicale, de aici şi faptul că multe lucrări lexicografice definesc verbul *a descânta* mai ales din perspectiva medicinei populare: „a rosti descântece sau vrăji (pentru vindecarea unor boale)" (DULR, p. 200); „a rosti descântece însoţite de anumite gesturi magice, pentru a obţine îndepărtarea unui farmec, vindecarea de o boală" (DLRM, p. 231). Trebuie însă ţinut cont de faptul că descântatul este, în primul rând, o practică magică de *desfacere* a unei vrăji, a unui farmec, în genere, a unei alte practici cu caracter malefic. O asemenea înţelegere a descântatului ne permite să definim verbul *a descânta* în primul rând din perspectivă magică, şi nu medicală. Implicaţiile pe teren medical sunt ulterioare, dar astăzi ele par a fi privite ca definitorii pentru acţiunea verbului analizat. *A descânta* (lat. **discantare*; TDRG, fasc. 7, p. 37) prezintă variantele *a dăscânta* (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 504) şi *a discânta* (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., p. 279), este atestat încă din 1851 (TDRG, fasc. 7, p. 37) şi a generat o serie de termeni dintre cei mai cunoscuţi ai magiei populare româneşti: *descântătură* (DLRM, p. 231), *descântat* (*Idem*),

descântător (*Idem*), *descântătoare* (*Idem*). La aceştia putem adăuga verbul *a dodescânta* (neînregistrat în dicţionarele limbii române!), având sensul „a descânta îndeplinind tot ritualul" (FC, II, p. 100). În general, lucrările lexicografice atrag atenţia şi asupra pierderii semnificaţiilor magice ale acestui termen: „a chiui, la nuntă sau la joc" (*Lexic regional*, II, p. 80); „a număra rostind anumite formule ritmice" (*Glosar dialectal. Oltenia*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1967, p. 32); „a convinge prin multe vorbe"; „a vorbi singur cu sine" (DESLR, p. 203). După cum se observă, fenomenul de desacralizare are ca urmare trecerea acestui verb din sfera magicului în cea a actelor de vorbire (mai ales), fenomen asemănător celui petrecut în cazul verbului *a vrăji*. Este, de fapt, una dintre evoluţiile semantice cele mai interesante în cadrul lexicului magic, care ne indică, în esenţă, urmările în plan lingvistic ale unor mutaţii produse în viziunea populară asupra actului magic. Materialele cercetate ne-au permis depistarea unor echivalenţe între verbele *a descânta* şi *a face* în structuri de tipul: *a face de deochi* (informaţie de teren: Ciurea, jud. Neamţ), *a descânta de deochi*, *a face de plânsori* (informaţie de teren: Alba, jud. Tulcea), *a descânta de plânsori* etc. Astfel de expresii atrag atenţia asupra unor posibile deosebiri, în stadiul arhaic, între structurile menţionate, deosebiri care s-au şters ulterior. Ceea ce s-ar mai putea sesiza astăzi e faptul că structurile cu verbul *a face*, prin caracterul prea general al verbului pivot, pot avea, conform cercetătorilor (v. **Face**), o vechime mai mare; cele cu *a descânta* ţinând de un stadiu ulterior, când utilizarea terapeutică a actului magic era circumscrisă unor parametri ceva mai precişi.

Descântare s.f. În general, dicţionarele nu înregistrează acest substantiv provenit de la forma infinitivală a verbului *a descânta* şi care prezintă varianta *discântare* (informaţie de teren: Ciurea, jud. Neamţ). Termenul menţionat poate avea sensurile: „tip de activitate magică"; „practică magică" („descântec"); exemple pentru cele două sensuri: „Romînca care voieşte a vindeca bubele dulci prin *descântare* toarnă vinars curat într-un pahar..." (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_2$, p. 248); „*Descântare*, nicicând să nu se facă, când se măreşte luna" (*Idem*); „În timpul *descântării* copilul morbos se atinge pe cap, în cruciş cu cociorva udată cu apă" (*Ibidem.*, p. 236). Mai puţin clar, din perspectiva sensului cuvântului analizat, este contextul următor: „sfârşind descântătoarea de rostit cuvintele acestea, cari se repetă de trei-nouă ori, stupeşte, după fiecare *descântare* asupra

bolnavei, ca să se depărteze tot răul de dânsa (*Ibid*., p. 37). Deşi la prima vedere am fi tentaţi să atribuim substantivului *descântare* sensul „descântec", credem că este posibilă interpretarea substantivului dat şi cu sensul „tip de activitate magică", dat fiind faptul că în lexicul magic există o tendinţă continuă de trecere a substantivelor ce denumesc tipul de activitate magică (provenite, de obicei, din forma infinitivală a verbului) spre clasa substantivelor ce denumesc practici magice. Doar când se urmăreşte special indicarea tipului de acţiune magică (*descântare*, nu *fermecare* sau *ghicire* etc.), atunci substantivele provenite din infinitive îşi păstrează sensul „tip de activitate magică".

Descântat s.n. Termen provenit, prin conversiune, din forma de supin a verbului *a descânta* şi care denumeşte o practică magică foarte răspândită: „Aproape fiecare femeie practică într-o măsură oarecare *descântatul*" (AAF, III, p. 36). Este sinonim cu *descântec*, dar pare a sugera un conţinut semantic mai bogat (text plus elemente de regie magică); şi informaţiile de teren par a confirma această ipoteză: „Mă pricep şi la *dîscântat*" (Măcişeni, jud. Galaţi; anchetă proprie). Informatorii evită să spună, în astfel de situaţii, că „se pricep la *descântece*". Termenul este folosit pe aproape întreg teritoriul românesc, cu excepţia unor zone (Satu-Mare, Munţii Apuseni) unde nu este utilizat verbul *a descânta*, ci *a cota*. Ca şi substantivele *căutat*, *dat*, şi termenul în discuţie este utilizat mai mult la forma articulată şi nu a fost înregistrat de noi, pe teren, la plural.

Descântat,-ă adj. În general, dicţionarele înregistrează mai frecvent omonimul acestui adjectiv provenit din forma participială a verbului *a descânta*, şi anume *descântat*, cu sensul „practică magică" (v. DEX, p. 283). Termenul pe care îl avem acum în discuţie denumeşte o caracteristică magică şi are sensul „supus acţiunii magice, utilizat în actul descântării": „După ce descântătoarea a stins cărbuni, dă să bea celui bolnav puţină apă *descântată* (S.Fl. Marian, *Descântece*, p. 250). Apa descântată este cea utilizată în procesul de descântare, să zicem, pentru o anumită boală şi care, implicit, a căpătat, conform gândirii populare, valenţe magice; este şi acea apă special supusă unei vrăji, pentru a putea servi în anumite acţiuni terapeutice. De obicei, apa descântată din prima categorie se aruncă după efectuarea operaţiei magice: „după descântare, apa nu mai poate fi întrebuinţată la nimic, ci trebuieşte aruncată într-un loc neumblat, ca să nu calce nimeni pe dânsa" (Al. Gorovei, *op. cit*., II, p. 88). Explicaţia

acestui gest trebuie căutată în faptul că boala pentru care s-a descântat a fost „transmisă" apei şi „dacă cineva ar călca pe dânsa (pe apă – n.n.) s-ar prinde boala de el" (*Idem*). Apa descântată din a doua categorie nu se aruncă, ci este utilizată în diverse practici terapeutice: „Cu apa *descântată* se spală bolnavul deasupra groapei..." (*Ibid*., p. 90).

Descântătoare s.f. Un termen esenţial pentru studierea terminologiei magice româneşti, ce este cunoscut pe întreg teritoriul românesc; notăm câteva zone: Maramureş (P. Bilţiu, *op. cit*., p. 305), Vâlcea (A. Gorovei, *op. cit*., p. 210), Teleorman (*Ibid*., p. 270), Moldova (*Ibid*., p. 306). Muntenia (PPR, II, p. 320), Banat (CCS, VII/1, p. 30), Dobrogea (ALR I/I, h. 243). Termenul este frecvent şi la românii din zona Bugului (A. Raţiu, *op. cit*., p. 148). Sensul termenului este „femeie care ştie să descânte" (DULR, p. 200): „Maica Precista îl trimetea la Maria *descântătoarea*" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., p. 101). Am înregistrat două variante ale acestui substantiv: *dăscântătoare* şi *discântătoare*; prima variantă este înregistrată în Muntenia (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 555) şi în Banat (CCS, VII/1, p. 30), în timp ce varianta a doua este atestată în Moldova (în judeţele Vaslui, Galaţi; anchetă proprie), precum şi în Basarabia (P.V. Ştefănucă, *Folclor şi tradiţii populare,* Ed. Ştiinţifică, I, Chişinău, 1991, p. 315). Deşi termenul a fost definit cu sensul „femeie care ştie să descânte", nu putem să nu constatăm că, în plan semantic, s-au produs unele evoluţii legate de faptul că acest actant magic a realizat operaţiuni ce ţin de magia meteorologică sau de luatul manei; astfel, termenul *descântătoare*, în unele situaţii, capătă sensul „vrăjitoare": „*Descântătoarea* [...] ameninţă ploaia cu toporul, apoi împlântă în pământ toporul" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., p. 325). În alte situaţii, termenul analizat are sensul „vrăjitoare de mană": „... se spune că vacii i s-a luat laptele de vreo *descântătoare* (V. Steţko, *op. cit*., p. 83). Şi Gh. Pavelescu, de altfel, va atrage atenţia asupra acestui aspect, în lucrarea sa capitală, *Mana în folclorul românesc* (p. 81). Pe terenul credinţelor populare, descântătoarea este opusă fermecătoarei, aceasta din urmă fiind considerată un actant magic malefic, aflat în legătură cu forţele demonice: „Descântătoarele îs lăsate de la Dumnezeu, iar fermecătoarele îs cele care dau tot feliul de bube, îs de la Necuratul" (Al. Vasiliu, *Literatură populară din Moldova*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1984, p. 636). Descântătoarele se bucurau în mediul tradiţional de o

deosebită consideraţie; a fost absolut surprinzător pentru noi să constatăm că, în conştiinta comunităţii săteşti, termenul *descântătoare* denumea şi o anumită profesie. Astfel, într-o lucrare aflată în manuscris la Muzeul de Istorie din Galaţi, am găsit menţionată, pe lângă alte profesii, şi pe cea de descântătoare, autorul monografiei indicând şi numele a două persoane ce erau cotate cu statutul de descântătoare (cf. C. Pintilie, *Monografia comunei Matca*, p. 69). Termenul analizat poate fi utilizat şi independent, şi în combinaţie cu alţi termeni ce denumesc actanţi magici; cel mai adesea el apare alături de cuvântul *babă* (*babă descântătoare* – în zona Matca, jud. Galaţi). Există zone unde termenul nu este folosit, deşi este înţeles; astfel, Gh. Pavelescu menţionează, pentru zona Oaş, utilizarea în locul acestui termen a unei perifraze formate cu verbul *a cota*, „a descânta", *femeie care ştie cotá* (v. **Descântător**). Putem, de asemenea, reţine că în zona Alba, jud. Tulcea (informaţie de teren), acest termen (*descântătoare*), deşi este cunoscut, nu este folosit, localnicii utilizând o perifrază: *babă care ştie de desfăcut*. Termenul este format de la verbul *a descânta*, cu sufixul *-toare* (TDRG, fasc. 7, p. 37), şi este înregistrat pentru prima oară într-un text de la 1640 (*Idem*).

Descântător s.m. Termenul denumeşte o „persoană care descântă, care face vrăji" (DLRM, p. 231): „*Descântătorul* zice cuvintele de mai sus..." (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 110); „*Descântătorul* se încinge cu un brâu câtă vreme *descântă*" (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 195). Gh. Pavelescu a înregistrat în zona Oaş acest termen, cu sensul „vrăjitor de mană" (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 81). Putem menţiona şi variantele termenului analizat: *discântător* (în Moldova): „Ş-acuma ñ'era ruţâni di altî lumi cî-m făcusî acuma di vesti cî io-s *discântător*" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 120) şi *dăscântător*, înregistrat de noi în zona Maltezi, informatorul arătându-ne că ştia, din copilărie, şi forma literară *descântător*, ce era folosită în zonă. Substantivul analizat este, după cum rezultă din materialele cercetate, utilizat pe întreg teritoriul românesc, cu excepţia unei zone din Munţii Apuseni. Trebuie să menţionăm că acest termen, ce denumeşte un actant de sex masculin, este totuşi mai puţin utilizat decât termenul corespunzător de gen feminin (*descântătoare*). În textele vechi româneşti, termenul analizat apare pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. TDRG); oferim şi un text de la 1761, în care termenul discutat se găseşte în opoziţie cu un element de terminologie medicală populară: „El alta n-au răspuns, ci a zâs că el nici esti *descântător*, nici doftor..." (*apud* A. Gorovei,

op. cit., II, p. 56). Pentru a avea o imagine cât mai clară asupra descântătorului, putem menţiona o serie din răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu. Conform mentalităţii populare, descântătorul este actant magic, dar şi „medic popular"; ei (*descântătorii* – n.n.) „sunt admişi ca trebuitori" de către comunitate, ba mai mult, „sunt oamenii lui Dumnezeu" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 3-4). Cercetătorul amintit va arăta, de asemenea, existenţa pe terenul culturii populare a unei confuzii terminologice: „uneori sunt totuşi confundaţi cu fermecătorii sau chiar cu vrăjitorii" (*Idem*). Termenul analizat este format de la verbul *a descânta*, cu sufixul *-tor*, şi prezintă pe terenul magiei populare un derivat care denumeşte de asemenea un actant magic: *descântătorească*.

Descântătorească s.f. Este un termen mai rar utilizat decât sinonimul său, *descântătoare*: „Fata nu se simţea prea bine, ba c-o fi deochi, ba c-o fi săgetătură şi toate *descântătoresele* şi vracii nu-i putură da de leac" (P. Ispirescu, *Legende*, p. 353). Forma de singular am înregistrat-o în zona Olteniei, în sintagma *meşteră descântătorească*: „Lina Niculae [...], *meşteră descântătorească*" („Arhivele Olteniei", 39-40/1928, p. 518). Forma de plural este *descântătorese*: „Şi se puse şi ea dară a cere sfaturi de la vraci şi vrăjitori, de la moaşe şi *descântătorese*" (P. Ispirescu, *Basme*, p. 84). Substantivul discutat nu are derivate pe terenul magiei populare. În ceea ce priveşte prezenţa acestui termen în sintagma amintită, credem că avem de a face cu concretizarea unui anumit model lingvistic de utilizare a unor termeni ce denumesc actanţii magici, modelul bimembru.

Descântătorie s.f. Substantiv care apare extrem de rar în materialele consultate şi care denumeşte, totalitatea practicilor legate de actul descântatului; este un termen generic pentru unul dintre sectoarele fundamentale ale magiei populare. Alături de acest substantiv, în terminologia magică mai există şi alţii care denumesc sectoare ale magicului: *fermecătorie* (v. **Fermecătorie**), *vrăjitorie* (v. **Vrăjitorie**), *ghicitorie* (v. **Ghicitorie**). După cum se observă, aceşti termeni generici sunt formaţi de la substantive ce denumesc actanţi specifici domeniului (*descântător*, *fermecător*, *vrăjitor*, *ghicitor*), cu sufixul *-ie*; credem că şi substantivele *solomonărie* (< *solomonar*) şi *şişcărie* (< *şişcă*) ar trebui incluse în aceeaşi categorie. *Descântătorie* este atestat pentru prima oară într-un text de la 1645 (v. **Fermecătorie**) şi aproape că nu mai este întrebuinţat astăzi pe

teren popular; de altfel, el apare mai frecvent doar în literatura medievală şi, uneori, şi în texte din secolul al XIX-lea.

Descântătură s.f. Termenul este format de la verbul *a descânta*, cu sufixul *-(ă)tură*, şi are sensul „descântec" (DLRM, p. 231): „numai *descântătura* de la fată şi de la femeie curată e de leac" (CADE, p. 400). Forma de plural a acestui substantiv este *descântături* (DLRM, p. 231); în zona Măcişeni, forma de plural menţionată are sensul „vrăji": „Baba făcuse multe *descântături*"; la întrebarea noastră cu privire la acest termen, informatoarea Prodan Ilinca ne-a precizat că este vorba de vrăji, nu de descântece. Termenul *descântătură* este înregistrat şi într-un text de la 1811: „... că toţi câţi cred la păscălii, la *descântături*, la vrăjituri, toţi îşi pierd sufletul şi în lumea aceasta încă-i pedepseşte Dumnezeu" (Gh. Brătescu, *Grija*, p. 309). În acest text, *descântătură* apare alături de alţi doi termeni ai magiei populare, *păscălie* şi *vrăjitură*; primul termen denumeşte un element cu valoare magică, al doilea o practică magică. Comparativ cu termenul sinonim, *descântec*, substantivul *descântătură* este mai puţin utilizat; spre deosebire de *descântec*, care este atestat încă din secolul al XVI-lea (v. **Descântec**), *descântătură* este înregistrat pentru prima oară în 1698 (v. TDRG, fasc. 7, p. 37).

Descântec s.n. Sinonim cu *descântătură*, *descânt*, *descântare*, substantivul *descântec* este mult mai răspândit, fiind cunoscut pe întregul teritoriu românesc. O primă încercare de definire a descântecului o întreprinde D. Cantemir: „Descântecul este un alt fel de farmec cu care ei (ţăranii moldoveni – n.n.) zic că se pot însănătoşi de toate bolile care nu aduc cu ele moartea" (D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973, p. 345). După cum se poate observa, principele modovean include descântecul între practicile magice şi atrage atenţia asupra implicaţiilor sale medicale. În fond, şi definiţiile date ulterior descântecului vor evidenţia, în principal, aceste aspecte: „descântecele sunt nişte formule (stereotipe) cărora li se atribuia, din partea poporului, o putere magică de a îndepărta răul şi a aduce binele" (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 189); „descântecul este deci totalitatea cuvintelor pe care le rosteşte vrăjitorul sau fermecătorul care face leacul, vraja sau farmecul, de la care aşteaptă un rezultat de mai înainte determinat" (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 75); „cântec de leac, formulă magică în contra duhurilor rele, cari ar fi pricina boalelor" (DULR, p. 201); „cuvinte aşezate în poezie sau în proză, pe care femeile din popor,

însoţindu-le uneori şi de nişte practici superstiţioase (ca stinsul cărbunilor), le pronunţă la capul bolnavului ca să-l vindece" (SCRIBAN, p. 409). Definiţiile amintite mai sus aduc în plus, faţă de cea menţionată de Cantemir, o precizare a tipului de practică magică pe care-l reprezintă descântecul, şi anume o practică de tip verbal. Termenul discutat provine din lat. **discanticum* (v. CDDE) şi are variantele *discântec* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 179), *dăscântec* (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 558) şi *descântecă* (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 76). Ca şi alţi termeni magici, *descântec* a suferit un proces de degradare semantică: „horele se zic descântece" (În Bihor – n.n.) (Şez., VII, p. 162); „ţăranii noştri numesc *descântec* orice versuri recitate, nu cântate" (Al. Viciu, *Colinde*, p. 192). O ultimă observaţie asupra acestui termen vizează prezenţa sa în nomenclatura referitoare la descântece: „Nomenclatura descântecelor ridică o serie de probleme: modelul lingvistic este structurat pe baza termenului *descântec* şi a prepoziţiei *de*: *descântec de deochi*, *descântec de samcă* etc. Acest model este însă mult mai rar utilizat în vorbire, unde s-a consolidat o variantă simplificată, prin renunţarea la termenul *descântec*: *de-deochi*, *de-figuri*, *de-izdat* etc.; în unele situaţii fenomenul de simplificare a modelului lingvistic a mers şi mai departe, renunţându-se şi la utilizarea prepoziţiei, astfel încât descântecul ajunge să fie numit cu acelaşi termen care denumeşte boala pentru care este folosit. Spre exemplu: *descântecul de lamoste* ajunge să fie numit, pur şi simplu, *lamoste* (v. DA; *lamoste*) (V. Bălteanu, *Terminologia magică populară românească*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2000, p. 154).

Descânteca vb. După părerea noastră, verbele *a descânta* şi *a descânteca* denumesc de fapt aceeaşi acţiune magică, cel de-al doilea termen fiind folosit pe o arie mai limitată (în primul rând, în Munţii Apuseni); se pare că verbul amintit este cunoscut şi în Vâlcea, după cum atestă următorul text: „De pildă, dacă *descânteci* de rânză se trage partea bolnavă, adică rânza cu undelemn, zicându-se descântecul de trei ori" (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 76). Tr. Herseni menţiona existenţa acestui termen în satul Măguri din Munţii Apuseni (Tr. Herseni, *op. cit.*, p. 126). Echivalenţa dintre termenii *a descânta* şi *a descânteca* nu trebuie să ne mire, dacă avem în vedere că al doilea termen provine de la denumirea unei practici magice (*descântec*), conform modelului studiat.

Descântecă s.f. v. **Descântec**

Descolinda vb. După cum observa P. Caraman, acest verb nu este înregistrat în nici un dicţionar sau glosar dialectal, deşi el este prezent în graiul popular, în numeroase localităţi din Muntenia şi Dobrogea (*Ibid*., p. 327): „Descolindă-l race, / cu curu-n dărace, / c-o găină neagră / praful să s-aleagă" (*Ibid*., p. 328). Etnologul ieşean considera că acest verb denumeşte acţiunea magică de „a întoarce în rău urările de bun augur ale colindei sau ale colindelor cântate anterior" (*Ibid*., p. 327) şi trebuie neapărat, raportat la verbul *a colinda*, care denumeşte acţiunea benefică realizată de actanţii colindători. Verbul introdus în circuitul ştiinţific de P. Caraman, *a descolinda*, prezintă şi varianta *a dăscolinda*, specifică zonei sudice a ţării (*Ibid*., p. 329), şi a dat naştere câtorva cuvinte ce intră şi ele în cadrul terminologiei descolindatului: *descolindare*, *descolindat*, *descolindaţie*; credem că nu este exclus ca şi *descolindă* să fie un derivat (regresiv, de data aceasta) de la verbul amintit, deşi opţiunea etimologică a profesorului Caraman (derivat de la *colindă*, cu prefixul *des-*) pare greu de atacat (v. **Descolindă**).

Descolindare s.f. Termenul indică o practică magică opusă colindării. Profesorul Caraman afirmă că acest termen este atestat pe teren popular împreună cu alţi termeni proveniţi de la verbul *a descolinda*: „Ei nu figurează în nici unul din dicţionarele limbii române sau măcar în vreun glosar dialectal, deşi ne sunt atestaţi în graiul poporului de la ţară, alcătuind aici o întreagă terminologie în legătură cu datina colindatului" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 327). Substantivul analizat provine din infinitivul lung al verbului *a descolinda*, prin conversiune, şi are forma de plural *descolindări*, înregistrată de Caraman în varianta *dăscolindări*, în Hagieşti, jud. Ilfov: „Versurile cobitoare ale colindătorilor le zicem, la noi în sat, *dăscolindări* şi dăscolindaţii" (*Ibid*., p. 329). Cea mai veche înregistrare a unei formule de descolindare o găsim în opera lui Creangă, după cum menţionează şi P. Caraman: „Drele pe podele şi bureţi pe păreţi; câte pene pe cucoşi atâţia copii burduhoşi" (I. Creangă, *op. cit*., p. 222). La acest text Creangă adaugă un scurt comentariu, extrem de sugestiv, cu privire la semnificaţia urării respective: „... cum obişnuiesc a zice plugarii pe la casele ce nu-i primesc." (*Idem*). În felul acesta putem înţelege mai uşor caracterul magic al colindatului şi descolindatului, pe care, după cum am văzut, P. Caraman le consideră practici magice la fel ca vrăjile, farmecele etc.

Descolindaţie s.n. După cum am menţionat, această practică magică a fost cercetată minuţios de către profesorul Caraman, care, pe baza unui extrem de bogat material de teren şi bibliografic, a stabilit coordonatele fundamentale ale descolindatului, relaţia cu colindatul, formulele de descolindare, caracterul magic al acestor formule, riturile de descolindare, terminologia folclorică a descolindatului, simbolistica unor practici rituale din cadrul descolindatului, raportul dintre blestem şi formulele de descolindat etc. Pe teren popular, P. Caraman a înregistrat o serie de termeni ce denumesc versurile injurioase ale colindătorilor, adresate celor ce nu-i primesc cu colindatul: *pozne* (etimologie necunoscută), în Socoale, jud. Ialomiţa, *şoalde* (etimologie necunoscută), în Bârcăneşti, jud. Ialomiţa, *cobituri* (< a cobi), în Darabani (Dobrogea), *ferţite* (etimologie necunoscută), în Popina, fostul jud. Durostor, *blesteme* (< a blestema), în Băneasa, jud. Ilfov, *pocităniі* (< a poci), în Crevedia, fostul jud. Vlaşca, *semne rele* (termen compus), în Găeşti, jud. Dâmboviţa, *batjocuri* (< v. rom. bat-joc; *apud* DULR, p. 58), în Gurbăneşti, jud. Ilfov, *bârfeli* (< a bârfi), în Bucşani, fostul jud. Vlaşca, *hule* (< ucr. hula), în Brădet, jud. Argeş, *descolindări*, *descolindaţii* (< a descolinda), în Hagieşti, jud. Ilfov. Aceste substantive ce fac parte din terminologia descolindatului permit o serie de observaţii cu caracter lingvistic şi etnologic. Astfel, se poate remarca de la început că majoritatea acestor termeni sunt formaţi pe teren românesc, ceea ce poate dovedi vitalitatea practicii respective pe teritoriul ţării noastre; unii dintre termeni atrag atenţia asupra legăturii dintre fenomenele magice şi descolindat (*blesteme*, *pocităniі*, *cobituri*). O serie de termeni (*pozne*, *batjocuri*, *bârfeli*, *hule*) constituie adevărate dovezi ale pierderii semnificaţiilor magice şi ale trecerii pe primul plan, în cadrul descolindatului, a celor satirice şi parodice. În fine, termenii *descolindare* şi *descolindaţie* ne indică un alt strat al terminologiei descolindatului, cel direct legat de verbul *a descolinda* (verb neînregistrat în dicţionare). Nu este lipsit de semnificaţie nici compusul *semne-rele*, care ne aminteşte o serie de credinţe populare conform cărora colindatul unei gospodării era un semn de bun augur, nerealizarea acestei operaţii magice fiind un semn rău pentru acea gospodărie. Termenul *descolindat* este obţinut prin conversiunea formei de supin a verbului *a descolinda*.

Descolindaţie s.f. Este încă un termen introdus în circuitul ştiinţific de P. Caraman, având sensul „descolindare, descolindat"; el este înregistrat de Caraman în varianta *dăscolindaţie*, provenită, la rândul ei, de la varianta

muntenească (*a dăscolinda*) a verbului *a descolinda* (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 329). Termenul a fost înregistrat în sudul Munteniei, în Hagieşti (jud. Ilfov), la forma de plural: „Versurile cobitoare ale colindătorilor le zicem la noi în sat dăscolindării şi *dăscolindaţii*" (*Idem*). După cum putem remarca, acest substantiv, înregistrat doar într-o singură localitate, face parte din terminologia descolindatului, alături de *a descolinda*, *descolindare*, *descolindă* etc. Reamintim faptul că P. Caraman consideră descolindatul drept o contra-vrajă, o vrajă de „desfacere", ceea ce ne arată clar că etnologul ieşean privea atât colindatul, cât şi descolindatul ca practici magice realizate de actanţi specifici, colindătorii. Credem că termenul menţionat este format de la *descolindat*, cu sufixul *-ie*.

Descolindă s.f. Termenul este introdus în circuitul ştiinţific tot de P. Caraman, care, ocupându-se de terminologia descolindatului, observă că, alături de *a descolinda*, *descolindare*, *descolindaţie*, *descolindat*, trebuie adăugat şi substantivul feminin *descolindă*, „care designează colinda de sens invers, adică formula negativă – arma de răzbunare a colindătorilor" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 331). După cum menţionează etnologul ieşean, termenul amintit este „căzut astăzi complet în desuetudine" (*Idem*) şi a fost înregistrat doar în Feteşti, jud. Ialomiţa; este posibil ca *descolindă* să fie cunoscut şi în alte zone, dată fiind raportarea sa la *colindă*, termen mult mai frecvent. După opinia lui P. Caraman substantivul *descolindă* provine de la *colindă* „ca derivat al său prin prefixul *des-*" (*Idem*); deşi am acceptat soluţia etimologică propusă de profesorul Caraman, credem că nu este exclus ca acest termen să fie obţinut prin derivare regresivă de la *a descolinda*.

Desface vb. Verbul *a face* denumeşte o acţiune de rupere a echilibrului natural, pe cale magică, în timp ce *a desface* reprezintă acţiunea reparatorie: „Desfacerile se apropie de descântece prin scopul pe care-l au: de a îndepărta de la sine aruncăturile altora, desfacerea făcutului" (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 194). S.Fl. Marian va face următoarea precizare: „scopul *desfacerilor* e întotdeauna bun" (S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 6). Dacă avem în vedere că şi descântecele au un caracter benefic, putem considera cele două acţiuni cu caracter magic (*a descânta*, *a desface*) foarte apropiate în conştiinţa populară, dacă nu chiar echivalente, cu toate că, iniţial, *a desface* avea în vedere contracararea a ceea ce fusese *făcut* (de la *a face*,

„a fermeca, a vrăji"). Tiktin menţionează, de exemplu, expresia *a desface făcutul* (TDRG, fasc. 7, p. 70). De altfel, în general, verbul *a desface* este definit cu sensul „a nimici vraja sau farmecul care apasă asupra cuiva" (DLRM, p. 233). De cele mai multe ori, în contextele studiate, verbul *a desface* este menţionat în strânsă legătură cu *a face*: „Că nu umblu *a face*, / Ci umblu *a desface*" (AAF, I, p. 200); „Cel ce i-o *făcut* cu patru (mâini – n.n.), / eu îi *desfac* cu cinci" (*Idem*). Legătura dintre cele două verbe este uneori cuprinsă în chiar definirea verbului *a desface*: „a nimici, distruge, o vrăjitorie *făcută*" (DESLR, p. 206). Alteori, această legătură este sugerată prin intermediul derivatelor verbului *a face*. Din materialele consultate a rezultat că verbul *a desface* se utilizează foarte des în combinaţie cu cuvintele *făcătură*, *făcut*, *fapt*, precum şi cu termenul *farmec*, care denumeşte tot o practică magică având caracter malefic, dar care este format de la altă rădăcină verbală: *a desface* un fapt (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 75); *a desface* făcătura (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 194); *a desface* făcutul (*Idem*). Chiar şi paremiologia populară a reţinut legătura profundă dintre acţiunile exprimate de cele două verbe: *Unde baba face*, *dracul nu desface* (I. Zanne, *Proverbele românilor*, Socec, Bucureşti, 1895-1903, II, p. 3). Acţiunea verbului analizat este considerată de maximă importanţă, în cazul în care unei persoane i s-*a făcut*: „Am auzit că vrăjitorile ieu urma omului. Apoi mulţi se întâmplă că mor, că nu le *desface* înapoi" (AAF, VI, p. 140). Verbul analizat este atestat pentru prima oară în 1561 (v. TDRG, fasc. 7, p. 70), provine de la (lat.) *disfacere* şi este cunoscut pe întreg teritoriul românesc (*Idem*); menţionăm câteva zone: Banat (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 214), Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie), Măcişeni, Cuca şi Viile, jud. Galaţi (anchetă proprie), Muntenia (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 280), Bucovina (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 160) etc. În zona Maltezi, jud. Ialomiţa, am înregistrat varianta *a dăsface*, în timp ce în Moldova de Sud am notat varianta *a disface* (Cuca, jud. Galaţi; anchetă proprie). În general însă, în majoritatea materialelor cercetate este consemnată forma literară, *a desface*. Coşbuc atrage atenţia asupra apropierii dintre desfacere şi descântec: „Desfacerile se apropie de descântece prin scopul ce-l au" (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 194). A. Gorovei ţine să sublinieze, de altfel, că un termen care să denumească un actant specific pentru acţiunea verbului analizat nu este cunoscut: „Dacă este adevărat că există deosebire între *descântec*, *vrajă*, *farmece* şi *desfacere* şi între cei care le practică, ar trebui să se cunoască şi cuvântul *desfăcător*, ca o profesiune pentru acei care practică desfacerile. Acest cuvânt nu

există." (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 74), şi, dată fiind apropierea dintre desfacere şi descântec, actantul care *desface* se numeşte, în principal, *descântător*. Nu putem încheia discuţia referitoare la verbul *a desface* fără a semnala reflexele lui în sfera terminologiei etnobotanice româneşti; este vorba despre două plante utilizate în practicile magice de *desfăcut*, de unde şi denumirile lor populare: *desfăcătoare* (*Salvia aethiopis*) şi *desfăcătoarea cea mare* (*Nicandra physaloides*), ambele înregistrate în *Dicţionarul etnobotanic* al lui Al. Borza (p. 202, 229). Merită atenţie observaţia lui V. Ioniţă, care remarcă o interesantă influenţă a terminologiei magice asupra celei etnobotanice: „Dacă există buruieni folosite pentru *făcut*, se găsesc, de asemenea, şi altele bune pentru *desfăcut*" (V. Ioniţă, *Metafore ale graiului din Banat*, Ed. Facla, Timişoara, 1985, p. 145). Cercetătorul timişorean aminteşte pentru acestă a doua categorie de plante pe cele menţionate de noi mai sus. În zona Griviţa, jud. Galaţi (anchetă proprie) am înregistrat expresia *a desface frigarea*, cu sensul „a dezlega farmecul", expresie care indică o acţiune de nimicire a unei vrăji; de altfel, şi în zona Blaj, *a desface*, fără utilizarea substantivului *frigare*, este folosit cu sensul „a nimici vraja sau farmecul care apasă asupra cuiva" (V. Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie românească*, Ed. Facla, Timişoara, 1987, p. 43).

Desfacere s.f. Şăineanu vede specificul acestei practici magice în „stricarea vrajei" (DULR, p. 202), legând, evident, termenul de verbul *a desface*, „a sparge o vrajă" (*Idem*). S.Fl. Marian este mai explicit în definirea acestui termen: „Desfacerile nu se pot privi numai ca nişte simple depărtări ale răului, ci totodată şi ca vrăji, al căror scop e mai înainte de toate de a întoarce răul pe capul aceluia care l-a trimis" (S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 14). Din comentariul lui S.Fl. Marian se poate desprinde apropierea semantică a termenului discutat de termeni ca: *întors*, *întorcătură*, *întorsură*. Forma de plural a acestui termen general răspândit este *desfaceri*: „cercala de tors se întrebuinţează la diferite descântece şi *desfaceri*" (*Ibid.*, p. 107). Conform credinţelor populare, desfacerea vrăjii nu poate fi făcută decât de cel care a făcut vraja respectivă: „*Disfacirea* numa el o faci" (Cuca, jud. Galaţi; anchetă proprie). Termenul este atestat pentru prima oară în 1703 (v. TDRG, fasc. 7, p. 40); nici Tiktin, nici Scriban (SCRIBAN, p. 411) nu menţionează valoarea pe teren magic. Este adevărat că Scriban defineşte *desfacerea* ca „acţiunea de a desface", ceea ce poate sugera raportarea la verbul *a desface*, pe care acelaşi lingvist îl defineşte şi prin luarea în calcul a implicaţiilor

pe teren magic („nişte farmece"). Privit din această perspectivă, termenul *desfacere* ne indică o practică magică opusă *facerii*, deci o practică având caracter benefic; ulterior, este posibil ca *desfacerile* să fi căpătat unele caracteristici care le-au apropiat de *întoarceri*, *întorcături*, după cum nota S.Fl. Marian.

Desfăcătură s.f. I.A. Candrea a surprins corect sensurile acestui termen: „desfacerea unui farmec"; „descântecul, lucrul cu care se face asta" (CADE, p. 401). Se poate observa cu uşurinţă că termenul menţionat are valoarea de practică magică („descântec"), dar şi pe aceea de „tip de activitate magică" („desfacerea unui farmec"); nu în ultimul rând interesează faptul că *desfăcătura* denumeşte şi un element cu valoare magică („lucrul cu care se face asta"). În zona Gropriţa, jud. Iaşi (anchetă proprie), termenul *desfăcătură* denumeşte pe de o parte „vraja cu care se strică făcătura", iar, pe de altă parte, un tip de activitate magică; în zona Ciurea, jud. Neamţ (anchetă proprie), prin *desfăcătură* se înţelege „dezlegarea vrăjii". Ov. Densusianu semnalează termenul *desfăcătură* cu înţelesul „înlăturarea unui farmec, desfacerea de el" (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 222). Indiferent că avem în vedere desfacerea unui *farmec*, a *făcăturii* sau a *vrăjii*, *desfăcătură* denumeşte o practică magică benefică, având caracter reparator; de altfel, şi etimologia termenului ne sugerează acest fapt: el provine de la verbul *a desface*, care pe terenul magiei populare are sensul „a nimici vraja sau farmecul care apasă asupra cuiva" (DLRM, p. 233).

Desfăcut s.n. Este un termen ce denumeşte o practică magică ce constă în „anularea vrăjii sau a farmecului care se crede că apasă asupra cuiva" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 407); provine de la verbul *a desface*, care indică o acţiune magică de înlăturare a ceea ce a fost *făcut*. Al. Resmeriţă defineşte practica magică menţionată ca „scoaterea de sub o vrăjitorie (*făcut*)" (DESLR, p. 206). Există numeroase *descântece de desfăcut*, care au în vedere tocmai anularea efectelor unei acţiuni magice cu caracter malefic; astfel, pentru *fapt*, descântecul respectiv se poate numi, pur şi simplu, *descântec de desfăcut* (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 75) sau *de desfăcut pentru fapt* (*Ibid.*, p. 276). Deosebit de frecvente sunt formulele magice *de desfăcut de ursită* (*Ibid.*, p. 411), care vizează domeniul erotic. Interesantă este şi implicarea elementului etnobotanic în practica magică menţionată: „Dacă există buruieni folosite pentru *făcut*, se găsesc de asemenea şi altele bune

pentru *desfăcut*, aşa cum indică şi numele popular al *Salviei Aethiopis*, *desfaptnic*, *desfăcătoare* sau *desfăcătoarea-cea-mare*“ (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145). Cu valoarea adjectivală, termenul menţionat apare în textele româneşti încă din 1670, în *Anon. Car.* (v. TDRG, fasc. 7, p. 40). Termenul analizat apare şi în sintagma *desfăcut de ursit* (ALR I/II, h. 241; h. 424).

Desfăcut-ă adj. Am întâlnit acest termen ca denumire pentru o caracteristică de tip magic, în sintagma *apă desfăcută*: „Din această apă *desfăcută* torni bolnavei, din creştetul capului, şi tot o speli pe tot trupul“ (Elena Sevastos, *Literatură*, p.161). În esenţă, avem de-a face cu *apa nencepută*, utilizată într-un descântec „de desfăcut de ursită“, astfel încât sintagma *apă desfăcută* este sinonimă cu cea de *apă descântată*. Termenul *desfăcut(ă)* trebuie deosebit de omonimul său, care este utilizat pentru a denumi o practică magică (La *desfăcut* se foloseşte apa nencepută); spre deosebire de acest din urmă termen, *desfăcut*, „caracteristică magică“, provine de la forma participială a verbului *a desface*.

Desfermeca vb. Cuvântul menţionat are sensul „a înlătura efectele acţiunii unui farmec, a acţiona magic contra unui farmec“. În Muntenia, am înregistrat existenţa unei variante *a desfărmeca* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *Tipologia*, p. 250). În cazul acţiunii denumite de verbul în discuţie se poate vorbi de caracterul reparator, de restabilire a echilibrului tulburat de o acţiunea anterioară de fermecare. Ca şi în situaţia altor verbe formate pe teren românesc cu prefixul *des-* de la rădăcini verbale, şi *a desfermeca* este un termen cu caracter regional (v. TMPR, p. 54). Consemnăm câteva procedee de realizare a acţiunilor de fermecare şi de desfermecare, pe baza informaţiilor din răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu: „Pentru a direge (a apăra) vacile de strigoi, când fată, mai întâi le bagă în vârful cornului drept trei boabe de grâu, trei de piper, trei de tămâie şi sare şi zic: Fărmecată să fii şi nime (nimeni – n.n.) să nu te poată desfermeca“; „Alţii bagă un ou de puică în locul unde fată junica mai întâi; oul să fie de puică neagră, şi cel dintâi ouat. Unii ung vaca cu untură, cu ai şi cărbune de tei“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *Tipologia*, p. 250). Termenul este înregistrat şi în FC, II, p. 84, ca verb obţinut pe teren românesc, cu format *des-*, fără a se oferi însă şi alte informaţii.

Desmir s.n. Termenul este înregistrat în Ardeal, cu sensul „deochetură“ (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 276); este sinonim cu *desmirat*

(*Idem*) şi este format prin derivare regresivă de la verbul *a desmira*. *Desmir* este puţin folosit pe terenul magiei populare româneşti, având un caracter regional, în timp ce alţi termeni obţinuţi pe baza aceluiaşi procedeu (prin derivare regresivă) au o extensie spaţială mult mai mare; în acest sens putem aminti pe *blestem* şi *râvnă*. După cum se poate constata, substantivul amintit, care denumeşte o practică malefică, provine de la un verb ce denumeşte o acţiune cu caracter benefic; faptul nu trebuie să ne surprindă, căci pe teren popular sunt numeroase fenomenele de confuzie terminologică, unele substantive, ca *boşmoandă*, *boboană* etc., ajungând să definească atât practici de tip malefic, cât şi practici benefice.

Desmira vb. S. Puşcariu înregistrează acest termen cu sensul „a scăpa un copil de deochi" („Zeitschrift für romanische Philologie", 63/1943, p. 17); lingvistul clujean pune acest verb în relaţie directă cu *a (se) mira*, „a privi rău" (*Idem*). Pe terenul culturii populare „a privi rău" are, de fapt, sensul „a deochea". I. Nijloveanu înregistrează, în satul Rădeşti (jud. Olt), un descântec de deochi în care verbele *a (se) mira* şi *a (se) desmira* se găsesc într-o relaţie directă de tip cauzal: „Să *să dăzmire* de ce *s-a mirat*" (PPR, p. 329). În acest context se vede mai clar că *a desmira* denumeşte o acţiune magică de tip reparator. Verbul *a desmira* prezintă interes pentru cercetarea magiei populare şi datorită celor două cuvinte obţinute de la rădăcina sa, cuvinte ce denumesc practici magice: *desmir* (obţinut prin derivare regresivă) şi *desmirat*. Ca sens general, *a desmira* se apropie de *a dezdeochea*, reprezentând înlăturarea efectelor acţiunii de deochiere.

Desmirat s.n. Termen întâlnit în zona Răşinari, jud. Sibiu, cu sensul „deochetură": „Ciuta-şi linge viţelul, / Eu îmi ling copilul / De deocheat, / De *desmirat*" (V. Păcală, *Monografia satului Răşinari*, Bucureşti, 1915, p. 248). Secvenţa de descântec prezentată aduce în discuţie şi un alt termen magic, deja discutat de noi, *deocheat*; în ceea ce priveşte termenul *desmirat*, acesta provine din supinul verbului *a desmira*, verb care denumeşte o acţiune de înlăturare a efectelor deochiului (v. **Desmira**).

Despăşi vb. Verb înregistrat în Ardeal de Al. Viciu, cu sensul „a păşi înapoi peste corpul cuiva" (v. FC, II, p. 89), şi în Moldova (Ciurea, jud. Neamţ; anchetă proprie). Acţiunea respectivă are, conform credinţelor populare, semnificaţie magică: „Dacă cineva trece peste unul care-i culcat jos, acesta

nu mai creşte, de nu-l despăşeşte..." (*Idem*). Verbul analizat este format de la *a păşi*, care astăzi mai păstrează doar în unele locuri semnificaţie magică: „Nimeni să nu păşească peste femeia însărcinată că-i rău pentru copil, ceea ce nu trece, chiar dacă ai păşit-o înapoi, cum se face de obicei când păşeşti pe un copil sau pe un alt om" (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 152). Din observaţia Elenei Sevastos se poate remarca prezenţa unei acţiuni de păşire „înapoi" care, de fapt, este denumită de verbul *a despăşi*. Termenul este înregistrat pentru prima oară abia la sfârşitul secolului al XIX-lea, în 1892 (v. TDRG, fasc. 7, p. 43) şi, din materialele noastre, rezultă că nu este cunoscut doar în Ardeal, ci şi în Moldova, în zona Ciurea, jud. Neamţ (anchetă proprie), cu semnificaţie magică.

Despetrece vb. Verbul menţionat denumeşte o acţiune cu caracter magic de „desfacere": „Dacă cineva trece preşte unul care-i culcat jos, acesta nu mai creşte de nu-l despăşeşte, *despetrece*" (Al. Viciu, *Glosar*, *apud* FC, II, p. 89). În general, acţiunea magică denumită de verbul *a despetrece* se exercită asupra copiilor: „trecând cineva peste copil, acesta n-o să mai crească dacă nu-l despetrece" (*Idem*); „peste un copil culcat nu este bine a trece sau a lua un lucru peste dânsul, căci atunci el nu mai creşte" (Şez., XVIII, p. 100). Din exemplele de mai sus se poate observa că *a despetrece* este sinonim cu *a despăşi*, dar, spre deosebire de acesta, care este cunoscut în Transilvania şi Moldova, verbul analizat este înregistrat doar în Transilvania (v. CADE, p. 405).

Dezdeochea vb. Este înregistrat în Maramureş: „Pe tine omule, / Doi ochi te-au diochiet, / Nouă te-au *desdeochiet*" (I. Bârlea, *op. cit.*, p. 175), cu sensul „a suprima efectele unui deochi" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 103). În Muntenia termenul este înregistrat în varianta *a dăzdăochea* (C. Rădulescu- Codin, *Literatură*, p. 543): „Ochelari cu patruzeci dă ochi, / Tu-ndărăt *să dăzdăochi*". Verbul analizat este format de la un alt verb ce denumeşte o acţiune cu caracter magic (*a deochia*), cu prefixul *des-*; verbul prefixat indică o contraacţiune cu caracter magic, ce poate restabili echilibrul tulburat în urma acţiunii magice denumite de verbul *a deochea*. Prin semnificaţia sa, verbul *a dezdeochea* se apropie de verbele *a desface*, *a dezlega*, verbe care, de asemenea, indică acţiuni reparatorii. P. Bilţiu înregistrează, în zona Lăpuş (Maramureş), cuvântul *dizdiochitor*, „care alungă diochiul, duh care îndepărtează deochiul" (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 521),

ceea ce ne sugerează existenţa, în acea zonă, a variantei *a dizdiochia*, neînregistrată însă de noi în materialele cercetate. De remarcat şi faptul că în aromână a fost semnalată prezenţa verbului *disucledzu*, cu sensul „a dezdeochea", format după structura verbului analizat de noi, ceea ce poate sugera şi existenţa unui model comun pentru ambele verbe (v. CL 2/1970, p. 276).

Dezlega vb. Termenul este format de la (lat.) *disligare* (TDRG, fasc. 7, p. 55; DGLR, p. 284) şi are sensul: „a înlătura efectele unei vrăji". Am înregistrat şi pentru acest verb unele variante: *a dizlega* (Cuca, jud. Galaţi): „O chemat baba ca *să-i dizlege*" (Cuca, jud. Galaţi), şi *a dăzlega* (în Muntenia): „Numai dă la mine să fie *dăzlegat*" (AAF, III, p. 117). Acţiunea denumită de verbul *a dezlega* este privită ca foarte importantă în mentalitatea populară. Acest fapt este confirmat şi de modificarea produsă la nivelul formulei finale a unor descântece. În locul obişnuitelor structuri de tipul: „N. să rămâie curat, / Curat şi luminat, / Ca argintul strecurat" (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 198) sau: „N. să rămână curat, / Luminat, / Cum Dumnezeu l-a lăsat" (*Idem*), am întâlnit structuri cu verbul *a dezlega*: „Aşa să rămână iel curat / şi *dăzlegat*" (AAF, III, p. 117). Astfel de structuri apar, în principal, în acele descântece care vizează lichidarea urmărilor unei acţiuni de *legare* pe cale magică. De altfel, trebuie să menţionăm că, de cele mai multe ori, în materialele pe care le-am avut la dispoziţie cele două verbe, *a lega* şi *a dezlega*, apar împreună, constatându-se mai ales o dependenţă a celui de-al doilea verb de primul: „Acolo (solomonarii – n.n.) învaţă din cărţi pe care alţi oameni nu le pricep şi nu ştiu ceti [...] farmece de-*a lega* şi *dezlega* ploile" (Tr. Gherman, *Meteorologie populară*, Blaj, 1928, p. 145); aceeaşi situaţie şi în descântece: „Să fie (cutare) *legat*, / Cum *leg* eu aceste nouă noduri, / De toate să fie *legat*, / Numai de (cutare) să fie *dezlegat*" (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 342). Relaţia strânsă dintre cele două verbe nu trebuie să ne mire: prefixul *des-* (*dez-*) indică, de regulă, o reacţie la o acţiune anterioară, astfel încât *a dezlega* reprezintă o acţiune magică având caracter reparator, de restabilire a echilibrului tulburat de acţiunea denumită cu verbul *a lega* (v. **Lega**). Acţiunea de „dezlegare" era, poate, şi din acest motiv privită cu oarecare îngăduinţă chiar de către prelaţi, biserica însăşi având anumite „rugăciuni de dezlegare" (PP, III, p. 5). Autorul prefaţei la volumul *Poezii populare* (1912, Sibiu), folcloristul E. Hodoş, remarcă faptul că vrăjitorii tăgăduiau că *vrăjesc*, *farmecă*, preferând să declare că *desfac*, *dezleagă*, ceea ce era

privit favorabil, tocmai datorită faptului că biserica recunoştea, într-un fel, acţiunea de *a dezlega*, prin acele rugăciuni de care aminteam. Dintre derivatele termenului discutat şi cuvintele provenite din conversiunea unor forme ale sale putem menţiona pe *dezlegătură* şi *dezlegare*: *dezlegătură*, „scoaterea de sub vrajă" (DESLR, p. 207); „desfacerea unei vrăji" (DULR, p. 203), *dezlegare* „acţiunea de a dezlega" („*Dezlegarea* de vrăji era făcută tot de vrăjitoare"; Gh. Brătescu, *Vrăjitoria*, p. 577). Ca şi verbul *a lega*, *a dezlega* este cunoscut pe întreg teritoriul românesc; menţionăm câteva zone: Maramureş (*Antologie*, I, p. 257), Oltenia (PPR, II, p. 397), Moldova (informaţii de teren din judeţele Vaslui şi Galaţi), Teleorman (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., p. 342), Gorj (*Idem*), Dobrogea (ALRT II, p. 230), Ilfov (A. Gorovei, *op. cit*., p. 342), Argeş (*Ibid*., p. 398). La românii de peste Nistru a fost înregistrată expresia *a dezlega de dragoste:* „*De dragoste* când îi *dezlega*, casa s-o lumina" (A. Raţiu, *op. cit*., p. 158). Prima atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 7, p. 55).

Dezlegare s.f. Termenul denumeşte o practică magică cu caracter reparator, având sensul „desfacere, dezlegătură": „*Dezlegarea* ploilor o fac vrăjitoarele" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 480). A. Gorovei reproduce *un descântec de legătura şarpelui*, la care indică şi practica magică reparatorie: *dezlegare* (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 398). Părerea noastră este că acest termen ar fi mai puţin folosit pe terenul culturii populare, mai frecvent fiind termenul *desfacere*, şi este mai mult legat de domeniul meteorologic: „Dezlegarea este meşteşugul de a face să plouă pe unde vrei" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 480). Pentru prima oară termenul este atestat în 1580 (BGL) şi are forma de plural *dezlegări* (TDRG, fasc. 7, p. 55); şi în cazul acestui termen magic ar fi de semnalat interferenţa cu planul religios, unde găsim sintagma *rugăciune de dezlegare* (*Idem*). Substantivul analizat mai apare şi în ALR II/I, MN 2707, 85.

Dezlegat s.n. Denumeşte o practică magică de înlăturare a efectelor unei acţiuni magice cu caracter malefic şi are acelaşi înţeles cu *desfăcut*. Etimologic însă, termenul analizat este pus în relaţie cu verbul *a lega*, *dezlegat* semnificând o practică de înlăturare a ceea ce a fost *legat*. Frecvent, această practică este utilizată în domeniul erotic, în care am întâlnit numeroase descântece *de dezlegat*, *de dezlegat bărbatul* etc. (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 281). Termenul *dezlegat* intră în relaţie de sinonimie şi cu substantivul

dezlegare: *dezlegatul* (*dezlegarea*) ploii (Dobrina-Huşi, jud. Vaslui; anchetă proprie). Interesant este şi faptul că acest termen a căpătat conotaţii religioase legate de valoarea pe teren religios a verbului *a dezlega*, „a scuti pe cineva de obligaţiile asumate sau avute, de jurăminte", „a da voie cuiva să facă un lucru" (I.M. Stoian, *Dicţionar religios*, Ed. Garamond, Bucureşti, 1992, p. 80). În plus, cu valoare adjectivală el poate denumi pe cel „care a fost absolvit de păcate, de blesteme etc." (*Idem*).

Dezmuţi vb. În general, acţiunea denumită de acest verb este realizată de actanţi imaginari, ceea ce ne-ar îndreptăţi să nu-l luăm în calcul; din moment ce sursele consultate (S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 235; S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_2$, p. 17; G. Dem Teodorescu, *op. cit.*, p. 382, p. 383; Elena Sevastos, *Literatură*, p. 160) indică drept actanţi pe Maica Domnului, ielele etc., lucrurile ar părea clare. Pe teren popular situaţia este diferită, contrazicându-l şi pe P. Caraman, care observa că pentru realizarea acţiunii denumite de verbul *a dezmuţi* „se recurge la o fiinţă imaginară şi care e, de obicei, Maica Domnului" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 350). Se ştie că există descântece *de amuţirea bărbatului nestatornic* (I.C. Chiţimia, *Folclorişti şi folcloristică românească*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968, p. 211), descântece cu o largă răspândire pe teritoriul românesc. În zona Rediu, jud. Neamţ, am întâlnit şi practici magice realizate de actanţi umani care aveau în vedere *dezmuţirea* bărbatului: „tot ie (vrăjitoarea – n.n.) ştii *sî dizmuţascî* barbatu". Acest fapt ne-a determinat să includem verbul amintit în cadrul terminologiei magice populare. Verbul *a dezmuţi* cu sensul „a vindeca de muţenie" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 103) prezintă şi variantele *a dismuţi* (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 103) şi *a demuţi* (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 160). Prin specificul acţiunii sale, verbul analizat poate fi inclus în seria termenilor ce indică desfacerea unei vrăji şi, alături de *a amuţi*, denumeşte o acţiune de control magic a vorbirii (v. **Amuţi**).

Diavolie s.f. Substantiv mai rar folosit pe teren popular şi care apare mai frecvent în textele medievale româneşti: „Blestemăţiile, *diavoliile*, răutăţile, viaţa nelegiuită, desfrânările [...] gălbenesc şi sălciază faţa omului..." (text de la 1819, *apud* Gh. Brătescu, *Grija*, p. 324). Am putut înregistra acest termen şi pe teren popular: „Zâna zâmbi, căci ştia că acestea sunt diavoliile zmeului." (A. Gorovei, *op. cit.*, I, p. 40); de remarcat că, în acelaşi text, apar şi termeni ca *fermecătorie*, *farmazonie*, toţi purtători,

aici, ai sensului „vraja, farmec", ceea ce ne determină să considerăm că şi *diavolie* are acelaşi sens; de altfel, Gh. Brătescu glosează termenul discutat cu sensul „drăcie, lucru diavolesc", ceea ce pentru mentalitatea medievală făcea referire „obligatorie" la practicile magice (v. Gh. Brătescu, *Grija*, p. 387). În general, în textele vechi româneşti, practicile magice erau cotate drept fapte, lucruri diavoleşti, după cum indică unele fragmente: „goneşte toată lucrarea diavolească, toată lucrarea satanei" (A. Gorovei, *op. cit.*, p.41); în această direcţie ne trimite şi explicaţia etimologică: *diavol* + sufixul *-ie*.

Didiochea vb. v. **Dedeochea**

Didiochi s.n. v. **Dedeochi**

Didioti s.n. v. **Dedeochi**

Dioché vb. v. **Deochea**

Diochea vb. v. **Deochea**

Diocheat,-ă adj. v. **Deocheat,-ă**

Diochet,-ă adj. v. **Deocheat,-ă**

Diochetoare s.f. v. **Deochetoare**

Diochetor s.m. v. **Deochetor**

Diochetură s.f. v. **Deochetură**

Diochi s.n. v. **Deochi**

Diochioaică s.f. v. **Deocheoaică**

Discânta s.f. v. **Descânta**

Discântare vb. v. **Descântare**

Discântat s.n. v. **Descântat**

Discântat,-ă adj. v. **Descântat,-ă**

Discântătoare s.f. v. **Descântătoare**

Discântător s.m. v. **Descântător**

Discântătură s.f. v. **Descântătură**

Discântec s.n. v. **Descântec**

Disface vb. v. **Desface**

Disfacere s.f. v. **Desfacere**

Disfăcătură s.f. v. **Desfăcătură**

Disfăcut s.n. v. **Desfăcut**

Disfăcut,-ă adj. v. **Desfăcut,-ă**

Dismuţi vb. v. **Dezmuţi**

Dizlega vb. v. **Dezlega**

Dodescânta vb. Verb atestat doar în Banat, cu sensul „a descânta îndeplinind tot ritualul“ (AAF, VI, p. 380) şi format de la *a descânta*, cu prefixul de origine slavă *do-*; „acest prefix, de origine slavă, este răspândit în zona Banatului. Cu excepţia lui *a doborî*, general în limbă, derivatele în *do* aparţin, în special, graiului din Banat şi din regiunile învecinate“ (FC, II, p. 100). Acest prefix arată, după cum am menţionat, ducerea acţiunii denumite de verbul neprefixat până la limita ei maximă. *A dodescânta* nu înseamnă doar a termina *de descântat*, după părerea noastră, ci indică respectarea, în totalitate, a secvenţelor regiei magice, ducerea lor la bun sfârşit, pas cu pas. Acest verb cu caracter regional este format, după cum am văzut, cu ajutorul unui formant de origine slavă; baza derivativă este însă de origine latină (*a descânta*), ca şi în cazul verbelor *a doavea*, *a dospune*.

Doftoroaică s.f. Termenul este format de la cuvântul *doftor* (formă alterată de la *doctor* „medic") şi este sinonim cu *doftoroaie*; el a circulat în estul Moldovei: subiectul anchetat în zona Dobrina-Huşi, jud. Vaslui îşi mai aminteşte acest termen, dar nu a putut preciza dacă el mai este folosit astăzi pentru a denumi un actant magic. Ar fi interesant de remarcat că substantivul ce a servit ca bază derivativă, *doftor*, este răspândit în Moldova, dar şi în Basarabia, unde am înregistrat şi câteva variante fonetice: *doftor*, *doktur* (AL Mold., I/II, h. 338; 9), *doktur* (*Ibid*., h. 338; 220), *dohtor* (*Ibid*., h. 338; 26), *dohtur, doftur* (*Ibid*., h. 338; 16). *Doftor* este înregistrat mai ales la graniţa cu România (*Ibid*., h. 338; 66, 68, 88, 155, 178, 180, 199, 203 etc.), ceea ce ne sugerează că termenii derivaţi *doftoroaie* şi *doftoroaică*, ar putea fi răspândiţi şi în Basarabia. Substantivul *doftoroaie* este cunoscut în vestul, nordul şi sudul Moldovei, în timp ce *doftoroaică* a cunoscut o răspândire limitată, în zona de est a Moldovei.

Doftoroaie s.f. După părerea lui Artur Gorovei, acest termen este unul dintre cei mai răspândiţi şi mai importanţi în cadrul terminologiei actanţilor magiei: „Persoana care descântă se numeşte îndeobşte babă, băbărească, *doftoroaie*..." (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 74). Termenul este înregistrat de noi şi în zona Covurlui, în comunele Corod, Matca, atât la forma de singular, cât şi la cea de plural (*doftoroaie*; v. TDRG, fasc. 7, p. 81). Interesant este că şi acest termen se poate folosi în combinaţie cu un alt termen ce denumeşte actanţi, şi anume *babă* (*babă doftoroaie – babe doftoroaie*) (Corod, Matca). Am înregistrat forma de plural şi în materiale din Banat: „Zeama de nalbă mare cu barba ursului era dată de *doftoroaiele* din unele sate flăcăilor ce se visau făcând «treaba cea rea»" (TMPR, p. 119). Sensul termenului *doftoroaie* este „femeie (bătrână) care practică medicina empirică bazată pe vrăji, descântece şi plante medicinale" (DLRM, p. 256). Pentru a stabili etimologia substantivului analizat, trebuie să pornim, după opinia lui Şăineanu (DULR, p. 216), de la cuvântul *doftor*, „numele popular al doctorului". Scriban înregistrează şi alte sensuri pentru termenul în discuţie: „nevastă de doctor sau posesoare a [...] acestui titlu (SCRIBAN, p. 438), ceea ce ne sugerează că, în mediul sătesc, acest substantiv se menţinuse şi în terminologia medicală.

Drăcărie s.f. Spre deosebire de substantivul *drăcie*, format cu sufixul *-ie* (ce contribuie la denumirea diverselor sectoare ale magicului), *drăcărie*

conţine un alt sufix, *-ărie* (care contribuie la formarea de substantive ce denumesc practici magice), care mai apare în termeni ca: *băbărie*, *şişcărie*, *vrăjitorie* etc. Autorii DLRM glosează acest substantiv cu sensul „drăcie" (DLRM, p. 261), fără ca prin aceasta să ajute la dezvăluirea conţinutului adevărat al acestui cuvânt. Nici Şăineanu, ceva mai înainte, nu dăduse o definiţie mai bună: *drăcărie*, „drăcovenie" (DULR, p. 219). Totuşi, pe baza contextelor cercetate putem afirma că şi acest termen a avut, iniţial, sensul „vrajă", ulterior suferind un proces de desacralizare, fapt înregistrat de dicţionarele amintite: „Baba ştie multe *drăcării*" (T. Pamfile, *Duşmani*, p. 87); „... o vrăjitoare straşnică care închega apa şi care ştia toate *drăcăriile* de pe lume" (I. Creangă, *op. cit.*, p. 65); „Ea, prin *drăcăriile* ei, prefăcuse atunci pe stăpânul său Făt-Frumos în purcelul ogârjit" (*Ibid.*, p. 69).

Drăcie s.f. Autorii DLRM indică următoarele sensuri pentru cuvântul în discuţie: „ştrengărie, poznă, năzbâtie"; „faptă rea, blestemăţie"; „minunăţie, ciudăţenie"; „vrăjitorie, farmec" (DLRM, p. 261); şi DEX, care în multe privinţe reia definiţiile din DLRM, atrage atenţia asupra sensului magic (DEX, p. 318). Şăineanu nu indică pentru *drăcie* valoarea pe teren magic, oprindu-se doar la sensurile „faptă drăcească, cuget rău, uneltire ascunsă" (DULR, p. 219). Vasile Breban, în DGLR, elimină orice referire la implicaţiile magice ale lui *drăcie*: „faptă rea, ştrengărie, poznă, minunăţie, ciudăţenie" (DCLR, p. 309). Cu toate acestea noi credem că substantivul *drăcie* (< drac) poate indica şi o practică magică de tipul *farmec*, *vrajă*: „Ciobănaşul ştia că-şi priponise calul bine; înţelese că trebuie să fie vreo *drăcie*, aici la mijloc" (P. Ispirescu, *Basme*, p. 169). Acest termen este interesant şi prin faptul că prezintă două sinonime formate de la nume diferite ale aceleiaşi fiinţe mitofolclorice: *drăcărie*, *diavolie* (datorate credinţelor că vrăjile sunt patronate de diavol: „Molitva casei care are vreo supărare de *drăcii*, farmece şi făpturi drăceşti" (text de la 1650-1675, v. GCR, I, p. 228). Expresia *Ei, drăcie* (*Ei, drăcia dracului*), „exclamaţie de surpriză şi de nemulţumire" (v. DLRM, v. DEX), nu mai păstrează astăzi în conştiinţa vorbitorilor, legătura cu domeniul magicului.

Drege vb. Apare cu valoare magică în expresia *a drege mortul*, „a face un anumit ritual la mormântul cuiva pentru a împiedica mortul să se facă strigoi" (V. Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 133): „îl *drege*, să duce sâmbăta la

mormânt, cheamă o babă şi ia *drege* mortu ca să nu să facă moroi". Procedura de dregere a mortului este, în final, una de destrigoire, care impune un set întreg de interdicţii, condiţionări: „Sâmbăta mortul *să drege*. Merg trei femei. Nu vorbeşte nimica până acolo. Pun trei fusă (înfig) pe mort (mormânt). Să iau şi trei grăunţî de usturoi. Şi sămânţă. dai ocol cu o lampă. Şi le dai foc. Şi femeia zâcea aşa la fus: Când s-o pune fusu ăsta / Şi s-o uda, şi s-o făcea / Şi la târg l-o ducea / Şi l-o vindea cu bani / Să nu se întrupeze trupul / Ca să nu vie acasă" (N. Panea, C. Bălosu, Gh. Obrocea, *Folclorul românilor din Timocul bulgăresc*, Ed. Omniscop, Craiova, 1996, p. 136). În esenţă, astfel de proceduri aveau caracter apotropaic, eliminând, conform credinţelor, posibilitatea ca mortul să se facă strigoi (moroi). Printre interdicţiile cele mai importante găsim câteva răspândite în majoritatea zonelor: „Şi până să duce (baba – n.n.) la grobîşte, ea nu vorbeşte cu nîma (nimeni – n.n.)"; „Dacă trece pisica peste el (peste mort – n.n.), să face moroi şi vine şi te mâncă" (*Idem*). Verbul *a drege* are valoare magică şi în afara expresiei menţionate, după cum atestă unele proceduri magice înregistrate în Ardeal: „... copiii zic, unul «cucu» şi celălalt «răscucu». Astfel se zice că *au dres* sau răscucăit vaca" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 13). Verbul menţionat prezintă variantele *a derege*, *a direge* şi provine din lat. *diregere* (DEX, p. 319); doar forma sa participială a generat un termen cu valoare magică: *dres*. Se poate conchide că verbul *a drege* a fost cunoscut cu valoare magică pe o mare arie a teritoriului locuit de români; astăzi, s-au mai păstrat urme doar în unele zone: în Ardeal (v. A. Fochi, *op. cit.*, p. 13), în Dolj (*Credinţi*, p. 145), în Timocul românesc (v. Nestorescu, *op. cit.*, p. 133; N. Panea, C. Bălosu, Gh. Obrocea, *op. cit.*, p. 136).

Dres,-easă adj. Termenul în discuţie este rar utilizat, astfel că nu ne miră că el nu apare în dicţionare; el provine de la participiul verbului *a drege* şi denumeşte o caracteristică magică legată de procedurile de destrigoire, exprimată lingvistic prin expresia *a drege mortul*: „moroi e un om care spune (poporul – n.n.) că nu e *dres*" (N. Panea, C. Bălosu, Gh. Obrocea, *op. cit.*, p. 134). Totuşi, D. Udrescu înregistrează pe *dres* cu sensul „fermecat", în localitatea Săpata de Sus: „E *dres*, fa, nu se lipeşte nimic de el" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 79), ceea ce ne indică faptul că termenul discutat poate avea valoare magică şi fără a fi neapărat legat de practicile de destrigoire.

F

Face vb. După cum observa Tr. Herseni, „probabil că termenii cei mai vechi cu semnificaţii magice din limba română derivă din verbul *a face*: a face *farmece*, *vrăji*, *a-i face cuiva cu ulcica*, dar probabil şi expresiile azi laicizate *a i-o face*, *a-i face inimă rea*, *a-i face de petrecanie*, *i-a făcut-o* etc., care arată foarte clar caractere originare de acţiune şi de tehnici" (Tr. Herseni, *Literatură şi civilizaţie*, Ed. Univers, Bucureşti, 1976, p. 124). Acelaşi autor se opreşte şi asupra relaţiei, la nivel magic, dintre *facere* şi *desfacere*: „De fapt, la acest nivel, magia se confundă cu *facerea* şi are un caracter vătămător, pentru că strică rânduiala vieţii şi a lumii, pe când *desfacerea* apare ca o contramagie, ca o acţiune reparatorie" (*Idem*). Numeroase expresii populare atrag atenţia asupra implicaţiilor magice ale acţiunii denumite de verbul prezentat: *a-i face cuiva cu ulcica*, „a-i pune oala cuiva, a vrăji, a fermeca pe cineva să iubească pe altul" (DA, tom II, partea I, p. 13); *a face cu ulcicuţa* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 471); *a-i face cuiva*, „a-l fermeca, a-l vrăji să iubească sau să urască pe cineva" (DA, tom II, partea I, p. 11); *a-i face cuiva de urât*, „a-l fermeca să prindă ură" (*Ibid.*, p. 12); *a face farmece*, „a fermeca" (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 75); *a face vrăji*, „a vrăji" (DULR, p. 703); *a face pe ursită*, „a-şi ghici ursitul" (AAF, II, p. 172); *a face de fapt*, „a descânta pentru boala denumită *fapt*" (Şez., I, p. 157); *a face de plânsori*, „a descânta pentru boala numită *plânsori*" (Şez., I, p. 127); *a face bozgoane*, „a bosconi" (DA, tom II, partea I, p. 13); *a face cu bobii*, „a ghici, a da în bobi" (ALR SN, V, H, h. 1567); *a face pră sugină*, „a face pe ursită" (ALRT II, p. 27); *a face cuiva pe întors*, „a întoarce un farmec" (DA, tom II, partea I, p. 813); *a face de moleţi*, „a descânta pentru boala denumită popular *moleţi*" (S.Fl. Marian, *Insectele*, p. 68). După cum se poate observa pe baza expresiilor menţionate, verbul *a face* prezintă serioase implicaţii atât

pe terenul vrăjitoriei, cât şi pe acela al divinaţiei populare. Şi cuvintele provenite de la rădăcina verbului în discuţie ne pot ajuta să înţelegem mai bine importanţa deosebită a acestui cuvânt în cadrul lexicului magic românesc: *făcătoare*, „vrăjitoare" (C. Tudor, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, Bucureşti, 1978, p. 126); *facere*, „vrăjire, fermecare" (DA, tom II, partea I, p. 23); *făcut*, „farmec, vrajă" (*ibid*., p. 27); *făcaş*, „vrăjitor care face pe ursită, de dragoste, de urât" (*Ibid*., p. 2); *făcătură*, „descântec, vrăjitorie pentru a face rău cuiva" (DESLR, p. 253); *făcare*, „farmec" (DA, tom I, partea I, p. 2). Aceşti termeni denumesc, în general, practici magice cu caracter malefic, fie actanţi magici ce acţionează în mod malefic asupra cuiva, ceea ce ne sugerează şi de ce tip au fost valenţele iniţiale pe teren magic ale acţiunii denumite de verbul *a face*. Totuşi, o serie de construcţii, chiar dintre cele menţionate anterior (*a face de fapt*, *a face de moleţi* etc.), la care putem adăuga *a face de deochi*, *a face de năjit* (informaţie de teren: Ciurea, jud. Neamţ), atrag atenţia asupra conotaţiilor pozitive pe care le are, în aceste contexte, verbul amintit; este unul dintre cele mai interesante cazuri de enantiosemie din lexicul magic românesc (cf. V. Bălteanu, *op. cit*., p. 87).

Facere s.f. Termenul este format de la verbul *a face* şi prezintă o variantă, *făcare*, atestată în Bucovina: „Să mă speli pre mine, / De câscare, / De *făcare*" (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 179). Această variantă a apărut ca urmare a unei modificări în plan lingvistic: „în loc de *facere*, prin substituirea terminaţiei infinitivale *-ere* cu *-are*" (DA, tom II, partea I, p. 2). Substantivul *facere* are sensul „farmec": „Diferite farmece [...], mai cu seamă *facerea* pe ursită" (S.Fl. Marian, *Ornitologia*, I, p. 200). Alături de sensul menţionat cuvântul *facere* mai poate să-l aibă şi pe acela de „tip de activitate magică" (v. DA, tom II, partea I, p. 23), căci autorii lucrării menţionate glosează termenul cu sensul „vrăjire, fermecare". Forma de plural este *faceri* (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 187). Substantivul menţionat este înregistrat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 8, p. 133), dar fără sens magic; varianta *făcare* (pl. *făcări*; *Idem*) este atestată abia la 1892 (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 179). Deşi reprezintă o variantă regională (în Bucovina), *făcare* este înregistrat în câteva lucrări lexicografice importante: TDRG (fasc. 8, p. 133), DA (tom II, partea I, p. 2), CDDE (p. 87-88, cu sensul „sort, sortilege").

Fapt s.n. Definiţiile de dicţionar atrag atenţia asupra valorilor pe teren magic ale cuvântului dat: „farmec, fermecătură, vrajă, făcătură“ (DA, tom II, partea I, p. 50); „vrajă, farmec“ (DESLR, p. 256). În esenţă, avem de a face cu practică magică de tip malefic; termenul analizat are însă implicaţii şi pe terenul medicinei populare, denumind o boală provocată pe cale magică: „După credinţa poporului, *faptul* se aruncă în calea celui descântat. Cine calcă în descântecele zvârlite de babe, pe acela se ia *faptul*“ (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 15). Ar fi de remarcat şi un alt sens al cuvântului *fapt*, înregistrat de autorii DA: „vierme descântat ce se trimite de vrăjitoare pe capul altuia“ (DA, tom II, partea I, p. 50). Credem că în această situaţie *fapt* are sensul „element cu valoare magică“, care, alături de sensurile deja menţionate, ne sugerează importanţa substantivului amintit în cadrul lexicului magic. *Fapt* intră şi în structura unor expresii idiomatice: *a face de fapt* (Şez., I, p. 157), *are fapt*, *şade ca un fapt*, *a trecut faptul pe lângă el*, *a trecut faptul pe lângă casă* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 399); prezintă două variante ale formei de plural: *fapţi* (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 516) şi *fapturi* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 270). *Fapt* provine din lat. *factum* (DA, tom II, partea I, p. 50) şi este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 8, p. 135). Şi în cazul acestui termen s-a putut înregistra un fenomen de degradare semantică: „În Basarabia este înregistrat cuvântul *fapt* cu sensul „copil (obraznic) de vârstă preşcolară“, în zona Cahul (RLŞL, 6/1994, p. 95); acest sens credem că provine de la sensul „vierme descântat“ (v. DA), dat fiind neastâmpărul copiilor (V. Bălteanu, *op. cit.*, p. 160).

Faptorniţă s.f. Este un termen înregistrat în zona Dorohoi, cu sensul „femeie care se ocupă cu vrăji“ (*Lexic regional*, II, p. 118): „E *faptorniţă*, să nu stai de vorbă cu ea“; forma de plural este *faptorniţe* (*Idem*). Substantivul menţionat denumeşte un actant magic cu acţiune malefică, de tipul fermecătoarei, şi este format de la cuvântul *faptor*, ce este înregistrat în textele medievale româneşti în varianta *faptoriu*, „creator“, iar prin specializare de sens, în textele religioase, „Dumnezeu“ (v. DA, tom II, partea I, p. 51); nu credem ca termenul *faptorniţă* să fie format direct de la cuvântul *fapt* (un alt element de terminologie magică), ce denumeşte o practică magică: *fapt* are, după cum se ştie, sensul „vrajă“ (DULR, p. 244). Faptorniţa este cea care *face* („farmecă“) şi considerăm că, în consecinţă, termenul analizat de noi provine de la substantivul menţionat (*faptor*),

şi nu de la cuvântul *fapt*. Termenul *faptorniţă* nu are derivate pe terenul magiei populare.

Farmazoană s.f. Materialele de care dispunem ne arată că termenul menţionat are sensul „fermecătoare"; de altfel, şi autorii DA glosează cuvântul cu sensul „vrăjitoare, fermecătoare" (DA, tom II, partea I, p. 64). Scriban indică, de asemenea, sensul magic al acestui cuvânt, „vrăjitoare, fermecătoare" (SCRIBAN, p. 493). În zona Viile, jud. Galaţi (anchetă proprie), termenul este ieşit din uz; informatoarea susţine că a auzit acest cuvânt, cu referire la femeile „care făceau farmece". În linii generale, farmazoana avea o imagine nu tocmai pozitivă: în Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie), astfel de persoane erau evitate în general: „E o *farmazoană*, parcă poţi să te duci să mănânci ceva la ea." Forma de plural este *farmazoane* (Dobrina-Huşi, jud. Vaslui). În ceea ce priveşte aria de răspândire, credem că ea acoperă, în linii generale, teritoriul Moldovei. Poate că şi prezenţa acestui termen în opera lui Creangă să confirme opinia exprimată: „... *farmazoană* ce eşti" (I. Creangă, *Poveşti, povestiri, amintiri*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1967, p.154). Termenul este format de la *farmazon* (v. **Farmazon**).

Farmazoancă s.f. Termenul este înregistrat de Gh. Pavelescu în Bucovina, cu sensul „vrăjitoare de mană" (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 81). DA reţine pentru acest termen sensul „vrăjitoare, fermecătoare" (DA, tom II, partea I, p. 64). Forma de plural este *farmazoance* (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 81). Spre deosebire de *farmazoană*, termenul *farmazoancă* are o arie mai restrânsă de utilizare, în nordul Moldovei, în timp ce primul termen este înregistrat pe o arie mai largă, în diverse puncte ale Moldovei (v. **Farmazoană**). Pe teren, în cadrul anchetelor proprii, am întâlnit termenul *farmazoană*, nu şi pe cel de *farmazoancă*; de altfel, nici lucrările lexicografice consacrate (cu excepţia DA) nu înregistrează termenul discutat. Atât TDRG, cât şi SCRIBAN menţionează doar termenul *farmazoană*. *Farmazoancă* este format de la substantivul *farmazon*, ce denumeşte un actant magic de sex masculin, cu sufixul *-că* (DA, tom II, partea I, p. 64).

Farmazon s.m. Termenul *farmazon* este împrumutat din limba rusă (v. DA), unde nu are însă valoarea „vrăjitor" (v. DAL', IV, p. 532). Al. Resmeriţă crede că acest cuvânt a dezvoltat sensul menţionat „din cauză că francmasonii (acesta este sensul din rusă – n.n.) se adună noaptea şi aveau

semne convenţionale, prin care se cunoşteau unii pe alţii“ (DESLR, p. 257). Conform credinţelor populare, şi actanţii magici, vrăjitorii, vrăjitoarele se întâlneau noaptea, mai ales în noaptea de Sf. Gheorghe. S.Fl. Marian, discutând termenii *farmazon*, *farmazoană*, face trimitere la (fr.) *franc-maçon* şi opinează că aceşti termeni „au început a se întrebuinţa în sensul de «fermecător» şi «fermecătoare», negreşit din cauza asemănării cu vorba *farmec*“ (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 12). Lazăr Şăineanu remarca şi el misterul de care se înconjurau francmasonii în activitatea lor, ceea ce îi apropia de activitatea vrăjitorilor, „la care se adaugă analogia vorbei cu *farmec*“. De aici, „accepţiunea de vrăjitor“ (DULR, p. 244). A. Scriban consideră că termenul discutat este de origine greacă (*farmazonos*; SCRIBAN, p. 493); s-ar putea ca limba rusă să fi fost doar intermediarul pentru termenul grecesc, aşa cum în perioada veche slavona bisericească a servit pentru pătrunderea în limba română a multor termeni de origine greacă. Pentru prima oară termenul este înregistrat în sec. al XVIII-lea, în 1787 (*Idem*). În materialele cercetate, substantivul *farmazon* apare cu sensurile „vrăjitor, fermecător“ (DA, tom II, partea I, p. 64) şi „solomonar“; pentru acest al doilea sens putem apela la materialele culese de Elena Niculiţă-Voronca în Bucovina: „Piatra o fac *farmazonii*. Anume învaţă cum să facă“ (*Datinile*$_1$, p. 806). A. Oişteanu confirmă existenţa sensului amintit pentru substantivul *farmazon*; Oişteanu are în vedere faptul că, iniţial, termenul *farmazon* a avut sensul „vrăjitor“ şi adaugă că diversele apelative pentru termenul *solomonar* „provin, de regulă [...] din sinonime populare pentru vrăjitor (*vâlvaş*, *farmazon*, *om meşter*) sau pentru preot [...], fie din confuzia cu alte fiinţe mitofolclorice“ (A. Oişteanu, *op. cit*., p. 224). I. Taloş, în ALIL, XXV/1976, stabileşte aria de răspândire a termenului, şi anume nordul Moldovei (p. 48), ceea ce nu ne permite să susţinem că acest termen are un caracter regional, deoarece apare şi în zona Vâlcea (Gh. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*, Bucureşti, 1931, p. 24). Desacralizarea sensurilor menţionate a făcut ca termenul să capete mai târziu sensul „viclean, prefăcut“ (*Idem*). De la termenul *farmazon* avem câteva derivate pe terenul magiei populare: *farmazoană*, *farmazoancă*, *farmazonie* şi *farmazonărie* (termen neînregistrat în dicţionare; apare la Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_1$, p. 806). Forma de plural a termenului este *farmazoni* (DLRM, p. 293).

Farmazonie s.n. Termenul este derivat de la un nume de agent răspândit mai ales în Moldova, *farmazon*, cu sensul „vrăjitor“ (DLRM, p. 293, TDRG, fasc. 8, p. 137; SCRIBAN, p. 493). Sensul cuvântului *farmazonie* este „vrajă,

farmec" (SCRIBAN, p. 493). Din constatările noastre rezultă că, de fapt, acest termen este întrebuinţat mai mult la plural (*farmazonii*), cu sensul „vrăji, farmece, boscărie" (DA, tom II, partea I, p. 64). Ca şi alţi termeni ce denumesc practica magică, şi termenul analizat de noi a fost supus unui proces de degradare semantică, proces înregistrat încă de L. Şăineanu, atunci când glosează substantivul *farmazonie* cu sensurile: „scamatorie"; „vrăjitorie" (DULR, p. 244). La rândul său, Scriban sugerează, de asemenea, degradarea semantică produsă la nivelul acestui termen, menţionând sensul „şarlatanie, şmecherie" (SCRIBAN, p. 493). Elena Sevastos indică şi un alt derivat de la *farmazon*, şi anume *farmazonărie*: „Oamenii socot că ursul are ştiinţa omului; de aceea, când îi o casă necurată, aduc ursul înăuntru de o curăţeşte, de cumva faptul îi trimes cu lucruri mai curate; iar de-i făcut cu vrăjitorie şi *farmazonării* diavoleşti, ursul, Doamne fereşte, nu vrea să intre înăuntru, măcar să-l taie" (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 151). Observăm că acest derivat este menţionat la plural şi ar avea sensul „vrajă, farmec". După părerea noastră, acest termen nu există pe terenul culturii populare, fiind o creaţie a autoarei lucrării menţionate, ca şi în cazul substantivului *desfăcător*, prezent în aceeaşi lucrare şi care nu poate fi atestat pe terenul magiei populare ca reprezentând denumirea unui actant magic. Prima atestare a termenului discutat de noi (*farmazonie*) datează de la 1833 (v. TDRG, fasc. 8, p. 137), fapt ce nu trebuie să ne surprindă, dacă ţinem seama că etimonul (*farmazon*) este atestat, şi el, abia la 1787 (*Idem*).

Farmăc s.n. v. **Farmec**

Farmăcă s.f. v. **Farmec**

Farmec s.n. Termenul este definit de Şăineanu ca „formulă sau operaţiune magică" (DULR, p. 244) şi considerat de Giuglea ca fiind răspândit pe întreg teritoriul românesc (v. G. Giuglea, *op. cit*., p. 72); provine din cuvântul grecesc *pharmacon*, care în greaca veche însemna şi „preparation magique, toute operation de magie" (CDDE, p. 551). *Farmec* poate să mai însemne şi „mijloace tainice (materia, obiectul, formula magică) pe care le întrebuinţează (actantul – n.n.)" (DA, tom II, partea I, p. 64). Din această menţiune se poate desprinde ideea că *farmec* denumeşte nu numai o practică magică, ci şi un element cu valoare magică; de altfel, Resmeriţă defineşte *farmecul* şi cu sensul „obiect vrăjit" (DESLR, p. 257), iar Scriban

înregistrează, pe lângă sensul „fărmăcătorie, vrajă" (SCRIBAN, p. 493), şi pe acela de „element cu valoare magică": „oarece mici obiecte descântate crezând că aşa vei face altuia un rău sau un bine" (*Idem*). În acest din urmă caz este vizibil transferul intraterminologic produs. Credem că cel mai bine ilustrează sensurile termenului în discuţie o observaţie din DA: *„farmecul se face* sau *se pune* cuiva" (DA, tom II, partea I, p. 64). Substantivul *farmec* este înregistrat sub diverse variante, atât la singular, cât şi la plural: *farmăc* (formă veche – n.n.), cu pluralul *farmăce* sau *farmăci*. În Moldova este atestată şi forma de plural *farmeci*; în Muntenia există forma de singular *fermec*, cu pluralul *fermece* (*Idem*); au mai fost înregistrate şi variantele *foarmec* (CDDE, p. 551), *farmăcă* (pl. *farmăci*), *farmecă* (pl. *farmeci*, *apud* TDRG, fasc. 8, p. 137). Termenul *farmec* a intrat şi în componenţa unor expresii: *a face farmece*, *ca prin farmec* sau *a umbla cu farmece*, aceasta din urmă fiind răspândită în Argeş (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 85). Dintre derivatele pe teren magic putem menţiona *a fermeca* şi *fermecărie*. Un fenomen interesant legat de termenul analizat ar fi acela al pătrunderii lui în graiul populaţiei sârbe din Sviniţa, sub forma *farmak* (F. D., IX, p. 167); de la această formă s-a obţinut, ulterior, conform procedeelor specifice sistemului derivativ de origine slavă verbul *farmakovat'*, cu sensul „a fermeca" (*Ibid.*, p. 171). Gh. Pavelescu, analizând specificul diverselor tipuri de practici magice, consideră că „descântecele şi desfacerile cuprind magie defensivă, iar vrăjile şi farmecele pe cea ofensivă" (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 49). Un informator din zona Munţilor Apuseni confirma periculozitatea deosebită a farmecelor: „Tata a murit din farmece" (*Ibid.*, p. 59). După cum am văzut, *farmec* este un împrumut vechi din limba greacă; asupra vechimii deosebite a cuvântului amintit pe teren românesc atrage atenţia şi faptul că el apare în texte pentru prima oară în secolul al XVI-lea, în *Codicele Voroneţean* (v. TDRG, fasc. 8, p. 137).

Făcare s.f. v. **Facere**

Făcaş s.m. Termenul este înregistrat cu sensul „vrăjitor care face de ursită, de dragoste, de urât" (DA, tom II, partea I, p. 2); este rar întrebuinţat, după cum menţionează sursa citată, care circumscrie aria lui de folosire (zona Ilfov), dar nu face alte precizări, cu excepţia notării unui alt sens al cuvântului discutat, şi anume acela de „intrigant". Autorii DA consideră acest sens „suspect"; credem însă că evoluţia semantică de la primul sens, marcat magic, la cel de-al doilea, nemarcat, se datorează

unui proces firesc de depreciere a importanţei activităţilor magice în conştiinţa populară. Cu privire la etimologia termenului, menţionăm că acesta este derivat din *a face*, cu sufixul *-aş*; putem aminti că verbul *a face* pe terenul magiei populare are sensul „a fermeca".

Făcătoare s.f. Este un alt termen format de la verbul *a face* „a vrăji", pentru a denumi un actant magic; să ne amintim de existenţa substantivului *făcaş*, ce denumea un actant de sex masculin. Termenul *făcătoare* este atestat în nordul Moldovei, cu sensul „vrăjitoare" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 299). Substantivul *făcătoare* denumeşte şi o fiinţă mitofolclorică: „L-a întâmpinat nouă urcoi [...] / nouă făcători, / nouă *făcătoare*" (T. Pamfile, *Sărbătorile*, p. 137). Credem că avem din nou de a face cu un fenomen de transfer terminologic, lexicul fiinţelor mitofolclorice apelând la un element de terminologie magică. Făcătoarea era, iniţial, „cea care face", verbul *a face* denumind acţiunea magică malefică prin excelenţă. Tr. Herseni consideră că termenii formaţi de la rădăcina verbului *a face* au o vechime deosebită: „probabil că termenii cei mai vechi cu semnificaţii magice derivă din verbul *a face*" (Tr. Herseni, *op. cit.*, p. 124). Prezenţa cuvântului *făcător* într-un text din secolul al XVI-lea, chiar fără sens magic, a termenului *făcaş* şi a termenului *făcătoare*, precum şi a altor derivate ale termenului *a face* (făcătură) sau cuvinte provenite din conversiunea unor forme ale sale, cum sunt *făcut*, *făcare*, *facere* etc., poate constitui un argument serios în sprijinul ideii lui Herseni.

Făcătură s.f. Al. Resmeriţă glosează termenul menţionat cu sensul: „descântec, vrăjitorie pentru a face rău cuiva" (DESLR, p. 253) şi consideră că el provine din lat. *factura*. Trebuie remarcat mai întâi că *făcătură* nu este moştenit din latină, ci a apărut pe teren românesc, fiind format de la rădăcina verbului *a face* şi sufixul *-ătură*; de altfel, alte lucrări lexicografice ţin să atragă atenţia asupra legăturii dintre *a face* şi *făcătură*. Astfel, autorii DLRM precizează sensul cuvântului în discuţie „farmec, vrajă" şi specifică într-o scurtă paranteză – „făcută cuiva" (DLRM, p. 294). Tot cu referire la definiţia dată de Al. Resmeriţă se poate face şi o altă serie de observaţii, care vizează, de astă dată, tipul de practică magică în care se încadrează *făcătura*; autorul DESLR îl defineşte mai întâi ca „descântec", ceea ce presupune o practică de tip benefic, pentru ca în continuare să adauge că este „vrăjitorie pentru a face rău cuiva", ceea ce ne trimite cu gândul spre

o practică magică de tip malefic. În esenţă, *făcătura* este o practică având caracter malefic (indiferent de definiţiile care i se pot da în dicţionare!), iar contradicţia din DESLR poate fi explicată prin faptul că, pe teren popular, de multe ori termenii *vrajă*, *farmec*, *descântec* etc. ajung să fie utilizaţi unul în locul celuilalt, dată fiind ştergerea notelor specifice, confuzie terminologică asupra căreia atrăgeau atenţia şi autorii DA (v. şi V. Bălteanu, *op. cit.*, p. 115). *Făcătură* mai poate să aibă şi sensul „element cu valoare magică", după cum sugerează şi autorii dicţionarului academic: *„făcătura* se aruncă asupra cuiva" (DA, tom II, partea I, p. 3). Fiind unul dintre cei mai importanţi termeni ai magiei populare româneşti, *făcătură* a fost supus şi unor interesante fenomene de transfer terminologic: astfel, acest substantiv este înregistrat de C. Tudose, în Maramureş, cu sensul „diavol", ceea ce semnifică apartenenţa sa la lexicul fiinţelor mitofolclorice. În plus, în zona Ciurea, jud. Neamţ, cuvântul analizat pare a desemna o boală generală (un fel de slăbiciune accentuată) a organismului: „Are *făcătură*", se spune la adresa cuiva care „boleşte" fără motiv, care se simte extrem de slăbit. Tot spre domeniul medical ne trimite şi observaţia din „Şezătoarea": „multe din femeile de la ţară mor în dureri îngrozitoare [...] dacă nu cheamă vreo mătuşă să le desfacă de *făcătură*" (Şez., II, p. 132). Aceste exemple ne sugerează un transfer terminologic între lexicul magic şi cel medical popular. *Făcătură* este atestat pentru prima oară în secolul al XVII-lea (TDRG, fasc. 8, p. 139) şi intră în componenţa unor expresii răspândite pe întreg teritoriul românesc: *parcă-i făcătură*, *gândeai că-i făcătură*, „parcă ar fi la mijloc o vrajă" (DLRM, p. 294).

Făcut s.n. Termenul provine de la verbul *a face*, verb ce prezintă disponibilităţi ieşite din comun pentru domeniul magiei populare; *făcut* are sensul „farmec, făcătură, fapt" (DA, tom II, partea I, p. 26): „Di *făcutul* lor s-a întâmplat toată ninorocirea" (Ciurea, jud. Neamţ; anchetă proprie). În acest context, prepoziţia *de* (*di*) are sensul „din cauza". În zona Gropniţa, jud. Iaşi, termenul *făcut* are şi sensul „boală": „parcă suferă de *făcut*". Aceste fapte ne arată că termenul *făcut* a fost preluat şi de terminologia populară medicală, fapt neînregistrat încă în dicţionare. De multe ori în textele populare termenul *făcut* este utilizat în strânsă legătură cu verbul *a desface*: „Să afle niscaiva leacuri care să le *desfacă făcutul* stârpiciunii lor" (P. Ispirescu, *Legende*, p. 160); „Aşa să se taie şi să se usuce şi să se *desfacă* Tot urâtul, tot *făcutul*..." (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 330);

şi Tiktin reţine legătura strânsă dintre cele două elemente de terminologie magică sub forma unei expresii: *a desface făcutul* (TDRG, fasc. 8, p. 140). L. Şăineanu înregistrează şi o expresie în care apare termenul magic discutat: *parcă e un făcut* (DULR, p. 241). Autorii DA consideră această expresie sinonimă cu expresia *parcă-i lucru făcut*, ambele având sensul „parcă-i făcătură, lucru necurat" (DA, tom II, partea I, p. 27). Forma de plural a termenului *făcut* este *făcuturi* (CADE, p. 475; TDRG, fasc. 8, p. 140; SCRIBAN, p. 496). Prima atestare a termenului datează de la 1581 (v. TDRG, fasc. 8, p. 140).

Făcut,-ă adj. Pe lângă termenul omonim care indică o practică magică (Parcă-i *făcut*), există şi *făcut* cu sensul „vrăjit, fermecat" (DA, tom II, partea I, p. 27). Acest termen apare în sintagmele *lucru făcut, boscoană făcută*: „împărate, să ştii că este ceva boscoană *făcută* şi crede-mă că o să fie rău" (I. Pop Reteganul, *op. cit.*, II. p. 33). Atestat pentru prima oară în *Biblia de la Bucureşti* (1688), termenul discutat provine de la verbul *a face*, mai precis de la forma sa participială, spre deosebire de *făcut*, „practică magică", care provine de la supin, fără prepoziţie, şi care sugerează acţiunea, nu caracteristica. Se poate remarca totuşi că, pe teren popular, utilizarea sa pentru a denumi o caracteristică magică este legată de fenomenul de eliziune petrecut în interiorul unor sintagme de tipul celor amintite la începutul articolului, fenomen asemănător cu cel petrecut în cazul substantivelor *trimis*, *supus*.

Fălcariţă s.f. DA înregistrează acest substantiv cu sensurile „tetanos"; „durere de măsele" (în zona Turnu Măgurele) (DA, tom II, partea I, p. 37). În *Lexic regional*, substantivul în discuţie apare, în zona Covurlui, cu sensul „plantă de leac" pentru boala numită *fălcariţă*, sens nereţinut de nici o altă lucrare lexicografică (v. *Lexic regional*, II, p. 95). După cum se ştie, I.A. Candrea menţionează o serie întreagă de denumiri de plante din aceeaşi categorie (*holeră*, *gălbează*, *gălbinare*, *şopârlaiţă* etc.), în care nu găsim şi termenul *fălcariţă*. Lista leacurilor vegetale cu nume identic cu cel al bolii este mai mare, după cum ne demonstrează şi cercetările Mariei Sitaru (v. SMPTRE, p.68), dar nici acum nu vom regăsi termenul discutat. De aici şi valoarea deosebită a înregistrării făcute în zona Covurlui. În esenţă, avem de a face cu un fenomen de transfer terminologic dinspre lexicul medical spre lexicul etnobotanic, transfer realizat pe baza

principiului similarităţii; în acest fel, *fălcariţă* devine denumire a unui element cu valoare magică; el este cunoscut în Muntenia şi Moldova şi este atestat, credem, foarte târziu, abia la începutul secolului al XX-lea (v. DA). Substantivul *fălcariţă* provine de la cuvântul *falcă*, cu sufixul *-ariţă*, utilizat destul de frecvent pentru denumirea bolilor.

Fărămeca vb. v. **Fermeca**

Fărâmeca vb. v. **Fermeca**

Fărmăca vb. v. **Fermeca**

Fărmăcătoare s.f. v. **Fermecătoare**

Fărmăcător s.m. v. **Fermecător**

Fărmăcătorie s.f. v. **Fermecătorie**

Fărmeca vb. v. **Fermeca**

Fărmecat,-ă adj. v. **Fermecat,-ă**

Fărmecătură s.f. v. **Fermecătură**

Fermăca vb. v. **Fermeca**

Fermec s.n. v. **Farmec**

Fermeca vb. Sensurile acestui termen sunt următoarele: „a face farmece, leacuri descântate de babe şi a le da cuiva cu un scop de bine sau de rău“; „a încânta cu totul prin frumuseţe“; „a lua minţile, a zăpăci, a înnebuni“; „a face descântece de dragoste“ (DESLR, p. 262). Se poate observa că sensul de bază este definit în raport cu cuvântul *farmec*, care în acest caz nu este utilizat cu valoarea „practică magică“, ci cu aceea de „element cu valoare magică“; în fond, acele „leacuri descântate de babe“ şi care se dau cuiva „cu un scop de bine sau de rău“ nu sunt altceva decât elemente prelucrate magic, de tip *dătătură*, *turnătură*, *aruncătură*, *arunc* etc.

Cel de-al doilea sens („a încânta cu totul prin frumuseţe") ne atrage atenţia asupra unui fenomen de „înnobilare" semantică pe care-l vom întâlni şi în cazul verbului *a vrăji*. Sensul înregistrat de N. Măruşca, în zona Borod, jud. Bihor, „a înşela, a seduce", dimpotrivă, ne sugerează un fenomen de degradare semantică petrecută, probabil, în urma pierderii încrederii comunităţii în eficienţa actului magic (v. N. Măruşca, *Graiul din comuna Borod (Bihor)*, în *Cercetări de limbă şi literatură*, Oradea, 1968, p. 68). *A fermeca* provine de la substantivul *farmec* (DESLR, p. 262; Al. Graur, în *Etimologii româneşti* (Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 93), prezintă variantele *a fărmăca* (în Oltenia; M. Moxa, în *Cronică universală*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989, p. 390), *a fărmeca* (în Muntenia), *a formeca* (în Maramureş; DA, tom II, partea I, p. 104), *a fărămeca*, *a fărâmeca* (TDRG, fasc. 8, p. 145). De la rădăcina verbului analizat au luat naştere alţi câţiva termeni importanţi ai magiei populare româneşti: *fermecătoare*, *fermecător*, *fermecătorie*, *fermecătură*, *a înfermeca*, *a desfermeca*, *fermecat*. Deosebit de interesante sunt verbele derivate *a înfermeca* şi *a desfermeca*, ce indică acţiuni magice de tip diferit, primul fiind sinonim cu *a fermeca*, cel de-al doilea indicând o acţiune de înlăturare a efectelor acţiunii de fermecare. Prima atestare a verbului *a fermeca* este înregistrată în secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 8, p. 145).

Fermecare s.f. Este un termen mai rar folosit pe teren popular şi care denumeşte, pe de o parte, practica magică („vrajă; v. DLRM, p. 299), iar pe de altă parte, „un tip de activitate magică": *fermecare*, nu vrăjire sau *descântare*; contextele cercetate ne trimit mai ales spre primul sens: „Timpul menit pentru *fărmăcare* e, mai cu seamă, înainte de răsăritul soarelui" (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p.13). Termenul discutat prezintă variantele *fărmăcare* (*Idem*) şi *formăcare* (DA, tom II, partea I, p. 104-105) şi este atestat pentru prima oară la sfârşitul secolului al XIX-lea (*Idem*). Cu privire la originea acestui substantiv s-au emis mai multe ipoteze: autorii DA oferă două sugestii, fără a opta pentru vreuna din ele: „din lat. *pharmacare* sau derivat românesc din *farmec* (*Idem*). DEX, prezentând termenul respectiv, trimite spre verbul *a fermeca* (DEX, p. 375), fără a indica şi formantul, procedeul utilizat. După părerea noastră, *fermecare* provine de la forma de infinitiv lung a verbului *a fermeca*, ceea ce, probabil, voiau să sugereze şi autorii DEX.

Fermecat,-ă adj. În dicţionarul său, Lazăr Şăineanu defineşte termenul amintit, doar pe baza a sensului originar: „legat prin farmece"

(DULR, p. 248). În schimb, Al. Resmeriţă se referă la întreaga paletă semantică a cuvântului *fermecat, -ă*, ceea ce permite o mai corectă înţelegere a poziţiei acestui termen în chiar interiorul terminologiei magice: „transportat, încântat de frumuseţi"; „zăpăcit"; „înnebunit de farmece"; „vrăjit"; „atras, îndrăgostit prin descântece" (DESLR, p. 262). Unele dintre sensurile menţionate de Resmeriţă sugerează cât se poate de clar procesul de desacralizare a acestui termen; mai mult, se poate observa şi puternica amprentă erotică pe care o poartă cuvântul menţionat. Acest fapt nu trebuie să ne mire, din moment ce unul dintre sensurile importante, pe teren magic, ale verbului *a fermeca*, de la care provine *fermecat, -ă*, prin conversiunea formei de participiu, este „a face descântece de dragoste" (*Idem*). Unele surse subliniază, la rândul lor, diferite, implicaţii erotice ale termenului studiat; cel mai adesea se sugerează diverse modalităţi de acţiune magică cu conotaţii în planul erosului: „Poporul crede în puterea farmecelor şi atribuie babelor ştiinţa vrăjitorilor, de unde vine şi vorba că baba-i calul dracului. În ochii lui, un om cu mintea distrasă este un om *fărmecat*, un tânăr aprins de iubire e *fermecat* de vreo babă cloanţa, ce i-a făcut cu ulcica" (o opinie a lui V. Alecsandri, *apud* A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 52); „De pe o lături de sat, / Merge-un păun retezat; / Dar nu-i păun retezat; / Ci-i bădiţa *fermecat*, / Şi cine l-o fermecat? / Mândruliţa lui din sat, / Cu trei maci din trei grădini, / Cu apă din trei fântâni" (I.U. Jarnik, A. Bârseanu, *op. cit.*, p. 11). Alteori, sursele utilizate ne indică prezenţa adjectivului *fermecat* pe lângă un substantiv ce denumeşte un obiect, un material, o substanţă; în astfel de cazuri acel obiect are valoare de element magic, utilizat în cadrul unei anume practici vrăjitoreşti: „Cu acea miere *fermecată* unge apoi fata pe feciorul pe care-l iubeşte" (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 182). *Fermecată,-ă* prezintă şi câteva variante: *fărmăcat, -ă* (N. Stoica de Haţeg, *Scrieri*, Ed. Facla, Timişoara, 1984, p. 101), *fărmecat,-ă* (*Ibid.*, p. 129), *fermăcat,-ă* (*Ibid.*, p. 125).

Fermecătoare s.f. Termen cunoscut pe întregul teritoriu românesc, după cum atestă materialele consultate: Bucovina (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 160), Gorj (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 293), Banat (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 201), Ardeal (*Ibid.*, p. 351), Maramureş (V. Steţko, *op. cit.*, p. 78), Muntenia (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 569), Moldova (materiale de teren din zonele Dobrina-Huşi, jud. Vaslui,

Măcişeni, Cuca, Viile, toate din judeţul Galaţi). De remarcat faptul că acest termen este frecvent şi la românii de pe Bug (A. Raţiu, *op. cit.*, p. 116). Sensul de bază al acestui termen este „cea care face farmece" (DA, tom II, partea I, p. 105). Scriban înregistrează acest termen cu sensul „vrăjitoare". (SCRIBAN, p. 497). Prima atestare a termenului datează de la 1640 (v. DLRLV, p. 78). Trebuie să notăm un fapt ce ni s-a părut interesant: în Măcişeni, jud. Galaţi (anchetă proprie), li se spune *fermecătoare* tuturor femeilor care se ocupă cu vrăji, farmece şi chiar descântece, astfel încât până şi descântătoarele sunt numite cu termenul *fermecătoare* de către cei care nu au încredere în actanţii magici şi privesc cu dispreţ practicile magice. Termenul *fermecătoare* este format de la verbul *a fermeca*, cu sufixul *-toare*, şi are forma de plural *fermecătoare*: „*Fermecătoarele*, dimineaţa înainte de a se lua roua, pleacă la câmp..." (A. Fochi, *op. cit.*, p. 297). Am depistat în materialele cercetate o serie de variante ale acestui termen: *fărmăcătoare* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 201), în Banat, *formăcătoare* (V. Steţko, *op. cit.*, p. 85), în Maramureş, şi *frămăcătoare* (ALRT II, p. 7), în zona Jdrela din Iugoslavia, la populaţia de origine românească. Gh. Pavelescu menţionează, pentru Bucovina, şi sensul „vrăjitoare de mană" (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 79), sens pe care acest termen îl are şi în alte zone ale ţării sau la populaţiile româneşti din afara graniţei: „I-a luvat lapcili *frămăcătoarea*" (ALRT II, p. 7), în zona Jdrela din Iugoslavia; „noaptea spre Sf. Gheorghe *fermecătoarele* iau laptele de la vaci" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 296), în zona Buzău. Pentru varianta *fărmăcătoare* am înregistrat şi forma de plural: „La cruce de cărare, / S-o tâlnit, / Cu nouă diochitoare, / Cu nouă *fărmăcătoare*" (P. Bilţiu , *op. cit.*, p. 297), în zona Lăpuş din Maramureş. Ni se pare interesant faptul că în Maramureş circulă două variante ale termenului *fermecătoare*, şi anume: *formăcătoare*, menţionat în zona Borşa (V. Steţko, *op. cit.*, p. 85), şi *fărmăcătoare*, în zona Lăpuş (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 297); credem că varianta *formăcătoare* trebuie pusă în legătură cu verbul *a formeca*, variantă a verbului *a fermeca*; varianta *fărmăcătoare*, pentru *fermecătoare*, provine de la altă variantă a verbului *a fermeca*, şi anume *a fărmeca*, atestată în zona Lăpuş. Substantivul *fermecătoare* a fost notat de noi şi în combinaţie cu un alt termen care denumeşte un actant magic (*babă*), în sintagma *babă fermecătoare*: „(Spiriduşul – n.n.) ajută *babele fermecătoare* în vrăji şi descântece" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 177). Substantivul *fermecătoare* face parte dintre termenii cu cea mai mare frecvenţă în textele

vechi. Prezenţa sa în aceste texte este un argument serios în favoarea vechimii termenului. De altfel, în conştiinţa populară, fermecătoarea este un actant deosebit de periculos. În zona Viile, jud. Galaţi (anchetă proprie), se crede că fermecătoarele „lucrează cu diavolul"; chiar şi paremiologia populară a reţinut periculozitatea aparte a actantului respectiv: „*Dinaintea fermecătoarei şi Dumnezeu se dă în lături*" (I. Zanne, *Proverbele românilor*, VII, Socec, Bucureşti, 1895, p. 6).

Fermecător s.m. Ca şi termenul *descântător*, denumeşte un actant magic de sex masculin şi este, de asemenea, mai rar întrebuinţat decât substantivul corespunzător de gen feminin, *fermecătoare*. Fermecătorul este „cel care face farmece" (DA, tom II, partea I, p. 105); în aceeaşi lucrare se observă că termenul este „întrebuinţat mai ales la feminin, femeile îndeletnicindu-se cu farmecele mai des decât bărbaţii" (*Idem*). O părere asemănătoare o găsim şi în revista „Şezătoarea": „Mai rar se aude de bărbaţi care-s *fermecători*" (Şez., IV, p. 181). Scriban defineşte fermecătorul ca „vrăjitor care umblă cu diferite obiecte şi descântece, atribuindu-şi puteri supranaturale (SCRIBAN, p. 497). Putem menţiona şi o variantă a acestui termen: *fărmăcător*, în zona Dăneşti, jud. Vaslui (C. Buraga, E. Buraga, *op. cit*., p. 107). Această variantă este înregistrată şi în textele vechi (v. *Cazania* lui Varlaam): „*Fărmăcătorii* au cunoştinţă cu dracii" (*apud* DA), alături de *fărmăcitoriu*, atestat la 1582, în *Palia de la Orăştie* (v. TDRG, fasc. 8, p. 155). Termenul *fermecător* este format de la verbul *a fermeca*, cu sufixul *-tor* (*Idem*; SCRIBAN, p. 427); forma de plural a acestui termen este *fermecători*: „Plecat-au pizmaşii şi *fermecătorii*" (FVR, p. 101); „*Fermecătorii* se fac după moarte strigoi" (Şez., XVIII, p. 52). Pe baza materialelor studiate, putem nota şi un derivat al acestui termen, ce denumeşte tot un actant magic: *fermecătoreasă*. Credinţele populare menţionează pentru actantul numit *fermecător* o întreagă serie de acţiuni cu caracter magic: (*fermecătorii* – n.n.) „fac pe ursită", „fac boboane", „dau de pagubă, de urât", „fac cu ulcica" etc. (A. Fochi, *op. cit*., p. 5). Pamfil Bilţiu înregistrează în Maramureş şi pluralul variantei *fărmăcător*, *fărmăcători*: „M-am tâlnit, / cu nouă diochitori, / cu mai mari *fărmăcători*" (P. Bilţiu, *op. cit*., p. 285). Pentru termenul în discuţie mai putem menţiona faptul că este răspândit pe întreg teritoriul românesc (v. A. Fochi, *op. cit*., p. 4-5) şi că se poate utiliza şi în combinaţie cu un alt termen ce denumeşte un actant (*meşter*): *fermecător meşter* (CADE, p. 488),

ceea ce constituie încă o dovadă în sprijinul ideii că a existat şi un alt model lingvistic de utilizare a termenilor ce denumesc actanţi, pe lângă cel monomembru.

Fermecătoreasă s.f. În zona Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie), fermecătoreasă era considerată „o farmazoană, care face farmece, face rău". Forma de plural, înregistrată tot în acea zonă, este *fermecătorese*. Termenul are sensul „fermecătoare" (DA, tom. II, partea I, p. 105). N. Păsculescu înregistrează în zona Huşi termenul discutat, într-un context ce reuneşte trei actanţi magici denumiţi cu termeni obţinuţi cu formantul *-easă* (N. Păsculescu, *Literatura populară românească*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1910, p. 118): „Ieşiră vrăjitoreasa, *fermecătoreasa*, legătoreasa". Am înregistrat şi varianta *fărmăcătoreasă*, cu pluralul *fărmăcătorese*, în materialele culese de Tudor Pamfile, din zona Ţşepu, jud. Galaţi: „Vrăjile nu caută să pricinuiască vătămare, cum doresc *fărmăcătoresele* prin farmecele lor..." (T. Pamfile, *Sărbătorile*, p. 164). Din constatările noastre, bazate pe informaţiile de teren, rezultă că termenul *fermecătoreasă* este mai rar folosit decât sinonimul *fermecătoare*, dar mai frecvent decât alţi termeni cu sufixul *-easă*. Termenul este format de la cuvântul *fermecător*, ce denumeşte un actant de sex masculin (v. DA).

Fermecătoresc,-ască adj. Format de la substantivul *fermecător*, cu sufixul *-esc* (la fel ca şi adjectivele *vrăjitoresc*, *solomonăresc*), termenul prezentat are sensul de „fermecător": „S-apucă de meşteşugul *fermecătoresc* şi în scurtă vreme îl învaţă atâta de bine, încât cu farmicile ei prefăcu pe fiul meu în viţel" (G. Gorjan, *apud* DA, tom II, partea I, p. 105). Trebuie remarcat că, de fapt, sintagma *meşteşug fermecătoresc* denumeşte, în perioada medievală, magia şi este sinonimă cu *vrăjitoria*, *fermecătoria*. Sinonime cu *fermecătoresc* sunt însă alte două cuvinte: *fărmăcesc* (*meşteşug fărmăcesc*; *Idem*) şi *fărmăcăresc*, dar acestea nu au circulat pe teren popular, fiind creaţii livreşti; de altfel, ultimul dintre aceste cuvinte nu apare decât în opera lui Dosoftei (v. DA).

Fermecătorie s.f. Este un termen cu răspândire generală pe teritoriul românesc, având sensul „farmec" (DA, tom II, partea I, p. 105); „vrajă" (DLRM, p. 105). Am înregistrat pentru acest substantiv şi o variantă,

fărmăcătorie: „... unde se fac *fărmăcătoriile*“ (T. Pamfile, *Duşmani*, p. 268). În ceea ce priveşte o presupusă variantă *fermecărie*, înregistrată cu menţiunea „rar“ de către autorii DA, credem că ea este de origine cultă; de altfel, exemplul reţinut în DA este din opera lui Eminescu. Forma de plural a termenului *fermecătorie* este *fermecătorii*: „Faptul este boala [...], rezultatul unor *fermecătorii* sau vrăji femeieşti“ (Şez., I, p. 157). În principal, substantivul *fermecătorie* nu denumeşte practica magică, ci „arta, meseria sau operaţiunile unui fermecător“ (DA, tom II, partea I, p. 105) şi indică un anumit domeniu al practicilor magice, cel legat de utilizarea farmecelor: „Or avea grijă preoţii şi or porunci poporenilor să se păzească de tot felul de nelegiuiri: vrăjitorii, descântătorie, *fermecătorie*, vărsări de ceară etc. ...“ (A. Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, p. 387). Tot în textele vechi se pomeneşte despre *vama fermecătoriei*, a *vrăjitoriei* (N. Cartojan, *Cărţile populare în cultura românească*, II, Ed. Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974, p. 207); ne putem da seama că termenii *descântătorie*, *fermecătorie*, *vrăjitorie* denumeau, de fapt, diverse compartimente ale practicilor vrăjitoreşti. Dacă în domeniul livresc termenul *fermecătorie* trebuie analizat, în principal, cu sensul amintit, pe terenul culturii populare el va fi folosit mai ales cu sensul „farmec“: „Trebuie să fie vreo *fermecătorie* sau vreo altă drăcie aci“ (P. Ispirescu, *Legende*, p. 53), sau cu sensul (mai rar) „fermecare“: „Obiectele ce se întrebuinţează de fărmecători şi fărmecătoare în timpul fermecării, *fermecătorie*i sau fermecăturii, sunt, în genere, cât se poate de curate (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 13). În acest al doilea caz, substantivul *fermecătorie* devine sinonim cu *fermecare*, ce denumeşte un tip de activitate magică. Câteva cuvinte despre relaţia dintre termenii *vrăjitorie* şi *fermecătorie*; Tiktin, care înregistrează şi prima atestare a termenului discutat, în 1648 (v. TDRG, fasc. 8, p. 155), oferă un exemplu din textele vechi, în care cele două substantive apar în acelaşi context: „Dumnezeu opreşte *vrăjitoria* şi tot felul de *fermecătorie*“. Utilizarea celor doi termeni ne sugerează că operaţiunile magice respective erau considerate de tip diferit; în plus, se poate observa că *fermecătoria* denumeşte aici un domeniu al magicului, nu o practică magică. În timp, termenul *vrăjitorie* va prelua şi sensul substantivului *fermecătorie*, practicile magice în întregul lor fiind denumite astăzi doar cu substantivul *vrăjitorie*. Este posibil ca acest context să sugereze o opoziţie *benefic-malefic* (care traversează, de altfel, întreaga sferă lexicală a magicului), termenul *fermecătorie* denumind ansamblul practicilor malefice.

Fermecătură s.f. Este un alt termen cu răspândire generală în plan teritorial; materialele care ne-au stat la dispoziţie au permis conturarea câtorva aspecte interesante referitoare la termenul menţionat. Sensurile lui pe teren magic sunt: „acţiunea de a fermeca şi rezultatul ei: fermecare şi farmec" (DA, tom II, partea I, p. 105). Se poate uşor observa că, pe de o parte, *fermecătură* denumeşte o activitate de tip magic, iar pe de altă parte, o practică magică. Mai mult, termenul discutat poate denumi practicile magice de un anumit tip: „şi pre pruncul care s-a născut dintr-însa fereşte-l de toată *fermecătura*" (G. Dem Teodorescu, *op. cit.*, p. 378). *Fermecătură* indică în acest caz, după părerea noastră, diverse practici magice cu caracter dăunător; se poate astfel constata producerea unei extensii semantice, prin trecerea de la sensul „farmec" la acela de „practică magică malefică". Forma de plural a lui *fermecătură* este *fermecături* (TDRG, fasc. 8, p. 155): „În unele părţi din Banat cred românii că [...] la ieşirea sufletului, fac vrăjitoarele o mulţime de *fermecături*" (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 77). Pe teren magic, sensurile menţionate sunt cele mai cunoscute; mai puţin cunoscut este un alt sens al termenul *fermecătură*, şi anume „obiect care serveşte la făcut farmece" (DLRM, p. 299). Se dovedeşte, din nou, că substantivele care denumesc practici magice prezintă o deosebită disponibilitate pentru a denumi şi elemente cu valoare magică. Substantivul analizat de noi prezintă o serie de variante: *formăcătură* (T. Pamfile, *Duşmani*, p. 71), *fărmăcătură* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 72), *fărmecătură* (DA, tom II, partea I, p. 105). Prima atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea, mai precis din 1581 (v. TDRG, fasc. 8, p. 155). De menţionat că forma de plural a variantei *fărmăcătură* (*fărmăcături*) apare în *Biblia de la Bucureşti* (1688): „Curviile Izabelii, maicii sale şi *fărmăcăturile* ei ceale multe" (*apud* DA). Cuvântul *fermecătură* este format de la verbul *a fermeca*, cu sufixul *-(ă)tură* (DA, tom II, partea I, p. 105).

Formăcare s.f. v. **Fermecare**

Formăcătoare s.f. v. **Fermecătoare**

Formeca vb. v. **Fermeca**

Formecătură s.f. v. **Fermecătură**

Frăgitură s.f. v. **Vrăjitură**

Frămăcătoare s.f. v. **Fermecătoare**

Frigare s.f. Este un element esenţial al instrumentarului magic popular, reţinut şi de câteva expresii cu răspândire generală pe teritoriul românesc: *a pune frigarea*, *a lua frigarea*, *a stinge frigarea* (v. **Pune**; v. **Lua**; v. **Stinge**). Dintre aceste expresii, două sunt sinonime: *a stinge frigarea* şi *a pune frigarea*, ambele denumind o acţiune cu caracter malefic la adresa cuiva, în timp ce *a lua frigarea* indică, dimpotrivă, o acţiune magică benefică, de înlăturare a efectelor pusului (stinsului) frigării. Dicţionarele nu definesc prea precis acest element al instrumentarului magic: „vergea de fier sau de lemn, ascuţită la un capăt, în care se înfige carnea, spre a o frige deasupra jărateculuiˮ (DEX, p. 400); „o vergea de fier pe care se frige carnea la focˮ (DULR, p. 260). De fapt, aceste definiţii lipsesc instrumentul magic pomenit tocmai de caracteristicile sale esenţiale, făcând din el doar un auxiliar în pregătirea alimentelor! Pentru mai buna înţelegere a aspectelor mitico-magice referitoare la *frigare* sunt necesare o serie de informaţii ce privesc pe cei care pot confecţiona materialul utilizat, structura ei etc. „Sub numele de *frigări* însă se înţeleg uneori nouă, alteori douăsprezece scule tăioase; frigări (este vorba de frigarea obişnuită, definită în dicţionare – n.n.), cuţite, topor, coasă, ac, andrea, lopată, săgeată, sfredel ş.a., toate mai mici mult ca cele de obiceiˮ (T. Pamfile, *Dragostea*, p. 207). Şi confecţionarea *frigării* urmăreşte anumite prescripţii: „Prin Bucovina se crede că cea mai bună *frigare* este aceea pe care o face cineva de învăţătură, care încă n-a avut ciocanul în mâini. Lucrarea trebuie să se facă cu mâinile la spate. Alţii cer ca această *frigare* s-o facă un ţigan neînsurat, muncind pe la spate şi fiind cu totul dezbrăcat. Cînd este gata, nu se duce în casă, ci o pune într-al noulea par al gardului, de unde se ia la nevoie [...]. Prin alte părţi, întocmai ca mai sus, se crede că este bine s-o facă unul din doi fraţi gemeniˮ (*Idem*). Pusul (stinsul) frigării era o adevărată practică de magie neagră: „Ca să-l omoare pe cineva, se face duminică până în ziuă *frigare* la covali (fierari – n.n.), îndărăt (cu mâinile la spate) şi cu *frigarea* înfierbântată în foc se descântă. Acel căruia i se face, dacă ştie, să taie îndată cu toporul în prag, căci taie farmecul ce a fost să cadă pe el,

cade pe prag“ (Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_1$, p. 571). Termenul discutat este înregistrat prima oară la 1776 (v. DA) şi are numeroase derivate (dar fără valoare magică): *a frigări, frigăriţă, frigăruie, frigăruţă, frigărică*; provine de la verbul *a frige*, cu sufixul *-are* (DEX, p. 400).

G

Gălbeadză s.f. v. **Gălbează**

Gălbeaţă s.f. v. **Gălbează**

Gălbează s.f. Sensul iniţial al acestui cuvânt este „vierme, parazit care trăieşte în căile biliare ale ovinelor şi bovinelor“ (DEX, p. 413). De aici s-a dezvoltat un sens cu relevanţă pe teren etnomedical, „boală de ficat a ovinelor provocată de *gălbează* (*Idem*). Putem remarca faptul că autorii DA nu evidenţiază decât cel de-al doilea sens („boală“), ceea ce nu este în concordanţă cu evoluţia semantică reală; ambele dicţionare au însă în vedere implicaţiile acestui termen pe teren etnobotanic: „Numele a patru specii de plante parazite din familia cucutei“: *Cuscuta trifoli*, *Cuscuta campestris*, *Cuscuta epytymum*, *Cuscuta europea* (DEX, p. 413); „Plantă ierboasă verde, creşte prin locurile umede, lângă fântâni, pe ziduri şi pietre“ (DA, tom II, partea I, p. 211). Din păcate, lucrările amintite nu fac nici o legătură între sensul medical şi cel etnobotanic, Borza şi Butură se manifestă pe aceeaşi direcţie şi doar Maria Sitaru (SMPTRE, p. 68) face trimitere la planta numită popular *gălbează*, ca remediu vegetal pentru boala cu acelaşi nume. Acceptând această soluţie, considerăm că substantivul discutat se integrează în categoria elementelor vegetale cu valoare magică, la fel ca multe alte denumiri de plante. Termenul *gălbează*, înregistrat pentru prima oară la 1670 (*Anon. Car.*), a ridicat numeroase discuţii referitoare la originea sa: Gr. Brâncuş nu îl include printre elementele de substrat (Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983), spre deosebire de I.I. Russu, care consideră că acest cuvânt provine dintr-un radical indo-european **guel*,

cu dublu sens: „a înţepa“ (v. ghimpe) şi „durere (usturătoare), chin, moarte“ (I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 315). Spre originea autohtonă a cuvântului înclină şi autorii DEX, în timp ce DA indică un etimon albanez (DA, tom II, partea I, p. 211). Credem că soluţia lui I.I. Russu este cea mai plauzibilă. Substantivul analizat prezintă o serie de variante: *gablează*, *călbează*, *gălbeaţă gălbeadză* (I.I. Russu, *op. cit.*, p. 315), este prezent şi în dialectele sudice ale limbii române şi a fost împrumutat de limbile unor populaţii cu care românii au intrat în contact: ucr. *galbaza* „boală de oi“; „oaie bătrână gălbejită“ (LR, 1971, p. 165), magh. *gelbaza* (I.I. Russu, *op. cit.*, p. 315).

Gălbănare s.f. v. **Gălbenare**

Gălbânare s.f. v. **Gălbenare**

Gălbenare s.f. Termenul în discuţie are variantele *gălbinare*, *gălbânare* şi *gălbănare* (DA, tom II, partea I, p. 212) şi denumeşte un remediu magic vegetal în boala cu numele popular *gălbenare*: „Florile fierte în vin se luau contra *gălbinării*“ (v. Butură, *op. cit.*, p. 105). Nici DEX nu indică legătura dintre cele două sensuri („icter“; „plantă erbacee cu tulpina ramificată spre vârf, cu frunze uşor dinţate şi flori purpurii“; v. DEX, p. 413). Borza înregistrează denumirile plantei (*gălbenare*, ştiinţific *Serratula tinctoria*; v. Al. Borza, *op. cit.*, p. 237), fără menţionarea valorii ei pe terenul medicinei magice, în schimb Maria Sitaru este, din nou, cea care include şi această plantă în categoria remediilor vegetale cu valoare magică (SMPTRE, p. 68). Pentru prima oară termenul *gălbenare* este atestat în 1688 (v. DA), cu sensul „boală“: „Voiu pune pre voi râia şi *gălbenarea*“; provine de la *galben*, cu sufixul *-are* (DEX, p. 413).

Gălbinare s.f. v. **Gălbenare**

Gâşter s.n. v. **Guşter**

Gheţar s.m. Termenul este înregistrat în Maramureş şi nordul Moldovei cu sensul „solomonar“ (ALIL, XXV/1976, p. 48). A. Oişteanu consideră acest termen ca „uzual“ în zonele respective, alături de acela de *solomonar* (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 224); *gheţar* este format de la

substantivul *gheaţă*, cu sensul „grindină". I. Taloş consideră substantivele *gheaţă* şi *piatră* ca „sinonime populare" ale substantivului *grindină* (ALIL, XXV/1976, p. 48). Autorii DA nu menţionează termenul magic discutat, dar reţin pentru *gheţar* sensul „vânzător de gheaţă" (v. şi ALR II/I, MN, 3847; 127) şi un sens mai puţin obişnuit, utilizat în Transilvania şi numai la plural, „duhuri binevoitoare care alungă grindina" (DA, tom II, partea I, p. 255). Credem că, de fapt, acest din urmă sens este direct legat de sensul magic al termenului ce denumeşte actantul *gheţar*; asistăm, şi în acest caz, la un fenomen de transfer dinspre terminologia magică populară spre cea a fiinţelor mitofolclorice. Forma de plural *gheţari*, utilizată pentru a denumi fiinţele imaginare menţionate, reflectă fidel pluralul termenului ce denumeşte actantul magic. Nu am înregistrat derivate ale termenului discutat pe terenul magiei populare. Pentru prima oară cuvântul *gheţar* este înregistrat în anul 1695 (v. SMIN, V, p. 439), fără însă a avea semnificaţie magică.

Ghidănăci vb. Este un termen specific zonei Argeş şi a fost înregistrat cu sensul „a ciocăni cărbunii cu vătraiul când ţiuie (ca să astupe gura duşmanilor)" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 101). Autorul menţionat consemnează şi o variantă a acestui verb, *a ghidănăşi*; dintre formele verbale putem menţiona pe cea de persoana I, sg., indicativ, prezent (*ghidănăcesc*) şi pe cea de perfect compus, persoana I, sg. (*am ghidănăcit*) (*Idem*). Verbul analizat este format de la cuvântul *ghidănac*, „ciomag gros şi scurt din lemn de corn" (DA, tom II, partea I, p. 257). După cum se poate constata, verbul analizat denumeşte o acţiune cu caracter magic, mai precis, o acţiune specifică domeniului magiei verbale; credinţele populare menţionează numeroase procedee de influenţare a limbajului pe cale magică, printre care şi cel denumit prin verbul pomenit. Edificator în acest sens este un exemplu din opera lui Creangă: „... când ţiuie tăciunele, despre care se zice că te vorbeşte cineva de rău, mama îl mustra acolo în vatra focului [...], să se mai potolească duşmanul". (I. Creangă, *op. cit.*, p. 217). Acţiunea realizată de Smaranda Creangă era tocmai cea denumită, în Argeş, prin verbul *a ghidănăci*. D. Udrescu indică sensul pe teren magic abia pe locul secund (în ordinea prezentării sensurilor), pe primul loc fiind notat un alt sens: „a cerceta, a dojeni, a cicăli, a bate la cap, a plictisi". Credem că acest sens este, de fapt, derivat de la sensul înregistrat pe teren magic, care, cu timpul, a suferit un normal proces de degradare.

Ghidănăşi vb. v. **Ghidănăci**

Ghiocitură s.f. v. **Deochetură**

Ghiotoriţă s.f. v. **Deochetoriţă**

Gigiochi s.n. v. **Dedeochi**

Giocheat,-ă adj. v. **Deocheat,-ă**

Giochi s.n. v. **Deochi**

Giura vb. v. **Jura**

Giurat,-ă adj. v. **Jurat,-ă**

Giurământ s.n. v. **Jurământ**

Giurăment s.n. v. **Jurământ**

Gonitor de nori s.comp. Ca şi sinonimul său, *izgonitor de nori*, acest termen compus este, credem, specific perioadei medievale, fiind mai mult cunoscut pe teren livresc decât pe cel popular. *Pravila* lui Matei Basarab (1652) face următoarea menţiune: „Carii cred vrăjitorilor, fermecătorilor şi celora ce să chiamă *gonitori de nori* (solomonari), poruncit-au de aceştia sfântul săbor şase ani să cază“ (v. I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 195). Faptul că actantul analizat de noi (în texte apare doar la forma de plural) este indicat alături de actanţi de certă origine populară ne determină să considerăm că termenul *gonitor de nori* a putut avea circulaţie şi pe teren popular. Faptul că el se prezintă sub forma unui termen compus nu trebuie să ne surprindă, căci şi alţi termeni populari au fost obţinuţi prin compunere (procedeu mai rar, totuşi): *cititor în stele*, *om meşter*, *om cu chitie*, *strigoi de ploaie* etc. După cum am văzut, Candrea consideră substantivul *gonitor de nori* sinonim cu *solomonar*, termen intrat în uz abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (v. **Solomonar**). A. Oişteanu crede că sugestia lui Candrea nu e corectă, pentru că, de fapt, *Pravila* de la 1652 ar fi preluat o serie de convenţii lingvistice greceşti şi,

în concluzie, acest termen nu ar fi fost potrivit pentru realităţile mitofolclorice româneşti (A. Oişteanu, *op. cit*., p. 222). Părerea noastră este că I.A. Candrea a intuit bine sensul termenului medieval, care denumea, după cum credem, un actant specializat în magia meteorologică, în primul rând, la fel ca solomonarul de mai târziu, dar că *gonitori de nori* denumea şi actanţii nespecializaţi, care „alungau norii" prin diverse proceduri cunoscute de toată comunitatea; să ne amintim că Smaranda Creangă „alunga nourii cei negri de pe deasupra satului şi abătea grindina în alte părţi, înfigând toporul în pământ afară, dinaintea uşii" (I. Creangă, *op. cit*., p. 217). Cu alte cuvinte, toţi cei care goneau norii" prin vrăji puteau fi denumiţi cu acest termen, conform unui procedeu de denominaţie specific perioadei medievale, care definea actantul pe baza acţiunii realizate: „ceia ce vor vrăji în stele"; „ cela ce sleieşte ceara"; „cela ce caută în stele" (v. A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 55).

Grăbuntaş s.m. v. **Zgrăbunţaş**

Gremiţeş s.m. v. **Zgriminţieş**

Grimincea s.m. v. **Zgriminţieş**

Griminţieş s.m. v. **Zgriminţieş**

Grindinar s.m. Ca şi *gheţar* şi *pietrar*, termenul *grindinar* este atestat în Maramureş şi în nordul Moldovei, cu sensul „solomonar" (ALIL, XXV/1976, p. 48). Termenul derivă de la substantivul *grindină*, cu sufixul *-ar*: „Iaste *grindinariu* l-o lăsat Dumnezeu să o poarte şi pă aia (grindină – n.n.)" (AAF, I, p. 222). Contextul menţionat atrage atenţia şi asupra variantei de tip nordic a sufixului *-ar*: (*-ariu*). Conform credinţelor populare, grindinarul este un solomonar, el posedând o carte, ca şi acesta, carte din care citeşte atunci când acţionează în plan magic: „*Grindinariu* acela se duce la orice tău (lac – n.n.) şi citeşte până să-ncheagă apele" (AAF, I, p. 222). Forma de plural este *grindinari*: „Sunt oameni *grindinari*, care aduc gheaţa" (AAF, VI, 159). Se poate observa că, în acest din urmă exemplu, cuvântul *grindinar* are valoare determinativă pe lângă substantivul *oameni*; după cum am constatat, un astfel de fenomen (utilizarea

termenilor ce denumesc actanţi cu valoare determinativă) este atestat şi în vechile texte româneşti.

Guşter s.m. În principal, acest substantiv denumeşte „un fel de şopârlă“ (DA, tom II, partea I, p. 332); pe terenul etnoiatriei, *guşter* are următoarele valori: „inflamaţie (cataralã sau difterică) a mucoasei gâtului, care adesea produce o strângere a căilor respiratorii“ (*Idem*). Interesante sunt leacurile utilizate contra acestei boli: „o specie de şopârlă pe care, arzând-o, cenuşa amestecată cu tărâţe o dă porcilor ca medicament contra boalei de gât numită *guşter* (v. DA); „Se fierbe guşterul din luna martie (sic!) în apă şi se spală cu ea pentru boala de guşter“ (N. Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, „Analele Academiei Române“, seria II, tom XXV, Bucureşti, 1903, p. 134). Ţinând cont de utilizarea a astfel de remedii, bazate pe principiile gândirii mitico-magice, nu trebuie să ne mire existenţa unui alt sens al cuvântului *guşter*, care interesează în mod special cercetarea noastră: „plantă de leac“ pentru boala numită *guşter* (v. SMPTRE, p. 68). Autorii DA nu indică faptul că această plantă (*Scrophularia nodosa*) are utilizări terapeutice, mulţumindu-se să consemneze doar „o plantă“ (DA, tom II, partea I, p. 333). Autorii DEX, DLRLC, CADE nici nu înregistrează acest sens; Al. Borza, în schimb, reţine termenul etnobotanic *guşter* şi face o observaţie importantă: „folosită (planta respectivă – n.n.) în medicina populară pentru sgâlci (scrofuloză); de asemenea, contra *guşterului* (crup difteric) la porci“ (Al. Borza, *op. cit.*, p. 158). Termenul discutat prezintă variantele *gâşter* (DLRLC, II, p. 431), *guştere* (Jipescu, *op. cit.*, p. 74), *guştire* (v. DA), are derivate fără semnificaţie magică (*guşteroaică*, *guşteriţă*), provine din bg. *guster* şi este atestat prima oară în secolul al XIX-lea (DA, tom II, partea I, p. 333).

Guştere s.n. v. **Guşter**

Guştire s.n. v. **Guşter**

H

Harmurar s.n. v. **Armurar**

Holeră s.f. În general, dicţionarele indică sensul „boală“: „Boală epidemică gravă, adesea mortală, caracterizată prin crampe stomacale foarte dureroase, vărsături şi diaree, care duce la o puternică deshidratare a organismului; „boală infecţioasă a păsărilor, cu evoluţie gravă provocată de un microb“ (DEX, p. 468). DA înregistrează însă, spre deosebire de majoritatea dicţionarelor, şi un alt sens: „plantă ierboasă având tulpina prevăzută la baza frunzelor cu spini trifurcaţi“ (DA, tom II, partea I, p. 401); este indicată şi implicarea pe teren magic, planta respectivă servind ca remediu chiar contra *holerei*: „zeama rădăcinii ei, pisată, o bea poporul nostru ca medicament contra *holerei* (*Idem*). Asupra folosirii acestei plante ne atrage atenţia şi etnologul V. Butură: „Se spunea că a apărut (planta – n.n.) o dată cu *holera*, de aceea a fost în multe părţi leacul obişnuit contra ei“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 113); „unii spuneau că-i de ajuns ca bolnavul să se tăvălească prin scăişurile ce le alcătuieşte planta ca să scape de *holeră*“ (*Idem*). Credinţele populare despre această plantă (*Xanthium spinosum*) sunt, de asemenea, interesante: „o buruiană care este atât de rea [...], de vătămătoare, cât românii au numit-o *holeră*“ (v. DA); „ca să nu se apropie boala (holera – n.n.) de case, se afumau cu planta“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 113). Termenul *holeră* prezintă variantele *hóleră*, *cóleră*, *cóleră* (v. DA) şi are derivate fără semnificaţii magice (*holerină*, *holeric* etc.). Asupra originii termenului s-au exprimat mai multe opinii; DA consideră substantivul *holeră* de origine latină: „nume de origine latină, răspândit în toate limbile europene“ (DA, tom II, partea I, p. 401); Şăineanu susţine originea greacă a lui *holeră* (DULR, p. 296). Autorii DEX propun o soluţie

acceptată şi de noi, şi anume etimologie multiplă: lat. *cholera*, ngr. *cholera*, ucr. *holera* (DEX, p. 463). Pe terenul culturii populare termenul *holeră* denumeşte şi o fiinţă mitofolclorică hidoasă, care produce boala numită popular *holeră* (v. DA, tom II, partea I, p. 401). Prima atestare a termenului datează din secolul al XVIII-lea.

Hóleră s.f. v. **Holéră**

Hulă s.f. Substantiv cunoscut mai ales cu sensurile „ocară"; „injurie"; „ponegrire"; „calomnie"; „blasfemie" (DEX, p. 466), care însă pe teren mitofolcloric, în zona Brădeţ, jud. Argeş, are şi sensul „descolindă", fiind utilizat în această situaţie numai la plural: „în alte părţi oamenii mai bătrâni le zic (descolindelor – n.n.) bârfeli, sau de asemenea, *hule*" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 328). Termenul prezentat provine din vsl. *chula* (DA, tom II, partea I, p. 418) şi are un singur derivat, *hulnic*, fără semnificaţie magică, prezent în opera lui Dosoftei; prima atestare a substantivului hulă datează din secolul al XVI-lea (v. DA).

I

Iordăna vb. v. **Iordăni**

Iordăneală s.f. Termenul este rar utilizat chiar şi pe teren popular şi denumeşte o practică magică având valenţe purificatoare: „stropire cu apă, aruncare cu bulgări de zăpadă de Sf. Ion" (DA, tom II, partea I, p. 884). De fapt, menţiunea din DA face referire la două sensuri, în care primul încă mai păstrează urmele stropirii rituale cu apă care se practica de Sf. Ion, în timp ce al doilea sens („aruncare cu bulgări de zăpadă") este obţinut prin degradare semantică, în urma pierderii semnificaţiilor originare ale practicii iniţiale. În diverse zone, practica menţionată cunoaşte alte forme de concretizare: „oamenii merg la fântână şi-şi toarnă apă în cap, ceea ce se numeşte *iordăneală*" (St. Dumistrăcel, *Lexic românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 153); „fiecare cap de familie îşi ia cârdul de copii şi-i duce la puţ, unde le toarnă pe cap una-trei ciuturi de apă" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 346). St. Dumistrăcel atrage atenţia asupra sinonimiei dintre *iordăneală* şi *iordănit* (ca denumire a obiceiului), ambele cuvinte numind, de fapt, aceeaşi practică magică, dar fiind formate în mod diferit: *iordăneală* este obţinut prin derivare cu sufixul *-eală*, de la verbul *a iordăni*, în timp ce *iordănit* provine, prin conversiune, de la forma de supin fără prepoziţie a aceluiaşi verb.

Iordăni vb. Verbul menţionat este definit astfel: „a umbla cu iordanul şi a stropi cu agheasmă"; „a ura cu Iordanul"; „a (se) stropi cu iordanul (adică cu apă sfinţită)" (DA, tom II, partea I, p. 883). Diverse menţiuni pe teren popular atrag atenţia asupra acestei acţiuni cu caracter magic: „în această zi *se iordănesc* (udă) oameni, femei, băieţi, fete etc., unii pe alţii,

sperând ca în timpul verii să nu-i mai ia frigurile" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 148); „Alţii umblă cu o căldare cu apă şi un mototol de busuioc din casă în casă şi toarnă apă celor de prin casă zicând că-i *iordănesc*. Gazda le dă bacşiş" (*Idem*); „în aceeaşi zi se iordănesc şi vitele spre a fi ferite de boale" (*Idem*). Din cele amintite se poate observa uşor caracterul apotropaic al acţiunii denumite cu verbul *a iordăni*. P. Caraman a remarcat legătura dintre iordănit şi colindat şi faptul că iordănitul îşi trage seva „din superstiţia alungării duhurilor, contaminată cu elemente creştine utilizate în acelaşi scop. În felul de execuţie, ea (datina – n.n.) a luat ca model tot o datină păgână din acea perioadă: colindatul" (P. Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă*, *apud* St. Dumitrăcel, *op. cit.*, p. 152). Termenul *a iordăni* este înregistrat destul de târziu, abia în secolul al XIX-lea (v. DA), prezintă varianta *a iordăna* şi provine de la denumirea unei sărbători populare, *Iordanul* (DA, tom II, partea I, p. 884). De la acest verb au luat naştere şi alţi termeni magici: *iordăneală*, *iordănire*, *iordănitor*, *iordănit* (v. DA). Ar mai fi de observat degradarea semantică produsă, acest verb ajungând să însemne „a lovi cu bulgări de zăpadă" (v. DA) şi „a face chef" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 347).

Iordănire s.f. Apare foarte rar chiar şi pe teren popular şi denumeşte „acţiunea de a iordăni" (DA, tom II, partea I, p. 883), ceea ce înseamnă că avem de a face cu un substantiv care denumeşte tipul de activitate magică: „Mă rog [...] de a lui Dumnezeu [...] botezare, sfinţire, *iordănire*" (Şez., V, p. 145). S-ar putea ca acest context să nu fie edificator, căci apar în el mai multe forme de infinitiv lung, care este posibil să fi „presat" în direcţia utilizării formei *iordănire*, a verbului *a iordăni*. Termenul analizat de noi provine, după cum am văzut, prin conversiune, de la forma de infinitiv lung al verbului *a iordăni*.

Iordănit s.m. Acest substantiv denumeşte, de fapt, practica magică efectuată de iordănitori: „stropire cu apă sfinţită" (de Sf. Ion – n.n.) (DA, tom II, partea I, p. 883). Iordănitul era o practică obişnuită în mediul tradiţional: „în ziua Sfântului Ioan Botezătorul obişnuiesc babele de stropesc cu un pământuf pe oameni închipuind botezul Sfântului Ioan, care acesta se obişnuia şi la curtea domnească asupra domnului de către vel armaş, pentru care ia şi daruri. Acesta se numeşte *iordănit*" (I. Golescu, *Condica limbii române*, *apud* DA, tom II, partea I, p. 884). Termenul în discuţie

provine de la forma de supin (fără prepoziţie) a verbului *a iordăni*. Asupra evoluţiei semantice a termenului ar fi de reţinut şi sensul „petrecerea ce se face la Iordan“ (v. DA); pe teren mitofolcloric, iordănitul a suferit puternice influenţe din partea altor manifestări tradiţionale: „*iordănitul* e considerat chiar ca un fel de colindat, ca cel de la Crăciun sau de la Anul Nou“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 347).

Iordănit,-ă adj. Avem în vedere, de această dată, termenul omonim ce denumeşte o caracteristică magică: „stropit cu apă (sfinţită) în ziua de Bobotează“ (DA, tom II, partea I, p. 883). În esenţă, cel iordănit era supus unei acţiuni cu caracter magic: „Toate fetele *iordănite* se adună cu câte o pâine şi o legumă la o casă cu flăcăi unde fac masă comună“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 148-149). După cum indică sursele, cei iordăniţi erau ridicaţi în sus, timp în care se rosteau unele urări: „să fie de bine!“; „să trăiţi mulţi ani!“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 347). Ceremonialul se desfăşura la biserică, pe drum sau chiar acasă şi presupunea o răsplată (v. A. Fochi, *op. cit*., p. 148-149); cel iordănit era eliberat de *iordănitori* numai dacă promitea băutură şi mâncare“. În materialele cercetate apare sintagma *apă iordănită*, care nu denumeşte apa supusă acţiunii de iordănire, ci înseamnă „apă sfinţită în ziua de Iordan“ (DA, tom II, partea I, p. 883); în plus, din aceleaşi surse s-a putut înregistra şi forma „negativă“ a termenului discutat: cel „*neiordănit* toată vara va fi bolnav“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 346). Menţionăm, în final, că termenul analizat de noi provine, prin conversiune, de la forma de participiu a verbului *a iordăni* şi că a cunoscut o interesantă, dar nu neaşteptată evoluţie semantică: în zona Potoci, jud. Neamţ, are azi sensul „afumat, băut“ (informaţie de teren), care este, de fapt, în concordanţă cu un sens mai târziu al verbului *a iordăni*, „a face chef“ (v. **Iordăni**).

Iordănitor s.m. După cum se ştie, iordănitul este un obicei practicat de ceata de feciori; „membrii cetei constituite în preajunul Bobotezei, numiţi *iordănitori*, merg din casă în casă şi ridică în sus persoanele întâlnite, în special fetele de măritat şi copiii...“ (I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 88). În răspunsurile la chestionarele lui N. Densusianu întâlnim şi o justificare a acestui termen: „(ei – n.n.) umblă cu iordanul“, iordănesc şi „de aceea li se spune *iordănitori*“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 347). În unele

localităţi sătenii întâlniţi în cale de iordănitori sunt udaţi. „*Iordănitorii* primesc ca dar băutură, carne de porc, colaci şi bani cu care cumpără vin şi plătesc lăutarii“. Datorită faptului că iordănitul se încheie cu o petrecere organizată de flăcăi, „numele obiceiului [...] a căpătat înţeles peiorativ: «a te iordăni» sau «a iordăni» pe cineva înseamnă, în sudul României, «a te îmbăta» sau «a îmbăta» pe cineva“ (I. Ghinoiu, *op. cit.*, p. 88). Termenul *iordănitor* este atestat în secolul al XIX-lea (v. DA; iordănitor) şi este format de la verbul a iordăni, cu sufixul *-tor*.

Izda vb. I. Boceanu înregistrează termenul amintit în Mehedinţi, cu sensul „a face să se îmbolnăvească, a se îmbolnăvi, a-i se face rău, a-i veni rău cuiva (datorită farmecelor)“ (I. Boceanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Mehedinţi*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1913, p. 11). Autorii DA preiau definiţia dată de Boceanu, eliminând însă urmele de conectare a acestui verb la terminologia magică, adică tocmai precizarea finală, „datorită farmecelor“ (DA, tom II, partea I, p. 930); totuşi Rosetti consideră că *a (se) izda* nu şi-a pierdut semnificaţia pe teren magic şi va glosa acest verb cu sensul „a (se) fermeca, a (se) vrăji“ (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 29). D. Gămulescu înregistrează, în lucrarea sa referitoare la împrumuturile din sârbocroată, un verb *a izda*, cu sensul „a trăda, a denunţa“ (D. Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1974, p. 143), care nu are, după cum se observă, implicaţii de ordin magic, dar notează şi substantivul *izdat* (*Idem*), cu sensul „colici intestinale“, „crampe stomacale“ care, se credea, erau „produse de un duşman prin vrăjitorii“. Autorul menţionat consideră că românii au simţit acest termen ca fiind un participiu „faţă de care a fost creat apoi un verb *a izda*“ (*Ibid.*, p. 144). Se poate astfel observa că verbul *a* (*se*) *izda* a apărut pe teren românesc şi deci nu mai poate fi considerat împrumut din limbile slave (v. DA); şi Scriban încearcă să sugereze un etimon slav (v.sl.) *izdati* sau (rus.) *izdat* (v. SCRIBAN, p. 667), „ceea ce e de nesuşţinut, cel puţin pentru aria din Banat“ (D. Gămulescu, *op. cit.*, p. 143). Credem că explicaţia oferită de Gămulescu este corectă, *a* (*se*) *izda* fiind un termen format pe terenul limbii române, iar *a izda*, cu sensul „a denunţa, a trăda“, fiind doar un verb omonim, fără legătură cu terminologia magică.

Izgonitor la nori s.comp. v. **Gonitor de nori**

Î

Îmbărbura vb. Definiţiile date acţiunii denumite de acest verb ne sugerează destul de clar caracterul apotropaic al acţiunii respective: „a unge la Sf. Barbura pe copii (în frunte, pe cei doi obraji şi la buric) cu căline numite şi barbure, amestecate cu miere, ca să fie feriţi de vărsat" (DULR, p. 305). Într-o însemnare de la 1871, G. Dem Teodorescu descrie practicată îmbărburării: „Ea consistă în datina practictă până astăzi ca în ziua de 4 decembrie, stil vechi, când se celebrează amintirea sfintei martire Barbara (Varvara), pronunţată şi Barbura, părinţii sau unchii «să îmbarbureze» pe copii, spre a le îndulci speciile variolei, cunoscute în popor sub numele de *vărsat mare*, *vărsat în cruci* şi *pojar* sau *vărsat mic*. Se iau căline şi, amestecându-se cu miere se unge copilul în frunte în cei doi obraji şi la buric" (G. Dem Teodorescu, *Poezii populare*$_2$, II, p. 84). Spre deosebire de mulţi alţi cercetători, Dem Teodorescu menţionează, în plus, textul aferent acestei practici şi anumite interdicţii funcţionale pentru ziua de Sf. Varvara: „Să fie vărsat / Dulce ca mierea / Şi roşu ca călinele" (*Idem*). După cum se menţionează, semnele îmbărburării trebuie păstrate toată ziua, copiii nu au voie să consume porumb, fasole, măsline, prune. Mamele nu lucrează în ziua aceea. O serie de credinţe aduc şi alte precizări de natură mitico-magică: „în ziua de Sf. Varvara (4 decembrie) copiii se *îmbărburesc* cu miere sau zeamă de dulceaţă, ca să fie feriţi de vărsat sau, de le va ieşi, să fie dulci ca mierea" (*Credinţi*, p. 250); „în ziua de Sf. Varvara copiii *se îmbărburează*, nu mănâncă fasole că de li va ieşi vărsat să nu crească mare ca boabele de fasole" (*Idem*). T. Pamfile menţionează şi prezenţa unor elemente de simbolistică de tip creştin în cadrul îmbărburării; fiecare femeie însemnează pe faţa copilului chipul *crucii* cu degetul arătător, muiat în miere sau zahăr" (T. Pamfile, *Sărbătorile*$_2$, p. 233). Altele

rostesc cu acest prilej următoarea formulă verbală: „cruce pui, cruce să iasă“ (*Idem*), crucea fiind, după cum se ştie, un element cu valenţe apotropaice. Termenul analizat provine de la cuvântul *a bărbura*, este înregistrat pe întreg teritoriul românesc şi denumeşte, după cum am văzut, o acţiune magică integrată într-un cadru ritual specific sărbătorii pomenite. Tot din perspectivă lingvistică ne mai interesează şi prezenţa a două variante ale formei de indicativ, prezent, pers. a III-a: *îmbărbureză*, *îmbărburesc*, precum şi faptul că acest verb a cunoscut o serie de evoluţii semantice interesante; pe de o parte s-a putut constata o extensie semantică, el fiind folosit şi pentru a denumi o acţiune rituală realizată în altă zi decât cea de 4 decembrie, şi anume de Sf. Marina (A. Fochi, *op. cit.*, p. 191), iar, pe de altă parte, am constatat şi degradarea semantică specifică multor termeni magici, ajungând să aibă şi sensul „a murdări“ (informaţie de teren; Ciurea, jud. Neamţ).

Îmbărburare s.f. Acest substantiv provine de la forma de infinitiv lung a verbului *a îmbărbura* şi denumeşte practica magică aferentă acţiunii denumite de verbul de mai sus: „Dovleacul care se coace pentru a sluji la *îmbărburare* nu se coace în spuză ca să nu iasă vărsatul des ca spuza“ (T. Pamfile, *Sărbătorile*, p. 234). G. Dem Teodorescu încearcă să dea o explicaţie acestui termen: „*îmbărburarea* nu este atât în descântec, cât o credinţă religioasă a cărei origine se poate urmări până la riturile vechilor popoare orientale“ (G. Dem Teodorescu, *Poezii populare*$_2$, II, p. 84). După cum se observă, autorul atrage atenţia asupra caracterului precreştin al practicii populare amintite. Prima atestare a termenului datează de la 1871 (*Idem*).

Îmbărburat s.n. Este un cuvânt rar utilizat chiar şi pe teren popular, sinonim cu *îmbărburare* şi, în consecinţă, denumind o practică magică. Spre deosebire de *îmbărburare*, el provine, prin conversiune, din forma de supin fără prepoziţie a verbului *a îmbărbura*. Termenul mai este cunoscut doar în unele zone din ţară: „prin judeţul Buzău, *îmbărburatul*, barbura sau barboasele se fac în ziua de 4 decembrie...“ (T. Pamfile, *Sărbătorile*$_2$, p. 223); „îmbărburatul apără contra frigurilor de Barbură, după cum se crede prin judeţul Vlaşca“ (*Ibid.*, p. 234). Se observă şi din aceste însemnări, caracterul apotropaic al practicii respective.

Împroora vb. Verbul amintit ridică unele probleme atât în ceea ce priveşte etimologia, cât şi în definirea acţiunii pe care o denumeşte. *A împroora* este folosit în contextul ritual generat de sărbătoarea Sf. Gheorghe, ce prezintă, în ciuda denumirii cu tentă creştină, numeroase implicaţii de ordin păgân: „*se împrooră* în ajun casele şi acareturile cu ramuri verzi" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 286). Într-un alt context verbul discutat pare a avea o cu totul altă valoare semantică: „ţăranii *împroorează* vitele trecându-le prin ţarinile înrourate" (*Ibid.*, p. 298). Autorii DA menţionează verbul *a împroora* ca fiind sinonim cu *a proura* (DA, tom II, partea I, p. 527); ar fi de observat că *a proura* este „variantă a lui *a proora* (< proor) şi, în acest caz, trimiterea ar fi trebuit făcută la forma de bază, nu la una dintre variante. Credem că verbul discutat de noi (*a împroora*) este format de la *a proora*, cu prefixul *în-*, aşa cum sugerează, se pare, şi DA. În ceea ce priveşte definirea corectă a acţiunii verbului respectiv, credem că în cel de-al doilea context s-a produs o interferenţă (contaminare) cu verbul *a înroura* (< *a roura*), mai ales dacă luăm în calcul menţiunea privitoare la „ţarinile înrourate" (acoperite de rouă – n.n.). Verbul *a împroora* are sensurile „a uda, a stropi cu apă"; „ a porni, a duce la păşune în timpul nopţii" (complementul indică oile); (v. DLR, tom VIII, partea a V-a, p. 1617), dar, după contextele întâlnite pe teren popular, el poate avea şi sensul „a împodobi" (pentru Sf. Gheorghe); de fapt, şi sensul „a uda, a stropi" a avut iniţial semnificaţie magică, astfel încât verbul analizat poate prezenta şi alte implicaţii pe teren ritual. Prezintă interes şi faptul că *a împroora* este înregistrat cu două variante ale formei de pers. a III-a plural, indicativ, prezent: *împrooră* şi *împrourează*.

Încânta vb. DA menţionează pentru acest verb următoarele sensuri: „a fermeca (prin cântarea sau enunţarea unor formule magice)", sens fixat de autorii lucrării amintite pe teren popular: „Contra limbricilor se dau mai multe leacuri şi buruieni decât descântece; dar, totuşi, sunt babe care *încântă* limbricii şi cu descântece" (G. Grigoriu-Rigo, *Medicina populară*, I, Bucureşti, 1907, p. 100); „a captiva (pe cineva sau mintea, sufletul cuiva printr-un farmec, a fermeca, a fascina, a vrăji". Despre acest al doilea sens autorii DA notează că el este prezent doar în domeniul livresc, fiind un calc după (fr.) *enchanter*. Se impun câteva observaţii. P. Caraman menţionează că *a încânta*, *încântare*, *încântător* sunt considerate de către lexicografi „apariţii foarte târzii"(P. Caraman, *Descolindatul*, p. 346).

Tr. Herseni şi autorii DLRM, pe urmele dicţionarului academic, consideră că *a încânta* a luat naştere după modelul oferit de (fr.) *enchanter* (Tr. Herseni, *op. cit.*, p. 126), în timp ce Giuglea crede că „azi nu mai există, popular, *a încânta*“ (C. Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 224). După cum se ştie (lat.) *incantare*, *incantatio*, *incantamentum*, *incantator* reprezentau „la romani o terminologie magică consacrată„ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 346), ceea ce ne sugerează că limba română a putut moşteni sensul magic din latină, neavând nevoie de intermediarul francez. În sprijinul acestei idei putem menţiona existenţa, în meglenoromână, a lui *ancont* (Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, Bucureşti, 1925, p. 326), „care, evident, nu poate avea alt prototip decât pe (lat.) *incanto*“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 346); în plus, cunoscutul romanist Meyer-Lübke (REW, p. 35), referindu-se la reflexele romanice ale (lat.) *incantare*, menţionează pe *a încânta alături* (sublinierea ne aparţine – n.n.) de (fr.) *enchanter*, (it.) *incantare*, (sp.) *encantar*. Considerăm că profesorul Caraman are dreptate atunci când susţine că *a încânta* este continuator (cu păstrarea sensului magic) lui (lat.) *incantare*; în fond, meglenoromânul *ancont* este o relicvă a perioadei de dinainte de despărţirea în dialecte, ceea ce ne arată că acest verb a fost cunoscut limbii române comune şi nu este nevoie de explicarea pe baza unui calc. Credem că sensul derivat al verbului s-a constituit pornindu-se de la cel principal printr-o ameliorare semantică, fenomen petrecut şi cu alte verbe ce denumesc acţiuni magice: *a fermeca*, *a vrăji*. Verbele amintite sugerează un model de evoluţie semantică, diferit de cel oferit de *a descânta*, *a boscorodi* etc., în cazul cărora s-a produs o degradare în plan semantic. Verbul *a încânta* este înregistrat în opera lui Budai-Deleanu, deci la începutul secolului al XIX-lea, după cum este menţionat în TDRG (fasc. 10, p. 413).

Încântătură s.f. Ov. Densusianu menţionează acest termen cu sensul „farmec, vrajă“, alături de alţi peste treizeci de termeni populari formaţi cu sufixul *-ură*; dintre care doar trei au semnificaţie magică (*încântătură*, *năprătitură*, *râmnitură*): „Gâlcile [...] cu *încântături*“ (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 339). Cunoscutul editor I. Datcu, în glosarul anexat unei culegeri de texte folclorice, înregistrează cuvântul în discuţie cu acelaşi sens ca şi Densusianu. Substantivul analizat este format de la verbul *a încânta* şi este singurul dintre derivatele acestui verb care apare cu certă valoare pe teren magic; alte substantive formate de la rădăcina verbului menţionat

(*încântec*, *încântare* etc.) nu au fost atestate pe teren magic. De altfel, şi P. Caraman, un susţinător al „magismului" verbului *a încânta* (v. **Încânta**), observă că „nici unul din aceste cuvinte nu circulă însă în mesele (sic!) populare, în special dacă ne referim la vremea noastră. De aceea lexicologii noştri, înregistrându-le, sunt înclinaţi să vadă într-însele apariţii foarte târzii, nu mai vechi de secolul al XIX-lea" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 346). Etnologul ieşean remarca şi răspândirea acestor termeni „în lumea cultă" (*Idem*), ceea ce confirmă constatarea noastră că, în afară de *încântătură*, nu mai întâlnim pe terenul magiei populare alţi termeni formaţi de la rădăcina verbului *a încânta*.

Închega vb. Apare în expresia *a închega apa (apele)*, cunoscută pe întreg teritoriul românesc. Hasdeu, de altfel, menţionează: „credinţa în închegarea apei prin farmece e tot ce poate fi mai răspândit în popor" (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, I, p. 371). Verbul *a închega* provine de la (lat.) *incoagulare* (DA, tom II, partea I, p. 576). Acţiunea de închegare a apei pe cale magică este realizată de *vrăjitori*: „Mai umblară ei ce umblară şi la urma urmei aflară despre un vrăjitor meşter, carele *închega* şi *apele*" (P. Ispirescu, *Legende*, p. 160); „... era Baba Cloanţa, vrăjitoarea care *închega* şi *apele* cu farmecele sale" (din basmul *Coman Vânătorul*, *apud* Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, I, p. 371). Respectiva operaţiune magică era considerată una de performanţă, după cum va semnala I. Creangă în *Amintiri*, referindu-se la Smaranda Creangă, mama sa, în postură de actant magic: „Alunga nourii cei negri de pe deasupra satului nostru şi abătea grindina în alte părţi, înfingând toporul în pământ afară dinaintea uşei; *închega apa* numai cu două picioare de vacă de se crucea lumea de mirare..." (I. Creangă, *op. cit.*, p. 217). De altfel, acţiunea magică de închegare a apelor se realizează cu ajutorul unor practici magice de tipul farmecelor, vrăjilor, descântecelor: „Nu vezi câte descântece, câte farmece de *încheagă apele*, de s-o fi minunând şi dracii tot muierea face?" (Şez., III, p. 32). Credinţele populare reţin şi ele acţiunea magică studiată de noi: „Vrăjitoarele pot face prin farmece ca şi apa să se închege" (v. DA, tom II, partea I, p. 576). Deprecierea sensului magic a făcut ca această expresie să capete alte conotaţii. Putem menţiona valoarea superlativă, în structuri lingvistice de tipul: „Meşter (şmecher, mincinos) de *încheagă apele*", cu sensul „meşter [...] foarte mare" (v. DA, tom II, partea I, p. 687). Pe de altă parte, se constată interferenţa cu verbul *a îngheţa*: mincinos, urât de *îngheaţă apa*, tot cu

valoare superlativă „foarte“ (mincinos, urât) (*Idem*). În fine, o ultimă dovadă a desacralizării sensului iniţial o constituie întrebuinţarea figurată a expresiei analizate, „mai ales cu privire la cei care spun minciuni mari: Minte de *încheagă apa*“. (DA, tom I, partea I, p. 184). Termenul este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 9, p. 407), fără însă a avea vreo semnificaţie pe terenul magiei populare; nici Scriban (*op. cit.*, p. 680), deşi menţionează verbul discutat, nu reţine expresia *a închega apele (apa)*, iar Tiktin înregistrează o serie de expresii (*e meşter, e şiret de încheagă apele*; v. TDRG, fasc. 10, p. 407), care sugerează pierderea sensului magic al expresiei analizate de noi.

Încondeietură s.f. Nu avem decât puţine informaţii referitoare la acest termen; pe lângă sensul „vărsirea ouălor (cu desenuri)“, autorii DA menţionează, pe baza unei informaţii din DDRF, şi un sens pe teren magic: „vrăji spre vindecarea unui bolnav“ (DA, tom II, partea I, p. 596). Despre aceste vrăji mai este pomenit faptul că ele „nu se fac pe bolnavul însuşi, ci pe o altă persoană legată sufleteşte de el“ (*Idem*). Termenul este format de la verbul *a încondeia*, cu sensurile (despre ouăle de Paşti) „a le desena cu ceară“ (înainte de a le băga în vopseală); „a le vopsi, a le împistri“ (*Idem*). Prezintă interes faptul că multe dintre cuvintele generate de acest verb sugerează activităţi care ne pot ajuta să înţelegem mai bine sensul magic al substantivului *încondeietură*: *încondeiere* „vărsirea sprâncenelor“; „a ouălor de Paşti“; *încondeială* „vărsea neagră (pentru sprâncene)“ (v. DA). Este posibil ca, datorită faptului că activităţile legate de verbul discutat se puteau exercita asupra elementului uman, să fie mai uşor de explicat sensul magic al substantivului *încondeietură*. Aceste vrăji se făceau indiferent de perioada din an (deşi, iniţial, credem că ele erau legate de Paşti), deci ele, în momentul înregistrării termenului în DA, nu mai erau strict legate de activităţi rituale pascale, ceea ce ne indică şi o trecere în plan semantic de la particular la general; termenul este înregistrat în secolul trecut, în Muscel (v. DA; v. DDRF).

Înfermeca vb. Este înregistrat de autorii DA cu sensul „a fermeca“ (DA, tom II, partea I, p. 656); menţionăm şi o variantă a acestui termen: *a înformeca*, în Maramureş (*Idem*). Al. Viciu menţionează cuvântul *înformăcat*, „vrăjit“ (Al. Viciu, *Glosar*, p. 99, p. 225), cu valoare adjectivală, provenit de la forma participială a variantei înregistrate în Maramureş.

La macedoromânii din Cruşova a fost înregistrat atât adjectivul, provenit din participiu, *înfărmecat* („Ş-ahât mult '*nfărmecată*"; S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_2$, p. 9), cât şi forma de mai mult ca perfect, „... Păscându se '*nfărmăcară*" (*Idem*). Termenul discutat (*a înfermeca*) este cunoscut şi în Moldova, dar aproape că nu mai este folosit, fiindu-i preferat verbul neprefixat, cu acelaşi sens, *a fermeca*. În zona Viile, jud. Galaţi (anchetă proprie), am putut auzi atât adjectivul *înfermecat* (provenit de la participiu), cât şi o formă de indicativ prezent: „Baba *înfermecă* pi şel pi cari vra să-l iei fata." Se remarcă prezenţa unei variante (*înfermecă*) a formei de persoana a III-a, sg., indicativ, prezent, variantă ce este de provenienţă muntenească.

Înformăcat,-ă adj. Adjectiv înregistrat în Maramureş cu sensul „fermecat, vrăjit" şi care denumeşte o caracteristică de tip magic, la fel ca *descântat*, *vrăjit*, *deocheat* etc. Acest termen provine de la o variantă a verbului *a înfermeca*, şi anume *a înformăca*, înregistrat şi el în Maramureş (v. T. Papahagi, *op. cit*., p. 99). Trebuie menţionat că acest adjectiv, care a apărut ca urmare a conversiunii formei participiale a verbului *a înformăca*, nu are alte nuanţe semantice faţă de *fermecat*. Se ştie că prefixul *în-* în cadrul terminologiei magice formează termeni care diferă doar formal, nu şi semantic, de bazele derivative neprefixate.

Înnoda vb. Acest verb este înregistrat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 10, p. 458), cu sensul de bază „leg, formez un nod" (SCRIBAN, p. 696); şi ALR SN, II, h. 469 înregistrează verbul analizat, însă tot fără semnificaţii pe terenul magiei populare româneşti. Verbul în discuţie este format de la cuvântul *nod* cu prefixul *în-*; de remarcat faptul că Scriban indica un etimon latin (SCRIBAN, p. 696), ca şi Tiktin, de altfel (TDRG, fasc. 10, p. 458). Cu toate acestea, considerăm că temenul este format în limba română; în această situaţie cuvântul *nod* denumeşte un element cu valoare magică, prin intermediul căruia se poate realiza o acţiune cu caracter malefic, în principal. Să amintim câteva observaţii, credinţe referitoare la valoarea magică a *nodului:* „Nodurile sunt strâns legate de simbolismul *legării dezlegării*" (DMDMR, p. 306); „Femeia însărcinată să nu-şi înnoade pletele, că face copilul cu limba împiedicată" (A. Gorovei, *Credinţi*, p. 161). Elena Sevastos semnalează, încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, o practică de desfacere de ursită, cu implicarea acţiunii denumite prin verbul analizat: „Când desfaci de ursită, faci

mătănii în cruciş, câte patru în fiecare parte, iei aţa răsucită (spachia) şi zici: înnodând, nu înnod spachia ci înnod junghiurile“ (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 164).

Înroura vb. Termenul este înregistrat cu sensul „a acoperi cu rouă“ (DEX, p. 534) şi este format de la verbul *a roura*, ce apare în diverse credinţe populare, cu sensurile „a se umezi, a se acoperi cu stropi ca de rouă“; „a cădea rouă“ (*Ibid*., p. 936). În general, dicţionarele nu înregistrează valoarea magică a verbului discutat, însă materialele mitofolclorice permit eliminarea acestei lacune; de Sf. Gheorghe „se duc tinerii de se *înrourează* la câmp sau pădure şi aduc ramuri verzi de păr cu care împodobesc casele, porţile caselor şi fântânile“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 285). Mai precisă este o informaţie reţinută de S.Fl. Marian: „în unele părţi ale Bucovinei este datina ca fetele să se *roureze* în dimineaţa de Sf. Gheorghe pe ochi, adică să se spele cu rouă de pe câmp curat anume ca să fie mai drăgălaşe şi mai atrăgătoare“ (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, II, p. 307). Cum între verbele neprefixate şi cele derivate cu prefixul *în-* în lexicul magic nu există diferenţe semantice (v. **Înfermeca**; v. **Îmbărbura** etc), credem că explicaţia dată de părintele Marian pentru *a roura* este valabilă şi pentru verbul prefixat (*a înroura*), şi, în acest caz, verbul discutat denumeşte o acţiune magică.

Însoroci vb. Este un termen despre care nu avem decât puţine informaţii, faţă de cele oferite de autorii DA, care menţionează verbul respectiv şi fac trimitere la verbul *a soroci*; şi această informaţie este utilă pentru că ne sugerează identitatea de sens dintre cele două verbe, ceea ce înseamnă că *a însoroci* nu denumeşte o altă acţiune magică decât cea a verbului *a soroci.* Verbul de la care este format *(a soroci)* are o serie de sensuri pe terenul magiei populare: „a descânta“; „a cobi“ (DLR, partea a IV-a, p. 1252). El apare şi în expresia *a soroci boabele* „a da în bobi“ (ALR SN, V, H, h. 1569). *A însoroci* se integrează unei categorii de verbe ce denumesc acţiunea magică identică cu acţiunea denumită de verbul neprefixat de la care s-a format). Din aceeaşi clasă terminologică face parte şi *a înfermeca*, provenit de la verbul *a fermeca*, cu prefixul *în-*, care nu are însă nici o influenţă asupra specificului semantic al acţiunii denumite de verbul *a înfermeca*: „numeroase derivate (cu prefixul *în-* n.n.) au sens apropiat de cel al bazei“ (FC, II, p. 89).

Înşolomonit,-ă adj. Adjectivul amintit este înregistrat cu sensul „fermecat (de şolomonari)“, după cum indică dicţionarul academic (DA, tom II, partea I, p. 750), şi face parte din categoria termenilor ce denumesc caracteristici magice: „Am văzut muieri *înşolomonite*...“ (*Idem*). Termenul discutat este format de la verbul **a înşolomoni*, verb neatestat în lucrările lexicografice; în fapt, *a înşolomoni* este, la rândul său, format cu prefixul *în-* de la verbul *a solomoni*, care, după cum se ştie, are şi varianta *a şolomoni*. Această variantă a apărut în Ardeal, unde numele propriu *Solomon*, din care provine, probabil, *a solomoni* (cel puţin aşa consideră dicţionarele!), se pronunţă sub influenţa maghiară *Şolomon*; de aici şi varianta *a şolomoni*; adjectivul *înşolomonit* provine, prin conversiune, de la forma de participiu a verbului *a înşolomoni* (<în + *şolomoni*).

Întoarce vb. Verbul menţionat provine din (lat.) *intorquere* (TDRG, fasc. 10, p. 177; SCRIBAN, p. 701; DLRM, p. 427) şi are sensurile: „a desface farmecul“; „a descânta“ (DA, tom II, partea I, p. 813): „Baba îi *întoarce*“ (Gh. F. Ciauşanu, *op. cit*., p. 35). Termenul este înregistrat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. TDRG), fără a avea sens magic. *A întoarce* semnifică nu numai anularea, contracararea unei alte acţiuni magice, dar şi „returnarea“ acelei acţiuni asupra celui care a iniţiat-o. În această direcţie este sugestiv cuvântul *întoarcere*, cu sensul „răsfrângerea unui farmec asupra celui ce l-a făcut“ (DA, tom II, partea I, p. 813); există chiar descântece speciale pentru operaţiunea magică de întoarcere (*descântec de întoarcere*, *descântec de întorcătură*). Cu timpul, se pare că *a întoarce* a pierdut valoarea de „returnare“ a acţiunii magice, rămânând să semnifice doar acţiunea reparatorie, după cum atestă Gh. F. Ciauşanu: „a-i descânta cuiva, a-i desface farmecele“ (Gh. F. Ciauşanu, *op. cit*., p. 35). Această evoluţie este confirmată şi de următorul fapt: după cum se ştie, şi verbul discutat de noi a dat naştere la câteva cuvinte ce au intrat în sfera terminologiei populare medicale (*întorsură*, *întorcături*), termeni ce denumesc diverse boli, fără ca aceste boli să fie neapărat urmare a „returnării“ unei acţiuni magice. Chiar descântecul folosit în acest caz este edificator: „Acest descântec de întorcătură mi l-a dictat o româncă din Vatra Dornei. El este bun pentru *orişice* (sublinierea ne aparţine – n.n.) boală“ (S.Fl. Marian, *Descântece*, p. 146). Verbul analizat, după cum am văzut, permite discutarea unor aspecte legate de relaţiile dintre diverse sfere terminologice: cuvântul *întorsură* este înregistrat cu sensul „boală“, atât la forma de singular, cât

şi la cea de plural: *întorsură*, „boală", *întorsuri*, „o boală" (DA, tom II, partea I, p. 814). Se poate verifica încă o dată strânsa legătură dintre magie şi medicina populară. Credinţele populare româneşti acordă un rol important acţiunii denumite de verbul în discuţie; Coşbuc, pornind de la aceste credinţe, afirmă: „Eu cred că jumătate din manifestările vieţii sufleteşti ale ţăranului român sunt bazate pe credinţa *întorsurii*„ (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 90). ALR SN înregistrează verbul în discuţie fără sensul pe teren magic: ALR SN, I, h. 127, h. 252; ALR SN, III, h. 806; ALR SN, IV, h. 1106; ALR SN, V, h. 1456. Verbul *a întoarce* intră şi în structura expresiei *a întoarce cuţitul*. Gr. Tocilescu înregistrează în Costeşti (jud. Vâlcea) existenţa unui *descântec de întors cuţitul* (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 157); acelaşi autor oferă, pe baza informaţiilor obţinute pe teren, o serie de amănunte cu privire la acţiunea de întoarcere a cuţitului. De fapt, întorsul cuţitului este o contraacţiune la pusul cuţitelor: „Pusul cuţitelor este o vrajă. Întorsul şi cuţitele din iele sunt desfaceri" (*Ibid*., p. 274). Expresia menţionată apare atât sub forma *a întoarce cuţitul*, cât şi sub forma *a întoarce cuţitele*: „Se mai poate întâmpla însă ca cel ce vrea *să întoarcă cuţitele* să se ducă tocmai la vrăjitoarea care i le pusese" (*Idem*). *A întoarce*, ca element de terminologie magică, este cunoscut în Muntenia şi Oltenia (PPR, II, p. 337; Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 162), precum şi în Moldova (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 273, p. 305) şi Ardeal (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 90).

Întoarcere s.f. Acest termen este sinonim cu *întorsură*, *întorcătură*, *întors* şi denumeşte o practică magică ce constă în „răsfrângerea unui farmec asupra celui ce l-a făcut" (DA, tom II, partea I, p. 813): „Iată unul din mulţimea acelor descântece de *întoarcerea* urei sau ursitei" (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 14). Materialele de teren confirmă cele menţionate: „Marghioala poati sî facî şî pentru *întoarcirea* di farmici" (zona Oţeleni, jud. Iaşi; anchetă proprie). În general, substantivul menţionat cere o complinire, atunci când are semnificaţie magică. Tiktin, de exemplu, simţind nevoia de a adăuga („unui farmec"), tocmai pentru a face mai vizibile valenţele pe teren magic ale lui *întoarcere* (TDRG, fasc. 10, p. 477). Termenul provine de la infinitivul lung al verbului *a întoarce* şi are forma de plural *întoarceri* (*Idem*); el este atestat pentru prima oară încă din secolul al XVI-lea, în *Codicele Voroneţean*, unde însă nu are implicaţii pe teren magic, având sensul „strânsură, val" (v. CILRV, p. 173).

Întorcătură s.f. Este un termen înregistrat în Moldova cu sensul „vrajă": „Şi strigării şi-*ntorcăturili*, sî li-ntoarni-napoi" (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit*., p. 305). Forma de plural a acestui termen este, după cum se poate observa, *întorcături* (v. TDRG, fasc. 10, p. 478); în zona Gropniţa, jud. Iaşi (anchetă proprie), *întorcătură* are şi sensul „element cu valoare magică", reprezentând un obiect ce se dă cuiva pentru a-şi schimba hotărârea: „Parcă ţi-a fost dată *întorcătura* de te-ai răzgândit". Termenul *întorcătură*, ca şi *întorsură*, poate avea şi sensul „boală": „boală care cuprinde din nou pe cineva (abia vindecat)" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 142), de aici şi prezenţa unor *descântece de întorcătură* (A. Gorovei, *op. cit*., p. 332). De remarcat sunt şi sinonimele termenului menţionat (cu sensul „boală"): *întorsură*, *întorsătură*, *înturnat*, *înturnătură* (*Idem*). Termenul *întorcătură* este format de la verbul *a întoarce*: „a desface farmecul"; „a descânta" (DA, tom II, partea I, p. 813). În mentalitatea populară, întorcătura este o practică magică, având scopul de a desface o vrajă, un farmec etc. şi de a o trimite asupra celui care a făcut-o.

Întors$_1$ s.n. Termenul denumeşte o practică magică ce constă în „răsfrângerea unui farmec asupra celui ce l-a făcut" (DA, tom II, partea I, p. 814) şi este sinonim cu substantivele *întorcătură*, *întorsură*, toate fiind formate de la verbul *a întoarce*. A. Gorovei pomeneşte despre *descântece de întors*, care nu au numai menirea de a vindeca pe pacient, ci şi de a trimite *farmecul*, *făcătura* asupra celui care le-a făcut (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 332); la fel ne indică şi S.Fl. Marian: „O duce la descântătoare spre a-i descânta de *întors*" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 40). Din cele spuse se poate remarca faptul că, deşi autorii menţionaţi vorbesc de descântec, în astfel de situaţii se dovedeşte că ne aflăm în faţa unei practici magice mai complexe, care nu se rezumă numai la vindecarea pacientului; din acest motiv am considerat că trebuie tratat separat termenul *întors*, şi nu ca dependent de termenul *descântec*. Substantivul discutat este atestat pentru prima oară încă din 1561 (v. TDRG, fasc. 10, p. 478) şi este înregistrat în ALR II/I, MN 6862 şi ALR SN, V, h. 1400. Scriban, deşi notează forma de plural, *întorsuri* (SCRIBAN, p. 701), nu înregistrează şi valoarea pe teren magic în schimb, Tiktin aminteşte expresia *a face cuiva pe întors* (TDRG, fasc. 10, p. 478), care este interesantă şi prin neobişnuita utilizare a prepoziţie *pe* (a se observa şi folosirea ei cu verbul *a face*).

Întors$_2$ s.m. Termenul este înregistrat de noi în comuna Cuca, jud. Galaţi (anchetă proprie), cu sensul „deochetor": „Dacî sî uitî unu *întors* la tini ti dioachi" (informaţie de teren); am putut consemna şi forma de plural a termenului: *întorşi*: „Ceia *întorşi* sunt răi la ochi" (*Idem*). Credem că prezenţa acestui cuvânt în terminologia actanţilor magici este determinată de credinţele populare, răspândite pe întreg teritoriul românesc, cu privire la „cei întorşi de la ţâţă", despre care se crede că sunt persoane care au predispoziţii pentru acţiunea de a deochea. Termenul provine din participiul verbului *a întoarce*: „participiul substantiv indică obiectul acţiunii sau pe *autorul* (sublinierea ne aparţine – n.n.) ei (E. Câmpeanu, *Substantivul. Studiu stilistic*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 232). Acest termen nu trebuie confundat cu un termen omonim, ce denumeşte o practică magică, *întors* – „vrajă".

Întorsură s.f. Cuvântul este format, cu sufixul *-ură*, de la forma verbală *întors*, care reprezintă participiul verbului *a întoarce* (DLRM, p. 428). Termenul denumeşte o practică magică, după cum se poate constata şi din materialele consultate de noi. D. Udrescu înregistrează în Argeş un *descântec de cuţit cu întorsură asupra stricătorului*, pe care îl defineşte în felul următor: „descântec prin care boala de cuţit trimisă de cineva se întoarce asupra trimiţătorului" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 142). Specificul acestei practici magice constă tocmai în faptul că se urmăreşte, prin intermediul ei, nu numai vindecarea bolnavului, ci şi pedepsirea celui care a acţionat malefic. Tot în zona Argeş mai este semnalat şi un *descântec pentru întorsura vitelor stricate*, definit în felul următor: „descântec pentru vitele îmbolnăvite, *întorcând* (sublinierea noastră – n.n.) boala asupra vitelor trimiţătorului" (*Idem*). Termenul *întorsură* denumeşte şi o boală insuficient definită (DA, tom II, partea I, p. 142). Tot pe terenul medicinei populare, *întorsură* mai este definit şi ca „boală care cuprinde din nou pe cineva (abia vindecat)": „*Întorsura* e întotdeauna mai rea decât boala" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 142). Forma de plural a acestui termen este *întorsuri* (SCRIBAN, p. 702): „Băţul cu care se întorc maţele de la Crăciun e bun de *întorsuri*" (v. DA, tom II, partea I, p. 142). Scriban, deşi înregistrează substantivul *întorsătură*, nu menţionează şi valoarea acestuia pe teren magic (SCRIBAN, p. 702). Termenul discutat este sinonim cu alţii, formaţi tot de la verbul *a întoarce*: *întors*, *întorcătură*, *întoarcere* şi este atestat pentru prima oară într-un text coresian (v. TDRG, fasc. 10, p. 478).

Înturna vb. Sensul acestui verb este „a întoarce, a face să cadă asupra celui care l-a făcut“ (complementul este un farmec) (DA, tom II, partea I, p. 846): „Strigoaicele vin şi se roagă să nu le mai fiarbă în foc că aduc laptele. Atunci trebuie să le *întoarne*, altfel mor (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 87-88); „Ieşi focule, focu! / Cine te-o ţâpat cu o mână / Să te *întoarne* cu două“ (*Calendarul Maramureşului*, p. 125). Termenul este înregistrat în Moldova (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 100), în Maramureş (V. Steţko, *op. cit.*, p. 62), în centrul Transilvaniei (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 88); autorii DA consideră că acest termen este cunoscut doar în Transilvania (DA, tom II, partea I, p. 846); în realitate, aria sa de răspândire cuprinde şi Moldova. Ar fi de menţionat că verbul *a înturna*, în Transilvania, este folosit şi în cadrul terminologiei medicale (sugerându-ne un nou transfer terminologic), cu sensul „a opri în dezvoltare, a curma“ (*Idem*), cu referire la anumite boli: „Trântitura se *întoarnă*, dacă se calcă în udul unui cal“ (*Idem*). Verbul analizat este format de la verbul *a turna*, cu prefixul *în-*. După cum se poate vedea, prefixul *în-*, cu referire la verbul analizat, nu dă derivatului acelaşi sens cu cel al bazei derivative, *a turna* fiind utilizat pe terenul magiei populare în expresiile: *a turna bozgoane*, *a turna cositor*, prima expresie având sensul „a bosconi, a fermeca“, cea de a doua însemnând „a descânta de sperietură“; *a înturna* nu are nici unul dintre sensurile menţionate. Scriban (ca şi Tiktin) sugerează şi posibilitatea ca acest termen să fie moştenit din latină, indicând ca etimon un verb neatestat **intornare* (SCRIBAN, p. 702). Prima atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 10, p. 485); el apare şi în ALR SN, I, h. 127, h. 253; ALR SN, IV, h. 1106, dar fără sens magic. Verbul analizat prezintă şi varianta *a întorna* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 443).

J

Jora vb. v. **Jura**

Jura vb. Acest verb prezintă certe implicaţii magice, jurământul fiind „un ritual lingvistic solemn", care „îşi are originea în magie" (V. Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 271). Majoritatea sensurilor verbului discutat confirmă sugestiile de mai sus: „a afirma sau a declara sub jurământ"; „a se afurisi, a se blestema"; „a se lega prin cuvânt"; „a lega pe cineva prin jurământ, a-l pune să jure" (DA, tom II, partea a-II-a, p. 60). După cum se observă, aceste sensuri indică cel mai adesea o legare prin cuvânt a cuiva, o legare evident simbolică chiar şi pentru lumea modernă. De multe ori acţiunea verbului *a jura* este pusă sub patronajul unei divinităţi; *„Jurăm* pe viaţa noastră şi Dumnezeul nostru!" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 44) se leagă prin cuvânt căluşarii olteni. Alteori acţiunea verbală denumită cu termenul a jura vizează aspectele esenţiale ale persoanei în cauză: „Mă *jur* pe ochii mei!" (Şez, I, p. 118); vezi şi exemplul anterior. Pe teren mitofolcloric românesc există numeroase situaţii de utilizare a jurământului; spre exemplu, în cazul manifestărilor căluşarilor, depunerea jurământului era o etapă esenţială: „Când intră în căluş pentru prima dată, *jură* (căluşarii – n.n.) pe steag, să nu spună nimănui secretele căluşului" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 43). Ritualul de fixare a hotarelor implică, de asemenea, acţiunea verbului în discuţie: „Preotul citeşte molifta, iar oamenii stau cu mâna întinsă pe pietrele ce se vor înfige, apoi *jură* că nu le vor atinge niciodată" (*Ibid.*, p. 129). Ca şi în cazul altor acţiuni magice, se poate constata şi fenomenul de degradare semantică; spre exemplu, în zona Argeş au fost înregistrate expresiile *jură de stă soarele-n loc* şi *jură de cură ţăndările*, ambele cu sensul „minte de la

obraz, fără ruşine“ (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 148). Termenul discutat este atestat încă din secolul al XVI-lea (v. DA), prezintă variantele *a giura*, *a jora* şi a generat termenul magic *jurat*.

Jurament s.n. v. **Jurământ**

Jurat,-ă adj. DEX indică două omonime: *jurat*, ca termen juridic modern (*curtea de juraţi*), şi *jurat*, „blestemat, afurisit“; „rău, hain“ (DEX, p. 551), în timp ce DA menţionează pentru *jurat* sensul „legat prin jurământ“ (DA, tom II, partea II, p. 61): „Căpetenia lor (a căluşarilor – n.n.) e mutul din căluş, care *e jurat* să nu vorbească cât timp s-au angajat să joace“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 45). Termenul discutat poate avea şi sensul „blestemat, afurisit“ (v. DA); „Când un mort se găseşte neputrezit se crede că-i *jurat*“. Şi în unele blesteme este valorificat acest sens: „Fire-ai *jurat* (v. DA). Adjectivul *jurat* este înregistrat de Şăineanu şi cu sensurile „promis în jurământ“ şi „neîmpăcat“ (DULR, p. 352). Primul dintre aceste sensuri a fost evidenţiat şi de noi pe teren popular („Fata i-o fost *juratî* de òicî“ – informaţie de teren: Dobrina-Huşi, jud. Vaslui), iar în ceea ce priveşte al doilea sens menţionat de Şăineanu putem remarca faptul că avem de a face cu un fenomen de degradare semantică, termenul pierzându-şi în această situaţie semnificaţia magică: duşmani *juraţi* (*Idem*).

Jurământ s.n. DA defineşte astfel acest cuvânt: „Afirmare (încredinţare, confirmare, făgăduială) solemnă – în special înaintea unui for judecătoresc – luând de mărturie pe Dumnezeu sau cele sfinte (ca o rămăşiţă din vremurile străbune) şi soarele, cerul etc., sau condiţionând viaţa, fericirea, norocul unei fiinţe iubite (părinţi, copii etc.) ori integritatea unui lucru scump (lumina ochilor etc.) de adevărul afirmaţiei“ (DA, tom II, partea a II-a, p. 61). Termenul este atestat încă din secolul al XVI-lea (*Idem*) şi are o serie întreagă de implicaţii pe teren popular, strâns legate de unele aspecte prezentate pentru verbul *a jura*: „Legarea în căluşari se face prin *jurământ* la răspântie şi pentru opt zile“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 44). Şi la fixarea hotarelor, după procedura indicată (v. **Jura**), cei implicaţi „pun cărbuni ca semn al *jurământului*“ (*Ibid.*, p. 129). Hasdeu atrage atenţia asupra unor formule de jurământ construite pe utilizarea conjunctivului cu sau fără adverbul *aşa*: „să n-apuce Paştele“ (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, II, p. 24); „aşa să trăiesc“ (*Idem*); „aşa să-mi ajute Dumnezeu“ (*Idem*). Unele

dintre aceste formule de jurământ continuă, după Hasdeu, o serie de formule juridice latine: „ita di ament!"; „ita sim felix!";"ita valeas!"; „ita vivas!" (*Idem*). Termenul discutat cunoaşte o serie de variante: *giurământ*, *giurăment* şi prezintă „fluctuaţii ale formei de plural: *jurăminte*, *juramente*, *jurământuri*, *jurăminţi*" (v. DA); el provine din lat. *juramentum* (DEX, p. 551).

Jurui vb. Înregistrat în Basarabia, cu sensul „a vrăji, a fermeca". Sursele consultate trimit toate spre un etimon maghiar, fie că este vorba de *gyürü*, „inel" (DA, tom II, partea a II-a, p. 64), fie de *gyürüz*, „a logodi" (DGLR, p. 678). După cum observă autorii DA, „apropierea de *a jura* s-a făcut ulterior, prin etimologie populară" (DA, tom II, partea a II-a, p. 64). Sensul magic de care am pomenit, „a vrăji, a fermeca", „poate sta în legătură cu rolul inelului în vrăji şi farmece", crede N. Drăganu (DR, IV, p. 759). Din bogata simbolistică a inelului putem menţiona şi unele aspecte legate de domeniul magicului; astfel, în zona Griviţa, jud. Galaţi (anchetă proprie), se consideră că sunt apăraţi de blesteme cei ce poartă un inel. Termenul este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea, în *Codicele Voroneţean* (v. TDRG, fasc. 11, p. 522). Pe terenul spiritualităţii româneşti este de reţinut, chiar dacă nu are implicaţii magice, derivatul *juruinţă*, „legământ faţă de Dumnezeu" (v. DA).

L

Lamoste s.f. Pe teren popular, substantivul amintit denumeşte o boală: „diaree, ieşire afară, urdinare cu sânge şi colice la copil" (DA, tom II, partea a II-a, fasc. II, p. 88); „boală de copii cu colici, dureri foarte mari" (DESLR, p. 398). Pe lângă sensul menţionat, dicţionarele înregistrează şi sensurile: „duh rău ce se credea că suge sângele copiilor" (*Idem*); „descântec pentru vindecarea acestei boale" (v. DA). Acest din urmă sens şi permite, de altfel, includerea cuvântului *lamoste* în cadrul terminologiei magice, cuvânt care, după cum se observă, denumeşte şi o practică magică, nu numai o boală care se tratează prin acea practică vrăjitorească; este o situaţie asemănătoare cu cea întâlnită în cazul remediilor vegetale de tipul *holeră*, *gălbinare* etc., numai că drumul parcurs a fost puţin diferit, după cum vom observa: „Cu rădăcini de odolean moaşele mai iscusite fac un cântec (descântec – n.n.) numit *lamoste*" (N. Leon, *op. cit.*, p. 53). Acest descântec era practicat pentru vindecarea bolii cu acelaşi nume. O situaţie asemănătoare am putut înregistra şi în zona Covurlui, în cazul cuvântului *samcă* (v. **Samcă**), ceea ce ne indică o posibilă modalitate de îmbogăţire a lexicului magic, prin reducţia modelului tripartit (*descântec de lamoste*, *descântec de samcă*), e posibil, şi din motive de economie lingvistică. Resmeriţă crede că acest termen ar proveni din structura „lamia est" (DESLR, p. 398), care ar avea sensul „este lamia" (un spirit malefic – n.n.), soluţie etimologică nevalidată de cercetarea filologică. Considerăm că termenul analizat provine din vsl. *lamosti* (DA, tom II, partea a II-a, fasc. II, p. 88) şi prezintă un derivat cu semnificaţie pe medicinei populare, *a lămosti* „a îmbolnăvi un copil de *lamoste*" (Gr. S, II, p. 101).

Lângoare s.f. v. **Lingoare**

Lecuitoare s.f. Termenul este format de la verbul *a lecui* (DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 130), având sensul „doftoroaie" (Gropeni, jud. Brăila, anchetă proprie). Autorii DA menţionează prima atestare a corespondentului masculin al termenului discutat (*lecuitor*), în anul 1643 (*Idem*): „Domnul nostru Isus [...], vraciul şi *lecuitorul* oamenilor". După cum se poate observa, în acest text cuvântul *lecuitor* nu are sens magic. În zona Gropeni, *lecuitoarea* (pl. *lecuitoare*) este o femeie în vârstă, pricepută la diverse practici din domeniul medicinei magice; ea nu se ocupă „cu fermece şi alte spurcăciuni" (informaţie de teren), fiind un fel de medic popular. Termenul este cunoscut încă în zonă, dar tipul de actant denumit cu acest termen este pe cale de dispariţie. Substantivul *lecuitoare* se poate folosi şi în combinaţie cu termenul *babă* (deşi el denumeşte, de fapt, o femeie în vârstă!), după cum ne arată atât materialele de teren, cât şi cele bibliografice: „babele *lecuitoare* niciodată nu vor putea ajuta pe bolnav mai bine ca un doctor" (v. DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 130). Considerăm că în cazul acestui termen s-a produs un transfer terminologic, punctul iniţial constituindu-l terminologia medicală populară".

Lega vb. „A paraliza prin farmece"; „a vrăji" (DA, tom II, partea a II-a, p. 136). Tr. Herseni observă că „dacă *a face* şi *a desface* indică dinamismul magiei, caracterul ei de acţiune sau reacţiune, de intervenţie activă în mersul lucrurilor sau de apărare faţă de împrejurările ostile, *a lega* şi *a dezlega* arată doar alt aspect al ei, cel de angajare şi dezangajare, de antrenare şi dezantrenare, de integrare şi dezintegrare într-o lume considerată de cei implicaţi drept sacră" (Tr. Herseni, *op. cit.*, p. 125). Spre deosebire de perechea de verbe amintită iniţial (*a face – a desface)*, cea de-a doua poartă parcă mai mult amprenta concretului: „Analogia cu lumea fizică este izbitoare. Aşa cum există posibilitatea de a lega sau de a dezlega pe cineva cu funia, cureaua, lanţul, deci perceptibil, pentru că material, există posibilitatea de a lega sau de a lega şi de a dezlega sau de a dezlega prin cuvinte, cu procedee imperceptibile, pentru că sunt strict ideaţionale, dar cu rezultate tot atât de puternice şi de trainice ca şi cele fizice, ba uneori mai mult decât acestea" (*Idem*). Legarea simbolică, prin cuvinte, este binecunoscută pe teren popular, mai ales în domeniul erotic sau în cel meteorologic. „Au doară *ai legat* pre bărbat cu femee?" (Antim Ivireanul,

Didahii, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983, p. 183); „Ploaia *o leagă* vâlhaşii, oameni care au darul acesta sau aşa sunt ursiţi" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 479). *A lega* a fost înregistrat pentru prima oară în textele vechi româneşti încă în secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. II, p. 543), este răspândit cu valoare magică pe întreg teritoriul românesc şi a generat o suită de termeni ai magiei populare: *legătoreasă*, *legare*, *legat* (substantiv), *legat-ă* (adjectiv). Ar mai fi de menţionat un fapt: atunci când anumite elemente ale naturii (ploaia, grindina etc.) sunt supuse legării prin mijloace magice, credem că avem de-a face cu o acţiune de control magic a acestor elemente în folosul comunităţii (v. J.G. Frazer, *Creanga de aur*, II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1980).

Legare s.f. De obicei, acest cuvânt indică atât un tip de activitate magică, cât şi o practică vrăjitorească. Pe teren popular este mai frecvent cel de-al doilea sens: „*Legarea* ploii se face înfigând un topor [...] în pământ când plouă tare" (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, II, p. 37); în acest context sintagma legarea ploii este sinonimă cu legatul ploii, ambele indicând o practică magică (v. *Legat* „practică magică"). Şi cu privire la acţiunea de constituire a cetei căluşarilor este utilizat termenul *legare*: „înrolarea sau *legarea* căluşarilor se face în modul următor" (T. Pamfile, *Sărbătorile de vară*, p. 59). Termenul discutat este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea, într-un text coresian (DA, tom II, partea a II-a, fasc. II, p.136), este format de la infinitivul verbului a lega (v. **Lega**) şi prezintă un derivat ieşit din uz şi fără implicaţii magice, *nelegare* (v. DA).

Legat s.n. Termenul provine de la supinul verbului *a lega* şi are înţelesul „legătură, farmec": „A mieu socru tri ani a tras k'in dă *legat*" (AAF, VI, p. 378); prepoziţia *de* (*dă*) are, în acest context, sensul „din cauză". Autorii DA menţionează substantivul amintit, cu sensul „acţiunea de *a lega*" (DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 136) şi exemplifică acest sens, printre altele, cu sintagma *legatul ploilor* („I. Creangă", II, p. 27), sinonimă cu *legarea ploii* (v. **Legare**), ambele indicând, cu structuri diferite, aceeaşi practică de control magic al ploii. În domeniul erotic, practica magică a legatului este frecventă: „*Legatul* bărbatului se face cu paie de la mătură" (Cuca, jud. Galaţi; anchetă proprie). Practica magică menţionată are implicaţii şi pe terenul divinaţiei populare: D. Udrescu prezintă în lucrarea sa aşa numitul *legat al parilor* (v. **Lega**): „Legatul parilor, datină

după care fetele, în ajun de Crăciun, leagă parii seara, cu fir roşu şi, dimineaţa vin să vadă ursitul, după cum e parul (gros, subţire, drept, strâmb, noduros, neted etc.)" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 184); practica respectivă este înregistrată şi în Moldova (informaţie comunicată de cercetătoarea Lucia Cireş de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi). Termenul *legat* nu trebuie confundat cu omonimul său, ce se referă la o persoană, *legat* „paralizat prin farmece" (CADE, p. 703); „impotent" (R. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1979, p. 97). Substantivul discutat are răspândire pe întreg teritoriul românesc, iar prima atestare a sa datează din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 11, p. 544).

Legat-ă adj. Avem în vedere, de data aceasta, cuvântul *legat*, ce denumeşte o caracteristică magică şi are sensul „vrăjit, fermecat": „Ploile sunt *legate* de oameni, care au interesul să nu ploaie; între aceste soiuri de oameni se numără cărămidarii, care au nevoie de soare spre a li se usca cărămida" (T. Pamfile, *Văzduhul*, p.125); „Femeia care a pierdut (copilul – n.n.)... trebuie să fie de cineva *legată*" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 74); „Unele (comori – n.n.) ... sunt *legate*, blăstămate, vrăjite, ca nimănui să nu-i priască" (T. Pamfile, *Comorile*, p. 10). Termenul este înregistrat în secolul al XVI-lea (v. DA, partea a II-a, fasc. II, p. 136) fără sens pe teren magic şi prezintă un derivat, *nelegat*, ieşit din uz (v. DA). Prezenţa acestui cuvânt pe teren tradiţional este mult mai consistentă, după cum dovedesc numeroase credinţe, practici: „Ei (căluşarii – n.n.) sunt *legaţi* a sta în căluş trei, cinci sau nouă ani" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 43); „seara se adună cei *legaţi*" (*Idem*). Termenul omonim, cu sensul „practică magică" apare şi el frecvent în credinţele referitoare la căluşari, dar nu este posibilă, nici un moment, confuzia acestor două cuvinte: „*Legatul* se făcea înainte pe trei ani" (*Idem*). Totuşi puţine lucrări lexicografice înregistrează cei doi termeni omonimi (v. DA; v. CADE, unde *legat* apare cu sensul „paralizat de (prin) farmece"; de obicei astfel de lucrări atrag atenţia asupra cuvântului cu sensul „practică magică".

Legământ s.n. Cuvânt cu semnificaţie magică „vrajă, farmac" (v. DA, tom II, partea a II-a, p. 137) şi care provine, după părerea noastră, din lat. *ligamentum*, deşi autorii DA sugerează şi o altă soluţie etimologică: „derivat din *lega*, prin sufixul [...] *-ământ*" (v. DA). În general, dicţionarele

nu atrag atenţia şi asupra implicaţiilor magice, ceea ce face mai dificilă înţelegerea corectă a acestor termeni pe teren cultural tradiţional. Dat fiind faptul că, indiferent de originea sa, acest termen este simţit ca aparţinând microsistemului lexical format în jurul verbului *a lega*, nu trebuie să ne mire prezenţa sa în textele referitoare la formarea cetei de căluşari: „*Legământul*: seara se adună cei legaţi. Se aşează în rând, aşa fel încât unul să vină în spatele celuilalt“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 43); „*Legământul* ţine trei săptămâni, cât ţin Rusaliile“ (*Ibid.*, p. 48). În această din urmă situaţie *legământ* este sinonim cu *legătură*: „Durata *legăturii* e pe trei ani“ (*Ibid.*, p. 50), sau chiar cu *jurământ*: „Se leagă (căluşarii – n.n.) printr-un *jurământ* să joace trei ani“ (*Ibid.*, p. 52).

Legătoreasă s.f. Este un termen mai puţin cunoscut, ce denumeşte un actant de sex feminin „care leagă prin farmece“ (DA, tom II, partea a II-a, p. 136). N. Păsculescu înregistrează termenul în zona Huşi (Moldova): „Ieşiră vrăjitoreasa, fermecătoreasa, *legătoreasa*“ (N. Păsculescu, *op. cit.*, p. 355). Autorul menţionat explică termenul *legătoreasă* ca reprezentând un actant „care leagă şi nu mai dezleagă“. După cum se poate constata, avem de a face cu un agent magic cu acţiune malefică, *a lega* având, în general, conotaţii negative, „a paraliza prin farmece“. În Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie) *legătoreasă* avea sensul „femeie care leagă cununiile“ şi forma de plural *legătorese*, care însă aproape că nu era folosită, după cum ne-a spus informatorul utilizat. Materialele consultate ne arată că acest termen era folosit în estul Moldovei; în alte zone acest cuvânt nu a fost înregistrat de noi. Deşi este un termen regional, *legătoreasă* parcurge, din punct de vedere semantic, un traseu verificat şi în cazul altor termeni: trecerea de la denumiri cu caracter particular, legate de acţiunea sugerată prin etimon, la denumiri cu caracter general; astfel, se explică apariţia celui de-al doilea sens al termenului *legătoreasă*, „vrăjitoare“ (DA, tom II, partea a II-a, p. 136). Termenul analizat nu are derivate pe terenul magiei populare şi este format de la un substantiv, neînregistrat de noi cu sens magic, *legător*, cu sufixul *-easă*.

Legătură s.f. Provine din (lat.) *ligatura* (DLRM, p. 452; TDRG, fasc. 11, p. 545) şi este înregistrat cu sensul „vrajă, farmec“ (DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 140): „Io nu dezleg vita [...], că dezleg ura, *legătura*, ţipătura“ (*Antologie*, p. 257); descântecul respectiv este „de ţipătură,

de ură, de *legătură*". Scriban înregistrează substantivul în discuţie, dar fără sens magic. (SCRIBAN, p. 736). Forma de plural a termenului analizat este *legături* (v. TDRG, fasc. 11, p. 545): „Când le dezleagă, trebe să le puie la foc şi să se spele tăt atunci sara şi să le ducă-n cruci de drum şi să le ţipe. Atunci ie scapă de tăte, de *legături*, de tăt năcazul" (*Antologie*, p. 257). Conform credinţelor populare, legătura este o practică magică deosebit de periculoasă, care poate duce la deces: „unu la noi a murit din *legătură*" (AAF, VI, p. 378). Cu toate acestea, există anumite tipuri de legături care au un scop benefic. I. Muşlea aminteşte de legatul viilor şi al holdelor, care sunt astfel apărate: „Prin această *legătură* viile sunt apărate de multe stricăciuni, mai ales de a fi mâncate de păsări – granguri, mierle şi altele" (I. Muşlea, *Cercetări*, I, p. 308); „Asemenea *legături* se fac însă şi pentru grâu (holde) şi oveze etc. [...] ca să fie apărate de jaful vrăbiilor" (*Idem*). Practica magică analizată este intens utilizată în domeniul erotic: „I-a făcut *legătură* ca să nu se ducă la alta" (Stelnica, jud. Ialomiţa; anchetă proprie); „*legătura* e o vrajă prin care i se leagă unuia cununiile" (Griviţa, jud. Galaţi; anchetă proprie). Legătura era, în mentalitatea populară, una dintre cele mai importante operaţiuni cu caracter magic, după cum se poate constata din materialele studiate: „Nu existau (la ţară – n.n.) doctori [...], iar babele descântătoare le ţineau locul cu descântecele, farmecele, *legăturile* şi lucrurile băbeşti" (C. Pintilie, *Monografia comunei Matca*, p. 641). *Legătură* apare şi în textele vechi: „Spune-mi, fiule, au doară eşti cititoriu de stele, au faci farmece? [...] Au doară ai legat pre bărbat cu fămee? Au altă *legătură* pentru vreo boală?" (A. Ivireanu, *op. cit.*, p. 183). Termenul menţionat are şi sensul „boală". Autorii DA reţin pentru termenul *legătură* sensul „impotenţă" precizând: „în urma unei vrăji" (DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 140). Credem că avem, şi de data aceasta, de-a face cu un fenoment de transfer terminologic. Mai puţin clară este definirea substantivului *legătură* cu sensul „lucru necurat"; credem că în această situaţie, cuvântul analizat semnifică un anumit obiect prelucrat magic, cu valoare de farmec. Aceasta înseamnă că *legătură* are şi sensul „element cu valoare magică". Prima atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 11, p. 544); el este înregistrat în ALR II/I, MN 4200, 60; în ALR SN, I, h. 56, h. 505 şi în ALR SN, II, h. 592, fără sens pe terenul magiei populare.

Lingoare s.f. Avem în vedere planta cu numele identic cu acela al bolii numită popular *lingoare* sau *lungoare*, *lângoare*; este cunoscut faptul

că planta respectivă este utilizată ca remediu magic în cazul bolii amintite. De obicei dicţionarele înregistrează doar acest din urmă sens: „febră tifoidă" (DULR, p. 373; DEX, p. 574). Valoarea magică este rar menţionată şi, am spune, mai ales în lucrările cu specific etnobotanic: SMPTRE, p. 68; Al. Borza, *op. cit.*, p. 253), ceea ce indică faptul că lingviştii ar putea beneficia de o serie de preţioase informaţii, prin apelul mai consistent la cercetările din domeniul menţionat. Acest substantiv prezintă variantele *lungoare* („boală lungă" – n.n.), şi *lângoare* (DEX, p. 574) şi provine din lat. *langor-oris* (*Idem*). Varianta des întâlnită în textele populare, *lungoare*, a apărut ca urmare a unei etimologii populare, boala respectivă fiind considerată „de popor ca boală îndelungată" (DULR, p. 373). Ar mai fi de remarcat faptul că planta *lingoare* (*Tysimochia vulgaris*) este cunoscută în popor şi sub câteva denumiri obţinute prin compunere: *iarbă de lingoare*, *rădăcină de lungoare*, *iarbă de lângoare*, *floare de lângoare* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 103). Indiferent de termenul utilizat (dintre cei amintiţi) pentru a o denumi, planta *lungoare* (*lingoare*) este, după cum notează Al. Borza, „folosită în medicina populară la vindecarea *lungoarei*" (*Ibid.*, p. 103).

Loajnică s.f. v. **Loajniţă**

Loajniţă s.f. Este un alt termen cu caracter regional, înregistrat în Munţii Apuseni (T. Frâncu, Gh. Candrea, *op. cit.*, p. 102), în Bihor (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 30), în zona Scărişoara (*Ibid.*, p. 65); substantivul menţionat are sensul „vrăjitoare" (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 80; Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 30). Frâncu şi Candrea glosează acest termen, cu sensul „strigoaie" (T. Frâncu, Gh. Candrea, *op. cit.*, p. 102). Materialele cercetate ne permit să credem că este vorba de un actant uman şi nu de unul imaginar: „*loajnicile* nu se duc la spovedit". „Popa însă nu spune la oameni care femei sunt *loajnice*" (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 65). „Un fecior a prins o *loajnică*, când îi tundea o vacă" (*Ibid.*, p. 68). „Şi o tot auzit sluga că stăpâna-i *loajnică*" (*Ibid.*, p. 74). Conform credinţelor populare, loajnicele sunt vrăjitoare care iau mana laptelui de la vite, dar „există şi *loajnice* care iau laptele de la femeile cu copil" (*Ibid.*, p. 70). Termenul analizat prezintă câteva variante: *loajniţă* (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 80) şi *loşniţă* (T. Frâncu, Gh. Candrea, *op. cit.*, p. 102). Forma de plural a termenului este *luajnice* sau *loajniţe* (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 80). În ceea ce priveşte etimologia acestui termen, nu ne putem pronunţa cu precizie,

deoarece nu ne este prea clară structura cuvântului analizat; se pare că partea finală a termenului sugerează prezenţa unui formant de tipul *-iţă* (*-ică*); partea iniţială sugerează, la rândul ei, o posibilă legătură cu verbul *a lua* (în fond principala operaţie magică a acestui actant este „luatul manei"). Este însă posibil ca apropierea de verbul *a lua* să fie târzie, bazată pe o etimologie populară, astfel încât varianta înregistrată în secolul trecut de Frâncu şi Candrea (*loşniţă*) să constituie, de fapt, punctul de la care trebuie pornit pentru o abordare etimologică viabilă.

Loşniţă s.f. v. **Loajniţă**

Lua vb. Verbul *a lua* provine din (lat.) *levare* (TDRG, fasc. 11, p. 599; DGLR, p. 580) şi intră în structura câtorva expresii cu semnificaţie pe terenul magiei populare: *a lua cuţitul, a lua mana, a lua laptele, a lua bunul, a lua sporul (rodul)*. Să urmărim, pe rând, expresiile menţionate. *A lua cuţitul* are semnificaţia unei acţiuni cu caracter benefic, de înlăturare a unei vrăji (v. **Pune**): „Cum se *ia cuţitul*" (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 535). „*Cuţit* cununat [...] / Te *iau* de la N. din inimă şi din burtă" (*Idem*). „Vrăjitoare care ştie să *ia cuţitul*" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 492).
A lua mana „a fura, pe cale magică, laptele de la vite": „Vrăjitoarele *iau mana* vacilor" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 295). E. Petrovici înregistrează, în zona Jdrela (Iugoslavia), la populaţia românească, expresia *a lua laptele*, care are, după părerea noastră, acelaşi sens cu *a lua mana* (ALRT II, p. 7); aceeaşi expresie este înregistrată şi în zona Dobra, jud. Hunedoara (*Ibid.*, p. 69). Revenind la expresia *a lua mana*, putem menţiona faptul că ea este cunoscută pe întreg teritoriul românesc. De remarcat faptul că, pentru expresia amintită, mai există construcţiile echivalente: *a lua bunul*: „a lua mana" (sporul vacilor) prin vrăji şi descântece (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 25) şi *a lua sporul* (*rodul*) (v. A. Fochi, *op. cit.*, p. 295, p. 298). Verbul *a lua* a dat şi câteva derivate care interesează terminologia fiinţelor mitofolclorice: *luător*, *luătoare*; deşi Gh. Pavelescu tratează aceşti termeni la un loc cu cei ce denumesc actanţi magici umani, credem că ei reprezintă făpturi mitofolclorice şi suntem de acord cu modul de definire a lor de către P. Bilţiu: *luător* „fiinţă mitologică, malefică, despre care se credea că ia mana vacilor" (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 524).
Ar mai fi, de asemenea, demn de remarcat faptul că verbul *a lua* (sau cuvinte formate de la rădăcina sa) intră în structura unor compuşi referitori

la termeni medicali: *luat din vânt* „congestie cerebrală, paralizie facială, nevralgie“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 257), *luat din iele* „paralizat“ (DULR, p. 302). Verbul analizat de noi face parte din fondul vechi lexical, prezenţa sa fiind atestată în textele medievale încă din secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 11, p. 599); atlasele lingvistice au l-reţinut pe *a lua*, mai ales fără sensul pe teren magic: ALR I/I, h. 105; ALR II/I, h. 8, 159; ALR SN, I, h. 146; ALR SN, IV, h. 941, 973, 974; ALR SN, V, h. 1265, h. 1429, h. 1430; ALR SN, VI, h. 1635.

Luat s.n. Apare în sintagma populară *luatul manei*, care vizează o pracică magică de tip malefic, frecvent întâlnită în mediul tradiţional şi reflectată în numeroase credinţe, descântece etc.: „Fapt cu cărbuni / Fapt cu *luatul* manei vacilor / Şi a oilor...“ (A. Gorovei, *op. cit.*, I, p. 423). După cum ne indică numeroase credinţe populare, se iau o serie întreagă de precauţii pentru contracararea, pe cale magică, a practicilor malefice de luat al manei: „Spre Sf. Gheorghe se ia mana vitelor. Ciobanii, ca să apere oile de vrăji şi de *luatul* manei, se scoală în ziua de Sf. Gheorghe în zori de ziuă şi bucimă (cântă din bucium – n.n.) [...]; numai până unde ajunge buciumul, numai până acolo merg vrăjile“ (*Credinţi*, p. 130). Substantivul analizat provine din forma de supin, fără prepoziţie, a verbului *a lua*, verb ce prezintă numeroase implicaţii pe teren magic (v. **Lua**).

Lungoare s.f. v. **Lingoare**

M

Madâlcă s.f. v. **Modâlcă**

Mahai vb. v. **Măhăi**

Mamahoarcă s.f. Termenul *mamohoarcă* a fost înregistrat în zona Braşov, cu sensul „babă meşteră“ (Şt. Paşca, *Glosar*, p. 40). În cazul acestui termen se poate vorbi de sudarea elementelor *mamă* şi *hoarcă*; *hoarcă* „termen de batjocură dat muierilor, mai ales babelor“ (DA, tom II, partea I, p. 395). Acest termen denumeşte un actant cu caracter general, fapt sugerat şi de sintagma utilizată de Şt. Paşca în definiţie; atât *babă*, cât şi *meşteră* indică actanţi de tip general. Credem, de fapt, că termenul în discuţie este sinonim cu *babă*, dar, spre deosebire de acesta, poartă o notă peiorativă, mărturie a scăderii încrederii comunităţii tradiţionale în practicile magice.

Mană s.f. Autorii DEX (p. 595) menţionează următoarele sensuri ale acestui cuvânt: „Lichen comestibil care creşte pe stânci...“; „Numele mai multor boli ale plantelor cultivate...“; „plantă erbacee toxică din familia gramineelor...“ (în compusul *mană de ape*); „rouă sau ploaie de vară pe vreme însorită, care are un efect dăunător asupra dezvoltării plantelor“. După cum se observă, dicţionarul amintit nu atrage atenţia şi asupra deosebitelor implicaţii magice ale termenului discutat; poate doar menţiunea „rod, frupt, belşug, abundenţă“ (*Idem*) să fie o aluzie la un posibil context mitico-magic. După opinia lui I. Evseev, *mana* este, din perspectivă mitică, „o forţă sau o substanţă activă a lucrurilor, generatoare şi păstrătoare a rodului, belşugului“ (DMDMR, p. 253); ţinând cont de aceste caracteristici, se poate vorbi pe teren popular de mai multe

concretizări ale manei: *mana* grâului, *mana* bucatelor, *mana* câmpului, *mana* holdelor, *mana* vitelor, *mana* laptelui, *mana* albinelor etc. (*Idem*). Asupra acestor tipuri de mană se poate acţiona pe cale magică (v. Gh. Pavelescu, *Mana*), mai ales în anumite momente ale calendarului popular, remarcându-se în această privinţă noaptea de Sf. Gheorghe: „în noaptea spre Sf. Gheorghe, oamenii care au vaci cu viţel le leagă cu o funie, le ung cu usturoi la uger şi le închid într-un coşar, pentru a nu li se lua *mana* de către femeile fermecătoare“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 299). Există o serie întreagă de proceduri magice de luare a manei, unele dintre ele extrem de spectaculoase: în judeţul Fălciu se duc în noaptea de Sângeorz doi oameni cu o funie şi o întind peste latul ogorului de la care vreau să ieie *mana*. Unul o ţine de la un capăt, altul la celălalt. Funia o lasă să atârne prin grâu sau păpuşoi şi o trec peste întreg ogorul. Când au ajuns la capăt zic: „Toată mana de pe ogorul acesta merge cu mine la ogorul cutare. Se duc la acel ogor şi procedează la fel. Apoi se întorc acasă fără să-i vadă cineva“ (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 58-59). Există, conform credinţelor populare, şi o serie de semne prevestitoare în privinţa manei: „De va cădea Sf. Gheorghe în zi de post, nu va fi *mană* nici la albine, nici la oi şi nici câmpul, nici pomii nu vor rodi din belşug“ (M. Olinescu, *Mitologie românească*, Bucureşti, 1944); „Dacă cântă cucul în luna lui mart, de la început are să fie anul *mănos*“ (*Credinţi*, p. 130). „Când în ziua de Stretenie (2 februarie) picură din streşină, va fi *mană* la albine“ (*Ibid*., p. 6). Luarea manei era pedepsită aspru, după cum dovedesc textele medievale româneşti, care pomenesc, de altfel, de *vama luării manei*, pe care trebuia să o treacă sufletele celor decedaţi (v. A. Fochi, *op. cit.*, p. 250); „Cine ia *mana* grâului sau altceva dintr-acele, acesta iată, ştie lucrul dracului, ori den vin, ori den pâine, ori dintr-alt ce, de se va lăsa de acestea, să aibă pocanie patru ani, metanii câte o sută“ (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 22). Pe teren lingvisic, se remarcă deosebita răspândire a expresiei *a lua mana*, echivalentă cu *a lua rodul*, *a lua fruptul*, *a lua bunul*, *a lua sporul* etc. şi cunoscută pe întreg teritoriul românesc. Substantivul *mană* este de origine greacă (DEX, p. 595), pătruns pe teren românesc, posibil prin intermediar slavon şi a dat un singur derivat cu semnificaţie magică: *mănos* „roditor, bogat“. Prezintă interes pentru cercetarea noastră sintagma *mana casei*, înregistrată în zona Muscel, cu sensul „bogăţie, prosperitate“ (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 569), precum şi evoluţia semantică petrecută la nivelul substantivului discutat, prin trecerea la sensul „avere“ („Comoara satelor“, 4/1925, p. 56). Prima atestare a termenului datează din secolul al XVII-lea.

Marină s.f. v. **Mărină**

Maşteriţă s.f. Este înregistrat în Argeş (D. Udrescu, *op. cit*., p. 160). Autorul menţionat stabileşte următorul sens: „femeie care umblă cu farmece şi vrăji" (*Idem*): „Să nu te mai duci la *maşteriţa* aia, că are pe dracu-n ea; umblă cu dracu" (*Idem*). Acest termen este înregistrat şi cu forma de plural: *maşteriţe*. Se pare că a luat naştere prin contaminarea dintre un termen ce denumeşte un actant magic (*meşteriţă*) şi *maştimă*, cuvânt care este înregistrat de Udrescu cu sensurile „mama vitregă", „femeie cumplită, aprigă rea" (p. 160). Termenul prezentat de noi, *maşteriţă*, a preluat, de altfel, conotaţiile negative ale cuvântului amintit (*maştimă*). Pe terenul magiei populare, *maşteriţă* are sensul amintit la început; D. Udrescu surprinde şi o evoluţie semantică petrecută la nivelul termenului magic: de la „femeie care umblă cu farmece şi vrăji" la „vrăjitoare", ceea ce probează, din nou, trecerea de la particular la general, în cazul structurii semantice a termenilor ce denumesc actanţi.

Măhăi vb. Verbul amintit este atestat pentru prima oară la 1648 (v. DLR, tom VI, p. 223) cu sensul „a ameninţa"; autorii DLR consideră acest cuvânt ca fiind învechit şi având, pe lângă valoarea semantică amintită, şi sensurile „a face semne cu mâna"; „a vorbi prin semne"; „a ameninţa cu degetul" (*Idem*). în Maramureş şi Bucovina verbul pomenit are sensul „a lovi cu putere", iar în zona Suceava este atestat cu sensul „a se apăra cu un ciomag de câini" (*Lexic regional*, I, p. 104). în aceeaşi zonă este înregistrat şi cu un sens ce interesează terminologia magică populară: „a face semnul crucii pentru a îndepărta duhurile rele" (*Idem*). Deşi gestul ca atare („a face semnul crucii") ţine de domeniul religios, utilizarea lui, în afara cadrului cultic, cu scopul menţionat („îndepărtarea duhurilor rele") este legată de procedurile magice cu caracter apotropaic, fapt ce nu este singular în cadrul manifestărilor pe teren popular. Termenul discutat prezintă varianta *a mahai* (*Lexic regional*, I, p. 104) şi provine de la verbul de origine slavă *mahati* (v. DLR).

Măiastră s.f. Autorii DLR înregistrează termenul amintit, cu sensul „vrăjitoare, fermecătoare" (DLR, tom VI, fasc. 3, p. 229): „Aveam de dascăl o babă ce era *măiastră* vestită..." (G. Gorjan, *Halima*, p. 126, *apud* DLR, tom VI, fasc. 3, p. 229); termenul apare şi în DULR cu sensul „fermecătoare" (DULR, p. 375). Scriban indică pentru acest termen şi pluralul

măiestre (SCRIBAN, p. 785), iar Tiktin tratează termenul în discuţie în cadrul articolului referitor la substantivul *măiestru* (TDRG, fasc. 11, p. 617). Acest substantiv este înregistrat şi în dialectul aromân, tot pentru a denumi un actant magic, având sensul „vrăjitoare“ (DR, I, p. 230). L. Şăineanu înregistrează şi forma de plural articulat (*măiestrele*), care însă se referă nu la actantul magic, ci la fiinţele mitofolclorice numite *iele* (DULR, 375; v. şi TDRG, fasc. 11, p. 617). De altfel, cunoscutul lingvist menţionează pentru *măiastră* şi sensul „zână“, ceea ce ne sugerează posibilitatea unui transfer terminologic între terminologia actanţilor magici şi terminologia fiinţelor mitofolclorice. Termenul *măiastră* este format de la *măiestru*, cu formantul *-ă* (pentru feminin).

Măiestresc,-ască adj. Este mai mult un termen cărturăresc, pătruns totuşi şi în mediul popular, după cum atestă materialele cercetate, şi având sensul „care ţine de magie; miraculos, vrăjitoresc“ (DLR, tom VI, p. 226): „Aveam de dascăl o babă [...] şi m-a învăţat şaptezeci de canoane *măiestreşti*“ (G. Gorjan, *Halima*, I, p. 126); „Să nu mai aveţi nici o putere *măiestrească* de acuma înainte asupra bunurilor firei“ (*Ibid*., IV, p. 182). Acest cuvânt, astăzi ieşit din uz, defineşte o caracteristică magică şi este format de la substantivul *măiestru* (v. **Măiestru**); ar mai fi de menţionat că de la substantivul *măiestru* s-a format şi un alt cuvânt cu valoare determinativă, *măiestreşte* (v. DLR, tom VI, p. 226) care însă nu a avut semnificaţie pe teren magic; el avea sensul „cu măiestrie, artistic“ şi nu a fost atestat pe teren popular.

Măiestrie s.f. Autorii DLR înregistrează substantivul menţionat, cu sensul „vrăjitorie, farmec“: „Ştie farmeci ticălosul, ori vro altă *măiestrie*.“ (DLR, tom VI, fasc. 7, p. 226) şi cu forma de plural *măiestrii*: („Isprăvind vrăjitoarea *măiestriile* ei zise...“; (v. DDRF). Termenul în discuţie prezintă varianta *măistrie* (v. DLR) şi provine de la un alt termen magic, *măiestru*, care denumeşte un actant. Sensul iniţial al acestui substantiv este „ştiinţă ascunsă, calitate de a pătrunde tainele“ (v. DLR); ulterior s-a produs o îngustare şi o specializare în plan semantic, substantivul *măiestrie* ajungând să denumească, pe teren popular, o practică magică. Şăineanu atrage atenţia asupra deprecierii sensului magic, *măiestrie* evoluând spre înţelesul „înşelăciune, viclenie“ (DULR, p. 375). Cea mai veche atestare a termenului datează din secolul al XVI-lea, el apărând în *Psaltirea Scheiană* (v. CIRLV, p. 182).

Măiestru s.m. Termenul este atestat pentru prima oară într-un text coresian (v. TDRG, fasc. 11, p. 617), este înregistrat de Tache Papahagi, în Maramureş, cu sensul „vrăjitor" (T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1925, p. 138) şi reluat de autorii DA, cu acelaşi sens; apare şi în ALRM II/I, h. 201, dar nu ca denumire pentru actantul magic. Forma de plural a acestui termen este *măieştri* (cu varianta *măiestri)*: „Aceasta este istoria a doi fraţi *măestri* sau fermecători" (G. Gorjan, *Halima*, *apud DA*, tom VI, fasc. 3, p. 229). Putem menţiona şi existenţa a două derivate cu implicaţii pe terenul magiei populare: *măiestrie* „vrăjitorie, farmec" (DA, tom VI, fasc. 3, p. 226) şi *măiastră* (DULR, p. 375), cu sensul „fermecătoare". L. Şăineanu menţionează sensul de actant magic, „fermecător, vrăjitor" pentru termenul *măiestru* abia la sfârşitul articolului de dicţionar; el atrage atenţia în mod deosebit asupra sensului de bază, „magic, înzestrat cu însuşiri miraculoase şi profetice...". Credem că utilizarea termenului *măiestru* în cadrul terminologiei actanţilor magici nu s-a realizat în urma unui transfer terminologic, după cum ar sugera sintagma *pasăre măiastră* (SCRIBAN, p. 785), ci, pur şi simplu, printr-o specializare a sensului de bază. După cum am menţionat, termenul este de origine latină şi provine din *magistrum* (DULR, p. 375; SCRIBAN, p. 785; DA, tom VI, fasc. 3, p. 229; TDRG, fasc. VI, p. 617).

Măistrie s.f. v. **Măiestrie**

Mâietură s.f. v. **Mânătură**

Mâitură s.f. v. **Mânătură**

Mânătură s.f. Acest substantiv este înregistrat în mai multe zone ale ţării: în Haţeg, în Maramureş (T. Papahagi, *op. cit*., p. 144), în Ardeal („Comoara satelor", I, p. 108). În ceea ce priveşte sensurile acestui termen, putem menţiona o serie de elemente ce interesează în mod deosebit cercetarea noastră; astfel, Rosetti înregistrează termenul *mânătură* cu sensul „farmece, aruncătură" (Al. Rosetti, *op. cit*., p. 34), dar şi cu sensul „strigoi" (*Idem*). I.A. Candrea menţionează pentru termenul în discuţie sensul „farmece (din mână)" (CADE, p. 785), iar Ov. Densusianu reţine pentru termenul *mânătură* sensul „făcătură" (Ov. Densusianu, *op. cit*., p. 222), ca şi T. Papahagi (T. Papahagi, *op. cit*., p. 144); din cele consemnate până

acum se poate observa că termenul *mânătură* denumeşte, în principal, o practică magică; sugestia lui Rosetti cu privire la sensul „strigoi" este susţinută şi de C. Tudose, care menţionează, pentru termenul analizat, sensul „fantomă, strigoi, iele" (C. Tudose, *op. cit.*, p. 321), cât şi de autorii DLR, care indică sensul „fantomă, strigoi, nălucă" (DLR, tom VI, fasc. 9, p. 670). Sensurile prezentate mai sus ne permit să observăm că acest substantiv a fost utilizat şi de terminologia fiinţelor mitofolclorice, astfel încât comunicarea între cele două sfere terminologice (magie populară, fiinţe mitofolclorice) se face în ambele sensuri, nu numai magia populară beneficiind de aportul unor termeni din domeniul terminologiei fiinţelor mitofolclorice.

Maria Sitaru consemnează pentru termenul *mânătură* şi un alt sens: „boală pricinuită de un farmec, de o vrajă, care i s-a făcut cuiva" (CCS VII/1, p. 17); şi Rosetti atrage atenţia asupra sensului medical: „boală pricinuită de un farmec" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 95). Autorii DLR nu definesc acest termen şi pe teren magic („vrajă"), ci atrag atenţia doar asupra semnificaţiilor medicale ale substantivului *mânătură* (DLR, tom VI, fasc. 9, p. 670): „boală pricinuită de un farmec, de o vrajă (făcută asupra cuiva)". Se observă că, de această dată, terminologia medicală este cea care a preluat un termen din domeniul magiei populare. În legătură cu implicaţiile pe terenul medicinei populare, ar fi de remarcat sintagma *mânătură spurcată* „vis rău, coşmar" (CCS VII/1, p. 17), pe care o reţine şi A. Gorovei (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 348).

Etimologia termenului *mânătură* a ridicat unele probleme: conform opiniei lui I.A. Candrea, *mânătura* ar fi un „farmec (din mână)", după cum s-a văzut. Credem că acest termen se explică mai lesne ca fiind format de la verbul *a mâna* (v. şi DLR, tom VI, fasc. 9, p. 670), care apare destul de des în descântece: „... şi întorn / Toate aruncăturile / Pe capul cui le-a *mânat*" (S.Fl. Marian, *Descântece*, p. 146). Substantivul *mânătură* prezintă şi câteva variante: *mâietură* (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 222), *muietură* (pl. *muieturi*) înregistrat în Maramureş (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 525), cu sensul „farmece, vrăjuri", *mâitură* (pl. *mâituri*), în zona Munţilor Apuseni (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 192), *măietură* (DLR, tom VI, fasc. 9, p. 670). S-ar putea ca varianta *muietură* să se explice ca urmare a unei etimologii populare. Pe baza termenului magic s-a creat şi un substantiv ce denumeşte o fiinţă mitofolclorică: *muietor* „fiinţă mitologică despre care se crede că paralizează, slăbeşte funcţiile organismului, strigoi" (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 525). Deşi este un termen cu o întrebuinţare mai limitată, se poate constata că *mânătură* permite

observarea strânselor legături ce există între diverse sfere terminologice. Termenul este atestat pentru prima oară abia la sfârşitul secolului al XIX-lea, deşi, în mod cert, are o vechime mai mare pe teren popular; este înregistrat şi în ALR I, h. 1397; 88, h. 1398; 535.

Mânecătoare s.f. După cum menţionează autorii FCLR, „derivatele cu acest sufix (*-toare*) fixează momentul când se începe sau se îndeplineşte o acţiune“ (FCLR p. 82). Avem în discuţie un singur termen, şi anume *mânecătoare*, provenit de la verbul *a mâneca*, cu sensul „a se scula dis-de-dimineaţă“ (SCRIBAN, p. 820; DLRM, p. 507). Termenul discutat are sensul „vrajă“: „... în ajun [...] se fac *mânecători* (vrăji pentru sporul sau luarea sporului holdelor şi al laptelui de la vaci)“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 296). Autorii DLR menţionează caracterul regional al acestui termen şi variantele lui: *mânicătoare*, *mănecătoare* (DLR, tom VI, fasc. 9, p. 689). În răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu apare de asemenea sensul magic: „*mânecătoare*, alteori *farmecul*, *meştesugul* sau *vrăjitoria* prin care se ia rodul“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 362). Termenul în discuţie apare şi în expresia *a face mânecători* (*Idem*). *Mânecătoare*, ca denumire pentru practica magică, este înregistrat în Muntenia. Acest termen provine, de fapt, dintr-o altă sferă terminologică, şi anume din cea a sărbătorilor populare: *mânecătoare* „sărbătoare băbească ce cade în ajunul Sf. Gheorghe; în noaptea de mânecători se fac farmece şi vrăji“ (DULR, p. 381); „în acea noapte (de mânecătoare – n.n.) unii buciumă spre a alunga farmecele babelor care alungă mana de la vite“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 295); „Noaptea de 22 april (de mânecătoare – n.n.), când babele umblă cu farmece ca să oprească laptele vacilor şi producţiunile câmpului duşmanilor lor“ (SCRIBAN, p. 820). După cum se poate observa, această sărbătoare băbească poartă o puternică amprentă magică, fiind o zi „în care se fac toate vrăjile“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 359). Tocmai datorită acestui fapt s-a ajuns la un interesant transfer terminologic dinspre terminologia sărbătorilor populare spre cea magică. Substantivul *mânecătoare* este atestat pentru prima oară în răspunsurile la chestionarul lingvistic al lui Hasdeu (vol. I, p. 76, v. DLR) şi este înregistrat în ALR II, MN 4240; 928 şi ALR I, h. 619; 790-792, 805-850.

Mânicătoare s.f. v. **Mânecătoare**

Mărin s.m. v. **Mărină**

Mărină s.f. Termenul popular *mărină* (*mărin*) denumeşte o serie de boli la oameni şi animale: „bubă la coastă“ (T. Papahagi, *op. cit.*, p. 127); „crampe la stomac“ (ALR, II, h. 4180); „umflătură la pântecele calului“ (Şez., III, p. 139); „boală cu umflături la ugerul vacii“ (AAF, VI, p.175). De la substantivul respectiv s-a format verbul *a se mărini*, cu varianta *a se mărina* (v. DLR, tom VI, p. 277). Substantivul *mărină* este cunoscut şi cu un alt sens pe teren popular, pe lângă cel de „boală“, şi anume „plantă de leac“ pentru boala (bolile) cu acelaşi nume (SMPTRE, p.68; Al. Borza, *op. cit*., p. 255); despre această plantă se menţionează că este „folosită în mod popular la crampe de stomac şi diaree“ (*Idem*). Tocmai prin faptul că denumeşte o plantă de leac utilizată în boala cu acelaşi nume, *mărină* a intrat în atenţia lexicului vrăjitoresc, ca termen ce denumeşte un element cu valoare magică. Cu privire la originea acestui termen s-au emis două opinii diferite: N. Drăganu îl consideră element de origine latină, pornind de la un radical latin *malus* (DR, IV, p. 742-745), în timp ce Alexandra Burnei îl consideră format pe teren românesc, de la numele unei sărbători populare (Sf. Marina). Înclinăm spre această ipoteză, dat fiind faptul că materialele folclorice vin în sprijinul ei; „Mărina, 17 iulie. O serbează, ca să nu fie măriniţi (sătenii – n.n.), adică să nu capete o boală răutăcioasă la pântece“ (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 113). Termenul discutat este atestat pentru prima oară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (LR, 6/1960, p. 44) şi prezintă variantele *mărin*, *marină* (v. DLR).

Mătrică s.f. v. **Mătrice**

Mătrice s.f. Substantivul menţionat are următoarele sensuri: „mitră“ (sens învechit); „oaie care a fătat şi dă lapte“; „nume dat unei presupuse boli interne (care se manifestă prin sterilitate); „colici intestinali“; „nume dat mai multor boli (apendicită, hemoroizi, reumatism, umflătură a vinelor“ (v. DLR, tom VI, p. 326); pe lângă aceste sensuri, mai poate fi amintit şi acela de „plantă de leac“ pentru boala cu acelaşi nume (SMPTRE, p. 68), ceea ce înseamnă că *mătrice* denumeşte şi un element cu valoare magică, fapt pe care dicţionarele nu-l semnalează, din păcate, decât foarte rar: pe teren popular această plantă mai este cunoscută şi sub

denumirile *poala Sfintei Mării*, *granat*, *iarbă amară*, *tarhon* (Şez., XV, p. 107). Fiind un termen vechi în limbă (< lat. *matrix-icis*), el prezintă şi numeroase variante: *mătrică*, *mătrie*, *mătrişe*, *mitrece* (v. DLR); este înregistrat în ALR I, h.1778 şi ALRM II/I, h.167, ALR II/I, MN 58, dar pentru indicarea bolilor amintite, nu a denumirii plantei de leac corespunzătoare. Şi forma de plural a acestui substantiv prezintă o serie de variante: *mătrici*, *mătrişe*, iar, în ceea ce priveşte derivatele, putem aminti pe *mătricat*, *mătricea*, *mătricer*, *mătricioi*, *mătricos*, *mătriculat* (v. DLR). Dintre aceste derivate, ultimele trei apar doar în descântece, iar cel mai interesant pare a fi *mătricioi*, care denumeşte şi o fiinţă imaginară ce personifică boala respectivă (v. DLR., tom VI, p. 326). Conform unui model specific derivării pe teren popular, termenii ce denumesc boli îşi creează elementul corelat de sex opus, ceea ce a făcut posibilă şi apariţia cuvântului *mătricioi*, corelat cu femininul *matrice* (*matricea*). Termenul *matrice* este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. DLR), dar cu sensul, astăzi ieşit din uz, „mitră".

Mătrie s.f. v. **Mătrice**

Mătrişe s.f. v. **Mătrice**

Meni vb. „A prevesti viitorul (bun sau rău)"; „a predestina"; „a ura" (DESLR, p. 394); „a potrivi, a aranja (într-un anumit fel) şi a descânta pentru ghicit" (DLR, tom VI, fasc. 5, p. 385); „a descânta, a vrăji" (*Idem*). După cum se observă, verbul menţionat prezintă implicaţii atât pe terenul vrăjitoriei, cât şi pe cel al divinităţii populare. De altfel, autorii dicţionarului academic semnalează în mod amănunţit semnificaţii divinatorii ale acestui cuvânt, indicând diverse nivele pe care ele se structurează; astfel sunt semnalate sensurile: „a prezice lucruri favorabile sau verificabile"; „a cobi"; „a prevesti soarta cuiva dintr-o anumită aşezare a cărţilor de joc, a bobilor"; „a potrivi, a aranja (într-un anumit fel) şi a descânta pentru ghicit". Se remarcă faptul că iniţial *a meni* denumea acţiunea predictivă în general, fiind sinonim cu *a ghici*, *a prezice*. În timp, s-a produs o restrângere semantică, actul predictiv fixându-se pe elementele cu caracter nefavorabil, negativ, ceea ce a dus la apariţia sensului „a cobi". O altă evoluţie semantică, ce porneşte tot de la sensul de bază, duce la constituirea unui sens direct legat de practicile concrete cu caracter

divinator; la fel şi cel de-al patrulea sens, în care, în plus, se atrage atenţia asupra unei operaţiuni preliminare la prelucrarea magică a bobilor, cărţilor pentru obţinerea eficienţei maxime a actului divinator. Este posibil ca sensul de pe terenul vrăjitoriei să pornească de la acest din urmă sens din domeniu divinator; probabil că avem de a face cu o extindere semantică, operaţiunea de descântare făcându-se nu numai cu privire la bobi, cărţi, ci la mod general, astfel încât *a meni*, în astfel de situaţii este sinonim cu *a descânta*. În sprijinul valenţelor divinatorii vine şi expresia *a meni a bine* (rău), în care *a meni* se apropie ca sens de verbul *a prezice*. Credem că A. Scriban a surprins foarte bine semnificaţiile expresiilor *a meni cărţile*, *a meni bobii*, menţionându-le cu sensul „a-i aşeza (bobii – n.n.) pentru ghicit şi a te gândi la ceva ce vrei să se prezică" (SCRIBAN, p. 796). În fond, în astfel de contexte, verbul discutat nu indică pur şi simplu acţiunea de „a ghici", ci semnalează un întreg set de operaţii de pregătire a actului divinator, astfel încât el să fie favorabil celui în cauză. *A meni* este atestat încă din secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 11, p. 634) şi provine din v. sl. *meniti* (*Idem*).

Merceşug s.n. v. **Meşteşug**

Merteşug s.n. v. **Meşteşug**

Mestreşug s.n. v. **Meşteşug**

Meşteră s.f. Are sensul „femeie care se pricepe la farmece, la vrăji, la descântece, care practică farmecele, vrăjile, descântecele" (DLR, tom VI, fasc. 6, p. 433): „În proorul Sf. Gheorghe, unele femei *meştere* iau mana la vaci" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 297). Scriban nu menţionează termenul *meşteră*, dar va aminti, la p. 801, de „femei *meştere* la ţesut, *la farmece*" (sublinierea ne aparţine – n. n.). Tiktin aminteşte acest termen, în cadrul articolului referitor la cuvântul *meşter* (TDRG, fasc. 11, p. 640). În zona Oaş, termenul *meşteră* denumeşte, în general, actantul magic feminin: „Oşanul recurge de foarte multe ori la ceva babă, la *meştera* satului" (AAF I, p. 141). Cuvântul *meşteră* face parte dintre termenii care denumesc actanţi ce au depăşit stadiul specializării într-o anumită direcţie (ghicit, vrăjitorie etc.), el tinzând să denumească actanţi recunoscuţi pentru priceperea lor în toate

domeniile magicului. În diverse contexte, termenul *meşteră* indică un grad înalt de stăpânire a procedurilor magice, mai ales atunci când, în acelaşi context, este indicat şi un alt termen ce denumeşte un actant magic: „Eu, Maria descântătoarea, *meşteră* eram, / [...] Pe cutare vindecam“ (PPR, II, p. 368). O situaţie asemănătoare am întâlnit în zona Maltezi, jud. Ialomiţa (anchetă proprie): cuvântul *meşteră* denumeşte aici actantul recunoscut pentru priceperea sa deosebită. Se pare că, iniţial, *meşteră* avea, de fapt, funcţie de determinare pe lângă un substantiv ce denumea actantul propriu-zis. *Meşteră* este folosit şi în Basarabia, în zona Lăpuşna (P.V. Ştefănucă, *op. cit.*, II, p. 144), atât cu valoare determinativă, cât şi pentru a denumi un actant. În materialele cercetate, de multe ori termenul în discuţie însoţeşte cuvintele *femeie*, *babă*: „Se aşează bolnavul în pat şi se trage (se freacă) pe pântece de o *femeie meşteră*“ (Şez. IV, p. 25); „*babă meşteră*“ (CADE, p. 802). Termenul analizat este format de la cuvântul *meşter*, cu sufixul *-ă* şi are forma de plural *meştere* (A. Fochi, *op. cit.*, p. 297).

Meşteritoare s.f. Termen înregistrat în Maramureş (T. Papahagi, *op. cit.*, p. 225) şi care are sensul „femeie care se pricepe la farmece, la vrăji şi la descântece, care practică farmecele, vrăjile, descântecele“ (DLR, tom VI, fasc. 6, p. 435); provine de la *a meşteri*, cu sufixul *-toare* (*Idem*). Lucrarea lexicografică citată indică o serie întreagă de sinonime pentru termenul discutat: *fermecătoare*, *meşteriţă*, *meştereasă*, *meşteră*. Aceşti termeni indică actanţi cu caracter general, doar *fermecătoare* ar putea părea străin de seria menţionată, însă un fapt înregistrat de noi în zona Măcişeni, jud. Galaţi, şi anume utilizarea termenului *fermecătoare* pentru a denumi toate tipurile de actanţi (chiar şi descântătoarele) ne sugerează că *fermecătoare* poate fi utilizat, în unele zone, şi pentru a denumi un actant magic în general, nu numai unul de tip malefic. C. Tudose menţionează prezenţa acestui termen în nordul Transilvaniei, cu sensul „descântătoare“ (C. Tudose, *op. cit.*, p. 298).

Meşteriţă s.f. Ca şi *meşteritoare*, acest substantiv are sensul „femeie care se pricepe să descânte, să facă farmece, vrăji“ (DLR, tom VI, fasc. 6, p. 435). Am notat acest termen în zona Maltezi cu sensul „vrăjitoare“ şi cu observaţia că „*meşteriţa* este o vrăjitoare mai bună ca altele“. În zona

menţionată, *meşteriţa* realizează un întreg complex de operaţiuni magice (ştie vrăji, descântece, ştie să ghicească etc.). În Argeş, acest termen a intrat în coliziune cu un alt cuvânt, *maşteră*; în urma acestei contaminări a rezultat un termen nou pe terenul magiei populare, *maşteriţă* (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 160). Forma de plural a termenului este *meşteriţe* (Maltezi; anchetă proprie), formă înregistrată de noi în următorul context: „*Meşteriţele* sunt cele mai pricepute femei“ Un fapt interesant, înregistrat de noi pe teren, consemnat şi de B. Ştefănescu-Delavrancea (Delavrancea, *Opere*, II, Ed. pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1954, p. 240), este utilizarea acestui substantiv în combinaţie cu un alt termen ce denumeşte un actant magic de sex feminin (babă), *babă meşteriţă*: „Mi-a spus că ar fi având la moşie o *babă meşteriţă*“ (*Idem*). Astfel de combinaţii între doi termeni ce denumesc actanţi constituie, după părerea noastră, un alt model lingvistic de utilizare a termenilor respectivi, un model valabil însă doar pentru unii dintre termenii ce denumesc actanţi. Cuvântul *meşteriţă* este format de la substantivul *meşter*, cu sufixul *-iţă* (v. DLR, tom VI, fasc. 6, p. 435).

Meşterşig s.n. v. **Meşteşug**

Meştereşug s.n. v. **Meşteşug**

Meşteşig s.n. v. **Meşteşug**

Meşteşuc s.n. v. **Meşteşug**

Meşteşug s.n. Cuvânt provenit din (magh.) *mesterseg*, răspândit, ca element de terminologie magică, în Transilvania; sensul termenului este „vrăjitorie, fermecătură, magie“ (DLR, tom VI, fasc. 6, p. 436); variantele acestui termen sunt: *meşterşug* (SCRIBAN, p. 801), *meşteşuc* (ALR I, h. 1678, 984), *meşteşig* (*Ibid.*, h. 1675, 51, 59, 61, 80, 255, 257, 273, 278, 280, 289, 295, 302, 305, 308, 315, 320, 339), *meşterciug* (DR, IV, p. 1027), *meşterşig* (ALR I, h. 1678, 333, 335), *meşteşuc* (*Ibid.*, h. 1678, 388), *mestreşug* (*Ibid.*, h. 1678, 96), *merteşug*, iar forma de plural *meşteşuguri* (v. DLR) cu varianta învechită *meşteşugure* (*Idem*): „... cel ce va lega nunta, ce se zice, pre mire să nu se împreune cu nevasta-şi, sau şi alte *meşteşuguri*, ce vor face cu vrăji, 20 de ai să nu se cumenece“; valoarea pe teren magic se poate constata şi

din textele vechi: „Pentru ceia ce caută în stele sau fac alte *meşteşuguri* [...] şi ceia ce poartă la sine avgare sau ierbi, ca să nu se apropie nimică de dânşii“ (text de la 1645, reprodus în A. Gorovei, *op. cit*., p. 55). Mai putem menţiona prezenţa cuvântului analizat într-o serie de sintagme care trimit mai ales spre domeniul magiei populare; astfel, pe lângă sintagma *meşterşug dohtoricesc*, ce denumeşte medicina, apar o serie de sintagme ca: *meşteşug fărmăcesc* (DA, tom II, partea I, p. 64); *meşteşug fermecătoresc* (*Ibid*., p. 105); *meşteşugurile sataneşti* (*Ibid*., p. 617) toate denumind, după părerea noastră, vrăjitoria, magia populară. Credem că iniţial termenul *meşteşug* nu avea, singur, sensul „vrăjitorie, fermecătură, magie“, ci în combinaţie cu diverse adjective formate de la denumiri de practici magice. Mai târziu, după cum arată textul de la 1645, termenul în discuţie a putut indica, singur, un tip de practică magică. De altfel, şi o expresie întrebuinţată în opera lui Dosoftei sugerează aceasta: *a face meşte(r)şug*, cu sensul, dat de autorii DA, „a întrebuinţa mijloace neiertate spre a săvârşi ceva“ (*Ibid*., p. 8). T. Papahagi înregistrează termenul în discuţie în Maramureş cu sensul „vrăjitorie, magie“ (T. Papahagi, *op. cit*., p. 225). Tot pe terenul culturii populare am întâlnit cuvântul *meşteşug* în răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu; într-un astfel de răspuns termenul *mânecătoare* era explicat ca „farmecul, *meşteşugul* sau vrăjitoria prin care se ia rodul“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 362). Din asocierea cu termeni ca *farmec*, *vrăjitorie* se poate observa faptul că *meşteşug* denumeşte o practică magică; evoluţia semantică în această direcţie s-a produs, după cum am văzut, încă în perioada veche. Prima atestare datează de la 1563 (v. TDRG, fasc. 11, p. 640).

Mini vb. v. **Meni**

Mira vb. S. Puşcariu atribuie acestui verb sensul „a privi rău“ şi îl opune verbului *a desmira*, ce are sensul „a scăpa un copil de deochi“. Conform credinţelor populare, „a privi rău“ are semnificaţia „a deochea“. I.A. Candrea aminteşte, ca măsură preventivă contra deochiului, „să nu te miri de frumuseţea cuiva“ (I.A. Candrea, *Folclorul*, p. 198). Resmeriţă surprinde corect specificul acţiunii reprezentate de verbul *a (se) mira*: „a îmbolnăvi prin uitare cu ochii, îndelung şi cu mirare“ (DESLR, p. 600). Cu timpul, verbul *a se mira* a ajuns să aibă şi sensul „a deochea“. Unele

contexte sunt edificatoare: „*Să se mire* lumea şi satul / Cum *s-a mirat* el de N. / şi l-a dăochiat“ (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 539); şi autorii DA notează o valoare deosebită a verbului respectiv, care însă nu explică evoluţia menţionată, ci doar poate sugera deosebitele semnificaţii ale acestui verb pe terenul spiritualităţii populare: (despre femei însărcinate) „a se uita cu insistenţă la fiinţe diforme, riscând, potrivit unei credinţe populare, să nască copii diformi“ (v. DA, tom VI, fasc. 8, p. 590). Termenul analizat a dat naştere la numeroase elemente ce interesează cercetarea noastră: *mirătură*, *mirat* (provenit din forma participială), *mirare* (provenit din infinitivul lung), termeni ce denumesc practici magice. De asemenea, trebuie să menţionăm derivatul *a desmira*, ce face parte dintre termenii ce denumesc acţiuni cu caracter magic. Interesanţi sunt şi termenii ce denumesc fiinţe mitofolclorice: *mirător* „duh rău care afectează prin mirare, care se mină“ (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 525); *mirătoare* (v. **Mirător**); *miriş* „cel care, uitându-se la cineva, mirându-se de el, îl farmecă, îl vrăjeşte“ (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 317), *miroaică* „fiinţă care deoache“ (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 122). Al. Rosetti notează şi alte elemente lexicale legate de verbul menţionat, care sugerează marea disponibilitate a acestuia pentru exprimarea de acţiuni cu implicaţii la nivelul spiritualităţii populare: *a se răzmira* „a se mira intens“, cu derivatul *răzmirătură* „mirare puternică“ (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 80). Să nu uităm că aceste elemente apar în contextul descântecelor, dar chiar şi acest fapt nu ne poate împiedica să constatăm interesantele disponibilităţi ale verbului *a se mira* pentru terenul magiei populare (şi nu numai). Verbul discutat provine de la (lat.) *miror-ari* (v. TDRG, fasc 12, p. 659) şi este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea, dar fără semnificaţie magică, semnificaţie ce s-a devoltat ulterior sub presiunea unor factori lingvistici.

Mirare s.f. Ov. Densusianu înregistrează acest termen cu sensul „făcătură“ (O. Densusianu, *op. cit.*, p. 222); substantivul provine din infinitivul lung al verbului *a (se) mira* şi este sinonim cu *mirătură*, *mirat*: „Dediochiu-i pin *mirare*, / Dediochiu-i pin strigare, / Dediochiu-i pin lucruri răle“ (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 281). În Maramureş, termenul este intens utilizat, P. Bilţiu folosindu-l şi la definirea unei fiinţe mitofolclorice: *mirător* „duh rău, care afectează prin *mirare*, care se mină“ (*Ibid.*, p. 525). Credem că, pe teren magic, acest termen a avut, iniţial, sensul „deochi“, el prove-

nind, după cum am mai văzut, de la verbul *a (se) mira* „a deochea", Densusianu înregistrând un sens dezvoltat ulterior ce dovedeşte, şi în cazul acestui termen, evoluţia de la particular la general, *făcătură* denumind toate tipurile de practici malefice, nu numai deochiul. Indicele lexical din CIRLV nu menţionează acest termen printre cei atestaţi în textele din secolul al XVI-lea; după informaţiile lui Tiktin substantivul *mirare* apare în *Psaltirea Hurmuzachi*, deci totuşi într-un text din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 12, p. 659). Forma de plural a termenului menţionat este *mirări* (*Idem*).

Mirat s.n. Termenul este înregistrat în zona Bihor cu sensul „deochi" (AAF,III, p. 151); este format de la verbul *a (se) mira*, cu sensul „a deochea" şi are forma de plural *mirate*: „Cine-o diokiat pră cutării [...], / Cu toate *miratili*" (*Idem*). Este sinonim cu alţi termeni formaţi de la acelaşi verb: *mirare*, *mirătură*. Este cunoscut faptul că, după credinţele populare, a te mira de ceva sau de cineva (în special) putea provoca deocherea celui în cauză; pe baza acestor credinţe, în timp, verbul *a (se) mira* a dezvoltat şi sensul „a deochea"; derivatele sau cuvintele provenite prin conversiune de la acest verb (v. şi **Mirătură**) au păstrat implicaţiile pe teren magic, astfel încât nu trebuie să ne surprindă sensul „deochi" al cuvântului *mirat*, cuvânt atestat pentru prima oară încă din secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 12, p. 659).

Mirat-ă adj. Spre deosebire de omonimul său care denumeşte o practică, *mirat* „deocheat" indică o caracteristică de tip magic şi este înregistrat în zona Muscel, la forma feminină: „De-o fi *mirată* / Şi dăocheată de muiere stearpă / Să-i cază genili / Să-i rămâie sprâncenili" (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 550). Cuvântul analizat provine de la forma participială a verbului *a se mira* „a deochea" şi trebuie remarcat că, la fel ca verbul amintit, nu este atestat iniţial cu valenţe magice în secolul al XVI-lea (v. DLR, tom VI, p. 593).

Mirătură s.f. Substantivul este înregistrat cu sensul „deochi": „Să se-ntoarcă / Toate deocheturi / Toate *mirături*" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 55). Acest termen este format de la verbul *a (se) mira*, cu sufixul *-(ă)tură* şi are forma de plural *mirături* (DLR, tom VI, fasc. 8, p. 595). Ov. Densusianu

consideră că termenul în discuţie este sinonim cu *făcătură* (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 222), ceea ce probează o evoluţie de la particular la general, sensul „făcătură" sugerând o practică magică malefică, în general, nu numai una de deochiere. Pe teren am întâlnit acest termen în zona Gropniţa, jud. Iaşi, cu sensul „deochi". Reamintim că verbul *a (se) mira*, în plan magic, are sensul „a deochea", sens apărut sub influenţa unor factori extralingvistici pe care credinţele populare îi pot explica, în mare parte (v. **Deochea**; v. **Mira**; v. **Râvni**); şi un alt sens al acestui cuvânt, „monstru, pocitanie, arătare (*de care te miri*)" – (sublinierea ne aparţine) ne sugerează presiunea unor elemente extralingvistice. Termenul discutat este înregistrat pentru prima oară în 1892 (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 55) şi prezintă o variantă regională (în Banat), *mnirătură* (AAF, I, p. 203).

Mitrece s.f. v. **Mătrice**

Mnijit s.n. v. **Năjit**

Mnirătură s.f. v. **Mirătură**

Moaşă s.f. A. Gorovei include acest cuvânt între termenii cei mai cunoscuţi cu sensul „descântătoare": „Persoana care descânta se numeşte îndeobşte babă, băbărească [...] *moaşă*" (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 74). Termenul este format de la cuvântul *moş* (SCRIBAN, p. 823; CADE, p. 791) şi are răspândire generală pe teritoriul românesc (v. V. Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1966, p. 9). Forma de plural a termenului discutat este *moaşe*: „Cu rădăcini de odolean *moaşele* mai iscusite fac un cântec (descântec – n.n.) numit lamoste" (DA, tom II, partea a II-a, fasc. 2, p. 88). O informaţie interesantă, cu privire la termenul analizat, am primit din zona Cojuşna (Chişinău): „Descântătoarea este un doctor al satului; ea vindecă, prin descântece, de toate bolile; pentru că, în special, vindecă pe copii este numită şi *moaşă*" (informator Trubca Tatiana, 24 ani). S-ar putea ca această informaţie să surprindă un element esenţial pentru a înţelege pătrunderea termenului *moaşă* în domeniul terminologiei magice. Cuvântul *moaşă* este atestat pentru prima oară în 1480 (într-un text slavon), cu sensul „bunică" (v. DLRV, p. 124).

Modâlcă s.f. Asupra originii acestui substantiv au fost emise mai multe ipoteze: *nod* + *gâlcă* (DLRM, p. 511); bg. *moghilka* sau ucr. *toghilka* (DLR, tom VI, p. 786); etimologie necunoscută (DEX, p. 645). Credem că este posibilă şi o altă soluţie etimologică: de la bg. *moghilca*, prin contaminare cu *nod*. Principalele sensuri ale cuvântului discutat sunt: „ganglion, umflătură"; „cucui"; „cocoaşă"; „obiect mototolit"; „pungă" etc. (DLR, tom VI, p. 786). În descântece este de obicei valorificat sensul „ganglion, umflătură": Ieşiţi gâlci / Ieşiţi motâlci" (Ion Căliman, Cornel Veselău, *Poezii populare româneşti. Folclor din Banat*, Ed. Grai şi suflet – Cultura naţională, Bucureşti, 1996, p. 235); „Două gâlci, / Două modâlci" (G. Dem Teodorescu, *Poezii populare*$_2$, II, p. 57).
Pe terenul magiei populare se poate menţiona existenţa şi a altui sens, „element magic", după cum atestă o informaţie din Dăneşti, jud. Vaslui: „petică înnodată aşa fel că seamănă cu gâlcă. Legătură ce cuprinde în ea felurite lucruri ori vrăjite, ori care, prin firea lor, fără a fi vrăjite, au putere de vrajă" (E. Buraga, C. Buraga, *op. cit.*, p. 198). Termenul este înregistrat în ALR II/I, h 118 şi ALR I, h 1658, cu sensul „ganglion, umflătură" şi prezintă o serie întreagă de variante: *modâlgă*, *motâlcă*, *madâlcă*, *nodâlcă*, *nădâlcă*, *niodâlcă* (v. DLR). Credem că unele dintre aceste variante sunt urmarea unui fenomen de contaminare a substantivului *modâlcă* cu *nod*. Derivatele *modâlcos*, *modâlcoasă* apar, de cele mai multe ori, în descântece, fiind rar folosite în alte contexte.

Modâlgă s.f. v. **Modâlcă**

Moroi s.m. Acest substantiv este cunoscut mai ales ca termen ce denumeşte o fiinţă mitofolclorică dintre cele mai comune. Şăineanu, având în vedere acest aspect, defineşte *moroiul* ca „strigoi mic (din copil mort nebotezat), ce vine de cere ţâţă de la mama sa" (DULR, p. 409). Dincolo de acest aspect, în general cunoscut, T. Pamfile notează că *„moroi* [...] se numesc şi ţiganii şi ţigăncile care deoache copiii" (T. Pamfile, *Duşmani*, p. 129). Şi autorii DLR atrag atenţia asupra utilizării substantivului *moroi* cu sensul „deochetor": „om despre care se crede că are puterea de a deochea copiii" (DLR, tom VI, fasc. 10-11, p. 879). Putem menţiona atât forma de plural, *moroi*, cât şi variantele acestui termen: *muroi* (*Idem*) şi *muron* (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 179). Scriban înregistrează, în Banat, varianta *muroi*,

dar fără sens magic (SCRIBAN, p. 834). Tiktin menţionează pluralul termenului, dar şi faptul că varianta *muroi* este răspândită în toată Transilvania, ceea ce însă este, după părerea noastră, mai puţin probabil (v. TDRG, fasc. 12, p. 693). Ca denumire de fiinţă mitofolclorică, *moroi* este cunoscut pe întreg teritoriul românesc, după cum atestă şi atlasele lingvistice: ALR II/I, h. 169, MN, 2712; 89; ALR SN, V, h. 1243; ca actant magic, *moroi* apare în sudul Moldovei (v. T. Pamfile, *Duşmani*, p. 129). Mai putem menţiona compusul *moroi de ploaie*, cu sensul „solomonar" (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 224) şi faptul că termenul discutat este atestat, pentru prima oară, într-un text din anul 1670 (v. TDRG, fasc. 12, p. 693).

Moroi de ploaie s.comp. Compusul *moroi de ploaie* a fost înregistrat în zona Peştişani, jud. Caraş-Severin, cu sensul „solomonar" (v. ALIL, XXV/1976, p. 48). I. Taloş, consideră că acest termen, împreună cu substantivele *şercan* şi *vârcolac* (în perifraza *vârcolac care trage apele*), se utilizează pe teren magic „prin confuzie cu alte fiinţe demonice" (*Idem*). În realitate este vorba, credem, de un transfer terminologic între lexicul magic şi cel al fiinţelor imaginare. Remarcăm, de asemenea, că *moroi* denumeşte nu numai o fiinţă imaginară, ci este şi un actant magic complex: „deochetor" şi „solomonar".

Moşmoană s.f. v. **Moşmoandă**

Moşmoandă$_1$ s.f. Acest substantiv a fost înregistrat în Argeş, cu sensul „femeie care umblă cu farmece, vrăjitoare" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 173). Forma de plural este *moşmoande* (*Idem*). Credem că acest termen provine de la substantivul *boşmoandă* (cu etimologie necunoscută), sub influenţa cuvântului *moş*. În aceeaşi zonă este înregistrat şi substantivul *moşmondea* „poreclă dată unui om, mai ales bătrân, lipsit de vlagă, neputincios, istovit" (*Idem*). S-ar putea ca şi prezenţa acestui substantiv masculin să fi favorizat transformarea termenului *boşmoandă* în *moşmoandă*. Acest termen are şi un derivat ce denumeşte o acţiune cu caracter magic, *a moşmondi*. Substantivul analizat nu trebuie confundat cu termenul omonim, *moşmoandă* (*moşmoană*), ce denumeşte o practică magică şi care este considerat de către autorii DLR „derivat regresiv de la *a moşmoni* (*a moşmondi*)" (v. DLR, tom VI, fasc. 12-13, p. 902).

Moşmoandă$_2$ s.f. Este un termen cunoscut în Muntenia, având sensul „farmec, vrajă“ (PPR, II, p. 443). Forma de plural a acestui substantiv este *moşmoande* (D. Udrescu, *op. cit*., p. 173). Asupra evoluţiei semantice a substantivului în discuţie ne atrage atenţia sensul „intrigi“, înregistrat în Argeş (*Idem*): „umblă nebuna cu *moşmoande* de colo-colo“. Substantivul analizat este format de la verbul *a moşmondi*, prin derivare regresivă. Autorii DLR consideră că *moşmoană* este un regionalism (Muntenia şi Oltenia) şi este utilizat la plural, cu sensurile „vrăji, farmece de dragoste“ şi „obiecte descântate, de care se folosesc cei ce fac vrăji“ (DLR, tom VI, fasc. 12-13, p. 902). Substantivul înregistrat în Argeş de Udrescu este o variantă a cuvântului *moşmoană*, termen ce prezintă la plural variantele *moşmoande* şi *moşmondii* (*Idem*). Evoluţia de la un sens la celălalt (o extensie, de fapt, a primului sens) confirmă tendinţa manifestată în cadrul terminologiei magice, de trecere de la abstract la concret.

Moşmondeală s.f. Substantivul *moşmondeală* provine de la verbul *a moşmondi* „a umbla cu farmece“, cu sufixul *-eală* şi este înregistrat în Argeş (D. Udrescu, *op. cit*., p. 174). Interesant este faptul că substantivul menţionat are semnificaţie magică doar la forma de plural (*moşmondeli*): „Face la *moşmondeli*“; „umblă cu *moşmondeli*“ (*Idem*). Sensul, în această situaţie, este „farmece, vrăjitorii, moşmoande“ (*Idem*). Forma de singular a acestui cuvânt nu mai prezintă implicaţii pe teren magic, având sensurile: „lucrare înceată, mocoşită, domoală; lucrare de mică valoare, uşoară, bojdicăială, mocoşeală“; „convorbire domoală, molcomă, tăinuită, uneltire“ (*Idem*). Şi în cazul acestui termen observăm specializarea formei de plural pentru a denumi practici magice, ca şi în situaţia altor substantive din această categorie.

Moşmondi vb. Este un alt termen înregistrat în Argeş, cu sensul „a umbla cu farmece“ (*Ibid*., p. 174). Verbul analizat este format de la cuvântul *moşmoandă* „femeie care umblă cu farmece, vrăjitoare“ (*Ibid*., p. 173); şi acest cuvânt este format de la un termen ce denumeşte un actant magic. Celelalte sensuri ale acestui verb nu interesează terminologia magică decât în mică măsură. Credem că sensul 2 (după Udrescu) „a duce cu vorba, a amăgi“ ar putea fi derivat din sensul înregistrat pe teren magic, fiind vorba, în ultimă instanţă, de un proces de desacralizare care s-a petrecut şi în cazul altor verbe (v. **Descânta**). DLR înregistrează un verb *a moşmândi*

(ca şi Tiktin) „a lucra încet, neîndemânatic, a se necăji să facă ceva, a migăli la ceva“ (v. DLR, tom VI, fasc. 12-13, p. 902), cu varianta *a moşmoni*, verb considerat de autorii lucrării lexicografice amintite având etimologie necunoscută; credem că acest verb (nu termenul magic!) este format de la *moşmoană* „om moale, nehotărât, molâu“ (*Idem*).

Motâlcă s.f. v. **Modâlcă**

Muietură s.f. v. **Mânătură**

N

Nazdraven-ă adj. v. **Năzdrăvan**

Nazdăvan-ă adj. v. **Năzdrăvan**

Nădâlcă s.f. v. **Modâlcă**

Năjit s.n. Pe terenul medicinei populare, acest substantiv denumeşte otita, în principal (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 146), dar constituie şi „nume generic dat nevralgiilor, durerilor de dinţi, inflamaţiilor urechii etc." (DEX, p. 671): „Astfel, sub numele de *năjit*, se înţelege în cea mai mare parte a ţării *otita*, pe când, în Muscel şi în Maramureş, acest nume se dă gingivitei şi chiar durerilor de măsele" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 237). Folcloristul bucovinean S.Fl. Marian atrage atenţia şi asupra altui sens, atestat pe teren popular, „plantă de leac" pentru boala cu acelaşi nume: „Se mai numeşte *nejit* sau *nejitnică* încă şi o plantă" (S.Fl. Marian, *Descântece*, p. 158), care, am adăuga noi, pe baza surselor cercetate, era folosită contra *năjitului* („boala") (DLR, tom VII, partea I, p. 85; SMPTRE, p. 68). În acest fel, termenul în discuţie denumeşte nu numai o boală, ci şi un element cu valoare magică. El este atestat prima oară în secolul al XIX-lea (v. DLR), este înregistrat în ALRM I/I, h 36, cu sensul „boală" şi provine din bg. *nejit* (v. DLR); din perspectivă lingvistică interesează şi variantele *nejit*, *nejid*, *nijit*, *mijit*, *mnijit* (DLR, tom VII, partea I, p. 86), precum şi derivatele *a năji* „a se îmbolnăvi de năjit", *năjitnică* (*nejitnică*), *năjitură* (*Idem*). Substantivul *năjit* mai poate denumi, conform credinţelor populare, şi o fiinţă mitofolclorică: „duhul căruia i se atribuie *năjitul(otita)* se cheamă *Năjit*"(I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 146). Ar fi interesant de

semnalat şi alte procedee de vindecare a năjitului, pe lângă utilizarea plantei cu acelaşi nume, cunoscute în terapeutica populară: „femeile pun o balegă de vită la uscat pe gard, care se foloseşte apoi la descântat de *năjit*"; „într-o oală nouă se pune jar aprins, balegă de la Marina" (o sărbătoare populară – n.n.) şi sămânţă de cânepă, apoi se apleacă urechea bolnavă „deasupra, ca să intre fum în ea" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 191).

Năprăci vb. v. **Năprăti**

Năprăcitură s.f. v. **Năprătitură**

Năprăti vb. Este un termen cu caracter regional, înregistrat doar în Banat şi Caraş-Severin, cu sensul „a arunca un farmec" (AAF, III, p. 152). Gămulescu menţionează şi existenţa unei variante pe teren bănăţean, *a năprăci* (D. Gămulescu, *op. cit.*, p. 160); verbul analizat provine din cuvântul de origine sârbă *napratiti* (*Idem*), cu sensul „a aduce, a face să vină (ceva rău)". Deşi sensul indicat „a arunca un farmec" poate ridica unele probleme, credem că, de fapt, acţiunea realizată este de „a fermeca" prin intermediul unui element cu valoare magică. Trebuie ţinut cont că *farmec*, pe lângă sensul „vrajă", mai are şi sensul „obiect, element cu valoare magică" ce se aruncă în calea cuiva (v. **Farmec**). Asupra deprecierii semnificaţiilor magice atrage atenţia sensul menţionat de Iordan Datcu, în glosarul la antologia de descântece, a lui Gorovei, din 1931 (v. A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 445), unde *a năprăti* este înregistrat cu sensul figurat „a copleşi, a covârşi pe cineva". Am înregistrat şi un derivat al acestui verb care interesează cercetarea magiei populare, şi anume *năprătitură* „farmec, vrajă" (DLR, tom VII, partea I, p. 107), termen pentru care Petrovici notează şi varianta *năprăcitură*, cu sensul „farmec, pocitură", în zona Caraş (ALRT, II, p. 25, p. 323). Maria Sitaru înregistrează un substantiv provenit din forma participială a verbului menţionat, *năprătit* „boală care este trimisă asupra cuiva prin farmece" (TMPR, p. 66), fapt ce ne indică încă o dată legătura strânsă dintre terminologia magică şi cea medicală populară.

Năprătitură s.f. Acest termen provine de la verbul *a năprăti* (*a năprăci*) „a arunca un farmec" (AAF, III, p. 152). *Năprătitură* este atestat în Banat, cu sensul „farmec, vrajă, făcătură": „Să-l descânţi / De toate mânăturile / şi *năprătiturile*" (DLR, tom VII, partea I, p. 107). E. Petrovici înregistrează

varianta *năprăciturǎ* (ALRT II, p. 25), cu pluralul *năprăcituri*. Această formă de plural are şi sensul „hale“ (AAF, III, p. 152); după cum se ştie, cuvântul *hale* desemnează o categorie de fiinţe mitofolclorice cu acţiune malefică. În această situaţie, ne dăm seama că termenul *năprăcitură* (la plural) a trecut şi în cadrul terminologiei fiinţelor imaginare, conform unui model de acum cunoscut: unii termeni ce denumesc practici magice ajung să desemneze anumite fiinţe demonice, ceea ce C. Tudose numeşte trecerea de la abstract la concret în cadrul limbajului popular (v. C. Tudose, *op. cit.*, p. 321).

Năvrăji s.pl. Termenul este înregistrat în Munţii Apuseni de Gh. Pavelescu, care îl include într-o serie mai amplă de termeni ce denumesc practica magică: *descântece*, *vrăji*, *farmece*, *făcături*, *desfaceri*, *boscoane* (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 46). Termenul *năvrăji* este înregistrat numai la forma amintită, fiind, probabil, un substantiv *pluralia tantum*. El este format de la cuvântul *vrăji* (pluralul de la *vrajă*), cu prefixul *nă-*, care este de origine slavă (FC, II, p. 159). Prefixul *nă-* are un caracter regional, zona sa de răspândire constituind-o Banatul, Oltenia şi Transilvania. S-a constatat, din analiza substantivelor cu prefixul *nă-* şi a bazelor derivative neprefixate, că „între acestea şi cuvintele bază nu există diferenţe de sens“ (*Ibid.*, p. 158). În această situaţie, cuvântul *năvrăji* are acelaşi înţeles cu substantivul *vrăji*, opinie care ni se pare corectă, chiar dacă în anumite situaţii „nu este exclus ca, în unele din aceste derivate, prefixul *nă-* să exprime intensitatea“ (*Ibid.*, p. 159).

Năzdrav-ă adj. v. **Năzdrăvan**

Năzdravan-ă adj v. **Năzdrăvan**

Năzdraven adj. v. **Năzdrăvan**

Năzdrăvan s.m. Terminologia magică românească a apelat, în general, mai puţin, la prefixare; doar la formarea unor verbe ce denumesc acţiuni cu caracter magic am înregistrat mai multe exemple. Singurul termen notat de noi în direcţia menţionată (pentru a denumi actanţi magici) este *năzdrăvan*. Termenul respectiv este format de la cuvântul *zdravăn*, cu prefixul *ne-* (TDRG, fasc. 12, p. 738; DLRM, p. 522); sensul acestui cuvânt,

pe teren magic, este „fermecător, vrăjitor“ (DULR, p. 419); credem că la acest sens ar mai trebui adăugat şi cel de „prezicător“, după cum ne sugerează unele credinţe populare: Cel ce-şi schimbă sexul „ar fi şi *năzdrăvan* (ştiutor al viitorului)“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 154). De altfel, autorii DLR atrag atenţia asupra acestui sens: „înzestrat cu însuşiri supranaturale, care are darul de a şti şi a prevesti ce se va întâmpla“ (DLR, tom VII, partea I, p. 151); acest termen este înregistrat pentru prima oară în anul 1722 (v. TDRG, fasc. 12, p. 738). Forma de plural este *năzdrăvani*: „numai bărbaţii devin *năzdrăvani*“ (DLR, tom VII, partea I, p. 151). Iniţial, *năzdrăvan* a avut sensul „înzestrat cu puteri supranaturale, capabil să săvârşească isprăvi miraculoase; care iese din comun, extraordinar“ (DLRM, p. 522). Trecerea la înţelesul „fermecător, vrăjitor“ s-a făcut printr-o specializare a acestui sens pe teren magic. Termenul discutat prezintă numeroase variante: *nezdraván*, *nezdrávăn*, *năzdraván*, *năzdráven*, *năzdráv*, *nazdrăván*, *nazdráven*, *nezdrăván*, *năzdrávăn*. Acest termen a fost preluat de terminologia fiinţelor mitofolclorice. În această situaţie putem aminti cuvântul *năzdravăn*, „personaj mitologic popular înzestrat cu însuşiri supranaturale, cu darul de a şti şi a prevesti ce se va întâmpla“ (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 96). Pe terenul magiei populare, termenul *năzdrăvan* are un derivat ce denumeşte un actant magic de sex feminin, *năzdrăvană*; substantivul discutat apare şi în ALR II/I, h. 78, MN, 2266; 49, ALR SN, V, h. 1240, h. 1247.

Năzdrăvană s.m. Termenul este răspândit pe întreg teritoriul românesc şi prezintă o întreagă serie de variante: *nezdravánă*, *nezdrávănă*, *năzdravánă*, *năzdrávenă*, *năzdrávă*, *nazdrăvánă*, *nazdrávenă*, *nezdrăvánă*, *năzdrávănă* (DLR, tom VIII, partea I, p. 151). Este format de la substantivul *năzdrăvan*, termen atestat încă de la 1722 (v. TDRG, fasc. 12, p. 738). I. Iordan crede că sensul originar este „într-o ureche, nebun“, curent în vorbirea familiară şi populară din Muntenia„ (SCL, 1/1963, p. 19). Autorii DLR indică, la rândul lor, ca prim sens, „(persoană) fără-minte; (om) nepriceput, incapabil; (om) aiurit, zăpăcit, ţicnit, zănatic“ (DLR, tom VIII, partea I, p. 151), sens pe care l-am regăsit şi pe teren în zona Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie): „E cam *năzdrăvană* la minte“ (*năzdrăvană* „ţicnită, zăpăcită“). Scriban indică şi el acest sens („om nebun“), dar nu ca prim sens al cuvântului discutat (v. SCRIBAN, p. 858). Credem că trecerea la sensul magic, „înzestrat cu însuşiri supranaturale, care are darul de a şti şi a prevesti ce

se va întâmpla“ (v. DLR), s-a făcut printr-o ameliorare a sensului prim; *năzdrăvană* poate să însemne, pe teren magic, „vrăjitoare, fermecătoare“ (DULR, p. 419), dar şi „prezicătoare“: „*năzdrăvană* sau *năzdrăvan* este cel (cea) care prevesteşte“ (v. ALR I/II, h 241; 508). A. Scriban înregistrează şi acest sens: „măiestru (măiastră – n.n.), care are puteri supranaturale, care ştie trecutul şi viitorul“ (SCRIBAN, p. 858); lingvistul ieşean indică acest sens pe primul loc, sugerând producerea unei degradări semantice („om nebun“). În realitate, după cum am văzut, evoluţia semantică este diferită de cea indicată de Scriban.

Năzdrăvăn-ă adj. v. **Năzdrăvan**

Necurat-ă adj. Adjectivul menţionat apare în textele medievale româneşti încă din secolul al XVI-lea ca „negativ al lui curat“ (DLR, tom VII, partea I, p. 213). De fapt, stabilirea corectă a sensurilor acestui cuvânt a ridicat unele probleme: „necredincios, păgân“; „spirit necurat, diavol“ (*Idem*); „care nu e curat“; „spurcat“ (DULR, p. 423); „blestemat, spurcat“ (DLRLC, III, p. 184); „murdar“; „necinstit, dubios, incorect“; „blestemat, spurcat, diavolesc“ (DEX, p. 678). Din perspectiva lexicului magic interesează sensul „blestemat“, care denumeşte caracterizarea unui obiect, a unei fiinţe care au fost supuse acţiunii unui blestem. Termenul este înregistrat în ALR I, h 309, h 616 şi ALR II, h 4230, fără sens magic şi are varianta *nicurat* (v. DLR); derivatul *a se necurăţi*, ieşit din uz, nu are, nici el, semnificaţie magică. Autorii DLR oferă o soluţie etimologică acceptată, în general, de specialişti (*ne+curat*), dar atrag atenţia şi asupra posibilelor implicaţii ale influenţei slave asupra evoluţiilor în perioada medievală a acestui termen (DLR, tom VII, partea I, p. 213).

Nejit s.n. v. **Năjit**

Nezdravan-ă adj. v. **Năzdrăvan**

Nezdrăvăn-ă adj. v. **Năzdrăvan**

Nicurat-ă adj. v. **Necurat**

Nijit s.n. v. **Năjit**

Niodâlcă s.f. v. **Modâlcă**

Nodâlcă s.f. v. **Modâlcă**

Număruş s.n. În Transilvania acest cuvânt este cunoscut cu sensurile „număr" şi „amuletă purtată de copii contra deochiului" (DLR, tom VII, partea I, p. 561). După cum indică sursele cercetate, în cazul acestui termen avem de a face cu o manifestare a magiei cuvântului scris: „Alte romance, tot din Transilvania (...), pun pe cineva ca să le scrie un fel de cărticică, numită *număruş*, pe care copiiii o poartă apoi ca amulet la grumaz" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 353). În acest fel se poate constata apropierea elementului magic numit *număruş* de un alt element din aceeaşi categorie, *samcă* (v. **Samcă**). Termenul discutat este înregistrat în ALR II, h 2360 şi provine din magh. *numerus* (v. DLR); din perspectivă lingvistică prezintă importanţă varianta *numeruş* (mai aproape de etimon) şi faptul că la plural sunt atestate două variante: *număruşe*, *număruşuri*" (DLR, tom VII, partea I, p. 561).

Numeruş s.n. v. **Număruş**

O

Obriceală s.f. Este un alt termen înregistrat în zona Argeş, dar având pe teren magic o paletă semantică mai bogată decât în cazul altor termeni: „acţiunea de a (se) obrici sau a fi obricit; „deochetură, fermecătură“ (D. Udrescu, *op. cit*., p. 186). Substantivul *obriceală* este format de la verbul *a obrici* „a (se) deochea“; „a fermeca pe cineva (cu descântece)“; „a-i aduce pagubă în casă sau în vite prin vrăji şi descântece“ (*Idem*). Forma de plural a termenului este *obriceli*. Unele dintre materialele înregistrate, referitoare la acest termen, sugerează, şi în cazul lui, ca şi în cazul altor termeni, deprecierea sensului magic: „Nu dau nimic din casă lunea, miercurea şi vinerea, că e rău de *obriceală*“ (*Idem*). D. Udrescu dă ca echivalente pentru *obriceală* cuvintele: opăceală, sminteală, nebuneală, pagubă în păsări, vite etc. (*Idem*). După cum s-a remarcat, un prim sens al acestui termen era „acţiunea de a (se) obrici sau a fi obricit“; după părerea noastră, acest sens defineşte un tip de activitate magică. Ar fi de menţionat că termenii ce denumesc tipul de activitate magică sunt obţinuţi prin conversiune, din forme de supin fără prepoziţie (*cotat*) sau din infinitive lungi, mai ales (*vrăjire*, *fermecare* etc.), astfel încât prezenţa unui termen ce denumeşte tipul de activitate magică, cu sufixul *-eală* (specific pentru practica magică), ne sugerează un transfer de termeni între cele două compartimente ale terminologiei magice populare româneşti.

Obrici vb. Tiktin prezintă acest verb sub cuvântul-titlu *a obroci*, oferind şi varianta termenului în discuţie, *a obrăci* (TDRG, fasc. 12, p. 790). Verbul menţionat este înregistrat pentru prima oara în 1581 într-un text coresian (*Idem*); cu valoare magică el apare în Argeş, cu sensul „a (se) deochea“, după cum indică şi contextul următor: „*L-a obricit* caţaveica

aia, că are nişte ochi de şarpe" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 186). Credem că de la acest sens s-au format alte două sensuri ce interesează terminologia magică: „a fermeca pe cineva"; „a-i aduce pagubă în casă sau în vite, prin vrăji şi descântece" (*Idem*). Termenul *a obrici* provine din cuvântul slav *obreşti* (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 65); mai putem reţine şi cuvântul *obricit*, provenit din forma participială, cu sensul „fermecat, oprit (prin farmece) să facă anumite lucruri" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 186). Probabil în legătură cu acest termen trebuie pusă expresia *a descânta de obricit* „a-l face sănătos (prin descântece)", pe care Udrescu o înregistrează în localitatea Săpata de Sus, din Argeş. Acest verb trebuie deosebit de *a obroci*, verb format pe terenul limbii române de la *oboroc* (v. **Obroci**).

Obroceală s.f. Termenul este înregistrat de noi în zona Maltezi, jud. Ialomiţa cu sensul „farmec": „*obroceala* este tot ca un farmec" (informaţie de teren). Forma de plural a termenului discutat este *obroceli* („umblă cu obroceli"), formă înregistrată şi de DLRM (p. 554). Autorii DLR înregistrează, pentru termenul *obroceală*, pe lângă sensul „farmec, vrajă, vrăjitorie", şi sensul „înşelare, amăgire, prostire, îmbrobodire, orbire" (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 65), ceea ce constituie, după părerea noastră, o dovadă a deprecierii sensului magic; ar fi, de altfel, de menţionat că autorii DLR plasează sensul magic pe poziţia a doua în cadrul articolului de dicţionar, deşi, istoric, credem că acest sens a fost cel etimologic.

Obricit-ă adj. DLR înregistrează acest adjectiv cu sensurile: „înşelat, amăgit"; „fermecat, vrăjit"; „căzut în nenorocire" (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 64), în zona Râmnicu Vâlcea. Deşi sensul magic („fermecat, vrăjit") apare pe poziţia a doua, el este, istoric, primul apărut, cel de-al doilea dezvoltându-se ca urmare a degradării sensului magic, o dată cu pierderea importanţei actului magic în ochii comunităţii. D. Udrescu înregistrează termenul discutat şi în Argeş, cu sensurile: „atins de obriceală; fermecat, zăpăcit"; „ oprit (prin farmece) să facă un anumit lucru" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 186). De fapt, la aceste sensuri mai trebuie adăugat încă unul, pe care Udrescu nu-l trece ca un al treilea sens, dar pe care îl sugerează prin exemplul dat, „păgubos": „Eu nu dau nimic din casă, nu vând nimic lunea, miercurea şi vinerea că sunt *obricit* (păgubos)" (*Idem*). Termenul discutat denumeşte o caracteristică magică, spre deosebire de omonimul său, *obricit* „sminteală, opăceală" (*Idem*), care nu are, astăzi, semnificaţia magică.

Obroci vb. Provine de la cuvântul *oboroc*, care denumeşte un element al instrumentarului magic, utilizat uneori în practicile vrăjitoreşti: „A descânta cu oborocul pus în cap" (DESLR, p. 523); „a face cuiva vrăji, a vrăji pe cineva, a fermeca"; „a prevesti, a prevedea, a prezice (zile bune sau rele) (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 65). După informaţiile pe care le avem, sensul pe teren divinator („a prevesti, a prezice ...") nu este astăzi prea cunoscut pe teren popular, ele având o frecvenţă şi o răspândire mult mai mare în perioada medievală, mai ales în cărţile populare. Lucrările lexicografice atrag atenţia şi asupra degradării semantice a termenului discutat, el fiind înregistrat ulterior cu sensurile: „a zăpăci" (DULR, p. 436); „(despre bărbaţi) a-l prosti ca să nu vadă faptele femeii" (DESLR, p. 523). Pe teren magic, de la rădăcina acestui verb provin câteva cuvinte ce constituie, la rândul lor, elemente de terminologie magică populară: *obrocit* „fermecat, vrăjit" (*Idem*); *obroceală* „farmec, vrajă" (*Idem*); *obrocire* „prevestirea zilelor bune sau rele" (DULR, p. 438). *A obroci* se integrează seriei de verbe formate pe teren românesc de la cuvinte ce denumesc elemente ale instrumentarului magico-divinator, ca şi *a bobi*, *a păscăli*, *a ghidănăci*.

Ochea vb. Termenul este înregistrat cu sensul „a deochea" (CL, 2/1970, p. 277) şi prezintă varianta *a ochena* (*Idem*). D. Udrescu îl înregistrează în Argeş, cu sensul „a pune ochii (pe cineva sau ceva), a privi cu interes, a fixa, a studia, a dori" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 186). Autorii DLR notează, pentru verbul în discuţie, pe lângă sensul „a fixa cu privirea pe cineva, a ochi", şi un sens care apare mai ales în descântece: „a fi rău de ochi, a avea ochi răi" (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 91). În mentalitatea populară, această menţiune sugerează existenţa capacităţii de a deochea. Referindu-se la verbul *a ochea* (*a ochena*), T. Bojan consideră că el exprimă tot acţiunea de a deochea, bazându-se pe un exemplu din descântece: „În ochi mă *ochenară*, / În gură mă forfecară" („I. Creangă", VIII, p. 325-326). Cercetătorul menţionat sugerează că *ochenară* „trebuie considerat ca fiind utilizat cu sensul lui *deocheară*" (CL, 2/1970, p. 277). Termenul *a ochea* (*a ochena*) este format, după părerea noastră, de la cuvântul *ochi*, în sensul de „ochi răi", toposul „ochilor răi" fiind bine cunoscut pe terenul credinţelor populare româneşti şi ale altor popoare indo-europene. Autorii FC (III, p. 91) sugerează posibilitatea unui alt etimon, incluzându-l la „formaţii cu dublă analiză„ (*ochi*, *ochean*). Din cele menţionate, s-a putut

constata şi pierderea sensului magic. Asupra acestui fenomen atrage atenţia şi un adjectiv provenit din forma participială a verbului, *ochenat* (CL 2/1970, p. 277) care, în Argeş, este înregistrat cu sensul „care s-amestecă unde nu-i fierbe oala, care face pe deşteptul; grozav" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 187).

Ochena vb. v. **Ochea**

Olbaţ s.n. v. **Orbalţ**

Olbalţ s.n. v. **Orbalţ**

Om cu chitie s.comp. Termenul *om cu chitie* este înregistrat în zona Vâlcea, cu următoarele sensuri: „om ai cărui ochi deoache" şi „strigoi" (Gh.F. Ciausianu, *op. cit*., p. 151). Considerăm că avem de a face cu un „deochetor" care posedă capacitatea de a deochea încă de la naştere: „Acest copil care s-a născut cu chitie deoache copii, vite" (Şez., XIII, p. 157). *Chitia* sau *tichia* este, conform credinţelor populare, „membrana cu care e acoperit uneori capul copilului nou-născut" (DLR, tom XI, partea a II-a, p. 242). Importantă este şi prezenţa celui de-al doilea sens al termenului („strigoi"), ceea ce ne arată că avem în faţă un nou transfer terminologic, pe baza căruia terminologia fiinţelor mitofolclorice a preluat un element din terminologia magică.

Om meşter s. comp. Substantivul compus *om meşter* este înregistrat în Ardeal, cu sensurile: „solomonar"; „vrăjitor". În materialele cercetate apare, mai ales la forma de plural, *oameni meşteri*. După cum se ştie, solomonarii puteau abate grindina asupra satului sau în afara perimetrului lui; se pare că *oamenii meşteri* acţionau deseori malefic: „Roua o folosesc şi la farmece. *Oamenii meşteri*, strigoii o folosesc ca să strice semănăturile" (Tr. Gherman, *op. cit*., p. 148). A. Oişteanu consideră că avem de a face, în cazul acestui termen, cu un „sinonim popular pentru termenul *vrăjitor*" (A. Oişteanu, *op. cit*., p. 224). Sensul „vrăjitor" s-a dezvoltat ulterior, pe baza celui iniţial („solomonar"), conform tendinţei de trecere de la particular la general, în plan semantic. Unele contexte confirmă această evoluţie: „*Oamenii meşteri* opresc în modul următor pe solomonar şi balaur..." (Tr. Gherman, *op. cit*., p. 149).

Opăceală s.f. Este un alt termen cu sufixul *-eală*, înregistrat în zona Argeş, cu forma de plural *opăceli* (TDRG, fasc. 12, p. 811) şi cu sensul „farmec, vrăjitorie, vrajă": „A rămas cu mintea sărită din *opăceală*" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 189). Termenul analizat este format de la verbul *a opăci*, verb cu implicaţii în domeniul magic, având, printre altele, şi sensul „a-i lua cuiva minţile prin vrăji şi descântece", alături de cel iniţial, „a fermeca, a vrăji" (*Idem*). Se observă, şi în cazul verbului menţionat, evoluţia semantică, semnificativă, pentru o serie de verbe ce denumesc acţiuni cu caracter magic (v. **Opăci**). Prima atestare a termenului datează de la 1763 (v. TDRG, fasc. 12, p. 811).

Opăci vb. Este un alt termen înregistrat în Argeş, cu sensul „a-i lua cuiva minţile prin vrăji şi descântece" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 189): „L-a opăcit bahniţa iadului; i-a luat minţile băiatului". Prima atestare a termenului o găsim într-un text coresian de la 1564 (v. TDRG, fasc. 12, p. 811). Acest verb provine, după părerea noastră, din cuvântul de origine bulgară *opaèa* (DLRM, p. 564). Tiktin are în vedere şi un (v.sl.) *paciti* (TDRG, fasc. 12, p. 811). D. Udrescu, în lucrarea amintită, înregistrează şi un alt sens pe teren magic, şi anume „a vrăji, a fermeca" sens pe baza căruia s-a constituit, după părerea noastră, cel menţionat anterior. Dintre derivatele acestui verb putem aminti pe *opăceală*, cu sensul „farmec, vrăjitorie, vrajă"; cuvântul *opăcit*, provenit din forma participială, referitor la copii, cu sensul „înzestrat, excepţional, ieşit din comun, precoce", nu mai păstrează legătura cu sensul magic al verbului analizat (v. D. Udrescu, *op. cit.*, p. 189).

Opăcit-ă adj. În zona Năsăud are sensurile „zăpăcit, speriat, uluit, oprit, reţinut, împiedecat" (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 233), iar în Moldova îl găsim cu sensul „pocit, monstruos" (Şez., III, p. 31). Nici înregistrarea din ALR II/I, h 67 nu indică apartenenţa acestui cuvânt la lexicul magic românesc, deşi verbul de la care este format, *a opăci*, este recunoscut ca denumind, în anumite zone (v. **Opăci**), o acţiune cu caracter magic. Şi D. Udrescu menţionează, pentru zona Argeş, acest cuvânt cu sensuri care nu par legate de domeniul magicului: „răsfăţat"; „înzestrat, excepţional, ieşit din comun, precoce" (despre copii); „care e prea mică; strâmtă, scurtă, pocită, stricată" (despre rochii); „cu ramurile tăiate prea scurt sau prea rărite" (despre pomi); (despre tunsoare) „făcută fără pricepere; pocit, scărat, ciungărit" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 189). Dacă unele dintre sensurile

menţionate nu au legătură cu terenul magic, altele ne arată că, de fapt, acest adjectiv a avut iniţial sensul „fermecat, vrăjit“, sens ieşit astăzi din uz. Credem că actualele sensuri „oprit, reţinut, împiedicat“; „înzestrat, excepţional etc.“ au apărut ca urmare a pierderii semnificaţiilor magice ale termenului discutat.

Oprăvi vb. Termenul este înregistrat în Banat, cu sensurile „a îndepărta ceva prin vrăji, făcături“ (AAF, III, p. 57); „a opri pe cel mort sa se faca strigoi“ (*Ibid*., p. 152). Verbul amintit este atestat pentru prima oară la 1600 (v. TDRG, fasc. 12, p. 813) şi prezintă o variantă, *a oprăvui* (*Idem*). Alte înregistrări atrag atenţia asupra deprecierii sensului magic: „a alunga, a scăpa de cineva“ (L. Costin, *Graiul*, p. 158); „a mâna durerile în altă parte“ (AAF, III, p. 152). Acest verb este format, după părerea autorilor DLR, de la cuvântul de origine sârbă *otpraviti* (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 248). Tiktin propune un etimon *opraviti* (v. TDRG), care este mai aproape, din punct de vedere formal, de verbul românesc, decât etimonul propus de DLR, astfel încât am acceptat soluţia din TDRG; verbul analizat ne reţine atenţia şi printr-un element terminologic pe care l-a generat: *oprăvit* „fermecat, vrăjit“, care provine, prin conversiune, din forma de participiu (AAF, III, p. 153).

Oprăvui s.n. v. **Oprăvi**

Oranţ s.n. v. **Orbalţ**

Orbalţ s.n. După cum menţionează autorii DLR, acest cuvânt denumeşte, în primul rând, o boală, „erizipel, brâncă“ (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 273), dar mai este folosit şi pentru a denumi, în mod oarecum ciudat, *glaucomul*. Se pare că în acest caz a intervenit o etimologie populară, sugerată şi de autorii dicţionarului academic: „prin apropiere de orb“ (*Idem*). Cu semnificaţia medicală, termenul discutat este înregistrat şi în ALR II, h 4197 şi ALRM II/I, h 172, dar, fapt ce trebuie remarcat, atlasele lingvistice au reţinut şi un sens etnobotanic („plantă de leac“) – v. ALR II, h 6301. De fapt, această înregistrare ne indică şi un alt sens al termenului *orbalţ*, şi anume acela de „element cu valoare magică“, pe baza utilizării ca principal remediu contra bolii cu acelaşi nume. Pe teren popular sunt, de altfel înregistrate pentru tratarea orbalţului şi *iarba de*

orbalţ şi *iarba orbalţului* (v. DLR, tom VII, partea a II-a, p. 273). Termenul provine din magh. *orbanc* şi este atestat pentru prima oară la 1670 (*Anon. Car.*); prezintă interes pentru cercetarea lingvistică şi numeroasele variante ale formei de singular sau plural: *oranţ*, *olbaţ*, *olbalţ*, *orbanţ*, *arbalţ*, *orbalţuri*, *orbalţure* (v. DLR). Un singur derivat, *a orbălţui*, prezintă importanţă din perspectiva etnoiatriei, având sensul „a se îmbolnăvi de orbalţ" (v. DLR).

Orbanţ s.n. v. **Orbalţ**

Ormoci vb. v. **Ormoti**

Ormocit-ă adj. Termen înregistrat în Olt cu sensurile „încurcat, zăpăcit"; „fermecat"; „îmbrobodit" (MD, I, p.232); deşi ordinea actuală a sensurilor nu pare a sugera adevărata evoluţie semantică a acestui cuvânt, putem menţiona că, iniţial, adjectivul în discuţie a avut sensul „fermecat, vrăjit" şi, ulterior, prin degradarea sensului magic, s-a ajuns la sensurile „încurcat, zăpăcit"; „îmbrobodit". În Argeş, Udrescu a înregistrat o variantă a adjectivului analizat, *ormotit* „ameţit (de băutură sau de somn)"; „rătutit, zăpăcit"; „fermecat, bolmojit" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 191), care, după cum se observă „se mulează" pe tiparul oferit de varianta înregistrată în Olt. Ca şi termenii *obricit*, *opăcit* etc., *ormocit* denumeşte o caracteristică de tip magic.

Ormoteală s.f. Substantiv format de la verbul *a ormoti* (*a ormoci*), verb ce denumeşte o acţiune cu caracter magic „a fermeca pe cineva" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 191); termenul *ormoteală* este înregistrat în Argeş, unde forma de plural (*ormoteli*) are sensul „descântece, farmece, vrăjitorii": „Umblă cu ormoteli, maştima!" (*Idem*). La singular, *ormoteală* nu mai are semnificaţie magică, decât dacă acceptăm că poate denumi „faptul de a ormoti (pe cineva)", ceea ce ne poate sugera că termenul discutat denumeşte şi un tip de activitate magică. Cu privire la degradarea sensului magic putem menţiona o altă valoare a termenului *ormoteală* „stare de beţie, ameţeală, stare de somn, somnie, moleşeală": „M-a apucat aşa o *ormoteală* de-mi vine să pic jos" (*Idem*). Şi în cazul verbului de la care s-a format (*a ormoti*) se constată degradarea sensului magic. Sensul figurat al acestui verb, „a-l duce de nas, a-l îmbolmoji, a-l prosti" (pe cineva – n.n.), deşi este

trecut pe primul loc în cadrul articolului de dicţionar, este, după părerea noastră, derivat din cel magic, care a fost, din punct de vedere istoric, mai vechi.

Ormoti vb. Verbul *a ormoti* este înregistrat cu sensul „a fermeca, a descânta“ (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 316) şi prezintă varianta *a ormoci*, în Argeş (D. Udrescu, *op. cit*., p. 191); de remarcat sensurile dezvoltate ulterior, pe baza sensului magic: „a zăpăci“; „a îmbolmoji, a îmbrobodi, a duce de nas“ (*Idem*). Forma participială a verbului (*ormocit*) este, de asemenea, element de terminologie magică, cu sensurile „zăpăcit“; „fermecat“ (DLR, tom VII, partea a II-a, p. 316); şi un derivat al verbului în discuţie interesează cercetarea terminologiei magice: *ormoteală* (la pl.) „descântece, farmece, vrăjitorii“ (D. Udrescu, *op. cit*., p. 191).

Ormotit-ă adj. v. **Ormocit-ă**

P

Păscrisă s.f. Este unul dintre termenii cei mai interesanţi din domeniul practicilor magice, înregistrat în Banat, cu sensul „farmec de dragoste“ (MD, I, p. 138); putem menţiona şi o variantă a acestui termen, *prăscrisă* (*Idem*). Credem că pentru explicarea originii acestui cuvânt trebuie pornit de la un element ce ţine de divinaţia populară; să ne amintim de existenţa cuvintelor *scris*, *scrisă* cu sensul „ursit“, „ursită“ (CADE, p. 1124). Să mai avem în vedere şi o expresie cu verbul *a face* şi sens divinator, *a face pe ursită* (v. **Face**). Credem că pe baza acestui model s-a putut ajunge la expresia *a face pe scrisă*, de unde, prin eliziunea verbului *a face*, a apărut compusul *păscrisă*. Autorii DLR nu indică etimologia termenului, ci doar sugerează legătura cu cuvântul *scrisă*. (DLR, tom VIII, partea I, p. 315).

Păşi vb. Definiţiile date nu atrag suficient atenţia asupra valorii magice a acţiunii denumite de verbul *a păşi*: „A face unul sau mai mulţi paşi“ (DLRM, p. 597); „a trece (cu un singur pas) peste un obstacol (*Idem*); „a face unul sau mai multi paşi, a înainta pas cu pas, a parcurge o distanţă mergând pe jos, a se deplasa pe jos; „a trece (cu un singur pas sau cu câţiva paşi dincolo de ceva (DLR, tom VIII, partea I, p. 326). În zona Viile, jud. Galaţi (anchetă proprie), verbul *a păşi* denumeşte şi o acţiune magică având caracter malefic; după credinţele populare, „cel *păşit* nu mai creşte şi trebuie *despăşit*“. Se poate observa că *a despăşi* indică o acţiune magică reparatorie, la fel ca *a desface*, *a desfermeca*, *a dezlega*, *a dezdeochea* etc. Credinţa înregistrată în zona Viile este răspândită pe întreg teritoriul românesc, ceea ce ne determină să credem că verbul *a păşi* are semnificaţie magică nu numai în zona menţionată. Hasdeu a reţinut şi o variantă

a acestui termen, *a pâşi*: „Când cineva trece peste un mort ori îl *pâşeste* se face pricolici“ (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_1$, IV, p. 162); şi A. Scriban menţionează existenţa variantei *a pâşi*, în vestul ţării (SCRIBAN, p. 953). În zona Ciurea, jud. Neamţ (anchetă proprie), verbul *a păşi* poate indica şi acţiunea denumită de obicei prin verbul *a despăşi*: „*păşeşte*-l înapoi“, cu sensul „despăşeşte-l“ (un copil, de regulă – n.n.). Termenul analizat provine de la substantivul *pas* (v. DLR, tom VIII, partea I, p. 330) şi este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. CIRLV, p. 201).

Pâşi vb. v. **Păşi**

Pietrar s.m. Este un alt termen pentru „solomonar“. A. Oişteanu menţionează ca arie de răspândire a substantivului nordul Transilvaniei şi al Moldovei (A. Oişteanu, *op. cit*., p. 224). Termenul este derivat de la substantivul *piatră* „grindină“, cu sufixul *-ar*. L. Şăineanu înregistrează în dicţionarul său cuvântul *piatră* cu sensul „grindină“ (DULR, p. 479) şi considerăm că de la acest sens al cuvântului respectiv s-a pornit pentru formarea termenului *pietrar*. A. Scriban îl înregistrează cu sensul „lucrător în pavaje“ şi cu varianta *petrar* (SCRIBAN, p. 973); nici Tiktin nu aminteşte sensul magic (TDRG, fasc. 13, p. 77). Cuvântul *pietrar* este menţionat în ALR II/I, h. 220; ALR SN, II, h. 517; ALR SN, III, h. 702). Prezenţa lui se poate remarca şi în textele medievale româneşti (ţara Românească) pentru anii 1527, 1528, 1542, 1557; prima atestare datează de la 1498 (v. DERS) în toponimul *Pitrarii*; din exemplul de mai sus, *pitrar* apare ca o altă posibilă variantă a termenului în discuţie. Materialele consultate ne-au permis să înregistrăm şi forma de plural a termenului, cât şi unele credinţe populare referitoare la actanţii denumiţi cu termenul *pietrar*: „Piatra o leagă *pietrarii* în ajunul Crăciunului“ (Elena Niculiţă-Voronca, *Datini*$_1$, p. 800); „Piatra o alungă *pietrarii* cu 3 crengi de mâţişori de la Florii...“(*Ibid*., p. 806).

Plămădi vb. Este înregistrat pentru prima oară în 1636 (v. TDRG, fasc. 13, p. 106) şi are variantele *a plomodi* (ALR I, h. 773; 83, h. 1864; 825) şi *a plomădi* (ALR I, h. 773; 45; 65; 77; 835). Autorii DLR indică, pentru prima atestare, sfârşitul secolului al XVII-lea, atrăgând atenţia asupra utilizării verbului discutat, cu sens figurat: „Svatul lui cel necurat era *plămădit* în inima lui“ (*apud* DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 787). Cuvântul analizat interesează, în studiul terminologiei magice, prin prezenţa în

expresia *a plămădi inima cuiva*, înregistrată cu sensul „a face cuiva descântece pentru a vindeca de o boală“, sens ce poate fi reformulat din perspectiva medicinei populare, şi anume „a (se) vindeca prin descântece“ (Şez., IV, p. 1910): „Eu ciocănesc, / bocănesc, / *Inima* cutăruia o *plămădesc*“ (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 245). Expresia a fost înregistrată în diverse zone din Moldova şi Muntenia (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 325, p. 364; Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 175, p. 240, p. 245; PPR, II, p. 325, p. 329; C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 571); nu am reţinut atestări ale acestei expresii în Transilvania. O variantă a expresiei analizate, *a i se plămădi inima cuiva*, are sensul „a se vindeca de o boală“: „Ori copilul are diaree, inima neplămădită, şi-i facem de mâncătură ca *să i se plămădească inima*“ (*Ibid.*, p. 572); autorii DLR înregistrează, în plus, pentru varianta amintită, şi sensul „a se îmbolnăvi de o boală nedefinită mai de aproape“ (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 787). Verbul *a plămădi* provine din (v. sl.) *pomladiti* (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 788; DLRM, p. 628). Scriban indică un etimon slav, dar consideră că acesta ar fi de origine sârbă, deci nu din stratul elementelor vechi slave. Dată fiind marea răspândire teritorială a termenului, mai ales în Moldova şi Muntenia, credem că soluţia sugerată de lingvistul ieşean (v. SCRIBAN, p. 993) este mai puţin probabilă.

Plăscaviţă s.f. v. **Plescaviţă**

Plescagiţă s.f. v. **Plescaviţă**

Plescăiţă s.f. v. **Plescaviţă**

Plescaniţă s.f. v. **Plescaviţă**

Plescaviţă s.f. „Nume dat mai multor boli de piele, caracterizate prin erupţii, eczeme etc.“; „erupţie, eczemă etc. care apare ca urmare a acestei boli“ (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 819): „Cine gustă apoi din borşul acesta, acela capătă *plescaiţă*“ (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, II, p. 7). Substantivul de mai sus denumeşte însă şi o plantă de leac, cu nume identic cu cel al bolii (e vorba, deci, de un remediu magic): „Contra acestei boale (plescaviţa – n.n.) e bună buruiana *plescaiţă*“ (Şez., XV, p. 106). Maria Sitaru (SMPTRE, p. 68) şi Al. Borza (Al. Borza, *op. cit.*, p. 273) atrag atenţia asupra

utilizării medicale a plantei numită popular *plescaviţă* (*Malahium aquaticum*). Substantivul *plescaviţă* este de origine sârbă (*pljuskavice*; v. DLR) şi prezintă numeroase variante: *plescaiţă*, *plescaniţă*, *plescăiţă*, *plescajiţă*, *plescăniţă*, *plescăviţă*, *pleşcaiţă*, *pleşcaviţă*, *plăscaviţă*; este atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea, cu sens medical (v. DLR). Putem menţiona pentru cei interesaţi de medicina populară o serie de tratamente, pe bază magică, întrebuinţate în cazul *plescaviţei*: „Se ung bubele numite *plescaiţă* cu spuma ce iese din fierberea unor oase de mort" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 117); „oasele părăsite se fierb şi cu spuma lor se ung bubele numite *plescaiţă*" (*Ibid*., p. 65).

Plescăiţă s.f. v. **Plescaviţă**

Pleşcaviţă s.f. v. **Plescaviţă**

Plomădi vb. v. **Plămădi**

Plomodi vb. v. **Plămădi**

Plugar s.n. Avem în vedere, evident, nu sensul pe teren agrar („persoană care trăieşte în mediul rural şi a cărei ocupaţie de bază este agricultura"), ci sensul cunoscut în tradiţiile populare de iarnă („flăcău care umblă cu pluguşorul în ajunul Anului Nou"; v. DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 808). În această situaţie, *plugar* este sinonim cu *urător* şi *colindător* şi denumeşte un tip de actant magic, integrat contextului mitofolcloric al obiceiurilor de iarnă (v. **Colindător**). Termenul este înregistrat încă din secolul al XVI-lea: „*Plugariul* cu multă trudă ară" (v. DLR) cu sensul de bază şi este răspândit pe întreg teritoriul ţării. Sensul magic apare înregistrat pentru prima oară în secolul al XIX-lea în opera lui I. Creangă: „Drob pe podele şi bureţi pe păreţi [...] cum obişnuiesc a zice *plugarii* pe la casele ce nu-i primesc" (I. Creangă, *op. cit*., p. 222). Trebuie recunoscut că acest context conservă o primă formulă de descolindare, deci de acţiune cu caracter malefic, fiind vorba de o acţiune de răspuns al actanţilor („a plugarilor") la gestul gospodarilor humuleşteni care nu-i primeau cu uratul. Termenul discutat este format pe teren românesc de la cuvântul *plug*, cu sufixul *-ar*; derivatele *plugăraş*, *plugărel* prezintă, de asemenea, implicaţii mitico-magice.

Pluguşor s.n. Diminutiv al substantivului *plug*, termenul amintit are o dublă semnificaţie pe teren mitofolcloric; pe de o parte, el denumeşte un element al recuzitei tradiţionale, deci un instrument cu caracter mitico-magic („plug împodobit cu hârtie colorată, cu flori etc., cu care umblă flăcăii în ajunul Anului Nou, recitând colinde"; v. DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 870), dar, pe de altă parte, şi un text magic („urare tradiţională de Anul Nou făcută de flăcăii care însoţesc acest plug (şi acompaniată de pocnete de bici etc."): „În seara zilei de 31 decembrie spre 1 ianuarie copiii şi tinerii merg din casă în casă cu un plug în miniatură, zis pluguşor" (G. Dem Teodorescu, *Poezii populare*$_1$, p. 138); „Copkiii înşep a zîşi *pluguşoru*" (informaţie de teren, Piscu, jud. Galaţi). După cum se observă cele două exemple concretizează tocmai sensurile amintite anterior. Se poate astfel constata existenţa unui dublu transfer terminologic: elementul din sfera agrară a pătruns atât în domeniul instrumentarului mitico-magic, cât şi în acela al textelor cu caracter magic (v. **Sorcovă**). Termenul analizat este înregistrat, cu semnificaţiile de mai sus, şi în ALRM II/I, h. 256.

Poceală s.f. Termenul *poceală* este format de la un alt verb ce denumeşte o acţiune cu caracter magic, *a poci*, cu sufixul *-eală*. I.A. Candrea consideră acest termen sinonim cu *pocitură*: „trebuie să lase ceva în apă, ca *poceala* sau *pocitura* să se lipească de acel semn şi nu de dânsul" (CADE, p. 962). În zona Oţeleni, jud. Iaşi (anchetă proprie), am înregistrat cuvântul *poceală* cu sensurile „deochi"; „boală" (*descântec de poceală*); de menţionat că, pentru localnici, conform credinţelor, boala respectivă este provocată de acţiunea deochiului. În Oltenia, substantivul *poceală* are şi sensul „bătaie, scărmăneală" (*Glosar dialectal Oltenia*, p. 85); autorii nu menţionează dacă substantivul *poceală* mai păstrează şi sensul pe teren magic. Oricum, sensul înregistrat în Oltenia constituie un fapt ce indică, şi în cazul acestui termen, o evoluţie semantică specifică pentru termenii magici, în general, pierderea sensului magic. Forma de plural a acestui substantiv este *poceli* (DLRM, p. 634), dar este extrem de rar folosită (nu am înregistrat-o în materialele de teren). Autorii DLRM menţionează pentru termenul *poceală* şi alte sensuri, în afară de cel de „vrajă": „faptul de a poci sau de a fi pocit"; „sluţenie, urâţenie" (*Idem*). Cele două sensuri atrag atenţia, pe de o parte, asupra deprecierii sensului magic, iar, pe de altă parte, asupra faptului că acest termen denumeşte şi un tip de activitate magică; şi Scriban indică

posibilitatea ca acest termen să denumească un tip de activitate magică: „acţiunea de a poci“ (SCRIBAN, p. 1003). Prima atestare a termenului datează de la 1870 (v. TDRG, fasc. 13, p. 124); termenul apare şi în ALR II/I, h. 127.

Poci vb. Ca element de terminologie magică, acest verb are sensul „a deochea“ (AAF, V, p. 224). Expresia *a poci pe cineva* (Şez., 9-10/1924, p. 18) atrage şi ea atenţia asupra faptului că verbul *a poci* se integrează seriei de verbe ce indică acţiunea magică realizată prin intermediul privirii, ca şi *a (se) mira*, *a râvni*, *a săgeta* etc., din moment ce este înregistrată cu sensul „a-l deochea“ (*Idem*). Am înregistrat şi două variante ale acestui verb, *„a poşi* (*Idem*) şi *a potci* (DULR, p. 490). Verbul analizat are şi alte sensuri, strâns legate de diverse credinţe populare: „a desfigura, a sluţi“ (cu actanţi imaginari – n.n.); „a meni cuiva ceva rău, a cobi“ (DLRM, p. 634) şi este format de la cuvântul *potcă* (*Idem*), după cum menţionează şi Scriban, care pomeneşte şi varianta *a potci* (SCRIBAN, p. 1003). Autorii DLRM indică, pentru cuvântul *potcă*, diverse sensuri, care nu explică, după părerea noastră, sensul menţionat al verbului *a poci*. Nici Şăineanu nu merge până la capăt în explicaţia etimologică, deşi, prin indicarea pentru *potcă* a sensului „boală din deochi“ (DULR, p. 500), se apropie de adevărata explicaţie; credem că *a poci* este format, într-adevăr, de la *potcă* (de aici şi varianta *a potci*), dar cu sensul „deochi“ (V. Ioniţă, *op. cit*., p. 50), nu cu acela de „boală“ provocată de deochi. Dintre cuvintele provenite de la rădăcina verbului menţionat interesează cercetarea noastră cuvântul *pocire* „acţiunea de a poci“ (DULR, p. 490), care denumeşte, după cum se vede, un anumit tip de activitate magică. Prima atestare a termenului o găsim la anul 1670, în *Anon. Car.* (v. TDRG, fasc. 13, p. 124); el este menţionat şi în ALR II/I, h. 123, h. 127, MN 2273, 50, dar nu cu sensul „a deochea“. De altfel, şi Scriban reţine termenul, fără sens magic: „diformez, desfigurez, sluţesc“ (SCRIBAN, p. 1003).

Pocit-ă, adj. „Diform la înfăţişare; strâmb; sluţit“; „paralizat“; „nefast“; „blestemat“ (DESLR, p. 603). Şi Şăineanu înregistrează acest termen cu sensuri asemănătoare: „diform, paralizat“; „ciudat“; „nenorocos“; „blestemat“ (DULR, p. 490). Autorii DEX nu păstrează decât o parte din sensuri, care s-au menţinut, de fapt, până astăzi: „Diform, slut, desfigurat“; (despre lucruri); „deformat, stâlcit, caraghios, bizar“; „(în credinţele

populare) nefast, funest, prin extensie supărător, rău, cu ghinion" (DEX, p. 814). Pentru mai buna înţelegere a implicaţiilor pe teren magic ale acestui termen este necesar să amintim şi două expresii: *a avea gura pocită*, *a fi pocit la gură* „a povesti lucruri neplăcute, a face pronosticuri nefavorabile"; „a cobi" (*Idem*). Pe teren popular, *pocit* a fost înregistrat şi cu un alt sens, „deochetor": „*Deochetorii* [...] se numesc şi pociţi" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 485). Aceasta înseamnă că, de fapt, termenul în discuţie poate denumi şi un actant magic. Prima atestare a termenului datează de la 1821 (TDRG, fasc. 13, p. 125); în ceea ce priveşte originea sa, nu există dubii: provine de la forma participială a verbului *a poci* (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 980).

Pocitanie s.f. Substantiv înregistrat de Petru Caraman, în zona fostului judeţ Vlaşca, din Muntenia, cu sensul „descolindă", ceea ce înseamnă că acest cuvânt denumeşte o practică magică: „Tot în această parte a Munteniei, ţăranii desemnează prin sugestivul apelativ *pocitănii* urările negative sau versurile injurioase adresate de colindători gazdelor neprimitoare" (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 328). Pe teren magic, substantivul dat apare în textele vechi cu un sens, ieşit astăzi din uz, „prevestire nefastă" (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 900). Prima atestare a substantivului *pocitanie* datează din 1704 (v. DLR); are pluralul *pocitanii* sau *pocitănii* (această din urmă variantă fiind înregistrată şi de Caraman) şi prezintă câteva variante ale formei de nominativ singular: *pocicanie*, *pociganie*, *pociştanie* (v. DLR). Termenul menţionat provine de la verbul *a poci*, cu sufixul *-anie*, şi este înregistrat şi în ALR SN, V, MN h.1. Trebuie menţionat că, pe teren popular, acest substantiv are sensul „vorbă de duh, de şagă, glumă, snoavă", iar, prin extensie „relatare, poveste, istorisire", sens care a putut genera evoluţia semantică spre sensul înregistrat de Caraman, „descolindă".

Pocitoare s.f. Ca şi *pocitor*, acest substantiv denumeşte un actant magic deochetor, de data aceasta, de sex feminin: „Pocitor / Şi pocitoare/ Deochetor / Şi deochetoare" (I. Căliman, C. Veselău, *op. cit.*, p. 220). Substantivul *pocitoare* provine de la verbul *a poci* (cu sufixul *-toare*), care, pe teren popular, poate avea şi sensul „a desfigura cu ajutorul vrăjilor" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 65); în legătură cu acest sens, putem menţiona faptul că *pocitoare* poate denumi şi o fiinţă mitofolclorică ce „poceşte" oamenii (Şez, II, p. 96; Şez., XXII, p. 36).

Pocitor s.m. Autorii DLR definesc acest cuvânt în felul următor: „(persoană, lucru) care poceşte“ (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 900); pe teren popular, acest cuvânt este, în primul rând, purtător al sensului „deochetor“: „Aldi Vasîli îs *pocitori*“ (informaţie de teren; Dobrina-Huşi, jud. Vaslui). Pe lângă acest sens, pe teren tradiţional mai este atestat şi un alt sens: „fiinţă imaginară, duh rău care poceşte oamenii şi animalele“ (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 900): „L-a întâlnit nouă strigoi, / Nouă *pocitori*“ (Şez., II, p. 96). Credem că avem de a face cu un transfer terminologic dinspre lexicul magic spre cel al fiinţelor mitofolclorice, fenomen petrecut şi în cazul substantivului *bosorcoi*. Termenul pocitor, format de la verbul *a poci*, este atestat pentru prima oară în 1670 (*Anon. Car.*) şi prezintă derivatul *pocitoroi*, care denumeşte însă doar o fiinţă mitofolclorică şi, în consecinţă, nu intră în cadrul lexicului magic.

Pocitură s.f. Substantivul menţionat are sensul „deochi“ (CADE, p. 394): „... *pocitură* cum e numit pe alocuri deochiul“ (*Idem*); şi în zona Măcişeni, jud. Galaţi (anchetă proprie) am înregistrat termenul respectiv cu sensul „deochi“: „I se trage din *pocitură* di la om cu ochi răi“. Termenul analizat de noi prezintă şi o serie de variante: *potcitură*, *păcitură* (DLR, tom VIII, partea a III-a, p. 901), iar forma lui de plural este *pocituri* (TDRG, fasc. 13, p. 125; SCRIBAN, p. 1003). Putem menţiona că varianta *potcitură* ne sugerează existenţa unui verb *a potci* (o variantă a lui *a poci*), verb format de la cuvântul *potcă*, cu sensul „deochi“. Unii autori de culegeri folclorice nu interpretează corect varianta *potcitură*. Astfel, în glosarul anexat unei antologii (*Folclor din Moldova*, Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1969, I, p. 407), redactorii lucrării menţionează: „de fapt *-t-* din a doua formă (*potcitură* – n.n.) nu-şi găseşte justificare, cuvântul fiind derivat de la *a poci*“ sluţire prin deochi, prin farmece“. În realitate, acel *-t-* este perfect justificat de existenţa variantei *a potci* (< potcă) a verbului *a poci*, pe care, se pare, cei amintiţi nu au luat-o în calcul. Ca şi alţi termeni ce denumesc practici magice, *pocitură* a fost preluat şi de terminologia medicală populară, cu sensul „deochi“ (boală provenită în urma acţiunii unui actant care deoache – n.n.; în zona Măcişeni, jud. Galaţi; anchetă proprie); V. Butură glosează acest termen şi cu alte sensuri pe teren medical: „congestie cerebrală“; „paralizie facială“; „epilepsie“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 258). Cuvântul *pocitură* apare în textele folclorice şi cu sensul „fiinţă mitofolclorică“, fenomen petrecut în urma unui transfer terminologic dinspre terminologia

medicală populară (care, la rândul ei, a preluat termenul din sfera magicului!) spre terminologia fiinţelor mitofolclorice (v. M. Lupescu, *Medicina babelor*, p. 18; S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 13). Termenul *pocitură* intră şi în structura compusului *pocitură din iele* (V. Butură, *op. cit.*, p. 214), care este tot un termen medical popular, sinonim cu *pocitură*, dar indicând, prin chiar structura sa, şi cauza bolii respective (agentul patogen este reprezenţat de fiinţele mitofolclorice numite *iele*). Sinonim cu *pocitură din iele* este şi termenul compus *lovitură din iele* (*Idem*). De altfel, Maria Sitaru consideră că sub termenul *pocitură* se înţeleg mai multe boli „despre care se crede că sunt datorate deochiului şi unor fiinţe imaginare" (CCS VII/1, p. 18); pe baza materialelor de teren din Banat, cercetătoarea menţionată adaugă: „*pocitură* se zice la junghiuri prin cap şi prin alte părţi ale trupului" (*Idem*). L. Şăineanu semnalează, pentru cuvântul în discuţie, şi sensul „paralizie subită, boală ca din senin" (DULR, p. 490). Scriban nu menţionează sensul pe teren magic, ci doar pe acela din sfera medicinei populare, „paralizie subită" (SCRIBAN, p. 1003), pe lângă cele cunoscute, în general: „defect fizic"; „persoană pocită (urâtă – n.n.), pocitanie" (*Idem*). Substantivul *pocitură* este întâlnit mai ales în Transilvania, în Banat şi Moldova (C. Tudose, *op. cit.*, p. 322). După cum am văzut, acest termen este format de la verbul *a poci* (TDRG, fasc. 13, p. 125), este înregistrat pentru prima oară în 1825 (*Idem*) şi apare în ALR II/I, h. 123.

Pohibi vb. Asupra originii acestui termen se mai poate încă discuta, căci soluţia propusă de autorii dicţionarului academic, care derivă pe *a pohibi* „de la *pohibă*" (pofidă – n.n.), cu sensul „pretext" (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 935) nu este, după opinia noastră corectă. Credem că o soluţie etimologică ce ar putea fi luată în calcul este aceea a aceptării unui împrumut din limba bulgară, unde există verbul *pohabia* „a strica, a aduce pagube" (Gh. Bolocan, *Dicţionar bulgar-român*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 359). Ţinând cont că verbul *a pohibi* este cunoscut doar pe o arie mai restrânsă din sudul ţării şi că, semantic, trecerea de la sensul „a strica" la acela de „a face farmece", atestat şi el în DLR, nu este greu de explicat, credem că soluţia propusă este mai bună decât cea indicată în DLR. Am semnalat mai sus un sens al acestui verb, ce implică elemente din domeniul vrăjitoriei; acest sens nu mai este, spre exemplu, cunoscut nici măcar în sudul ţării, pe teren mai putând să înregistrăm doar sensul „a prezice, a prevesti" (v. şi DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 949), ceea ce ne

semnalează prezenţa cuvântului discutat şi în lexicul divinatiei populare româneşti.

Pojări vb. Termenul este înregistrat în Banat, cu sensul „a descânta de pojar" (L. Costin, *op. cit.*, I, p. 162). Scriban consideră acest verb „vechi, rar" şi menţionează sensul „mă aprind" (SCRIBAN, p. 1008). Putem aminti variantele acestui verb: *a pojeri, a pojări* (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 956), cât şi *a pojori*: „Câmpii să-i pojorăsc" (*Calendarul Maramureşului*, p. 119). Verbul este format de la cuvântul *pojar* „rujeolă". Formarea unui termen special pentru a denumi descântarea de pojar nu trebuie să ne mire; conform credinţelor populare: „coriul ori pojarul e o boală primejdioasă" (Şez., III, p. 177). Verbul menţionat ne sugerează şi o altă modalitate lingvistică, utilizată de terminologia magică pentru a denumi acţiunea de vindecare pe cale magică a unor boli, pe lângă modelele deja cunoscute: *a descânta de...* (urmează numele bolii – n.n.); *a da de...*; *a tăia de...*; *a face de...* Termenul menţionat a fost preluat şi de terminologia medicală populară, după cum sugerează sensul reţinut de A. Scriban (SCRIBAN, p. 1008).

Pojeri vb. v. **Pojări**

Pojori vb. v. **Pojări**

Poşi vb. v. **Poci**

Potcă s. f. Al. Resmeriţă semnalează pentru acest termen doar valoarea pe teren medical, nu şi cea pe teren magic: „boală din deochiere" (DESLR, p. 616). În schimb, E. Petrovici semnalează semnificaţiile magice ale substantivului *potcă*: „farmec, pocitură" (ALRT II, p. 331). Legătura dintre cele două sensuri este asemănătoare celei înregistrate în cazul substantivului *deochi*, boala fiind, conform credinţelor, provocată de practica magică având aceeaşi denumire: „boală din deochi sau chiar din senin" (DULR, p. 500); „boală din deochi, identică cu întâlnitura" (CADE, p. 985); „o boală despre care poporul crede că vine din deochi" (SCRIBAN, p. 1025); „o umflătură care sparge, e aruncată în vânt de vrăjitoare" (AAF, V, p. 173); „boală manifestată cu durere de cap şi scurgere din nas, care-i vine cuiva prin deochi" (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 527). Pe lângă sensurile deja menţionate, „practica magică" şi „boală", *potca* mai poate

avea şi un altul „fiinţă mitofolclorică“: „potca, unul numele dracului“ (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1131); „duh rău care ar provica *potca*“ (*Idem*); „duh necurat“ (T. Papahagi, *op. cit*., p. 229); „fiinţă care provoacă răul“ (*Antologie*, p. 546). Se poate remarca fenomenul de transfer terminologic produs, ca urmare a pătrunderii substantivului *potcă* în lexicul fiinţelor mitofolclorice. În plus, se mai poate observa încă un fapt interesant: *potcă* ajunge să fie utilizat ca substitut pentru un cuvânt supus tabuizării (*drac*). Prezintă interes şi cele câteva cuvinte provenite de la *potcă*: *potcos*, *potcoi*, *potcaş*, *potcar*, *a poci* (v. DLR). Poate că ar trebui să adăugăm la aceste cuvinte şi compusul *Potca-Pădurii*, având sensul „Muma Pădurii“ (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1131). *Potcă* provine de la v. sl. *potica*, este atestat pentru prima oară la 1645 şi apare în câteva expresii, imprecaţii: *a da de-o potcă* (SCRIBAN, p. 1025), *bătu-te-ar potca* ! (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1131).

Potci vb. v. **Poci**

Potcitură s.f. v. **Pocitură**

Potocos-oasă adj. Există o singură atestare a acestui termen, în zona Soci-Piatra Neamţ: „Şi m-am întâlnit cu om gros, / *potocos*, / cu picioare groase, / *potocoase*...“ (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1147). După cum se observă acest termen apare într-un descântec şi are sensul „urât, hâd, strâmb“ (*Idem*). Autorii DLR nu oferă nici o soluţie etimologică („etimologie necunoscută“); credem că acest cuvânt trebuie pus în legătură cu cuvântul *potcă* (v. **Potcă)** şi, în acest caz, este posibil ca iniţial să fi avut sensul „atins de vrăji, farmece“; „pocit, strâmbat prin vrăji“. În acest fel, adjectivul prezentat urmează acelaşi model de evoluţie semantică întâlnit în cazul cuvântului *pocit* şi denumeşte, în consecinţă o caracteristică de tip magic.

Pozmă s.f. v. **Poznă**

Poznă s.f. Şi acest substantiv face parte din seria termenilor puşi în valoare de P. Caraman, cu sensul „descolindă“; este înregistrat în jud. Ialomiţa: „Nu e lipsit de interes să menţionăm că practicile de ordin negativ ale colindătorilor sunt numite prin jud. Ialomiţa pozne“ (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 328). Substantivul analizat are sensul principal „faptă

rea sau întâmplare, ritual care provoacă un neajuns, un necaz, o nenorocire"; „belea, bucluc" (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1184). Un sens derivat din acesta, „păcăleală (cu consecinţe lipsite de gravitate) făcută cuiva" (*Idem*); „faptă sau vorbă care provoacă haz, veselie; ghiduşie, năzbâtie, năzdrăvănie", pare a explica mai bine evoluţia semantică spre sensul „descolind"; acţiunea de descolindare implică atât o notă de ordin satiric, cât şi una de răzbunare din partea colindătorilor refuzaţi. Acest substantiv, atestat prima oară în secolul al XVI-lea (v. DLR), are varianta *pozmă* (ALR SN, V, h.1403); deşi autorii DLR nu indică nici o soluţie etimologică („etimologie necunoscută"), credem că acest cuvânt este de origine slavă (< *pozno*), după cum pare a sugera şi cercetătorul I. Cârstoiu (I. Cârstoiu , *Teze şi ipoteze lingvistice*, Ed. Litera, Bucureşti, 1981, p. 122).

Prăscrisă s.f. v. **Păscrisă**

Prăura vb. v. **Proora**

Prăvitură s.f. Termen regional înregistrat doar în Banat, cu sensul „farmece, făcături, aruncături" (AAF, III, p. 153; TMPR, p. 67). În AAF, III, se sugerează apropierea termenului menţionat de verbul din limba sârbă *praviti* „a face" (p. 153). Autorii DLR înregistrează termenul în zona Bozovici-Oraviţa, cu sensul „farmec, vrajă" (făcută cu privirea) (DLR, tom VIII, partea a V-a, p. 1531), considerându-l variantă a substantivului *privitură*, ca şi *previturǎ*, ce apare încă din 1670, în *Anon. Car.* (v. DLR). Termenul analizat este format de la verbul *a privi*, cu sufixul *-(i)tură* şi are forma de plural *prăvituri* (AAF, III, p. 153). Credem că acest substantiv a avut iniţial sensul „deochi", sugerat şi de autorii DLRM, care simt nevoia să adauge, la precizarea sensului cuvântului completarea („făcută cu privirea"); ulterior, conform tendinţei de trecere de la particular la general, acest termen va dezvolta sensul, mai cuprinzător, „vrajă, farmec". Scriban înregistrează un substantiv *prăvitură*, dar cu sensul „aplecare, înclinare" (SCRIBAN, p. 1033), ceea ce ne determină să considerăm că este vorba de un substantiv omonim, nu de termenul discutat de noi.

Previturǎ s.f. v. **Prăvitură**

Privitură s.f. v. **Prăvitură**

Proora vb Acest termen regional ridică o serie de probleme legate de semnificaţiile acţiunii pe care o denumeşte. În zona Şâşcani-Huşi el este înregistrat cu sensul „a porni, a duce (oile – n.n.) la păşune în timpul proorului“ (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1617). Într-o altă zonă a ţării, şi anume în Ardeal, este reţinut acest verb cu un sens total diferit: „a uda, a stropi cu apă“: „Apă-n vedre veţi lua [...] / Şi-un stropşor de busuioc / Şi-mi viniţi [...] / Rourând şi *prourând*“ (Al. Viciu, *Colinde*, p. 35). Credem că în acest din urmă caz s-a produs o interferenţă semantică între verbele *a proora* şi *a roura*, poate şi din necesităţi de rimă, astfel încât *a proora* a putut căpăta un sens apropiat de cel al verbului *a roura*. Acţiunea de stropire avea implicaţii magice, fiind efectuat de *proor*, urmărindu-se obiective de ordin purificator şi apotropaic. Trebuie să amintim că substantivul *proor* denumeşte „o perioadă a zilei care cuprinde, după regiuni, fie primele ore ale dimineţii, fie vremea prânzului, fie întreg intervalul de timp de la răsăritul soarelui“ (DLR, tom VIII, partea a IV-a, p. 1617); acelaşi substantiv mai are şi alt sens cu implicaţii deosebite pe teren magic: „ajunul sărbătorii Sf. Gheorghe“ (*Idem*), atunci când se făceau numeroase vrăji, se efectuau practici cu caracter apotropaic. Şi acţiunea de stropire cu apă în ajunul Sf. Gheorghe avea semnificaţii sacrale, pe care nu toate sursele le-au reţinut, după cum se poate remarca. Variantele acestui verb sunt *a proori*, *a proura*, *a prăura* (DLR).

Proura vb. v. **Proora**

Pune vb. Termenul este înregistrat încă din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc 14, p. 246) fără sens pe teren magic; atlasele lingvistice reţin, la rândul lor, verbul *a pune*, fără semnificaţie magică: ALR II/I, h. 128, h. 189, h. 270; ALR SN, I, h. 13, h. 16, h. 68, h. 73, h. 95; ALR SN, II, h. 528; ALR SN, III, h. 854; ALR SN, IV, h. 933, h. 1104, h. 1192, h. 1193; ALR SN, V, h. 1330, h. 1347; ALR SN, VI, h. 1647; ALR SN, VII, h. 2097; termenul provine din (lat.) *ponere* (DLRM, p. 680). Acest verb intră în structura câtorva expresii cu implicaţii în domeniul magiei populare: *a pune cuiva ulcica* (Cuca, jud. Galaţi; anchetă proprie), *a pune ciobul* (DA, tom I, partea a II-a, p. 434-435), *a pune cuţitul* (cuiva – n.n.) (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 274), *a pune frigarea* (Alba, jud. Tulcea), *a pune bobii* (DA, tom I, partea I, p. 587).

Expresia *a-i pune cuiva ulcica* are sensul „a fermeca pe cineva" (DLRM, p. 901) şi indică o acţiune magică în care este utilizată o oală de dimensiuni mici, *ulcea* sau *ulcică* „în care se prepară băuturi vrăjite, fermecate" (DLRLC, IV, p. 565); expresia menţionată este sinonimă cu expresia *a-i face cuiva cu ulcica* (DULR, p. 675); spre acelaşi tip de acţiune magică trimite şi expresia *a pune ciobu*, „adică l-a vrăjit cineva, mai cu seamă pentru însurătoare sau măritiş" (DA, tom I, partea a II-a, p. 434-435). (De altfel, autorii DA consideră această expresie sinonimă cu *a face cu ulcica*.) Cuvântul *ciob* necesită câteva lămuriri; L. Şăineanu defineşte acest cuvânt în felul următor: „vas învechit şi stricat în parte" (DULR, p. 130). Implicarea acestui tip de vas în practicile vrăjitoreşti este confirmată şi de sintagma *ciobu cu farmece* (DA, tom I, partea a II-a, p. 434), din care se poate constata că este vorba de un anumit tip de vas casnic, ce era utilizat la prepararea unor substanţe, materii cu caracteristici magice (v. **Farmec**, cu sensul „element cu valoare magică").

Expresia *a pune cuţitul* denumeşte o acţiune magică având caracter malefic: „*Cuţitele se pun* cu scop de a da junghiuri la cineva şi chiar de a-l nimici" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., III, p. 274). După cum s-a putut constata din materialele cercetate, această expresie se prezintă sub formele *a pune cuţitul* şi *a pune cuţitele*: „Cine *a pus cuţitu* ăsta la cutare, / Nesărat, nepiperat, / neardeiat, / Eu îl întorc legat, / ferecat, / La uşa cui l-a dat" (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., III, p. 157); „Iată cum *se pun cuţitele* ..." (*Ibid*., p. 274). Expresia menţionată este înregistrată în zonele Teleorman, Gorj, Muscel, Vâlcea, Roşiorii de Vede (*Ibid*., p. 154-162). În răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu este înregistrată şi expresia *e mort de cuţit*, referitoare la cineva căruia *i s-a pus cuţitul* şi el a decedat în urma acestei acţiuni cu caracter malefic (v. I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 432).

Expresia *a pune frigarea* este înregistrată în zona Alba, jud. Tulcea: „umbla cu alta, da mie îmi plăcea de el şi atunci *am pus frigarea* şi l-am adus" (informaţie de teren). *Frigarea* este „o vergea de fier pe care se frige carnea la foc" (DULR, p. 260); în timpul actului magic, frigarea este ţinută în foc şi, când e prea înroşită se pune într-un vas cu apă, care era ţinut lângă cea care descântă, apoi era băgată iar în foc. După cum se poate constata, sensul expresiei amintite este „a fermeca, a vrăji".

În fine, să menţionăm şi existenţa expresiei *a pune bobii* „a ghici", care se integrează seriei de verbe şi expresii ce denumesc acţiuni cu caracter divinatori, în care instrumentul de realizare a acţiunii magice îl constituie

bobii: *a bobi*, *a arunca bobii*, *a trage bobii* etc. Asupra implicării verbului *a pune* pe terenul magiei populare atrag atenţia şi sintagmele *pusul cuţitelor* (v. *Pune cuţitul*) şi *pusul de oale*: „*Pusul cuţitelor* este o vrajă“ (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 274); *Pusul de oale* „datină care constă în căutarea ursitei în ajun de An Nou“ (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 220). Această sintagmă a fost înregistrată în zona Argeş şi, deşi autorul o califică drept datină, credem că este vorba de o activitate magică având caracter divinatori, de aflare a ursitei (ursitului), într-o anume secvenţă de timp („în ajun de An Nou“). Să ne amintim că, pentru a denumi acţiunea cu caracter divinator ce are loc în ajun de An Nou, există şi verbul *a sânvăsia*, care, la rândul lui, provine de la denumirea populară a sărbătorii Sfântul Vasile, timp considerat extrem de favorabil pentru efectuarea de practici cu caracter divinator.

Pusătură s.f. Substantivul *pusătură* denumeşte şi el o practică magică, având sensul „vrajă, farmec“ (DLR, tom VIII, partea a V-a, p. 1818). Rosetti glosează termenul cu acelaşi sens, în timp ce Ov. Densusianu crede că *pusătură* este sinonim cu substantivul *făcătură* (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 222). Ca mulţi alţi termeni ce denumesc practica magică, şi *pusătură* are implicaţii pe terenul medicinei populare: „boală pusă prin vreun farmec“ (CADE, p. 1030); „boală contractată de cineva prin farmece“ (DLR, tom VIII, partea a V-a, p. 1818). Forma de plural a acestui termen este *pusături*: „Tu să ştii de toate adunăturile, / De toate făcăturile, / De toate *pusăturile*“ (P. Pârvescu, *Hora din Cartal*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1908, p. 28). Substantivul *pusătură* este format de la verbul *a pune*, cu sufixul *-(ă)tură*, ce are numeroase implicaţii pe terenul magiei populare. Autorii DLR consideră că sensul magic ar proveni prin extensia sensului medical; credem că fenomenul s-a produs invers: de la *pusătură* „vrajă, farmec“ (pentru îmbolnăvirea cuiva), spre cel regional, de „boală contractată de cineva prin farmece“, conform unui model de transfer terminologic obişnuit (practica magică – boală provenită în urma acelei practici; v. **Făcătură**; v. **Aruncătură**; v. **Deochi**; v. **Fapt**). Substantivul *pusătură* este atestat pentru prima oară în *Anon. Car.* (v. DLR, tom VIII, partea a V-a, p. 1818).

Pusură s.f. Termenul este înregistrat în Maramureş: „că *pusură* mi-o pus, / Şi de spus nu mi-o spus“ (*Antologie*, p. 240); forma lui de

plural este *pusuri*: „tăte *pusurile*, / Tăte muieturile, / Câte-s pă tine, / Cu mătura le-oi mătura“ (P. Bilţiu, *op. cit*., p. 298). Bilţiu glosează acest termen cu sensurile „farmece, vrăjuri“; „afecţiuni“ (*Ibid*., p. 528), ceea ce ne sugerează existenţa unor implicaţii şi pe terenul medicinei populare. *Pusură* este format de la verbul *a pune* (verb cu disponibilităţi neobişnuite pentru domeniul magic), la forma participială, cu sufixul *-ură*; putem aminti că tot de la verbul *a pune* s-a format şi un alt substantiv ce denumeşte o practică magică, *pusătură* (v. **Pusătură**), care conţine formantul *-(ă)tură*, o variantă a sufixului *-ură* (v. G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1916, p. 62)

R

Ramnă s.f. v. **Râvmă**

Răhnă s.f. v. **Râvnă**

Răhnitoare s.f. v. **Râvnitoare**

Răhnitor s.m. v. **Râvnitor**

Rămnitoare s.f. v. **Râvnitoare**

Rămnitor s.m. v. **Râvnitor**

Răpnă s.f. v. **Râvnă**

Răscucăi vb. Un verb care ridică o serie de probleme, privind atât etimologia, cât şi definirea clară a acţiunii magice pe care o denumeşte este *a răscucăi*. Acest termen este înregistrat la românii din Jdrela (Iugoslavia) (ALRT II, p. 7), în Banat (L. Costin, *op. cit.*, p. 173), în Transilvania centrală şi de nord (AAF, III, p. 136). Autorii DLR definesc verbul *a răscucăi* în felul următor: „a descânta vitele sau oile care fată când cântă cucul, pentru a nu-şi pierde laptele" (DLR, tom VIII, p. 121). V. Ioniţă evită referirea la verbul *a răscucăi* menţionând, pentru Banat, „ritualul folcloric *cucu-răscucu*" (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 86); cercetătorul timişorean are în vedere două elemente fundamentale ale acţiunii respective, după cum ne indică materialele cercetate: „Când fată vacile întâi, iau răchită de la Florii şi doi copii se aşează unul de o parte şi altul de alta, lângă vaca fătată, şi copiii

zic, unul *cucu*, şi celălalt *răscucu*“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 13); şi L. Costin se referă la verbul menţionat, prin prisma unui element constitutiv: „a răspunde la ecoul *cucu* (obicei în Banat primăvara, la uşa strungii)“ (L. Costin, *op. cit*., p. 173). Credinţele populare au în vedere cântecul cucului, ca moment când trebuie realizată acţiunea de *a răscucăi*: „Aşa-i dacina că când fata-n vremea când cântă cucu, audze cucu şi trăbă *răscucăit*, ca să aibă lapce vaca, să nu stârpească“ (AAF, III, p. 137). Interesant este că în Maramureş cântecul cucului poartă şi semnificaţie divinatorie: „Când cântă cucu prima dată, copiii şi tinerii obişnuiesc să-şi ghicească vârsta, sau când se vor căsători“ (*Calendarul Maramureşului*, p. 50). Verbul analizat este atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea, într-o lucrare a lui S.Fl. Marian (*Ornitologia*, I, p. 48) şi prezintă, în Banat, varianta *a răscucui* (L. Costin, *op. cit*., p. 173). Diverse definiţii ale sensului acestui cuvânt au în vedere cunoscuta, de acum, legătură cu cântecul cucului: „a îndepărta de la vită efectul cântecului cucului, care se manifestă prin pierderea laptelui“ (AAF, III, p. 154). Autorii DLR consideră că acest verb are următoarea structură etimologică: „răs+cuc+ăi“ (DLR, tom VIII, p. 121). Credem, acceptând această soluţie etimologică, că prefixul *răs-* sugerează, în acest caz, o acţiune cu caracter reparator, de refacere a echilibrului, apropiindu-se de valoarea prefixului *des-*.

Răscucui vb. v. **Răscucăi**

Răsfoc s.n. v. **Răsfug**

Răsfug s.m. Dicţionarele atrag în mod deosebit atenţia asupra faptului că acest cuvânt denumeşte diverse boli la animale şi la om: „Boală contagioasă a oilor, caprelor şi a vitelor, manifestată prin inflamarea ugerului, prin încetarea secreţiei lactate şi prin leziuni oculare şi articulare“ (DLR, tom IX, p. 129); „boală a oilor“; „antrax“ (DLRM, p. 694); „boală a oilor“; „dalac“ (DLRLC, III, p. 675). Spre deosebire de alte situaţii asemănătoare, lucrările lexicografice semnalează şi sensul „plantă de leac“ pentru boala cu acelaşi nume: „Numele mai multor plante erbacee [...], se întrebuinţează în medicina populară ca medicament împotriva răsfugului“ (DLR, tom IX, p. 129); „planta“ [...] „împotriva bolii cu acelaşi nume“ (DLRLC, III, p. 675). Şi studiile de etnobotanică semnalează utilizarea plantei menţionate în tratamentul răsfugului: „este folosit

contra bolii cu acelaşi nume“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 197; v. Al. Borza, *op. cit.*, p. 94; v. SMPTRE, p. 68), ceea ce indică apartenenţa denumirii respective la lexicul magic. Termenul discutat provine, după părerea dicţionarului academic, din *răs* + *foc* (DLR, tom I, p. 129), în timp ce, în opinia lui Şăineanu, provine din *răs* + *fugă*, fiind vorba de o „boală de oi când se învârtesc pe loc până ce cad jos“ (DULR, p. 534). Lazăr Şăineanu menţionează însă, separat şi varianta *răsfulg* (*Idem*) pe care o consideră provenită din *răsfulger* „adică boală instantanee“. În zona Dăneşti, jud. Vaslui, cu termenul discutat este numită şi „piatra nu prea mare, atâta cât s-o cuprinzi într-o mână, găsită întâmplător, cu o bortă în ea, deasemenea întâmplătoare, adicălea, nu meşterită anume de cineva. Credinţele vechi socoteau că dacă se mulg vitele bolnave de *fulgerătură*, de *răsfug*, prin borta pietrei, de nouă ori, lăsând laptele [...] să curgă de-a dreptul pe pământ, ele se vindecă“ (E. Buraga, C. Buraga, *op. cit.*, p. 207). Pe lângă informaţiile ce se pot extrage din secvenţa anterioară e de reţinut şi un alt nume al acestei boli, *fulgerătură*, ceea ce ne indică faptul că măcar varianta *răsfulg* poate fi urmarea unui fenomen de contaminare a termenului *răsfug* cu *fulger*. De altfel, dacă tot am menţionat o variantă a termenului le putem aminti şi pe celelalte: *resfug*, *răsfulg*, *răsug*, *răsfac*, *resfac*, *răsfulg* (v. DLR). Termenul este înregistrat şi în ALR I, h.1945 şi are un derivat, *a răsfulgi*, cu sensul „a se îmbolănvi de răsfug“. Prima atestare datează de la 1814 (v. DLR).

Răvaş s.n. În DLR sunt menţionate şi valenţele pe teren magic ale acestui element: „scrisoare, bilet“; hârtie care cuprinde o formulă destinată, în practicile superstiţioase, să ocrotească pe purtător de anumite boli (DLR, tom IX, p. 180). A. Oişteanu atrage atenţia asupra unui tip aparte de element magic, *răvaşul de leac*: „Tot în categoria talismanelor intră şi aşa-numitele «răvaşe de leac» – descântece dublate de diverse desene şi semne magice, înscrise (cu cerneală, cărbune, sânge) în spirală în cerc, în elipsă, de la dreapta la stânga“ (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 233). Răvaşele de leac erau purtate de bolnavi la gât, fie aplicate cu miere pe partea bolnavă, fie aruncate pe apă. I.A. Candrea menţionează existenţa, la români, a *răvaşelor* de brâncă şi a *răvaşelor* de friguri (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 419); spre exemplu, în judeţul Dâmboviţa exista următoarea reţetă: „pentru *brâncă* se scrie acest răvaş pe o bucată de hârtie, se unge cu miere peste care se pune puţin piper şi foarte puţin ardei, după care se

aplică pe umflătură". Şi mai spectaculoase sunt răvaşele de *friguri*: „în general, răvaşele de friguri, scrise de popi, de ţârcovnici sau de călugări, după ce au fost purtate de bolnav trei sau nouă zile, se aruncă pe o apă curgătoare, ca să nu se mai întoarcă, după cum nu se mai întoarce apa pe unde a mai curs" (*Ibid*., p. 422). Termenul *răvaş*, înregistrat, fără sens magic în ALR II, h 6472, h 6817, provine din magh. *rovas* (v. DLR), are variantele *revaş* şi prezintă un singur derivat, *răvăşel*, care nu are conexiuni cu lexicul magic.

Râmnă s.f. v. **Râvnă**

Râmnitoare s.f. v. **Râvnitoare**

Râmnitor s.m. v. **Râvnitor**

Râmnitoreasă s.f. Unul dintre termenii care confirmă o anumită evoluţie în plan semantic, specifică terminologiei actanţilor: trecerea de la particular la general. Iniţial, termenul *râmnitoreasă* a denumit o persoană „care deoache" (V. Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat*, Ed. Facla, Timişoara, 1985, p.145), pentru ca, ulterior, să capete sensul „persoană care face farmece" (DLR, tom IX, p. 460) şi apoi „vrăjitoare" (V. Ioniţă, *op. cit*., p. 145). De altfel, chiar verbul *a râvni* (*a râmni*) a cunoscut o evoluţie interesantă: de la sensul iniţial „a deochea" va trece ulterior la sensul „a fermeca". Termenul *râmnitoreasă* este format de la substantivul *râvnitor* (în varianta *râmnitor*), cu care apare de multe ori împreună în contexte: „*Râmnitorul* cu *râmnitoreasa*" (GR, VI, p. 114). Acest termen nu are derivate pe terenul magiei populare; forma de plural este *râmnitorese* (DLR, tom IX, p. 460). *Râmnitoreasă* este un termen cu circulaţie regională, şi anume în Banat. Din păcate, termenul nu apare înregistrat în atlasele lingvistice, nici în dicţionarul lui Scriban, astfel încât nu l-am putut menţiona decât în Banat, deşi aria de răspândire a verbului *a râvni* este mai extinsă.

Râmnitură s.f. v. **Râvnitură**

Râvnă s.f. Termen ce are o serie de variante (*râhnă*, *râmnă*, *răhnă*, *ramnă*) şi este înregistrat cu sensurile „deochi"; „farmec" (DLR, tom IX, p. 491). I.A. Candrea glosează acest cuvânt doar cu sensul „deochi" (CADE, p. 1072); în realitate, conform unei evoluţii specifice în plan

semantic în domeniul terminologiei magice, se va face trecerea de la un sens cu caracter particular la sensul, cu caracter mai general, „vrajă", „farmec", ceea ce s-a întâmplat şi în cazul substantivului analizat de noi. Am menţionat mai sus variantele termenului *râvnă*; credem însă că, pe lângă cele deja intrate în circuitul ştiinţific, trebuie să adăugăm şi o altă variantă, prezentă în Maramureş, *regnă*: „Încinge, / Potole, / *Regna*,/ Potca, / Mirarea..." (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 322). Cuvântul *regnă* apare în acest descântec de deochi, asociat unor termeni care au sensul „deochi" (*potcă*, *mirare*) şi credem că este o altă variantă a termenului discutat de noi, *râvnă*. Substantivul *râvnă* (*râhnă*) are şi un sens care aparţine sferei medicinei populare: „epilepsie" (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145); autorii DLR adaugă la acest sens un altul, tot pe teren medical: „boală de copii" (DLR, tom IX, p. 491). Credem că existenţa sensurilor menţionate probează preluarea termenului magic şi de către terminologia medicală. În cazul substantivului analizat de noi mai poate fi semnalat încă un fenomen interesant, şi anume utilizarea lui şi în cadrul terminologiei etnobotanice româneşti; planta denumită popular *rocoţea* (*Stellaria graminea*) poartă în Banat denumirea *râhnă* (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145) fiind utilizată în scopuri medicale. Lucia Cireş şi Lucia Berdan atrag atenţia asupra unor implicaţii mai puţin cunoscute ale termenului discutat, în sfera terminologiei fiinţelor mitofolclorice; astfel, cele două cercetătoare ieşene menţioneaza valoarea termenului pe teren medical („nume pentru diferite boli"), dar şi cea pe terenul imaginarului popular „fiinţa imaginară despre care se crede că provoacă boala"; (Lucia Cireş, Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 415). Pe lângă cele amintite, mai atrage atenţia şi un derivat al termenului în discuţie *râvnă* (*râhnă*), şi anume *răhnat*, cu sensul „înlăcrimat" (DLR, tom IX, p. 80), probabil ca efect al deochiului Substantivul *râvnă* este format de la verbul *a râvni*, prin derivare regresivă şi este utilizat în aceleaşi zone în care apare şi verbul *a râvni* (v. **Râvni**). Prima atestare a termenului datează de la 1564 (TDRG, fasc. 15, p. 320), iar forma de plural a lui este *râvne* (*Idem*) sau *râhne* (SCRIBAN, p. 1132). Tiktin menţionează în plus două variante, *râvnie*, ieşit din uz, şi *răpnă* (TDRG, fasc. 15, p. 320), în privinţa căreia avem unele rezerve.

Râvni vb. Verbul *a râvni* este atestat încă din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 15, p. 320), dar fără sens magic. Am înregistrat acest termen, cu valoare magică, în diverse zone de pe teritoriul românesc: Oltenia

(A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 289), Transilvania (AAF, III, p. 154), Banat, Vâlcea (ALRT II, p. 259), Gorj (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 163). Materialele consultate ne indică lipsa valorii magice a acestui termen în Moldova şi Dobrogea. Verbul *a râvni* provine de la (v. sl.) *rivinovati* (DGLR, p. 900) şi are sensul „a fermeca, a vrăji" (DLR, tom VIII, p. 492). Tiktin consideră că verbul analizat provine din (v. sl.) *riviniti* (TDRG, fasc. 15, p. 320), iar Scriban indică un etimon *rivinovati* (SCRIBAN, p. 1132); de fapt, este vorba de acelaşi etimon, dar la forme aspectuale diferite (perfectiv, respectiv imperfectiv). V. Ioniţă consideră că acţiunea indicată de verbul *a râmni* (*a râvni*) este strâns legată de acţiunea denumită de *a deochea*: „Când privirile sunt însoţite de dorinţă, poftă, când cineva *râmneşte* (*râvneşte*), deochiul este mai puternic" (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145). Al. Rosetti înregistrează, de altfel, un sens nemarcat magic al acestui verb, „a dori cu înfocare" (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 67), sens apărut ca urmare a degradării sensului magic. Interesant este şi faptul că verbul *a râvni*, în varianta *a râmni*, a fost înregistrat şi de E. Petrovici pe Valea Almăjului, cu sensul „a arunca un farmec" (AAF, III, p. 154), sens care atrage atenţia asupra utilizării cuvântului *farmec* cu valoarea „element magic", prin *farmec*, în această situaţie, înţelegându-se un obiect prelucrat magic şi aruncat în calea cuiva (v. **Farmec**). Sensul menţionat ne arată o îndepărtare de sensul iniţial al verbului analizat; o astfel de evoluţie semantică nu este, după cum s-a văzut, singulară în cadrul terminologiei acţiunilor cu caracter magic. O serie de derivate ale verbului menţionat sugerează faptul că, iniţial, verbul a avut sensul „a deochea". Astfel, avem derivatele: *râmnitor*, *râmnitoare* „persoană care face farmece, care deoche", precum şi termenii ce denumesc practici magice: *râvnitură* (*râmnitură*) „farmec, vrajă", *râvnă* (*râhnă*), care, pe lângă sensul amintit, are şi sensul „epilepsie" (v. DLR); V. Ioniţă atrage atenţia asupra unui termen etnobotanic, *râhnă* „rocoţea" (derivat regresiv de la o variantă a verbului analizat) şi îl explică „plecând de la interferenţa semantică descântec – boală, plantă" (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145). Verbul *a râvni* prezintă o serie de variante: *a revni*, *a râmni*, *a răvni*, *a rămni*, *a râhni* (DLR, tom VIII, p. 492; TDRG, fasc. 15, p. 320; SCRIBAN, p. 1132).

Râvnie s.f. v. **Râvnă**

Râvnitoare s.f. Este unul dintre termenii cu o mare răspândire pe teritoriul românesc şi apare în textele folclorice alături de termenul

corespunzător de gen masculin (*râvnitor*); de aici şi faptul că zonele unde termenul este cunoscut sunt aceleaşi ca şi pentru termenul amintit (v. **Râvnitor**). Sensul substantivului analizat este „persoană care face farmece, care deoache“ (DLR, tom IX, p. 460); „persoană care face vrăji, farmece“ (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145). Substantivul este format de la verbul *a râvni* (*a râmni*) „a fermeca, a vrăji“, cu sufixul *-toare* şi are forma de plural *râvnitoare*, cu varianta *râmnitoare* (DLR, tom IX, p. 460). Ca şi *râvnitor*, care denumeşte un actant deochetor, acest termen a avut iniţial sensul „deochetoare“, evoluând apoi spre sensul „vrăjitoare“ (v. **Râvnitor**). Din materialele cercetate s-au desprins variantele substantivului analizat: *rămnitoare*, *răvnitoare*, *revnitoare*, *râvnitoare*, *răhnitoare*, *râhnitoare* (v. DA; SCRIBAN, TDRG).

Râvnitor s.m. Termenul denumeşte o „persoană care face farmece, care deoache“ (DLR, tom IX, p. 493); „o persoană care face vrăji, farmece“ (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145). El provine de la verbul *a râvni* (*a râmni*) care, iniţial, însemna „a deochea“, apoi „a fermeca, a vrăji“ (*Idem*), ceea ce ne indică faptul că termenul *râvnitor* (în varianta *râmnitor*) are şi sensul „deochetor“, după cum confirmă numeroase materiale: „Dăspică ochii moroiului, / Dăspică ochii râmnitorului“ (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 541). Termenul prezintă numeroase variante: *rămnitor*, *răvnitor*, *revnitor*, *râvnitoriu*, *răvnitoriu*, *răhnitoriu*, *revnitoriu*, *râhnitor*, *râmnitor* şi are forma de plural *râvnitori*, cu varianta *râmnitori* (DLR, tom IX, p. 460). De la acest termen s-a format un altul ce denumeşte un actant de sex feminin, *râvnitoreasă*, cu varianta *râmnitoreasă*. Termenul *râvnitor* este înregistrat în diverse zone din ţară: Oltenia (A. Gorovei, *op. cit.*, p. 289), Muntenia (Gr. Tocilescu, Ch. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 106), Mehedinţi, Gorj (*Ibid.*, p. 180, p. 182), Banat (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 145), Vâlcea (ALRT II, p. 259). Nu am înregistrat acest termen în centrul Transilvaniei şi nici în Maramureş. Tiktin consemnează prezenţa acestui cuvânt într-un text din secolul al XVI-lea, dar fără sens magic (TDRG, fasc. 15, p. 320); Scriban nu înregistrează nici el sensul pe teren magic, ci menţionează doar sensul „zelos, harnic“ (SCRIBAN, p. 1132).

Râvnitură s.f. Are sensul „farmec, vrăjitorie“ (DLR, tom IX, p. 493) şi este format de la verbul *a râvni* (v. TDRG, fasc. 15, p. 320). Acest substantiv prezintă o serie de variante: *rămnitură*, *râmnitură*, *răhnitură*, *râhnitură* (*Idem*)

şi are forma de plural *râvnituri* (*Idem*). L. Costin înregistrează cuvântul *ronitură*, cu sensul „deochi“ (L. Costin, *Graiul*, I, p. 172); acest cuvânt este format, după părerea noastră, de la verbul *a roni*, înregistrat în aceeaşi lucrare. Considerăm că verbul menţionat de L. Costin este o altă variantă, regională, a verbului *a râvni*; termenul analizat mai prezintă interes şi prin faptul că păstrează sensul originar, pe teren magic, al verbului *a râvni* („a deochea“). Evoluţia semantică ulterioară a permis trecerea de la acest sens particular la un sens cu caracter general, „a fermeca, a vrăji“. Revenind la termenul *râvnitură*, putem aminti faptul că acesta apare şi la românii din Serbia, din zona Jdrela, după cum indică materialele culese de E. Petrovici: „Nu udai copilu mieu, / Numa udai *râmniturili*“ (ALRT, II, p. 30). Este unul dintre termeni vechi, fiind atestat încă din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 15, p. 320).

Regnă s.f. v. **Râvnă**

Resfoc s.n. v. **Răsfug**

Resfuc s.n. v. **Răsfug**

Revaş s.n. v. **Răvaş**

Revnitoare s.f. v. **Râvnitoare**

Revnitor s.m. v. **Râvnitor**

Roni vb. v. **Râvni**

S

Samanat s.n. v. **Semănat**

Samcă s.f. Iniţial acest substantiv a denumit o fiinţă mitofolclorică: „fiinţă imaginară rea, care omoară sau vatămă pe oameni (îndeosebi lăuzele şi pe copiii lor)“ (DLR, tom X, partea 1, p. 61); „Fiinţă supranaturală care chinuieşte mai ales copiii şi-i îmbolnăveşte greu e *sanca* sau *samca*“ (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 163). Ea este des invocată în descântece: „Am întâlnit *sâmca* cu sâmcoiul“ (N. Păsculescu, *op. cit.*, p. 146); „M-am întâlnit / Cu *sanca* cu sâncoiu, / Ursu cu ursoaica“ („Ion Creangă“, III, p. 181). Se ştie că substantivul analizat denumeşte şi o boală „care ar fi provocată de *samcă*“ (v. DLR): „:Pruncii capătă boala numită *sancă*“ (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$, p. 27). Din punctul de vedere al lexicului magic interesează însă alte două sensuri: „amuletă pe care o poartă oamenii superstiţioşi, datorită puterii magice pe care ar avea-o de a-i feri de boala descrisă mai sus“ (DLR, tom X, partea 1, p. 61). Se ştie că femeile purtau cu sine aşa-numita *Carte de Samcă* sau *Samca* pentru a le feri, pe ele şi copiii lor, de boli. În acest fel se poate constata că termenul *samcă* are valoarea de „element magic“. Pe teren etnobotanic este cunoscută planta denumită *samcă* (*Eryngium planum*) care este folosită ca leac în cazul mai multor afecţiuni, în mod deosebit pentru boala numită *samcă*: „*Samca* creşte pe sub pământ. E bună la tusă“ (Şez., XV, p. 119); „se ia leuştean, *samcă* (un fel de iarbă) [...] se lipesc pe trupul copilului, unde se află buba“ (v. DLR). Deci şi în acest caz avem de a face cu o întrebuinţare medicală pe baze magice, ca şi în cazul altor plante, folosite ca remediu pentru boli cu acelaşi nume (*gălbează*, *gălbenare*, *holeră* etc.). Şi mai interesant este cazul înregistrat de noi pe teren, în zona Corod, unde *samcă* are şi sensul „descântec“ pentru boala

cu acelaşi nume. Se repetă de fapt modelul utilizat de lexicul magic în cazul substantivului *lamoste* (v. **Lamoste**), care a ajuns să denumească nu numai boala, ci şi practica magică utilizată în actul terapeutic. Substantivul *samcă* provine din ucr. *samca* (DLR, tom X, partea 1, p. 61), deşi Şăineanu (opinie singulară) încearcă să acrediteze originea acestui termen dintr-un slav *Samuca*, cu sensul „femeie ştiutoare de vrăji (DULR, p. 562), fără a fi convingător; este atestat abia în secolul al XIX-lea şi prezintă o serie de variante: *sancă*, *sâmcă*, *sâncă*, *şancă* (v. DLR); este înregistrat şi în ALRT II, p. 181, ALR I, h 1658, unde apar însă sensuri nemarcate magic. Derivatele de tipul *sâmcoaică*, *sămcoaie*, *sămcoi* denumesc fiinţe mitofolclorice specifice lexicului descântecelor.

Sancă s.f. v. **Samcă**

Săcret-eată adj. v. **Secret-ă**

Săgeta vb. Provine din (lat.) *sagitare* (TDRG, fasc 15, p. 358; DGLR, p. 920) şi are sensul „a deochea cu privirea“ (DA, tom X, partea I, p. 139): „Plânsul s-a iscat din cauză că copilul ar fi fost săgetat de nişte oameni cu ochii răi“ (S.Fl. Marian, *Naşterea*, p. 371). *A săgeta* face parte din categoria verbelor ce denumesc acţiuni de „vrăjire“ prin intermediul priviri: *a deochea*, *a râvni*, *a ochea*, (*ochena*) etc. Toposul „ochilor răi“ constituie punctul de plecare pentru toate aceste acţiuni denumite prin verbele menţionate. Dintre derivatele termenului în discuţie putem menţiona pe *săgetător* „duh rău, fiinţă imaginară care ar provoca boala numită săgetătură“ (DA, tom X, partea I, p. 139) şi *săgetătură* „nume dat mai multor boli la oameni şi animale care se manifestă brusc şi cu violenţă prin dureri de cap, ochi“ (*Idem*). După cum vedem, cele două derivate interesează alte două sfere terminologice: cea a fiinţelor mitofolclorice şi cea a medicinei populare. Termenul este atestat în Banat (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 201), Bucovina (*Ibid.*, p. 229), Basarabia (AAF, IV, p. 201), Maramureş (ALRT II, p. 149), Vâlcea (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 219). Verbul *a săgeta* este atestat încă din secolul al XVI-lea (TDRG, fasc. 15, p. 358), dar, ca şi în cazul altor verbe ce denumesc acţiuni magice, valoarea pe teren magic nu este reţinută de prima atestare.

Săgetătură s.f. Substantivul *săgetătură* este răspândit pe întreg teritoriul românesc, cu sensul „lovitură de săgeată“ (SCRIBAN, p. 1159)

şi forma de plural *săgetături* (TDRG, fasc. 15, p. 358). În zona Măcişeni, jud. Galaţi (anchetă proprie), termenul *săgetătură* are sensul „deochi": „diochiu sî mai numeşti şî *săgetăturî*". Substantivul analizat este format de la verbul *a săgeta* care are sensul „a deochea cu privirea" (DLR, tom X, partea I, p. 139). Autorii DLRM înregistrează, pentru termenul *săgetătură*, şi sensul „congestie cerebrală" (DLRM, p. 738), ceea ce ne arată că şi acest termen magic a fost preluat de către terminologia medicală populară. În localitatea Măcişeni, jud. Galaţi (anchetă proprie), termenul *săgetătură* are implicaţii pe teren medical, însemnând „deochi", adică boală, suferinţă cauzată de acţiunea malefică a ochilor. V. Butură înregistrează şi el valorile substantivului discutat, pe terenul medicinei populare: „nevralgie"; „congestie cerebrală" (V. Butură, *op. cit.*, p. 258). Substantivul analizat este atestat pentru prima oară în 1639 (v. TDRG, fasc. 15, p. 358), are formă de plural *săgetături* (*Idem*) şi apare în ALR II/I, MN 2206, 37, fără sens magic.

Sămăna vb. v. **Semăna**

Sămănat s.n. v. **Semănat**

Sămănator s.m. v. **Semănator**

Sâcret-eată adj. v. **Secret-ă**

Sâncă s.f. v. **Samcă**

Sâtă s.f. v. **Sită**

Sbenchi s.n. v. **Benchi**

Sclăi vb. v. **Slei**

Scrântitură s.f. Denumeşte „o deplasare a extremităţii mobile a unui segment osos din poziţia normală faţă de articulaţia din care face parte." (DLR, tom X, partea a II-a, p. 487). Pe teren etnobotanic există două plante (*Lysimachia numularia* şi *Potentiele anserina*) care poartă numele popular de *scrântitură* şi sunt folosite în tratamentul diverselor tipuri de luxaţii. Termenul este înregistrat, cu valoare medicală, încă din 1670 (*Anon. Car.*).

Al. Borza menţionează despre această plantă: „Folosită în medicina populară la *scrântitură* şi *friguri*“ (Al. Borza, *op. cit*., p. 137); şi V. Butură atrage atenţia asupra utilizării acestei plante în medicina populară: „planta pisată şi amestecată cu grăsimi se folosea pentru tras (fricţiuni) şi legături la *scrântitură*“ (V. Butură, *op. cit*., p. 212). Termenul *scrântitură* prezintă variantele *scrintitură*, *sclintitură*, *sclântitură*, *schilentitură* (v. DLR) şi este format de la verbul *a scrânti* cu sufixul *-tură.*

Scrise s.pl. La românii din Serbia, Ion Pătruţ a înregistrat termenul *scrise*, cu sensul „descântec cu care se meneşte moartea cuiva“ (AAF, VI, p. 380). Fără valoare magică, acest cuvânt este atestat încă de la 1608 (DLR, tom X, partea a II-a, p. 481). Se poate considera că denumirea acestui tip de practică magică provine de la substantivul *scris* (ă), cu sensul „soartă“. De obicei, acest substantiv este prezent în materialele etnofolclorice, mai ales, cu sensul „persoană predestinată să devină soţul sau soţia cuiva“ (*Idem*). Utilizarea la plural este dictată de faptul că termenul în cauză denumeşte un complex de activităţi magice care vizează provocarea morţii cuiva, ceea ce ne duce cu gândul la manifestări ce ţin de magia neagră. Credem că definirea acestei practici ca „descântec“ (vezi definiţia) este improprie, dat fiind faptul că avem de a face cu o practică având caracter malefic, ce vizează chiar provocarea morţii unui om, ceea ce nu este nota specifică a unui descântec. Termenul este înregistrat şi în ALR I/I, MN 110.

Secret-ă adj. Provine din lat. *secretus*, prezintă variantele *săcret*, *sicret*, *sâcret*, *săcreată*, *sâcreată* (DLR, tom X, partea a III-a, p. 616) şi are semnificaţie magică prin sensurile „afurisit, blestemat“ (*Idem*). Alte sensuri ale acestui cuvânt sunt explicabile pe baza simbolisticii deosebite, din perspectivă populară, pe care o poartă sensul de bază „pustiu“. Sensul, învechit, de „loc părăsit“ este şi el conotat negativ, deoarece un astfel de loc se consideră „presupus a fi bântuit de duhuri rele“ (*Idem*). Mai mult, acest termen are şi sensul „diavol“, atestat în Ardeal; numeroase imprecaţii concretizează acest sens: „*Du-te la săcretu!* (DULR), *Mânca-te-ar săcreata!* (S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$, p. 28), *Du-te la sicret!* (Şez., III, p. 88), *Mânca-te-ar sicretul* (P. Coman, *Glosar*). *Secret* este atestat pentru prima oară în 1670 (*Anon. Car.*), cu sensul prim „pustiu“ (v. DLR) şi prezintă importanţă pentru lexicul magic prin aceea că denumeşte o caracteristică de tip magic.

Semăna vb. Prin sensul „a arunca boabe de grâu, de orez, bomboane, stafide etc. la Anul Nou, la nuntă etc., însoţind gestul de o urare“, acest verb intră în cadrul lexicului magic, nu numai al celui ritual (v. DLR, tom X, partea a II-a, p. 662). Acţiunea denumită cu verbul *a semăna* implică atât gestul de „lovire“ cu boabe de grâu, orez etc. a celui colindat (elementul vegetal este purtător de energie, de valenţe magice), cât şi pronunţarea unui microtext cu caracter augural. Este evidentă tenta magică a acţiunii denumite cu verbul *a semăna*, care nici într-un caz nu urmăreşte obiective agrare, ci doreşte provocarea prosperităţii, a bună-stării, a sănătăţii etc. celui supus semănatului: „A doua zi, dimineaţa, sfârşesc lucrul început de cu sară, mergând pe la case cu semănatul, aruncând în oameni cu grâu, *semănând*, iar din gură felicitând“ (Elena Niculiţă-Voronca, *Datini*$_2$, I, p. 83). Pe baza acestui context se poate observa că, iniţial, acţiunea verbală cu caracter augural era denumită cu alt termen, nefiind inclusă în semănatul propriu-zis. Deci *a semăna* însemna, iniţial, doar acţiunea de aruncare a boabelor (care, de fapt, amintea de cea cu semnificaţie agrară). Cu timpul, cele două tipuri de acţiuni au fost privite ca părţi integrante ale aceluiaşi scenariu mitico-magic, denumit cu termenul *a semăna*. Este interesant faptul că verbul în discuţie prezintă o serie de variante, unele apropiate de etimon: *a semena*, *a semina*, *a samana* (v. DLR, tom X, partea a II-a, p. 662). *A semăna* provine din lat. *seminare* (DEX, p. 972) şi este atestat încă din secolul al XVI-lea, în *Psaltirea Hurmuzachi*, dar cu sens agrar; sensul pe teren magic apare în texte abia în secolul al XIX-lea. Dintre termenii magici proveniţi de la verbul discutat putem aminti pe *semănător*, *semănat*, care denumesc un actant magic, respectiv o practică magică. Verbul *a semăna* este cunoscut pe o arie întinsă, care cuprinde Moldova, Dobrogea de Nord şi răsăritul Munteniei (v. Ov. Bârlea, *Folclorul românesc*, I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981, p. 388); apare şi în ALR I, h 909, ALR II, h 5107, cu semnificaţie agrară.

Semănat s.n. Scenariul mitico-magic în care se integrează acţiunea denumită prin verbul *a semăna* este, de obicei, denumit cu termenul generic *semănat* (*a umbla cu semănatu*; Piscu, jud. Galaţi): „Băieţî s-o întors di la *semănat*“. În acest fel termenul nostru se integrează unei categorii terminologice formate din cuvinte ca *descolindat*, *colindat*, *urat*, care denumesc atât scenariul în sine, cât şi practica magică realizată; astfel *semănat* mai este definit şi ca „urare de Anul Nou, la nuntă etc., însoţită de

aruncarea boabelor de grâu, de orez, a bomboanelor în persoana în direcţia căreia îi este adresată această urare" (DLR, tom X, partea a II-a, p. 664-665). Credem că autorii DLR au greşit atunci când au menţionat doar sensul „urare", fără a-l menţiona şi pe cel generic de „scenariu"; *semănatul*, ca şi *colindatul*, *descolindatul*, este o practică magică având actanţi specifici (*semănători*). Termenul apare prima oară în *Palia* de la Orăştie (secolul al XVI-lea), cu sens pe teren agrar; variante cunoscute sunt *sămănat*, *samanat*, *seminat* (v. DLR). Cel mai frecvent acest substantiv apare în expresia *a umbla cu semănatul* („Umblî cu *samanatu*; ALR II/I, h 198); din perspectivă lingvistică prezintă interes şi existenţa a două variante ale formei de plural, *semănături* şi *semănate*, dar pe teren magic nu este utilizată nici una dintre ele. Ca răspândire, *semănat* se înscrie în aria indicată pentru verbul *a semăna* (v. **Semăna**), fapt datorat, se pare, influenţei slave: „Semănatul se practică şi la ucraineni, de la care probabil s-a răspândit şi în Moldova, apoi Dobrogea nordică şi Muntenia răsăriteană (Ov. Bârlea, *op. cit.*, I, p. 388).

Semănător s.m. Avem în vedere, evident, actantul magic ce efectuează acţiunea denumită cu verbul *a semăna* („persoană care seamănă de Anul Nou"): „Se pornesc până la ziuă căte doi sau mai mulţi *semănători* [...] pe la casele oamenilor, cu semănatul" (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 150). Dicţionarele mai recente nici nu mai indică acest sens, deşi pe teren popular el este încă utilizat, este adevărat, destul de rar (v. DEX, p. 972). Ca şi multe alte substantive ce denumesc actanţi magici, termenul în discuţie este format de la verbul ce indică acţiunea (*a semăna*), cu sufixul de agent *-tor* (v. **Colindător**; v. **Urător**). La fel ca *a semăna*, *semănător* este înregistrat încă din secolul al XVI-lea, în *Psaltirea Hurmuzachi*, partea a II-a, p. 665). Asupra faptului că semănătorul este privit ca actant magic, în contextul ritual al sărbătorilor de iarnă, ne atrage atenţia şi un exemplu selectat de autorii dicţionarului academic: „Colaci pentru *colindători*, *plugari*, *semănători*" (*Idem*), în care apar trei categorii de actanţi specifici manifestărilor tradiţionale de iarnă, între care şi semănătorii.

Semena vb. v. **Semăna**

Seminat s.n. v. **Semănat**

Sgrăbunţas s.m. v. **Zgrăbunţaş**

Sgriminteş s.m. V. **Zgriminţieş**

Sicret-eată adj. v. **Secret-ă**

Sincă s.f. v. **Samcă**

Slăi s.f. v. **Slei**

Slâi vb. v. **Slei**

Slei vb. Operaţiunea de topire şi turnare a cositorului, cerii sau plumbului a avut în perioada medievală o certă semnificaţie magică. Sensul de bază al termenului discutat este „a turna", ceea ce face ca el să fie sinonim cu *a vărsa*, *a turna*, verbe care, alături de *a topi*, puteau indica acţiuni cu caracter magic, în contextul cărora se utilizau, după cum am menţionat, diverse metale, substanţe supuse unei acţiuni de schimbare a stării de agregare. Un text de la 1645 ne atrage atenţia asupra unui tip aparte de actant: „Cela ce *sleieşte* ceară sau aruncă cu plumbi" (GCR, I, 116). În multe cazuri, în literatura medievală actanţii erau denumiţi cu ajutorul unor perifraze, pentru că lipseau termenii specifici (sau nu erau cunoscuţi de cei ce redactau diversele lucrări cu caracter religios sau juridic); mai este posibil ca în astfel de situaţii să avem de a face cu calchierea unor structuri din alte limbi. Verbul *a slei* provine din v. sl. *sulijati* (DLR, tom X, partea a 4-a, p. 1064); are variantele *a slăi*, *a zlei*, *a slii*, *a slâi*, *a sclei*, *a zglei*, *a zlăi (*DLR, tom X, partea a 4-a, p. 1064) şi este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (*Idem*).

Sodomonar s.m. v. **Solomonar**

Solemonar s.m. v. **Solomonar**

Soloman s.m. v. **Solomon**

Solomăn s.m. v. **Solomon**

Solomon s.m. Termenul menţionat are sensul „solomonar" şi a fost înregistrat în zonele Hunedoara, Braşov, Bihor, Bacău (ALIL,

XXV/1976, p. 48), ceea ce înseamnă că este cel mai răspândit dintre termenii ce denumesc actantul obţinuţi prin conversiune. Gh. Pavelescu înregistrează, în Munţii Apuseni, îndemnurile unei bătrâne, adresate către solomonar (numit *solomon*), pentru a abate ploaia, grindina în altă parte: „Nu lăsa buholtu (puhoiu – n.n.) pe ţărânile noastre, sus, solomoane, de frâu"... (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 63). Putem menţiona şi două variante ale cuvântului discutat: *soloman* (ALIL, XXV/1976, p. 48) şi *şolomăn* (TDRG, fasc. 16, p. 456). Această din urmă variantă se poate datora influenţei cuvântului *şolomonar*, şi el o variantă a lui *solomonar* (v. **Solomonar**). Forma de plural a termenului este *solomoni* (ALIL, XXV/1976, p. 48). După cum deja am menţionat, termenul *solomon* a intrat în cadrul terminologiei actanţilor pe baza unui fenomen de conversiune: trecerea numelui propriu Solomon (rege biblic, protector şi al practicilor magice) în categoria substantivelor comune. Ca o sugestie: s-ar putea ca termenul *solomonar* să nu fie format direct de la numele propriu Solomon, ci de la termenul *solomon* (discutat de noi), cu sufixul *-ar*; este posibil ca acest cuvânt să explice mai bine şi unele elemente de terminologie magică: *a solomoni*, *solomonie* etc.

Solomonar s.m. „Magician care, după credinţele populare, are puterea de a provoca sau stăpâni anumite fenomene naturale (ploaia, grindina etc.): prin generalizare, vrăjitor" (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1121). Definiţia de mai sus nu acoperă, de fapt, întreaga paletă semantică a termenului discutat. Alte lucrări lexicografice aduc în discuţie elemente suplimentare, care ne sugerează faptul că solomonarul este un actant cu mult mai complex: „Persoană care are noţiuni de astronomie, ştie să facă (sic !) calendare, prevesteşte vremea; vrăjitor care citeşte în stele şi căruia i se atribuie puterea de a stăpâni ploile, furtunile, grindina" (DLRM, p. 783); „Solomonar nu indică însă numai fiinţa demonică de care ne ocupăm aici, ci are şi alte şi alte înţelesuri: el mai înseamnă vrăjitor, magician, înţelept, astronom, astrolog" (ALIL, XXV/1976, p. 48). Termenul discutat apare pentru prima oară în textele româneşti la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în prima versiune a *ţiganiadei*: „Cum că sânt *şolomonariu*, mi-ar zice / Oamenii având teamă de mine / Şi m-ar cinsti, ca să nu strice / Grindina hotarele cu pâne..." (*apud* A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 208). În acea primă versiune a *ţiganiadei*, rămasă în manuscris, I. Budai-Deleanu oferea şi explicaţiile necesare pentru înţelegerea termenului: „*Şolomonariu* sau *Solomonariu* – iarăşi un cuvânt cu care se chiamă în Ardeal ceia care călăresc pe balauri

şi poartă grindina (basme ţărăneşti) şi învăţătura lor o zic solomonie" (*Ibid*., p. 209). Explicaţiile lui Budai-Deleanu semnalează zona de răspândire a termenului, o variantă a acestuia (*şolomonar*) apărută sub influenţa foneticii maghiare şi apartenenţa acestui cuvânt la lexicul popular, la terminologia aferentă magiei meteorologice. Evoluţia ulterioară a termenului, după cum am văzut, a dus la constituirea unei palete semantice mult mai bogate. Ar mai fi de observat că puţini termeni populari au avut parte de o primă atestare atât de bogată, din perspectivă informaţională, ca substantivul amintit! Iată acum şi variantele acestui substantiv: *solomânar*, (ALRT II, p. 115), *şolomar* (TDRG, fasc. 6, p. 465), *şolomonar* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 124), *solemonar*, s*odomonar* (A. Oişteanu, *op. cit*., p. 224). *Solomonar* provine de la numele regelui biblic Solomon, cu sufixul de agent *-ar* (ALIL, XXV/1976, p. 48); după cum ne arată textele medievale româneşti, Solomon era privit nu numai ca autoritate religioasă, ci şi ca patron al diverselor tipuri de practici magice: „ştia şi cum va lega pre diavoli [...] şi toate vrăjile" (DULR, 848). După opinia lui A. Oişteanu, magicienii populari, supuşi unor puternice persecuţii, au simţit nevoia de a se plasa sub protecţia spirituală a regelui biblic, fapt ce îi apăra de primejdia de a fi socotiţi eretici. Pe teren lingvistic românesc, *solomonar* a generat şi alţi termeni specifici ai lexicului magic: *solomonărie*, *solomonăriţă*. Primul dintre aceştia denumeşte o practică magică, celălalt un actant magic de sex feminin.

Solomonărie s.n. Este un alt substantiv în sufixul *-ie*, cu sensul „vrajă": „Femeile care ştiu *solomonării* iau câteva ouă clocite, un sul [...] şi mergând pe câmp îngroapă ouăle în capătul locului" (T. Pamfile, *Agricultura*, p. 110). După cum se observă din exemplul menţionat, acest termen are forma de plural *solomonării*; etimologia substantivului analizat nu ridică probleme, el fiind format de la cuvântul *solomonar*, cu sufixul *-ie* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1211). Credem, ca şi în cazul altor substantive ce denumesc practici magice, că forma de plural s-a specializat în direcţia respectivă (a numirii de practici magice), în timp ce forma de singular nu mai este utilizată cu această valoare. Astăzi este foarte greu de făcut vreo diferenţiere între termenii înrudiţi *solomonărie*, *solomonie*, *solomoneală*, toţi denumind practici magice şi având sensul „farmec, vrajă"; doar deosebirile de ordin etimologic şi cele ce ţin de evoluţia semantică ulterioară mai

permit o minimă diferenţiere între ei. Termenul discutat, *solomonărie*, este înregistrat pentru prima oară la sfârşitul secolului al XIX-lea, în DDRF.

Solomonăriţă s.f. Cuvântul denumeşte „un solomonar de sex feminin"; solomonăriţa este iniţiată, după cum arată credinţele populare, de către „solomonarul din pustie" şi reuşeşte, ascultând sfaturile acestuia, să stăpânească dezlănţuirile meteorologice („balaurul"): „Bala vine ca mielul şi fata-i pune căpăstrul şi deodată-i sare în spinare. Atuncea fata i-a dat pinteni balaurului şi sorbul furtunii i-a luat pe sus şi i-a suit până în nouri. Ca prin farmec, ploaia a încetat şi nourii cei negri s-au îndreptat, buluc, spre miazănoapte" (P. Rezuş, *Dochiţa împărătiţa. Basme şi poezii populare din Ţara de Sus*, Bucureşti, 1972, p. 179); şi acest termen este înregistrat cu sensul „vrăjitoare" (v. **Şolomăriţă**). Este format de la cuvântul *solomonar*, cu ajutorul sufixului *-iţă*. Nu este înregistrat în TDRG, SCRIBAN, DULR, CADE, nici în atlasele lingvistice; nici măcar autorii DLR nu menţionează acest termen; totuşi I. Taloş (v. ALIL XXV/1976, p. 48), pe baza informaţiilor de teren, menţionează prezenţa acestui termen în mai multe zone din ţară (Botoşani, Făgăraş, Suceava), ceea ce ne sugerează că acest substantiv are o arie de circulaţie mai extinsă decât *solomoniţă* şi *şolomăriţă*.

Solomoneală s.f. Un alt termen cu sufixul *-eală*, înregistrat în Argeş, cu sensul „solomonie, vrăjitorie, farmece"; după cum se poate constata, acest substantiv este format de la verbul *a solomoni*, care este, în general, răspândit mai ales în Ardeal (cu varianta *a şolomoni*), dar a pătruns şi în zonele apropiate din nord-vestul Munteniei. Termenul *solomoneală* are forma de plural *solomoneli* (D. Udrescu, *op. cit*., p. 244) şi a fost înregistrat şi cu alte sensuri: „acţiunea de a solomoni"; „vicleşug, şiretlic" (*Idem*). Primul sens ne atrage atenţia asupra unei alte valori a termenului pe terenul magiei populare, şi anume aceea de „tip de activitate magică", pe când cel de-al doilea face dovada deprecierii sensului magic al termenului în discuţie.

Solomonesc-ească adj. Apare în sintagma *şcoala solomonească* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 187) şi denumeşte o caracteristică de tip magic: „de solomonar, aparţinând solomonarilor"; conform credinţelor populare, iniţierea actanţilor numiţi *solomonari* (*şolomonari*) se realiza într-o „şcoală" despre care se crede că nu poate fi descoperită decât de unii oameni:

„cine dă de ea şi învaţă, se face şolomonariu, adecă măiestru peste toate speciile de tâlhari, sau se face greminţieş şi poartă grindina, încât, numai unde vrea el, bate gheaţa“ (A. Fochi, *op. cit.*, p. 329). Tot pe teren tradiţional sunt înregistrate şi sintagmele echivalente *şcoală solomonărească*, *şcoală de solomonărie* („Cercetări folclorice“, I, 1947, p. 105-106), care au ca element determinant cuvinte provenite de la numele actantului magic *solomonar*, în varianta *şolomonar*. Cu privire la originea termenului în discuţie se pot emite două ipoteze: este posibil ca el să provină de la numele propriu Solomon, numele regelui biblic, patron al practicilor magice, dar există şi posibilitatea ca acest cuvânt să provină de la termenul *solomon* „solomonar“ (v. **Solomon**). Dată fiind vechimea termenului în limbă, înclinăm să credem în valabilitatea primei soluţii etimologice. De reţinut că termenul *solomonesc -ească* nu este înregistrat în dicţionarele limbii române.

Solomoni vb. Verbul menţionat este format, după părerea noastră, de la cuvântul *solomon*, ce denumeşte, în Ardeal, un actant magic (v. **Solomon**). A. Scriban consideră totuşi că verbul analizat provine de la numele împăratului Solomon (SCRIBAN, p. 1221). Termenul referitor la actant a fost obţinut prin conversiunea numelui propriu *Solomon* în nume comun. Nu credem că *a solomoni* este format de la termenul *solomonar*. Resmeriţă oferă o soluţie etimologică fantezistă, după părerea noastră, considerând că acest verb provine din (lat.) *Sollus maneo* „tot prorocesc, prevestesc“ (DESLR, p. 769). Verbul menţionat prezintă şi o variantă, *a şolomoni*, care a putut apărea sub influenţa unei variante a termenului *solomonar*, şi anume *şolomonar* (DLR, tom XI, p. 146). Verbul analizat are sensul „a vrăji, a fermeca“ (DULR, p. 602); „vrăjesc, farmec, descânt, ca să nu se prindă farmecele sau relele de el“ (SCRIBAN, p. 1221); „a supune puterii vrăjilor, a vrăji, a fermeca“ (DLRLC, IV, p. 171). Am putut înregistra forma de indicativ, prezent, pers. a III-a, sg.: (Solomonarul – n.n.) „îl *solomoneşte*“ (pe balaur – n.n.) (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 188). Forma participială a verbului apare şi în opera lui I. Creangă: „Dar nu se poate apropie nimene de cerb, căci este *solomonit*...“ (I. Creangă, *op. cit.*, p. 120). Cuvântul *înşolomonit* „fermecat“ (de solomonari – n.n.) ne sugerează existenţa unui derivat *a înşolomoni*: „participiul unui verb (neatestat), *înşolomoni*, derivat de la Solomon, cu prefixul *în-*“ (DA, tom II, partea I, p. 750); deoarece nu am înregistrat în nici un material derivatul pomenit, nu putem considera pe *a înşolomoni* element sigur de terminologie

magică. Verbul *a solomoni* lipseşte din TDRG, care înregistrează însă termenii inrudiţi: *solomonar* (fasc. 16, p. 465), *solomonie*, *solomonit* (*Idem*).

Solomonie s.f. Al. Resmeriţă înregistrează substantivul cu sensul „ştiinţă drăcească" (DESLR, p. 769), atrăgând astfel atenţia asupra faptului că acest termen denumeşte, ca şi *vrăjitorie*, *fermecătorie*, *descântătorie*, un anumit sector al practicilor vrăjitoreşti. Astfel de termeni sunt formaţi de la substantive nume de agent, ceea ce ne face să credem că *solomonie* poate proveni de la termenul *solomon* „vrăjitor" (termen apărut, prin conversiune, din numele propriu Solomon) şi nu direct de la acest nume propriu, după cum indică unele lucrări (DLRM, p. 783). A. Scriban înregistrează şi el termenul respectiv, cu sensul „vrajă, farmec" (SCRIBAN, p. 1221), dar şi cu acela de „carte de farmece atribuită lui Solomon". Şăineanu reţine sensurile „vrajă" şi „carte de farmece atribuită lui Solomon", dar adaugă şi un sens nou, neînregistrat de noi pe terenul magiei populare: „şcoală diabolică sub pământ unde se învaţă toate tainele naturei şi toate fermecele şi vrăjile" (DULR, p. 602). Forma de plural a acestui substantiv este *solomonii*: „*a umbla cu solomonii*" (SCRIBAN, p. 1221). Am înregistrat şi variantele termenului în discuţie: *solomie*, *şolomonie* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1211); G.I. Pitiş indică şi o altă variantă, frecventă, în zona Braşovului (*solomnie*): „Şiştele sunt de alea de ştiu *solomnii* şi poate ca sunt ursite ele aşa" (G.I. Pitiş, *op. cit.*, p. 391). Asupra degradării sensului magic atrag atenţia unele sensuri, mai târzii, ale cuvântului analizat: „vicleşug" (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1211); „vicleşug, şiretlic" (DLRM, p. 783); „glumă" (*Lexic regional*, II, p. 84), în zona Crişana. Termenul este atestat încă din 1799 (v. TDRG, fasc. 16, p. 465) şi a suferit o serie de evoluţii sematice, dintre care una interesează în mod deosebit; iniţial, acest termen a denumit un sector al practicilor magice (acelea realizate de actantul numit *solomon*), ca şi *fermecătorie* (< fermecător), *vrăjitorie* (< vrăjitor), *şişcărie* (< şişcă), *băbărie* (< babă), *descântătorie* (< descântător), *ghicitorie* (< ghicitor), pentru ca, ulterior, prin restrângerea semantică produsă, acest termen să denumească doar un element al sectorului respectiv (o singură practică magică) şi având, în acest caz, sensul „farmec, vrajă". Se poate vorbi, în această situaţie, şi de o trecere de la general la particular în cadrul terminologiei magice, tendinţă ceva mai slab manifestată însă, date fiind mult mai numeroasele exemple de trecere de la particular la general în cadrul sferei terminologiei studiate de noi.

Solomonit-ă adj. Se consideră că acest termen are sensul „vrăjit, fermecat" (DESLR, p. 769); „vrăjit" (DLR, tom X, partea a IV-a, p.1211). Este ştiut faptul că adjectivul în discuţie provine din forma participială a verbului *a solomoni*, care are sensul „a vrăji" şi prezintă varianta *a şolomoni*, de unde şi *şolomonit*, ca variantă pentru *solomonit*. Pe baza celor menţionate se poate observa că termenul nostru denumeşte o caracteristică de tip magic. Cei „solomoniţi", conform credinţelor, posedă capacităţi deosebite, fiind un fel de oameni însemnaţi: „de cei ce sunt *solomoniţi* nici tunetul nu se prinde" (Elena Niculiţă-Voronca, D*atinile*$_2$, I, p. 383); „Dar nu se poate apropia nime de cerb, căci este *solomonit* şi nici un fel de armă nu-l prinde" (I. Creangă, *op. cit.*, p. 120); „... se vede că este *solomonit*, întors de la ţâţă sau dracul ştie ce mai are, de-i aşa de primejdios" (*Ibid.*, p. 121). În timp s-a produs degradarea sensului magic şi termenul în discuţie a căpătat sensul „ţicnit; cu comportăment bizar": „Boierul se purta ca un *solomonit*" (v. DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1211).

Solomoniţă s.f. Acest termen are acelaşi sens ca şi *solomonăriţă*. Ceea ce poate aduce el în plus este aspectul etimologic deosebit: este format de la cuvântul *solomon* „solomonar", cuvânt ce are la bază numele propriu Solomon, al cunoscutului rege biblic. S-a produs un fenomen de conversiune, ce a dus la trecerea substantivului propriu în substantiv comun (v. **Solomon**). Credem că termenul *solomoniţă*, ca şi termenii *şolomăriţă*, *solomonăriţă*, este o apariţie mai târzie în contextul terminologiei magice româneşti, ca urmare a presiunii exercitate pe plan lingvistic de modelul actanţilor de tip *descântător – descântătoare*, *vrăjitor – vrăjitoare*. Şi termenul *solomoniţă* este înregistrat în ALIL, cu sensul, secundar, „vrăjitoare" (*Idem*).

Sorcovă s.f. „Beţişor sau rămurică împodobită cu flori artificiale de diferite culori cu care umblă copiii în dimineaţa zilei de An Nou, urând, în versuri speciale, mulţi ani, sănătate şi noroc, rudelor şi cunoscuţilor" (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1246). Termenul discutat a intrat într-o serie de expresii: *a face sorcova* (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 328), *a umbla cu sorcova* (*Idemi*), *ca o sorcovă* (I. Zanne, *op. cit.*, IV, p.615), *a merge (a se duce) cu sorcova* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1246). Obiceiul sorcovitului este cunoscut mai ales în sudul ţării, totuşi, el s-a dezvoltat şi în zonele nordice, chiar în Bucovina: „Obiceiul acesta nu e tipic pentru Bucovina. S-a răspândit într-o măsură mică pe calea cărţii, televizorului ş.a." (*Ţara Fagilor*, p. 89).

Sorcovitul presupune două tipuri de acţiuni, lovirea rituală cu sorcova şi rostirea unei urări: „îi bat (actanţii – n.n.) cu sorcova [...] rostind cuvintele: Sorcova, vesela, / Ca un măr, ca un păr, /Ca un fir de trandafir, / Tare ca piatra, / Iute ca săgeata, / Tare ca fierul,/ Iute ca oţelul, / Să trăiţi / Să-nfloriţi...“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*., p. 329). De altfel, Ov. Bârlea face următoarea remarcă: „Eficienţa urării este dublată de atingerea cu această nuia încărcată cu virtuţi germinative, împrumutând prin această magie de contact puterea ei de înverzire, prosperitate şi vigoare deplină“ (Ov. Bârlea, *op. cit*., I, p. 281). Termenul provine de la cuvântul de origine bulgară *surova* (< *surov* „verde, fraged“; v. DMDMR, p. 434), deşi autorii DEX au dubii în această privinţă, dar nu oferă o opinie fermă, „probabil din *a sorcovi* (derivat regresiv)“ (DEX, p.1004). O serie de expresii, din cele menţionate (sau nu) ne atrag atenţia asupra degradării sensului magic al cuvântului discutat: *e dus cu sorcova* (informaţie de teren: Maltezi, jud. Ialomiţa) „e nebun, e într-o ureche“; *ca o sorcovă* „care este împopoţonat“ (I. Zanne, *op. cit*, IV, p. 615); *a merge (a se duce) cu sorcova* „a merge la sorcovit“; „a umbla fără rost, a hoinări“ (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1246). Primele înregistrări ale termenului datează din secolul al XIX-lea (v. DLR), iar dintre derivatele sale putem menţiona pe *sorcovar* „copil care umblă cu sorcova“, *a sorcovăi*, *sorcovăiţă*, *socovişoară*; este menţionat şi în ALRM II/I, h. 257; ALR II/I, h 898. Deşi s-a considerat că „datina de a ura prin atingerea cu mlădiţe verzi are o răspândire mai largă în Europa“ (Ov. Bârlea, *op. cit*, I, p. 281), ceea ce constituie un argument în favoarea faptului că românii au putut împrumuta doar termenul de la slavi, manifestarea, ca atare, având o vechime mult mai mare. Variantele reţinute de dicţionare, pentru *sorcovă*, sunt *sorcuvă* şi *sorocovă* (v. DLR), ultima, probabil, prin contaminare cu *soroc*.

Sorcovăi vb. Spre deosebire de *a sorcovi*, acest termen este format de la cuvântul *sorcovă*, dar cu alt sufix, *-ăi* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1246). Sensul verbului este „a sorcovi“: „Rostind cuvintele [...] şi lovind încetişor cu *sorcova* pe cei din casă zic că sorcovesc sau *sorcovăiesc*“ (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 157); „copiii [...] *sorcovăiesc* pe toţi cei câţi sânt în casă“ (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1246). Termenul în discuţie este înregistrat şi în ALR II/I, MN 109, prezintă varianta *a sorocovăi* şi are răspândire regională, cuprinzând o arie ce acoperă sudul jud. Brăila şi Buzău, jud. Prahova şi nordul jud. Ialomiţa, unde, de fapt, este cunoscut şi verbul *a sorcovi*

(exemplul oferit de S.Fl. Marian este edificator). Actanţii „*sorcovăiesc* neamurile", „umblă din casă în casă *sorcovăind* pe toţi, chiar vitele", „sorcovăiesc pe toţi din casă" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit*, p. 329); credem că nu este vorba de o altă acţiune magică, decât de cea denumită cu verbul *a sorcovi*, ci doar de o altă denumire a acestei acţiuni.

Sorcovăit s.n. Spre deosebire de *sorcovit*, acest termen are o răspândire mai limitată, în general, pe aceeaşi zonă cu verbul *a sorcovăi* (v. **Sorcovăi**), de la care, de altfel, provine, în urma conversiunii formei de supin, fără prepoziţie: „Astfel umblă copiii cu sorcova de cum se zăreşte de ziuă şi până cam către amiază când încetează apoi cu *sorcovăitul*" (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p.160). Alte informaţii precizează timpul realizării acestei practici magice: „Copiii [...] au umblat în noaptea Anului Nou cu *sorcovăitul*" (DLR, tom X, partea a IV-a, p.1247). Ca şi termenul corelat (*sorcovit*), substantivul discutat este utilizat în contexte lingvistice limitate (cu verbele *a umbla*, *a merge*, *a se duce* etc.; prima atestare a acestui termen datează din 1883 (v. DLR).

Sorcovi vb. Denumeşte o acţiune magică integrată obiceiurilor de iarnă: „A ura cu sorcova" (DLR, tom X, partea a 4-a, p. 1247). Actanţii sunt, în principal, copiii: „Umblă copiii cai mici [...] pe la casele oamenilor ca să-i *sorcovească*" (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 156). Informaţiile cu caracter etnologic reţin faptul că totuşi această acţiune copiii nu o efectuează la modul general: „Cu sorcova copiii intră în casă încep *a sorcovi* pe fiecare din ai casei" („I. Creangă", II, p. 9). Pierderea semnificaţiilor magice a făcut ca acest termen să însemne a bate cu băţul (v. DLR), pornindu-se probabil de la gestul de lovire simbolică pe care îl practică actanţii. Verbul *a sorcovi* provine, după părerea noastră, de la cuvântul *sorcovă* şi nu este împrumutat din bulgară cum sugerează autorii DLR: „din bg. *survacan* (DLR, tom X, partea a 4-a, p. 1247).

Sorcovit s.n. Dintre dicţionarele consacrate ale limbii române doar CADE şi DLR menţionează acest substantiv: „faptul de a soroci"; „urare cu sorcova" (CADE, p. 1178); „faptul de a sorcovi"; „sorcoveală, sorcovire, sorcovăială, sorcovăit" (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1247). Termenul amintit poate denumi, după cum se observă, atât un tip de activitate magică, precum şi o practică integrată în contextul ritual al sărbătorilor de iarnă.

Ca practică de tip magic, *sorcovitul* presupune un gest (lovirea simbolică a cuiva cu *sorcova*) şi un text cu caracter augural. Uneori textele utilizate devin asemănătoare, mai ales în ceea ce priveşte partea finală, cu textele actualizate în cazul descolindelor, ceea ce trădează o mutaţie produsă la nivelul unui text magic sub presiunea unui alt tip de text magico-ritual: „Dă paraua gata, / De nu-mi dai paraua, / Eu îţi fur căţeaua“ (Fochi, *op. cit*, p. 325). Substantivul în discuţie, provenit de la verbul *a sorcovi*, este sinonim cu *sorcoveală*, *sorcovire*, *sorcovăială*, *sorcovăit*, dar are o extensie spaţială mai mare decât aceşti termeni.

Sorcuvă s.f. v. **Sorcovă**

Soroci vb. „A ursi, a sorti; a descânta, a meni“ (DEX, p. 1004). Putem observa o oarecare imprecizie în definirea acţiunii denumite de acest verb, poate şi datorită faptului că ea implică atât elemente de ordin vrăjitoresc, cât şi de ordin divinator. Astfel, pe teren am primit şi unele explicaţii referitoare la verbul în discuţie: „sorocesc, însemnează că menesc ceva să fie aşa cum vreau eu, menesc cu un descântec pe care-l spun atunci“ (informaţie de teren: Borduşani, jud. Ialomiţa). În realitate, este vorba de o acţiune de predestinare, pe cale magică, pe care autorii DEX nu o reflectă în dicţionar, dar care este semnalată de alte lucrări lexicografice: „a fi ursit“ (DULR, p. 605); „a fi predestinat“ (DESLR, p. 772); „a sorti“ (DLR, tom X, partea a 4-a, p. 1252). Autorii DLR menţionează, în cazul sensului menţionat, două tipuri de subiect: „subiectul este de obicei divinitatea sau o forţă naturală“; „subiectul este omul sau o anumită cauză obiectivă“ (*Idem*). În primul caz, avem de a face cu o acţiune ce ţine de sfera predestinării, în cel de-al doilea, cu o acţiune magică, dat fiind faptul că ea este realizată de un actant uman, prin intermediul unei practici vrăjitoreşti, pe care informatorii utilizaţi o denumesc în general „descântec“. Pe planul divinaţiei populare, *a soroci* mai prezintă cel puţin două implicaţii; el mai poate avea sensul „a cobi“ (DLR, tom X, partea a 4-a, p. 1252), cu răspândire regională însă, şi, în plus, apare şi în componenţa expresiei *a soroci boabele* (*Idem*), cu sensul „a da în bobi“. Verbul analizat este format de la cuvântul *soroc* (v. DLR); este atestat în secolul al XVI-lea (DERS) şi a generat un alt termen al lexicului magic, *a însoroci*.

Spiriduş s.m. Autorii DLR indică două soluţii etimologice diferite: *spirit*, cu sufixul *-uş* sau lat. *spiritus* (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1378); credem că soluţia corectă este cea care indică etimonul latin, mai ales dacă avem în vedere existenţa şi în alte limbi a reflexelor termenului latin: *spirytusek* (pol.) (v. DEX, p. 1010). Termenul analizat denumeşte „o fiinţă supranaturală închipuită sub forma unui drac mic (vioi şi poznaş), despre care se spune că ar fi în slujba vrăjitorilor şi a diavolului" (*Idem*); „*Spiriduşul* sau *spirituşul* este un drăcuşor [...] sau întruchiparea acestuia într-o vietate văzută sau nevăzută" (T. Pamfile, *Duşmani*, p. 81). Acest termen are şi un alt sens pe teren magic, şi anume acela de „element magic": „amuletă care reprezintă un *spiriduş*" (v. DLR). Desacralizarea sensului principal a dus la dezvoltarea altor sensuri, dintre care remarcăm în mod deosebit unul: „epitet pentru un copil vioi, inteligent şi foarte zburdalnic sau pentru o persoană sprintenă şi foarte isteaţă" (DLR, tom X, partea a IV-a, p. 1378). Se poate remarca, în general, un anumit model de evoluţie semantică, am zice, comun, în cazul unor cuvinte ca *spiriduş*, *potcă, fapt.* Termenul este atestat pentru prima oară în secolul al XIX-lea, apare şi în ALR II/I, MN 17, ALRM II/I, h 76 (cu sensul „omuşor"). Un singur derivat ar fi de remarcat, *spiriduşă*, dar acesta nu este utilizat pe teren popular, fiind o creaţie cultă (*Idem*). Din punct de vedere lingvistic interesează şi faptul că acest termen are numeroase variante: *spirituş*, *spirtuş*, *spărătuş*, *schiliduş*, *schiriduş*, *spirituş*. Din perspectivă etnologică, mitologică *spiriduşul* prezintă numeroase implicaţii, dintre care menţionăm câteva: „Spiriduşul are, de obicei, o înfăţişare antropomorfă" (DMDMR, p. 435), fapt ce i-a determinat pe unii etnologi să vadă „în acest mitologem reflexele homunculului alchimiştilor medievali" (*Idem*). Spiriduşul este întrebuinţat, după credinţele populare, de către vrăjitoarele şi ţigăncile care se ocupă cu ghicitul (v. *Superstiţiile*, p. 227). Interesant este şi faptul că, în cazul căluşarilor, „vătaful se spune că are *spiriduş*, încât nu-l poate întrece nimeni" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 39).

Spirituş s.m. v. **Spiriduş**

Spor s.n. Sinonim cu *mană*, *bun*, *rod*, apare în expresia *a lua sporul* „a lua mana", care are, după cum uşor se observă, implicaţii pe teren magic. Autorii DEX indică pentru acest cuvânt şi sensul „abundenţă, belşug, prosperitate" (DEX, p. 1011), care poate ajuta la clarificarea

prezenţei substantivului *spor* în cadrul terminologiei magice. Ca şi *mana*, *sporul* se poate lua prin diverse practici malefice: „Pentru a lua *sporul* actanţii se duc prin grâne, adună în mâna stângă picături de rouă şi rostesc următoarea formulă: Nu strâng roua, ci sporul sau laptele de la vita cutăruia“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 296). Există şi o serie de practici magice de stimulare a *sporului*, după cum atestă credinţele populare: „De Sf. Gheorghe se pun brazde verzi în care se înfig crengi de salcie pe casă, pe pragul uşii, pe stâlpul porţii, după uşă pentru belşug în fâneţe şi *sporul* laptelui la vaci“ (*Ibid*., p. 290). Şăineanu menţionează expresia *a lua sporul* cu sensul „a paraliza cuiva acţiunea, a-l reduce la neputinţă“ (DULR, p. 610); lingvistul bucureştean adaugă „aluziune la babele vrăjitoare, care iau mana vitelor“ (*Idem*). Se poate observa trecerea, în cazul expresiei menţionate, de la particular la genera; explicaţia lui Şăineanu nu face altceva decât să consemneze o situaţie de fapt, o evoluţie petrecută pe terenul limbii populare. Termenul *spor* denumeşte, după cum am văzut, un element cu valoare magică şi provine din vsl. *sporu* (DULR, p. 610). Derivatele acestui cuvânt, *a spori*, *sporiş*, *spornic* nu au, în general, implicaţii pe teren magic, cu posibila excepţie a lui *sporiş*, despre care Şăineanu menţionează: „planta e cu *spor* la anumite boale“ (*Idem*), iar Valer Butură consemnează: „în sudul Transilvaniei, bătrânii o puneau în fundul carului, când cărau grâul; se punea în stoguri ca să fie grâul cu *spor*“ (V. Butură, *op. cit*., p. 223).

Stânge vb. v. **Stinge**

Stinge vb. Acest verb provine din (lat.) *stinguere* (TDRG, fasc. 16, p. 508; SCRIBAN, p. 1243; DLRM, p. 802); atlasele lingvistice înregistrează verbul amintit, fără însă a pune în valoare întotdeauna semnificaţiile lui pe teren magic: ALR II/I, h. 244, h. 282, MN 6895, 12, MN 3880, 132; ALR SN, III, h. 807. Tiktin menţionează şi o variantă a acestui termen (*a stânge*), răspândită în Moldova şi Banat (TDRG, fasc. 16, p. 508). Verbul analizat este atestat pentru prima oară într-o tipăritură de la 1551, fără semnificaţie pe teren magic (*Idem*).

Am înregistrat două expresii cu verbul menţionat (*a stinge cărbuni*, *a stinge frigarea*), expresii ce interesează magia populară românească: *a stinge cărbunii* „a descânta de deochi“ (DULR, p. 105): „Baba i-*a stâns cărbunii* ca sî-i treacî diochiu“ (Cuca, jud. Galaţi; anchetă proprie). DLR înregistrează

expresia *a stinge cărbuni* cu sensul „a arunca în apă cărbuni aprinşi rostind anumite cuvinte care se consideră că alungă deochiul“ (DLR, tom X, partea a V-a, p. 1599). Operaţiunea magică de stingere a cărbunilor este răspândită pe întreg teritoriul românesc şi este înregistrată de noi pe teren în zonele Piscu, Cuca, Viile (jud. Galaţi). De asemenea, în zona Corod-Matca din jud. Galaţi expresia *a stinge cărbunii* este cunoscută cu sensul „a descânta de deochi“ (v. *Monografia comunei Matca*, p. 95). E. Petrovici înregistrează expresia şi la românii din Serbia, zona Jdrela (ALRT II, p. 6), precum şi în zona Sibiu (*Ibid*., p. 71). Dacă L. Şăineanu aprecia că stingerea cărbunilor este îndreptată contra deochiului (fapt confirmat, în general, de materialele de teren), Hasdeu crede că „stingerea cărbunilor fiind, după credinţa poporului, vindecătoare de orişice boală grabnică, mai fiecare româncă de la ţară o ştie şi se foloseşte de dânsa“ (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, I, p. 373). Hasdeu a intuit faptul că stingerea cărbunilor a devenit cu timpul sinonimă cu operaţiunea de descântare, pentru diverse afecţiuni; aceasta poate şi explică marea răspândire a expresiei menţionate şi în alte zone decât cele amintite: în nordul Moldovei (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 293), la românii din Moravia (*Ibid*., p. 250), în Muntenia (C. Rădulescu-Codin, *Literatură*, p. 552), în Vâlcea (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., III, p. 166), în Teleorman (*Ibid*., p. 268), în Maramureş (V. Steţko, *op. cit*., p. 62).

Expresia *a stinge frigarea* este mai puţin răspândită; *a stinge frigarea* „a pune frigarea“: „(Vrăjitorii – n.n.) se ocupă cu ursitele, *sting frigarea*, fac pe ursită cuiva ca să-şi viseze perechea şi o aduc călare pe prăjină“ (A. Fochi, *op. cit*., p. 6). Materialele studiate ne-au permis să o localizăm în câteva zone: jud. Vaslui (PPR, II, p. 402), Dobrogea, Ilfov (A. Fochi, *op. cit*., p. 6). Se pare că aria de răspândire a acestei expresii este limitată la estul şi sudul Moldovei, Dobrogea şi o parte a Munteniei.

Strădomaş s.n. v. **Surdumaş**

Strâcă vb. v. **Strica**

Strâcat-ă adj. v. **Stricat-ă**

Strâgare s.f. v. **Strigare**

Strâgă s.f. v. **Strigă**

Strâgoi s.m. v. **Strigoi**

Strica vb. Prezintă şi varianta *a strâca* (ALRT II, p. 43) şi provine din (lat.) *extricare* (TDRG, fasc. 17, p. 528; SCRIBAN, p. 1261; DLRM, p. 808). Scriban notează şi zona de circulaţie pentru varianta menţionată: „în Nord, *strâc* «vatăm, fac rău» (SCRIBAN, p. 1251). Termenul este răspândit pe întreg teritoriul românesc, după cum atestă şi numeroasele înregistrări din atlasele lingvistice: ALR I/I, h. 142; ALR II/I, h. 274; MN 2216, 40; ALR SN, I, h. 215, h. 230, h. 244; ALR SN, II, h. 426; ALR SN, III, h. 674; ALR SN, IV, h. 992, h. 1188; ALR SN, V, h. 1341, h. 1458. Prima atestare a termenului discutat datează din secolul al XVI-lea, din anul 1551 (v. TDRG, fasc. 17, p. 527-528), dar ea nu se referă la sensul pe teren magic, care, după cum am văzut, este cunoscut în Muntenia şi Transilvania. Verbul menţionat a fost înregistrat cu următoarele sensuri, pe teren magic: „a produce pagube“ (prin vrăji, farmece): „Mana îi bunu din lapte, moroancele, strâgile numa vede cu ochii de departe şi *strică* vitele“ (Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 107); „a dezlega, a desface farmece, blesteme“ (DLRM, p. 808): „*Strică*, mândro, ce-ai făcut, / Nu mă ţinea om pierdut“ (PP, p. 63). Termenul este cunoscut în Muntenia şi în Transilvania (v. ALRT II, p. 39, p. 43, p. 242; D. Udrescu, *op. cit.*, p. 250). *A strica* are, după cum am văzut, două sensuri care interesează cercetarea noastră, sensuri opuse: pe de o parte se indică o acţiune de rupere magică a echilibrului natural (sensul 1); pe de altă parte, este indicată o acţiune cu sens reparator, de înlăturare a efectelor unei acţiuni cu caracter malefic (sensul 2). Credem că la baza existenţei celor două sensuri se află un element ce ţine de mentalitatea populară: *a strica* indică, indiferent de situaţie, o acţiune de dezechilibrare, de rupere a echilibrului existent la un moment dat; dacă echilibrul natural era deja perturbat de o acţiune cu caracter malefic, *a strica* poate căpăta în acest context valenţe reparatorii. Dintre derivatele termenului discutat merită atenţie cuvântul *stricător*, „persoană care pune la cale răul cuiva prin descântece sau vrăji“ (*Idem*), deoarece indică un actant magic uman, înregistrat doar în zona Argeş; să adăugăm că Gh. Pavelescu (*Mana*, p. 80) menţionează un cuvânt *stricător*, care însă denumeşte o fiinţă mitofolclorică.

Stricat-ă adj. În general, dicţionarele mai cunoscute nu menţionează valoarea magică a acestui cuvânt, astfel încât înregistrările pe teren mitofolcloric se dovedesc de maximă importanţă. În zona Argeş, Udrescu menţionează acest termen cu sensul „vătămat sau îmbolnăvit prin vrăji şi descântece" (D. Udrescu, *op. cit*, p. 250), ceea ce înseamnă că adjectivul *stricat* denumeşte o caracteristică de tip magic: „Am fost de mi-a descântat pentru întorsura vitelor stricate" (*Idem*). De remarcat prezenţa termenului *întorsură*, în acest context, care denumeşte o contraacţiune magică de refacere a unui echilibru perturbat de o acţiune cu caracter malefic. Pentru a înţelege evoluţia semantică a acestui cuvânt, este util un exemplu din zona Bălţi (Basarabia), înregistrat de E. Petrovici: „Cel giebos se numeşte *strâca* di samcî" (ALRT, II, p.181). Expresia menţionată (*stricat de samcă*), îl denumeşte pe cel care a căpătat infirmitatea menţionată în urma (crede poporul!) acţiunii malefice a demonului numit *samcă* (v. **Samcă**). Asupra pierderii treptate a semnificaţiilor magice ale cuvântului discutat ne atrag atenţia şi textele medievale româneşti, în care *stricat* apare cu sensul „infirm, cu un defect corporal", fără a se mai indica posibilul actant, ca în expresia înregistrată de Petrovici: „Nu pot certa [...] *stricaţii* şi betegii" (*Pravila Moldovenească*, *apud* DA, tom I, partea I, p. 584). Termenul are varianta *strâcat* (în Moldova), provine de la forma participială a verbului *a strica* şi este atestat prima oară în secolul al XVII-lea (v. DA).

Stricător s.m. Acest termen denumeşte un actant magic malefic (sensul iniţial este, de fapt, „cel care strică"; v. DLR, tom X, partea a V-a, p. 1732): „persoană care pune la cale răul cuiva prin descântece sau vrăji, aducând boală în vite ori în casă, unelteşte moartea ori paguba cuiva" (D. Udrescu, *op. cit*., p. 250); „Am fost să-mi descânte pe întorsură asupra *stricătorului*, care mi-a luat mana vacilor" (*Idem*). Substantivul *stricător* este cunoscut, ca denumire de actant magic, doar în zona Argeş. Gh. Pavelescu înregistrează un plural, *stricători* (în Ardeal), dar în acest caz avem de a face cu fiinţe mitofolclorice, nu cu actanţi magici umani; de altfel, C. Tudose clarifică lucrurile menţionând existenţa, în nordul Transilvaniei, a cuvântului *stricători* (un plural) „fiinţe rele care strică" (C. Tudose, *op. cit*., p. 303). Forma de plural este *stricători*, ca şi în cazul fiinţelor mitofolclorice. Substantivul *stricător* este format de la verbul *a strica*, cu sufixul *-tor*; nu are derivate pe teren magic şi este consemnat pentru prima oară în *Pravila de la Govora* (1642), dar fără sens magic (v. TDRG, fasc. 17, p. 528).

Stricătură s.f. Substantivul *stricătură* este înregistrat în zona Ciumeghiu-Salonta (ALR I, h. 1398, 315), cu sensul „vrajă" (făcută cuiva); este format de la verbul *a strica*, cu sufixul *-(ă)tură*, şi are forma de plural *stricături* (DLR, tom X, partea a V-a, p. 1732); prima atestare datează din 1642 (v. TDRG, fasc. 17, p. 528). După cum se ştie, verbul a *strica* prezintă o serie de implicaţii interesante pe terenul magiei populare, unele dintre substantivele formate de la rădăcina sa fiind, la rândul lor, elemente de terminologie magică: *stricător* „fiinţă care pricinuieşte rău cuiva prin descântece sau vrăji" (*Idem*); *stricat* (despre oameni şi animale) „vătămat sau îmbolnăvit prin vrăji şi decântece" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 249). Substantivul analizat, *stricătură*, nu este înregistrat şi cu sensul „boală", aşa cum apar *stricat* şi *stricare* (v. DLR). În Argeş substantivul *stricare* este definit ca „vătămare, boală trimisă cuiva prin descântece" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 249). Este posibil ca şi *stricătură* să fi avut implicaţii pe terenul medicinei populare, cunoscut fiind procedeul de a denumi, cu acelaşi cuvânt, şi practica magică şi boala provocată, conform credinţei populare, de ea (v. **Făcut**; **Făcătură**; **Fapt**; **Dătătură** etc.), dar materialele cercetate nu ne-au oferit dovezi clare.

Strigare s.f. După autorii DEX, acest substantiv denumeşte „acţiunea de a striga şi rezultatul ei" (DEX, p.1028); pe teren mitofolcloric, cuvântul *strigare* denumeşte un tip de practică magică, de obicei cu caracter malefic. *Strigarea* poate fi cauza mai ales a deochiului, care poate fi indus şi pe cale verbală, după cum menţionează credinţele: „Deochiul se poate provoca prin simpla uitătură sau cu *vorba*" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 185). Descântecele menţionează adesea *strigarea* printre posibilele cauze ale îmbolnăvirii: „Deochi de vânt [...], / Deochi de multe / Şi mărunte, / De *strigare*, / Restrigare" (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_2$, p. 39). În unele descântece se acţionează special contra *strigării*; descântătoarea, în timpul actului magic de stingere a cărbunilor (v. **Stinge),** are în vedere mai multe posibile cauze. Aruncând primul cărbune aprins în apă ea zice „asta-i de potcă" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 196), la al doilea „ăsta-i de deochi" (*Idem*), iar la al treilea „ăsta-i de mirare, de *strigare*, de căscare (*Idem*). Alteori practica stingerii cărbunilor vizează direct *strigarea*, ca principală cauză a bolii: Strâng toate *strigările*, / Toate deocherile" (Nicoleta Coatu, *Structuri magice tradiţionale*, Ed. All, Bucureşti, 1997, p. 261). *Strigarea* figurează şi printre cauzele ipotetice ale afecţiunii numite popular *băşică*, astfel încât

şi în descântecele de băşică apare termenul amintit: „Beşică din căscare / Beşică din *strigare* / Beşică din deochiere" (*Ibid*., p. 264). Cuvântul *strigare* prezintă în Ardeal şi Moldova varianta *strâgare*, provine de la verbul *a striga* (prin conversiunea formei de infinitiv lung) şi constituie o preţioasă mărturie asupra valenţelor magice ale vorbirii, aşa cum apar ele în credinţele populare.

Strigă s.f. Termen înregistrat cu sensul „strigoaie" („vrăjitoare" – n.n.) (DLR, tom X, partea a V-a, p. 1741) şi care are forma de plural *strige* (Gh. Pavelescu, *Cercetări folclorice*, p. 122) sau *strigi* (AAF, VII, p. 107). Tiktin menţionează şi varianta moldovenească *strâgă* (TDRG, fasc. 17, p. 529), dar, după cum observă Gh. Pavelescu în materialele citate, această variantă este răspândită şi în Ardeal. Faptul că acest termen denumeşte un actant magic uman este confirmat de diverse contexte: „*Strigele* şi strigoii sunt oamenii ca toţi oamenii" (I. G. Sbiera, *Poveşti*$_1$, p. 316); „Sunt *strige* din sat..." (AAF, VII, p. 107). Cuvântul *strigă* apare, ca denumire pentru un actant magic, şi în *Descriptio Moldaviae* a lui Cantemir: „O vrăjitoare bătrână care prin puterea ei drăcească omoară [...] pe copiii nou-născuţi" (D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973, p. 343). Termenul în discuţie este înregistrat pentru prima oară în 1586 (DERS), dar cu sensul „fiinţă mitofolclorică"; cu acelaşi sens, apare şi în ALR II/I, h. 213 şi ALR SN, III, h. 744; h. 751, precum şi în textele vechi româneşti (*Crestomaţie de literatură română veche*, I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 225; text de la 1636). În textele culese pe teren popular vom regăsi, de asemenea, acest sens: „un fel de demon care deoache" (AAF, VII, p. 174) Credem că se poate vorbi de un transfer terminologic prin care terminologia actanţilor magici a contribuit la îmbogăţirea lexicului referitor la fiinţele mitofolclorice. Termenul discutat prezintă două derivate ce interesează cercetarea noastră: *strigoi*, *strigoaie*. Deşi Cantemir indică un etimon grecesc pentru *strigă*, considerăm că el provine din (lat.) *striga* (v. TDRG, fasc. 17, p. 529).

Strigoaică s.f. Referindu-se la unele aspecte ale mentalităţii populare, Coşbuc atrage atenţia asupra unei confuzii terminologice (la prima vedere), utilizarea de termeni comuni pentru a denumi unele fiinţe mitofolclorice şi o serie de actanţi umani: „ţăranii cam amestecă lucrurile, numindu-i *strigoi* şi pe unul şi pe altul, ba numeşte *strigoi* – şi mai ales

strigoaice – şi pe vrăjitorii cei ce se îndeletnicesc numai cu chiţibuşuri, cu luarea manei, cu furatul somnului copiilor, cu descântece şi alte solomonării mai lesne de făcut" (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 329). DLR îl înregistrează cu sensul „strigoaie" („vrăjitoare" – n.n.): „Ploile lungi [...] se întâmplă [...] când moare vreo *strigoaică*, adică o femeie vrăjitoare" (T. Pamfile, *Văzduhul*, p. 108). Tiktin înregistrează acest cuvânt doar cu sensul „fiinţă imaginară" (TDRG, fasc. 17, p. 530). Ar mai trebui menţionată, în cazul acestui cuvânt, o evoluţie semantică normală, produsă la nivelul termenilor ce denumesc actanţi magici de sex feminin: *strigoaică*, prin degradarea sensului magic, mai poate însemna şi „femeie urâtă şi rea" (DLR ms). Termenul este înregistrat la, singular, în DLRLC, cu sensul „vrăjitoare" (DLRLC, IV, p. 264). Forma de plural este, după cum s-a remarcat, *strigoaice*. Nu am găsit vreun derivat al acestui cuvânt pe terenul magiei populare. Credinţele populare menţionează ca principală activitate a acestor actanţi „luatul manei": de Sf. Gheorghe se pun brazde verzi, „ca să nu ia *strigoaicele* mana de la vite (A. Fochi, *op. cit.*, p. 291). Termenul este folosit în Transilvania, după cum subliniază Coşbuc şi Gh. Pavelescu. Analiza etimologică ne arată că termenul discutat este format de la *strigoi* „vrăjitor", cu sufixul *-că*.

Strigoaie s.f. Gh. Pavelescu atrage atenţia că, în Ardeal, „vrăjitorii de mană sunt cunoscuţi, în general, sub numele de *strigoi* sau *strigoaie*" (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 79). O observaţie asemănătoare făcea şi Coşbuc (v. **Strigoi**). Termenul *strigoaie* nu denumeşte, în acest caz, o fiinţă mitofolclorică, ci un actant magic uman, după cum ne confirmă şi următorul text: „Ştii ce? zise Cristea, la noi este o ţigancă *strigoaie*" (I. Pop-Reteganul, *op. cit.*, p. 486). Şi autorii DLR atrag atenţia asupra acestui sens: „Judecându-le pe unele biete femei bătrâne [...], anume că sunt *strigoaie* şi fermecătoare, le ardea de vii" (text de la 1841; v. DLR, tom X, partea a V-a, p. 1744). Prezenţa acestui substantiv ce denumeşte o fiinţă imaginară, în cadrul terminologiei actanţilor, ne indică una dintre cele mai interesante surse de îmbogăţire a terminologiei magice populare româneşti, şi anume terminologia fiinţelor mitofolclorice; amintim că şi terminologia magică va contribui la apariţia unor termeni din domeniul fiinţelor imaginare. Termenul este format de la *strigă* „vrăjitoare", cu sufixul *-oaie* şi mai are sensul „om rău, ursuz", „bătrân cu apucături ciudate": „Chiriţoaie, ră (rea – n.n.), *strigoaie*" (V. Alecsandri, *Teatru*, *apud* DLR, tom X,

partea a V-a, p. 1744). În textele vechi, de factură religioasă, cuvântul *strigoaie* avea şi sensul livresc „zeitate" (*Idem*).

Strigoi s.m. G. Coşbuc atrăgea atenţia asupra utilizării unor substantive ce denumesc fiinţe mitofolclorice pentru a denumi actanţi magici (G. Coşbuc, *Elementele*, p. 329). Se poate remarca uşor că, la data menţionării de către Coşbuc a confuziei terminologice amintite, termenul *strigoi* avea două sensuri: „fiinţă mitofolclorică", „actant magic". Şi unele lucrări lexicografice sugerează că *strigoi* poate denumi un actant magic uman: *strigoi* „vrăjitor" (SCRIBAN, p. 1252); „om născut sub zodii rele, care este în legătură cu diavolul şi se ocupă cu vrăji şi farmece" (DLRLC, IV, p. 264). Gh. Pavelescu menţionează şi sensul „vrăjitor de mană": „vrăjitorii de mană sunt cunoscuţi, în general, sub numele de *strigoi* sau *strigoaie*" (Gh. Pavelescu, *Mana*, p. 79). Tiktin indică prima atestare a termenului într-un text de la 1652 (*Îndreptarea legii*) cu sensul „fiinţă mitofolclorică" şi înregistrează o variantă a substantivului analizat, *strâgoi* (TDRG, fasc. 17, p. 530). Forma de plural este *strigoi* (*Idem*); putem menţiona, de asemenea, o serie de derivate pe terenul magiei populare: *a strigoia* „a vrăji", *strigoaie* şi *strigoaică*, ambele cu sensul „vrăjitoare". Termenul *strigoi* provine de la substantivul *strigă* „fiinţă imaginară care torturează copii mici noaptea, ia laptele de la vaci" (Anca Irina Ionescu, *Lingvistică şi mitologie*, Ed. Litera, Bucureşti, 1978, p. 131). Nu trebuie să trecem cu vederea nici participarea acestui termen la constituirea unor compuse sau construcţii perifrastice, cu sensul „solomonar": *strigoi de ploaie*, *strigoi care poartă ploile* (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 224). Nu este lipsită de interes o însemnare a lui T. Pamfile: „ţiganii care deoache se numesc *strigoi*" (T. Pamfile, *Duşmanii*, p. 133); în acest caz, termenul *strigoi* are sensul „deochetor" şi se apropie, în plan semantic, de termenul *moroi*; ambii termeni sunt preluaţi de terminologia magică populară din cadrul terminologiei fiinţelor mitofolclorice. Substantivul *strigoi* este răspândit pe întreg teritoriul românesc cu sensul „fiinţă mitofolclorică" (v. ALR, II/I, h. 213, MN, 2712; 89; ALR SN, II, h. 300; ALR SN, III, h. 744; ALR SN, V, h. 1289), cu valoare pe teren magic, este utilizat doar în anumite zone: *strigoi* „deochetor", în sudul Moldovei, *strigoi de ploaie* „solomonar", în zona Drăguş (Ştefania Cristescu-Golopenţia, *Gospodăria*, p. 93); *strigoi* „vrăjitor", în Ardeal (v. G. Coşbuc, *Elemente*, p. 329).

Strigoi de ploaie s.comp. Ştefania Cristescu-Golopenţia înregistrează acest termen în Drăguş (Făgăraş), cu sensul „solomonar" (Ştefania Cristescu-Golopenţia, *Gospodăria*, p. 93). În legătură cu acest termen putem menţiona şi forma de plural, *strigoi de ploi*: „în Drăguş cred (oamenii – n.n.) în *strigoi de ploi*. Aceştia sunt născuţi ca să oprească sau să pornească ploile" (*Idem*). Putem remarca faptul că autoarea amintită a depistat, pentru acest termen, şi o construcţie perifrastică echivalentă: *strigoi care poartă ploile* (*Ibid*., p. 94). Ca şi în cazul substantivului *moroi*, putem atrage atenţia asupra deosebitei implicări a cuvântului *strigoi* (care, iniţial, denumea o fiinţă imaginară) în domeniul magicului, el având sensurile „deochetor", „vrăjitor", cât şi „solomonar" (v. **Strigoi de ploaie**).

Strigoia vb. Termenul respectiv este înregistrat de Ov. Densusianu, cu sensul „a vrăji": „Pe cutare / L-a *strigoiat*" (Ov. Densusianu, *op. cit*., p. 292). Lingvistul bucureştean nu menţionează şi etimologia termenului respectiv; credem că *a strigoia* provine de la cuvântul *strigoi* „vrăjitor", deci actant magic, aşa cum ne indică şi opiniile lui Coşbuc (v. **Strigoi**). În acest fel se elimină o confuzie etimologică, *a strigoia* nefiind format de la termenul ce denumeşte o fiinţă mitofolclorică; verbul discutat denumeşte acţiunea magică realizată de un actant uman denumit *strigoi* (în urma unui transfer terminologic). *A strigoia* este înregistrat în Ardeal; în lucrările lexicografice consacrate nu apare, deşi termenul de la care provine (*strigoi*) este înregistrat în toate dicţionarele importante. Explicaţia ar putea ţine şi de faptul că, în foarte puţine lucrări, *strigoi* apare şi cu sens magic („vrăjitor"), *a strigoia* valorificând tocmai acest sens al termenului *strigoi*.

Supus s.n. Termenul este înregistrat cu sensul „farmec ce se pune în calea cuiva ca să calce pe el" (Ov. Densusianu, *op. cit*., p. 261): „Fapt în cale, / Fapt aruncat în cărare, / Fapt *supus*" (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 219). După cum se poate observa contextul de mai sus ne indică sintagma din care făcea parte, iniţial, *supus*; de altfel, Densusianu discută atât despre *supus*, cât şi despre *fapt supus*. Lingvistul bucureştean atrage atenţia şi asupra verbului *a supune* „a pune sub"; în acest fel se poate mai uşor explica sintagma *fapt supus*, care, prin eliziunea termenului regent, va duce la utilizarea pe teren magic a termenului *supus*. Forma de plural a acestui termen este *supusuri* (CADE, p. 1236) sau *supuse* (TDRG, fasc. 17, p. 556). Ca şi alţi termeni ce denumesc practici magice, *supus* prezintă

disponibilităţi şi pentru terenul medicinei populare. Candrea înregistrează forma de plural *supusuri*, cu sensul „boale provenite din farmece" (CADE, p. 1236): „Bine spălat-o de adusuri şi de *supusuri*". Nu numai forma de plural are sensul „boală", ci şi cea de singular, după cum atestă *un descântec de supus* înregistrat de Gorovei (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 190). Substantivul *supus* este atestat încă din 1660 (TDRG, fasc. 17, p. 556), ceea ce probează şi vechimea procedeului utilizat de terminologia magică, de a obţine noi elemente din sintagme; *supus* provine, prin conversiune, din forma de participiu a verbului *a supune*.

Surdumaci s.m. v. **Surdumaş**

Surdumaş s.m. Lazăr Şăineanu defineşte acest substantiv cu sensurile „sfaiog"; „erupţiune la cap la copiii de ţâţă" (DULR, p. 630); în DLRM, *surdumaş* este dat cu sensul „larva gândacului numit sfaiog" (DLRM, p. 824). Al Rosetti defineşte substantivul analizat astfel: „Un fel de vierme miriapod care trăieşte în umezeală" (Al. Rosetti, *op. cit*, p. 71). În fapt, credinţele populare consideră că acest vierme este cel care provoacă boala numită *surdumaş(i)*. Apartenenţa acestui cuvânt la lexicul magic este dată de existenţa sensului „plantă de leac" pentru boala cu acelaşi nume (SMPTRE, p. 68). Nici Butură, nici Borza nu oferă informaţii în această direcţie. Termenul discutat prezintă câteva variante: *strădomaş*, *surdumaşi* (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 488), *surdumaci* (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 71), *surdomaş* (DLRLC, IV, p. 317), *surtumaşi* (DLRM, p. 821); Şăineanu consideră acest termen cu etimologie necunoscută (v. DULR), în timp ce alte lucrări lexicografice indică, după părerea noastră, corect, un etimon slav: sb. *srdomaşi* (DLRM, 824). I.A. Candrea menţionează, pentru vindecarea bolnavului de *surdumaş*, un tratament bazat pe ceea ce numeşte „misticismul numerelor"; în acest caz este vorba de simbolistica cifrei 9: „De *surdumaşi* se descântă în judeţul Gorj cu şase linguri, un pieptene, un făcăleţ şi un cuţit (= nouă bucăţi)" (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 432).

Surdumaşi s.m. v. **Surdumaş**

Studeniţă s.f. Şi în cazul acestui substantiv avem de a face cu denumirea unei plante de leac folosită ca tratament în boala cu acelaşi nume: „boală de gingii"; „plantă cu flori albe" (DULR, p. 622). Şăineanu,

după cum se observă, indică cele două sensuri fundamentale pentru cercetarea noastră, dar nu explică legătura dintre ele. În schimb Valer Butură indică în mod clar întrebuinţările plantei numită popular *studeniţă* şi legătura strânsă dintre cele două sensuri: „plantă mică din familia *coryophyllaceae*, cu tulpina repentă şi flori verzui; creşte prin locurile pietroase din zonele înalte". După cum arată şi numele, se întrebuinţează la *studeniţă*, „boală de gură când se umflă gingiile, se albesc şi miros greu. Se fierbea cu apă neîncepută şi zeama se ţinea în gură" (V. Butură, *op. cit*., p. 225). Termenul este de origine slavă, Şăineanu indicând ca bază cuvântul slav *studeni* „frig" (DULR, p. 622) şi prezintă varianta *studiniţă* (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 488); denumirea ştiinţifică a plantei respective este *Scleranthus uncinatus* (v. Butură, *op. cit*, p. 225).

Studiniţă s.f. v. **Studeniţă**

Sugei s.n. v. **Sugel**

Sugel s.n. Şi substantivul *sugel* are o dublă semnificaţie: „boală"; „plantă de leac" pentru boala cu acelaşi nume (v. SMPTRE, p. 68). Dicţionarele, lucrările de etnobotanică menţionează în general două sensuri, fără a indica şi legătura dintre ele „panariţiu"; „mică plantă erbacee cu miros neplăcut, cu flori purpurii, trandafirii sau albe, creşte pe lângă garduri, pe lângă drumuri" (DLRLC, IV, p. 299); „inflamaţie în jurul unghiei unui deget care produce dureri foarte mari, panaris" (CADE, p. 1229); „umflătură dureroasă la buricul unui deget"; „panaris"; „un fel urzică – *Lamium purpureum*" (DESLR, p. 805) „panariţiu"; „mică plantă erbacee cu miros neplăcut, cu flori purpurii, trandafirii sau albe" (DEX, p. 1039); „panariţiu"; „plantă de leac – *Lamium purpureum* (V. Butură, *op. cit*., p. 226). I.A. Candrea menţionează un întreg set de interdicţii „spre a fi ferit cineva de *sugel*: să nu bage în foc fus, fluier sau lingură; să nu cârpească rufe murdare; femeia să nu coasă şi să nu toarcă vinerea; să nu ia cu mâna gunoiul din vârful măturii (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 258). Substantivul *sugel* prezintă variantele *sugei* (DLRLC, IV, p. 299), *sugiu*, *sugine*, *sulgiu* (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 240) şi provine de la lat. *sigillum* „influenţat în fonetism de *a suge*" (CADE, p. 1229). Sintagmele *sugel alb* şi *sugel galben* denumesc varietăţi ale plantei amintite (v. DLRLC).

Sugime s.n. v. **Sugel**

Sugiu s.n. v. **Sugel**

Sulgiu s.n. v. **Sugel**

Ş

Şancă s.f. v. **Samcă**

Şercan s.m Substantivul amintit este înregistrat în zonele Gorj, Romanaţi, Bihor (ALIL, XXV/1976, p. 48), ceea ce ne indică faptul că termenul este cunoscut şi în alte părţi ale ţării, nu numai în Transilvania. Tr. Gherman înregistrează acest termen şi oferă explicaţia etimologică: „de la ungurescul *sarkany*" (Tr. Gherman, *Meteorologie populară*, Blaj, 1928, p. 139). A. Oişteanu glosează cuvântul *şercan* cu sensul „solomonar": „În unele zone din Transilvania, solomonarul este numit *şercan*" (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 187). I. Taloş crede că pentru noţiunea „solomonar", prin confuzie cu alte fiinţe demonice, se mai utilizează denumirile *moroi de ploaie*, *vârcolac care trage apele*, *şercan* (ALIL, XXV/1976, p.48). De fapt, este vorba nu atât de o confuzie terminologică, ci mai ales de un transfer dinspre terminologia fiinţelor mitofolclorice spre cea a actanţilor, căci termenul *şercan* avea sensul iniţial „balaur"(A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 187): „Uitându-să în sus, numa vede on cap de *şercan*, cât on cap de mniel gros" (Maria Ioniţă, *Cartea vâlvelor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 154). Credem că acest substantiv (*şercan*) a mai beneficiat de un transfer terminologic, şi anume în domeniul meteorologiei populare; edificator în acest sens este cuvântul *şarcanu* „vreme neguroasă, rea" (FD, VI, p. 210). N-ar fi exclus ca sensul pe terenul meteorologiei populare să fie mediat de relaţia *şercan – solomonar*, după cum sugerează unele texte: „Şi-o trecut solomonarul, / Care umblă cu şercanu, / Din zbici o pocnit,/ Pe iel s-o suit" (Ion Iliescu, Ana Şoit, *Cântece populare minereşti*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 84) Se ştie că, după credinţele populare, solomonarul controlează starea vremii şi n-ar fi exclus ca acţiunea sa asupra fiinţei

mitofolclorice menţionate să fie în măsură să explice evoluţia semantică amintită. Termenul *şercan* nu are derivate.

Şişcă s.f. Substantivul *şişcă* are sensul „vrăjitoare“ (DLR, tom XI, partea I, p. 111; SCRIBAN, p. 1281; DLRM, p. 833) şi este atestat pentru prima oară în 1825 în *Lexiconul* de la Buda (v. TDRG, fasc. 17, p. 578): „*Şiştele* sunt de alea de ştiu solomnii şi poate că sunt ursite ele aşa...“ (G. I. Pitiş, *Şişte pricolici, necuratu (Credinţe populare din Schei)*, în „Revista nouă“, III/1890, p. 391). Şi autorii DLRLC atrag atenţia asupra valorii de actant magic a acestui substantiv: „femeie care face vrăji, vrăjitoare, năzdrăvană“ (DLRLC, IV, p. 346). L. Şăineanu defineşte termenul respectiv cu sensul „vrăjitoare bătrână“ (DULR, p. 595). Forma de plural a substantivului analizat este *şişte* (G. I. Pitiş, *op. cit.*, p. 391) sau *şişti* (TDRG, fasc. 17, p. 578). În ceea ce priveşte etimologia acestui termen, s-au propus mai multe soluţii: Şăineanu consideră termenul „abstras din rus. *şişkati* „a şopti“; apoi, ca o explicaţie, adăuga: „babele şoptesc farmecele (căci, rostite pe înţeles, ele şi-ar pierde eficacitatea)“ (DULR, p. 595). Cunoscutul lingvist a intuit o posibilă cale de apariţie a acestui termen, căci, pe teren slav, cuvântul din care provine românescul *şişcă*, este format de la un verb purtător al sensului „a vorbi“ (în şoaptă). Astfel de verbe au dat, pe terenul magiei populare slave, numeroase derivate ce denumesc actanţi, fenomen studiat de (Anca Irina Ionescu, *Lingvistică şi mitologie*, Ed. Litera, Bucureşti, 1978, p. 55-65). DLRM consideră că acest termen ar putea proveni din cuvântul de origine sârbă *şişcă* „hârcă“ (DLRM, p. 833). Autorii DLR înregistrează acest substantiv în Transilvania şi propun două posibile soluţii etimologice: din cuvântul maghiar dialectal (*şişka*) sau din cuvântul de origine sârbă *şişca* (DLR, tom XI, partea I, p. 111). Se pare că substantivul *şişcă* ar putea prezenta etimologie multiplă, fiind printre puţinii termeni magici cu o astfel de particularitate. Am mai reţinut, pentru acest termen, şi două sintagme populare: *şişcă bătrână* şi *ochi de şişcă* (I.C. Chiţimia, *Folcloriști și folcloristică românească*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968, p. 361). Substantivul discutat prezintă şi două derivate pe terenul magiei populare; este vorba de substantivul *şişcoi*, ce denumeşte un actant magic de sex masculin, şi *şişcărie*, ce denumeşte o practică magică.

Şişcărie s.f. Este format de la *şişcă* „vrăjitoare“, cu sufixul *-ărie* (SCRIBAN, p. 1281) şi are sensul „vrăjitorie, farmec“ (DLRLC, IV, p. 346). Forma de plural este *şişcării*: „L-au mutat prin *şişcăriile* ei într-un viţel“

(*apud* TDRG, fasc. 17, p. 578). Termenul a fost înregistrat în zona Braşovului unde, de altfel, este întrebuinţat şi substantivul de la care s-a format, *şişcă*. Aria de răspândire a acestui din urmă termen este mai extinsă, şi anume în Transilvania (SCRIBAN, p. 1281). Iniţial *şişcărie* a denumit, probabil, practica magică realizată de un astfel de actant, dar, cu timpul, s-a trecut de la acest sens particular la unul mai general, pe care l-am menţionat mai sus; este o evoluţie pe care am întâlnit-o şi în cazul altor termeni ai magiei populare româneşti. Termenul discutat este atestat prima oară în secolul trecut, în anul 1836 (v. TDRG, fasc. 17, p. 578).

Şişcoi s.m. Substantivul menţionat este format de la cuvântul *şişcă* „vrăjitoare" şi a fost înregistrat în Transilvania (DULR, p. 595). Şăineanu notează atât pe *şişcă* „vrăjitoare bătrână", cât şi pe *şişcoi*, cu sensul „strigoi"; cunoscutul lingvist va menţiona însă şi sensul „vrăjitor ce poate lua forma animalieră" (*Idem*). Se pare că L. Şăineanu a reuşit să surprindă transferul terminologic produs, fără însă a-l explica în vreun fel. Lucrările lexicografice mai noi restabilesc ordinea firească a sensurilor: astfel, în DLR, *şişcoi* va apare cu sensurile „vrăjitor" şi „strigoi", în această ordine (DLR, tom XI, partea I, p. 111). Substantivul analizat nu prezintă derivate pe terenul magiei populare. Ca şi autorii DLR, Tiktin derivă acest cuvânt de la *şişcă*, cu sensul „vrăjitoare", substantiv atestat pentru prima oară în 1825 (v. TDRG, fasc. 17, p. 578).

Şoaldă s.f. Petru Caraman atrage atenţia asupra apartenenţei acestui cuvânt la lexicul magic românesc: „Nu e lipsit de interes să menţionăm că practicile de ordin negativ ale colindătorilor sînt numite prin judeţul Ialomiţa *pozne*. În acelaşi judeţ ele mai sunt designate şi prin apelativul *şoalde*..." (P. Caraman, *Descolindatul*, p. 327). După cum se ştie, cuvântul *şoaldă*, care apare în expresia *a umbla cu şoalda* (DLR, tom XI, partea 1, p. 130) are sensul „vicleşug, minciună, subterfugiu"; de remarcat şi sensul acestui substantiv în domeniul piscicol: „momeală artificială folosită de pescari în apele repezi" (*Idem*). Faptul că un astfel de substantiv a ajuns să aibă sensul „descolindă" este „un indiciu al transformărilor (descolindelor – n.n.) din rituri serioase, cum au fost la origine – în acte care au ca ţel principal de a-şi bate joc de gazde, de a-şi râde de ele, de a le face ridicole în faţa comunităţii rurale. De unde reiese, fireşte, că din punct de vedere magic, ele marchează decadenţa" (P. Caraman,

Descolindatul, p. 327). Evoluţia semantică subliniată de Caraman este, de altfel, specifică majorităţii termenilor din aria descolindatului. Termenul *şoaldă* prezintă varianta învechită *şoldă* (DLR, tom II, partea I, p. 130), este atestat în secolul al XIX-lea pentru prima oară şi este unul dintre termenii cu etimologie necunoscută (din lexicul magic); sugestia autorilor DLR nefiind, după părerea noastră, convingătoare: din săsescul *şolt*, *şult* „datorie bănească"; „vină" (*Idem*).

Şolomăriţă s.f. Acest substantiv denumeşte un „solomonar de sex feminin" (*Idem*), ca şi termenii *solomonăriţă* şi *solomoniţă*, termeni înregistraţi în Ardeal, iar în cazul termenului *solomonăriţă* şi în zonele Botoşani, Suceava (*Idem*). Conform unei evoluţii specifice la nivelul terminologiei magice şi acest termen va dezvolta ulterior sensul „vrăjitoare", sens mai general. Termenul este format de la substantivul *şolomar* „vrăjitor despre care se crede că ar stăpâni norii" (DLR, tom XI, p. 146), care este o variantă contrasă din *şolomonar*.

Şolomăţ s.m. Cuvântul este înregistrat în zona Scărişoara, cu sensul „solomonar": „*Şolomăţul* e solomonarul din alte părţi" (AAF, V, 122). În Ţara Moţilor termenul denumeşte o fiinţă mitofolclorică: „Cei doi demoni caracteristici pentru regiunea moţilor sunt *vâlva* sau *vâlfa* şi *şolomăţul*" (*Idem*). La stabilirea sensului magic al acestui cuvânt ne-au ajutat şi unele sugestii oferite de autorii materialelor cercetate. Astfel, în contextul: „Iaşte om de-l duce de căpăstru (pe balaur – n.n.). Omul acela se cheamă *şolomăţu*, *şolomariu*" (AAF, V, p. 164), plasarea cuvintelor *şolomăţ* şi *şolomar* într-o relaţie de sinonimie ne confirmă sensul de bază al termenului studiat, „solomonar". Să nu uităm că *şolomar* este o variantă contrasă a termenului *şolomonar*, ceea ce ne-ar putea sugera că şi *şolomăţ* poate proveni de la această formă contrasă, cu utilizarea unui sufix de tipul *-eţ* (*-ăţ*). Termenul *şolomăţ* a fost înregistrat de I. Taloş şi în judeţul Alba (ALIL, XXV/1976, p. 48); de remarcat ar fi o evoluţie semantică înregistrată în judeţul Bihor: *şolomeţ* „glumeţ" (CV, 3-4/1951, p. 46), evoluţie care confirmă o tendinţă specifică domeniului terminologiei actanţilor, desacralizarea treptată a acestor termeni.

Şolomeţ s.m. v. **Şolomăţ**

Şolomonar s.m. v. **Solomonar**

Şolomoni vb. v. **Solomoni**

Şopărlaiţă s.f. v. **Şopârlaiţă**

Şopârlaiţă s.f. Pe teren medical, acest substantiv denumeşte mai multe boli: „anghină difterică (la om)"; „scarlatină"; „boală a animalelor, mai ales a cornutelor, nedefinită mai îndeaproape; probabil difterie" (DLR, tom XI, partea 1, p. 153). Mai importante pentru noi sunt elementele legate de un alt sens al cuvântului în discuţie: „plantă de leac"; autorii DLR înregistrează cel puţin şapte plante, popular numite *şopârlaiţă*, şi care sunt utilizate ca remediu în cazul diferitelor boli ce poartă denumirea *şopârlaiţă*, ceea ce semnifică faptul că substantivul de mai sus denumeşte un element cu valoare magică" (sensul „plantă de leac"): „(Planta) se fierbe cu apă, se bea şi se oblojeşte la gât (bolnavul – n.n.) pentru *şopârlaiţă*" (N. Leon, *op. cit.*, p. 67); „Fierbi buruiana ce se chiamă *şopârlaiţă* [...] şi zama ei o ţii în gură, iar tujlenaşii îi pui pe-o petică, şi-i legi în jurul gâtului" (Şez., III, p. 12). Substantivul *şopârlaiţă* are varianta *şopărlaiţă* (DLR, tom XI, partea 1, p.153), provine de la cuvântul *şopârlă*, cu sufixul *-aiţă* (v. DLR), este înregistrat şi în ALR II/I, h 119; ALRT II, şi este atestat prima oară în secolul al XIX-lea (v. DLR).

Ştiutoare s.f. În studiul iniţial al cercetării noastre, pe baza unor informaţii incomplete, am crezut că acest termen are valoare locală sau zonală (ca şi *a înnoda*, *lecuitoare*, *întors*, *bozgoneală*, *a turna bozgoane* etc.); s-a dovedit ulterior că unii dintre aceşti termeni sunt cunoscuţi în mai multe zone ale ţării, dar lipsa unor atestări sigure ne-a privat de posibilitatea de a menţiona adevărata lor extensie spaţială. *Ştiutoare* apare des pe teren popular, ca determinant în sintagma *babă ştiutoare* (v. S.Fl. Marian, *Naşterea*$_2$, p. 21). Folcloristul At. Marienescu a înregistrat aceste termen cu sensul „femeie care farmecă şi descântă" (*Arghir şi Ileana Cosânzeana*, p. 82). Cercetătorul amintit semnalează prezenţa substantivului în discuţie atât în sintagma *babă ştiutoare*, cât şi ca termen independent: „şi pentru aceasta a trimise o *babă ştiutoare*; (*Idem*); „Fata-i cumpără de la *o ştiutoare* şi un brâu fermecat" (*Ibid.*, p. 162). A. Scriban glosează cuvântul *ştiutor-oare* cu sensurile: „care ştie"; „învăţat" (SCRIBAN, 1289). Credem că în timp s-a produs

o restrângere de sens: de la „sensul mai general (înregistrat mai sus), la acela de „învăţat“ (priceput) la vrăji, descântece“. Această evoluţie, cât şi menţiunea făcută de Marienescu („femeie care farmecă şi descântă) ne determină să credem că un astfel de actant era privit ca un iniţiat; de altfel, remarca lui Marienescu ne atrage atenţia asupra faptului că avem de a face cu o persoană cunoscătoare, a practicilor magice malefice cât şi a celor de tip benefic. Prima atestare a termenului datează de la începutul secolului al XVI-lea (TDRG, fasc. 17, p. 596).

T

Tăia vb. Provine din (lat.) *taliare* (DLR, tom XI, partea a II-a, p. 89; TDRG, fasc. 17, p. 621; SCRIBAN, p. 1294; DLRM, p. 849) şi este înregistrat pe terenul magiei populare româneşti în expresia *a tăia de fălcariţă*, sinonimă cu expresia *a da de fălcariţă*, ambele având sensul „a descânta de fălcariţă" (DA, tom II, partea I, p. 37). Nu am găsit vreo menţiune cu privire la aria de răspândire a expresiei amintite. Pe teren magic, verbul *a tăia* mai este utilizat şi pentru a indica o acţiune de eliminare a efectelor unei practici magice: „a distruge, a şterge efectele": „Să-ţi dea mămulica leacuri care *să-i taie* farmecele (I. Pop-Reteganul, *op. cit*., p. 54). În ambele situaţii, verbul menţionat implică o acţiune cu caracter benefic. În zona Maltezi, jud. Ialomiţa (anchetă proprie), verbul respectiv apare şi în terminologia medicală, de unde a şi fost preluat, în expresia *a tăia de gălbinare*. Operaţia de „tăiere" implica şi o formulă verbală; cu timpul a rămas doar respectiva formulă verbală, care era însoţită de o acţiune de tăiere simbolică: „Tăietura se făcea la frunte sau la limbă şi te faceai bine" menţionează subiectul anchetat. În zona Pietroşiţa, jud. Dâmboviţa, când o vită este operată de armurariţă („o boală de vite" – v. DA, tom I, partea I, p. 265), se spune: „îi *taie* de armurariţă" (*Idem*). Prima atestare a termenului dateaza din secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 17, p. 62), cu sensul „a separa (un obiect solid) în bucăţi". Verbul *a tăia* este înregistrat, fără valoare magică, în ALR II/I, MN 2225, 41; ALR SN, I, h. 238; ALR SN, II, h. 612; ALR SN, V, h. 1444; ALR SN, VII, h. 1878.

Târtă s.f. Termenul are un caracter regional şi a fost înregistrat în Munţii Apuseni, cu sensul „babă vrăjitoare" (T. Frâncu, Gh. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni*, Tipografia Gr. Luis, Bucureşti, 1888, p. 106).

După cum se poate observa, el denumeşte un actant cu caracter general şi poate fi considerat sinonim cu termenul *babă* „vrăjitoare“ (în acest caz, determinantul „vrăjitoare“ nemaifiind necesar). Autorii DLR preiau termenul în discuţie din lucrarea citată şi consideră că el provine din bg. *tărta* (DLR, tom XI, partea a II-a, p. 356). Noi am acceptat această soluţie etimologică, dar trebuie să menţionăm şi alte încercări de explicare a originii acestui termen: astfel, Scriban, care înregistrează şi cuvântul *târtancă*, sugerează legătura cu substantivul *târtan*: „epitet plin de dispreţ la adresa jidanului“ (SCRIBAN, p. 1326). Tiktin oferă şi prima atestare a cuvântului *târtan* şi consideră că acesta provine din germ. *untertan* (TDRG, fasc. 18, p. 672); în acest caz, *târtă* şi *târtancă* ar putea fi corespondenţii feminini ai lui *târtan*. L. Şăineanu atrage şi el atenţia asupra substantivului *târtan* (fără a-l menţiona însă şi pe *târtă*), considerat „nume dat în batjocură ovreilor“ (DULR, p. 643).

Tremes s.n. v. **Trimis**

Trimes s.n. v. **Trimis**

Trimis s.n. Termenul este încă insuficient explicat în plan etimologic, având sensul „fapt, vrajă, farmec“ (DLR, tom XI, partea a III-a, p. 614-615). Substantivul menţionat prezintă şi câteva variante: *trimes*, *tremes*, *tremis*; forma de plural prezintă şi ea variante: *trimisuri*, *tremese*, *trimesuri* (după DLR). Varianta cea mai cunoscută, pentru plural, este *trimisuri*: „Unde este găina neagră în casă nu se apropie făcăturile de casă, nu vin nici *trimisurile*“ (G. Grigoriu-Rigo, *op. cit.*, I, p. 177). Substantivul analizat are şi sensul „boală“: „Bolnavul de *trimes* are dureri mari în stomac, îl doare capul“ (DLR, tom XI, partea a III-a, p. 614-615). Pentru explicarea originii acestui termen, DLR indică verbul *a trimite*, fără însă a sugera şi modalitatea prin care s-a ajuns la apariţia, pe teren magic a substantivului *trimis*. Credem că, de fapt, termenul respectiv provine dintr-o sintagmă constituită cu cuvântul *fapt*, ca element regent, după cum atestă o informaţie din Maltezi, jud. Ialomiţa (anchetă proprie): „A fost *fapt trimis* de i-a făcut aşa rău“ (informaţie de teren). Se pare că sintagma *fapt trimis*, prin eliziunea termenului regent, poate explica în mod corect apariţia substantivului *trimis* ca element de terminologie magică. Un exemplu asemănător am întâlnit într-un descântec: „*Fapt trimes* cu unghii în unghii de mort, /

Fapt trimes cu păr de mort...“ (Elena Sevastos, *Literatură*, p. 167). În zona Gropniţa, jud. Iaşi, cuvântul *trimis* mai are şi sensul „obiect vrăjit“ care se dă cuiva pentru a-i provoca răul; în acest caz termenul discutat denumeşte şi un element cu valoare magică, ceea ce face ca importanţa sa pentru cunoaşterea unor aspecte ale magiei populare să fie destul de semnificativă. Termenul este cunoscut şi în Muntenia (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 339) şi provine, prin conversiune, din forma de participiu a verbului *a trimite*.

Trimisătură s.f. Ov. Densusianu consideră că acest substantiv are sensul „făcătură“ (Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 222); în zona Gropeni, jud. Brăila (anchetă proprie) *trimisătură*, are sensul „farmec“, dar şi pe acela de „obiect vrăjit, trimis cuiva“ cu scopuri malefice, ceea ce înseamnă că acest substantiv denumeşte şi un element cu valoare magică. Termenul prezentat este format de la verbul *a trimite*, care, după cum se ştie, a mai permis apariţia unui substantiv ce denumeşte o practică magică, şi anume *trimis* (v. **Trimis**). Verbul *a trimite*, atestat încă din secolul al XVI-lea (v. DLR, tom XI, partea a III-a, p. 616), nu este înregistrat în dicţionare cu valoare magică, dar acţiunea denumită de el are implicaţii pe teren magic, dat fiind faptul că, *trimis*, *trimisătură* (neînregistrat în DLR!) denumesc şi obiecte prelucrate magic, *trimise* (sublinierea ne aparţine – n.n.), prin cineva, pentru a face rău cuiva; de aici şi termenii mai sus amintiţi.

Triţă s.f. Este unul dintre cuvintele care sugerează interesante conexiuni între domeniul religios şi cel magic. El denumeşte „lumânarea rămasă de la Bobotează“ (DLR, tom XI, partea a III-a, p. 626) şi care, în popor, se bucură o serie întreagă de „calităţi“ ce o fac aptă să apere pe oameni de diverse pericole: „crede poporul că dacă pârleşte cineva părul capului cu *triţă*, apoi nu se va speria de lupi“ (S.Fl. Marian, *Sărbătorile*, I, p. 206). *Triţa* este întrebuinţată şi într-o altă operaţiune cu caracter apotropaic, de data aceasta nu la nivelul individului, ci al gospodăriei: „Se crede că, arzând vreo casă şi fiind pericol să se lăţească focul, este bine a încungiura casele cu *triţa*“ (C*redinţi*$_1$, *apud* ALR, tom XI, partea a III-a, p. 626). Se observă, în acest caz, şi prezenţa cercului magic (înconjurarea casei cu înconjurarea casei cu *triţa*, care are semnificaţie de element cu valoare magică), dotat cu simbolistică aparte în plan apotropaic. Cuvântul *triţă* este de origine ucraineană (< *triiţa*; v.DLR) şi este înregistrat în texte începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Turna vb. Verbul este înregistrat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. CILRV, p. 234) în *Psaltirea Scheiană*, dar în textul menţionat nu este valorificat sensul magic. Ca şi alte verbe, *a turna*, provenit din (lat.) *tornare* (DLRM, p. 889), apare cu semnificaţie magică în structura unor expresii: *a turna bozgoane* „a fermeca“ (material de teren din Dobrina, jud. Vaslui), *a turna cositor* „a descânta de sperietură“ (material de teren din Viile, jud. Galaţi). În legătură cu prima expresie putem menţiona faptul că termenul *bozgoane*, variantă de plural a cuvântului *boscoană*, este întrebuinţat cu sensul „element cu valoare magică: „Fermecătoarea îi *turna bozgoanele* pe la uşă“ (material din zona Dobrina, jud. Vaslui). Informatoarea Vâlciu Maria înţelegea prin *bozgoane* „lumânări stinse, cenuşă descântată“, pe care actanţii le plasau în diverse locuri, pentru ca anumite persoane să le atingă. De remarcat ar mai fi şi faptul că în zona menţionată cuvântul *bozgoană* este întrebuinţat şi într-o altă expresie, *a face bozgoane* „a face farmece“; în acestă expresie *bozgoană* denumeşte un tip de practică magică şi nu un element cu valoare magică. Cea de a doua expresie, *a turna cositor*, are sensurile „a descânta“ (Cuca, jud. Galaţi; anchetă proprie) şi „a descânta de sperietură“ (Viile, jud. Galaţi; anchetă proprie): „Dacî unuia îi toarnî cositor sî zîci cî-i *discântî*“ (Viile, jud. Galaţi). De altfel, în acest caz se vorbeşte despre *descântecul cositorului* (DA, tom I, partea a II-a, p. 821). Expresia este atestată în Moldova şi Muntenia (Gr. Tocilescu şi Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, II, p. 295, p. 296). Putem semnala un fapt interesant la românii de peste Nistru: prezenţa unei expresii specifice zonei, *a turna ceara* „a descântă de sperietură“. În zona Subaţi, jud. Znamenka, Anton Raţiu semnalează următoarea procedură magică: „Peste această apă care s-a turnat pe piept şi pe spate, toarnă ceara topită, care, în contact cu apa, se transformă în diferite figuri. În aceste figuri descântătoarea poate vedea (i se arata) cine este cel care l-a speriat sau ce anume l-a speriat“ (A. Raţiu, *op. cit.*, p. 109). Acest procedeu seamănă foarte mult cu turnatul cositorului, operaţie magică având răspândire pe întreg teritoriul românesc, în timp ce turnatul cerii, mai sus amintit, nu mai este practicat la noi; totuşi unele secvenţe din textele vechi ne sugerează că o astfel de operaţie magică a fost cunoscută şi pe teritoriul actual al României. A. Gorovei, bazându-se pe un text din 1652, pomeneşte despre un tip de actant specific perioadei medievale, „cel care varsă ceară sau plumb, cositor“ (A. Gorovei, *op. cit.*, II, p. 55); considerăm că expresia *a turna ceară*, înregistrată de Raţiu, în zona Nistrului, reflectă păstrarea, peste timp,

în acea zonă, a unei proceduri magice cu o mare vechime, dar ieşită din uz pe teritoriul nostru. Pentru termenul în discuţie mai interesează şi cuvântul *turnătură*, element de terminologie medicală („boală"), ca urmare „a turnării unei ape vrăjite" (DLR, tom XI, partea a III-a, p. 742); acelaşi derivat, *turnătură*, mai are şi sensul „obiect descântat cu putere de vrajă, de farmec" (*Idem*). Verbul *a turna*, ca şi verbele *a da*, *a pune*, se poate folosi atât în componenţa unor expresii, cât şi singur pentru a reprezenta o acţiune magică malefică: (Cutăruia – n.n.) „i-*o turnat*" se spunea în Dobrina, jud. Vaslui, până acum 20-30 ani, în cazul cuiva care se îmbolnăvea brusc şi fără motiv; în astfel de situaţii se putea spune, la fel de bine „i-*o dat*", „i-*o pus*", subînţelegându-se că acţiunea era efectuată de un actant magic neprecizat, eventual un duşman. *A turna* este înregistrat în ALRM I/I, h. 204; ALR II/I, h. 38; ALR SN, III, h. 787, h. 854.

Turnătură s.f. Aşa cum am menţionat în cadrul discuţiilor referitoare la verbul *a turna*, substantivul *turnătură* denumeşte un element cu valoare magică (v. DLR, tom XI, partea a III-a, p. 742): „Dacă află cineva vreo *turnătură*, dacă vreun fapt în cărare, apoi e bine să ia foc viu [...] şi să ia un hârleţ şi să răstoarne acea *turnătură*" (*Credinţi*$_1$, *apud* DLR). În afară de sensul menţionat cuvântul *turnătură* mai poate denumi, pe teren magic, un tip de activitate magică „faptul de a turna", dar în mediul folcloric acest din urmă sens nu este viabil. Prezintă interes şi implicaţiile magico-medicale ale substantivului discutat, dat fiind faptul că *turnătură* poate denumi şi „o boală caracterizată prin umflarea şi înroşirea pielii (atribuită de superstiţioşi turnării unei ape vrăjite sau lăsării unui obiect vrăjit în calea cuiva" (DLR, tom XI, partea a III-a, p. 732): „*Turnătura* vine din blestem, bule, zăcare, troahnă, pielea se umflă şi înroşeşte" (N. Leon, *op. cit.*, p. 150). Cel mai frecvent însă boala respectivă este atribuită călcării de către cineva într-o *turnătură* lăsată de duşmani" (informaţie de teren; Dobrina-Huşi, jud. Vaslui). Termenul discutat este atestat în secolul al XIX-lea şi provine de la verbul *a turna*, cu sufixul *-(ă)tură* (v. DLR).

Ţ

Ţâne vb. v. **Ţine**

Ţâpa vb. v. **Ţipa**

Ţâpat s.n. v. **Ţipat**

Ţâpătură s.f. v. **Ţipătură**

Ţine vb. Pe terenul culturii populare acest verb are numeroase implicaţii, dovedite şi de unele expresii: *a ţine (cuiva) cununa* „a-i fi naş la cununie“ (DLR, tom XII, partea I, p. 103); *a ţine (cuiva) ursita* „a fi stăpân pe viaţa cuiva şi a dispune de ea după bunul plac“ (*Idem*); *a ţine cuiva foc la spate* „a-i fi cuiva naş la cununie (*Idem*); *a-i ţine cuiva lumânarea* „a-i fi naş (cuiva) la cununie; a veghea pe cineva în ultimele clipe ale vieţii cu o lumânare aprinsă în mână (dupa un vechi obicei creştin)“ (*Idem*); *a ţine iertăciune* „a rosti o cuvântare prin care se amintesc faptele bune ale decedatului“ (*Idem*). Pe lângă implicaţiile amintite, care ţin mai ales de domeniul riturilor de trecere, am reţinut şi valoarea pe teren magic a acestui verb, în expresia *a ţine vrăji* „a face vraji“ (*Ibid*., p. 131), expresie ieşită astăzi din uz şi înregistrată pentru prima oară într-un text de la 1675 (v. GCR, I, p. 218). Verbul *a ţine* provine din (lat.) *tenere* şi prezintă variantele *a ţinea* şi *a ţenea* (DLR, tom XII, partea I, p.134) şi este atestat pentru prima oară în secolul al XVI-lea (v. TDRG, fasc. 18, p. 754).

Ţinea vb. v. **Ţinea**

Ţipa vb. Verbul *a ţipa* este atestat penru prima oară în anul 1680 (DLRLV) şi apare în ALR SN, III, h. 855 fără valoare magică. Prezintă varianta *a ţâpa* şi este înregistrat în expresia *a ţâpa cu cărţile*, cu sensul „a ghici" (v. ALR SN, V, H, h. 1569), în zona Pelceşti (Cluj). Pentru analiza verbului menţionat avem în vedere şi expresiile: *ţipă-n vânt* şi *a ţipa fapt*. Prima expresie are sensul „vrăjeşte-n vânt, aruncă farmecele în vânt" (AAF, V, p. 175), iar cea de a doua are sensul „a fermeca, a face farmece" (DLR, tom XII, partea I, p. 153). Verbul *a ţipa*, după cum se poate vedea şi din expresiile menţionate, are sensul originar „a arunca, a azvârli", sens care este cunoscut în Banat, Maramureş. În Maramureş, verbul *a ţipa* poate înlocui în descântece verbul *a face*, după cum se poate observa: „Cine mi-o *ţipat* cu una, / Eu îi *ţip* cu două, / Cine mi-o *ţipat* cu două, / Eu îi *ţip* cu trei..." (*Calendarul Maramureşului*, p. 122); acest text aminteşte izbitor de formula de descântec cu verbul *a face*, răspândită pe întreg teritoriul românesc: „Cine mi-*o făcut* cu una, / Eu îi desfac cu două, / Cine mi-*o făcut* cu două, / Eu îi desfac cu trei...". Putem aduce în discuţie şi derivatul *ţipătură*, precum şi termenul provenit din forma de supin fără prepoziţie (*ţipat*). Am considerat termenul în discuţie cu etimologie necunoscută, deşi Scriban propune o soluţie etimologică: „din dialectalul *ţip* «şipot»; «apă ţâşnitoare» (SCRIBAN, p. 1367).

Ţipat s.n. Acest substantiv denumeşte o practică magică ce constă în „aruncatul în calea cuiva a unui obiect vrăjit, socotit ca aducător de rele celui care îl ridică" (DLR, tom XII, partea I, p. 155): „Să se limpadă [...], / De toate aruncăturile, / De toate făcăturile, / De tot faptul, / De tot *ţipatul*". Termenul este sinonim cu *ţipătură* şi apare în zonele în care *a ţipa* are sensul „a arunca". Autorii DLR consideră că *ţipatul* poate fi definit şi ca „efectul acestei practici" (de aruncare – n.n.), ceea ce ar putea reprezenţa şi o sugestie pentru înţelegerea acestui termen ca desemnând o afecţiune, o boală provocată de practica respectivă. Termenul este atestat pentru prima oară, destul de târziu în 1893 (S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 154), dar considerăm că este mult mai vechi pe terenul magiei populare; această atestare târzie a substantivului discutat ne indică, printre altele, şi unele din limitele pe care, inevitabil, le impune activitatea de înregistrare a primei atestări a cuvintelor, obligându-ne să privim cu prudenţă şi doar ca orientative datele fixate în diverse lucrări lexicografice (TDRG, CILRV, DA, DLR, DLRLV etc.), în ceea ce priveşte primele atestări. În continuare

vom analiza termeni ce denumesc practica magică, termeni proveniţi din infinitive lungi: *aruncare*, *cotare*, *dare*, *desfacere*, *dezlegare*, *facere*, *întoarcere*, *mirare*, *obrocire*, *vrăjire*.

Ţipătură s.f. Este un termen cu caracter regional, ce apare în zonele în care *a ţipa* are sensul „a arunca" şi denumeşte o practică magică, ce constă în „aruncatul în calea cuiva a unui obiect vrăjit, socotit ca aducător de rele celui care-l ridică" (DLR, tom XII, partea I, p. 155). Se dovedeşte că, de fapt, termenul *ţipătură* poate fi considerat sinonim cu *aruncătură*, înregistrat de Scriban cu sensul „farmece aruncate în care a călcat unu şi s-a îmbolnăvit" (SCRIBAN, p. 126). Caracterul malefic al practicii magice denumite cu termenul *ţipătură* se poate constata şi din asocierea lui cu alte denumiri de practici cu caracter malefic (*legătură*, spre exemplu): „Io nu dezleg vita [...], / Că dezleg legătura, *ţâpătura*..." (*Antologie*, p. 231). Forma de plural a termenului analizat este *ţipături* (TDRG, fasc. 18, p. 759), iar în secvenţa de descântec de mai sus, înregistrată în Maramureş, apare şi o varianta a substantivului *ţipătură*, şi anume *ţâpătură*. Substantivul analizat mai este înregistrat şi cu alt sens: „lucru fără valoare" (v. DLR). Credem că acest din urmă sens ne sugerează faptul că, la un moment dat, obiectul vrăjit ce se arunca în calea cuiva se numea tot *ţipătură*, ceea ce s-ar explica destul de clar, conform mentalităţii populare; o dată cu deprecierea valorii actului magic s-a putut ajunge şi la evoluţia semantică sugerată de sensul „lucru fără valoare".

U

Ura vb. Sensul pe care, astăzi, dicţionarele îl trec pe primul loc, în paleta semantică a acestui verb este: „A adresa cuiva o dorinţă de bine (cu prilejul unei aniversări, al unui început de acţiune etc." (DEX, 1137); „a dori cuiva noroc" (DULR, p. 680); „a formula o dorinţă de bine la adresa cuiva" (DLRLC, IV, p. 588) este, din punct de vedere istoric, derivat din sensul pe teren magic, pe care de obicei dicţionarele îl menţionează pe locul al doilea în cadrul articolelor dedicate verbului *a ura*: „a ura de Anul Nou" (DULR, p. 680); „a recita pluguşorul sau alte colinde de Anul Nou, umblând (în grup cu alţii) de la casă la casă" (DLRLC, IV, p. 588); „A recita versuri populare care conţin urări, când se umblă cu colindul" (DEX, p. 1137). De altfel, Ion Ghinoiu atrage atenţia că, pe teren popular, verbul analizat mai apare şi astăzi „cu înţelesul arhaic «a ursi» sau «a prevesti» roade bogate şi sănătate pentru noul an" (I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 209): „în dimineaţa ajunului Sf. Vasile un număr oarecare de flăcăi se înhamă la un plug, alţii cu clopote în mână, alţii cu biciuri, şi merg din casă în casă cu plugul după dânşii, sună din clopote, trosnesc din bici şi *urează* an îmbelşugat" (B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$, I, p. 341). De cele mai multe ori verbul *a ura* apare fără compliniri, în valoare absolută: „Cinsteşte (gospodarul – n.n.) pe plugarii ce *ură* mai frumos (Şez., III, p. 180): „*Ură* tu, măi Chiriece..." (I. Creangă, *op. cit.*, p. 223). La cele menţionate trebuie să adăugăm un sens atestat pe teren popular: „a blestema", înregistrat în Maramureş, mai precis în zona Oaşului (*Compendiu*, p. 396); şi acest sens ne arată că termenul discutat este puternic implicat pe terenul magic românesc, având o paletă semantică destul de bogată. *A ura* provine din lat. *orari* (DEX, p. 1137), prezintă

variante pentru formele de indicativ prezent (*ur*, *uri*, *ură* etc. – *urez*, *urezi*, *urează* etc.) şi a dat naştere la o serie de derivate şi cuvinte provenite din conversiunea unor forme ale sale, cum sunt *urare*, *urat*, *urător*, *urătură*, care la rândul lor intră în cadrul lexicului magic.

Urare s.f. Denumeşte o practică magică integrată contextului ritual al sărbătorilor de iarnă şi provine, prin conversiune, de la forma de infinitiv a verbului *a ura*: „faptul de a recita colinde de Anul Nou; urătură" (DLRLC, IV, p. 588); „acţiunea de a ura" (DULR, p. 680). Termenul prezentat este mai frecvent pe teren popular decât cel de *urătură*, dar apare mai ales cu sens concret, legat de un anumit moment al acţiunii rituale: „aruncă (urătorii – n.n.) grăunţe de popoşoi, grâu, orez şi fac *o urare* de sănătate" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 276). Prin pierderea, mai ales în mediul urban, a sensului magic acest substantiv a ajuns să însemne, pur şi simplu, „conţinutul unei urări" (DEX, p. 1138), care nu e neapărat legată de perioada sărbătorilor de iarnă.

Urat s.n. În contextul sărbătorilor de iarnă, acest cuvânt denumeşte principala activitate rituală cu caracter verbal, iar, prin extensie de sens, activitatea rituală specifică acelei perioade, devenind sinonim cu *colindat*: „colindatul pe la case în seara de Anul Nou, cu recitarea pluguşorului" (DLRLC, IV, p. 588): „Să deie colac (gospodarul – n.n.) flăcăilor [...] când vin cu *uratul*" (Şez., III, p. 109). Din investigaţiile noastre pe teren a rezultat că acest cuvânt se utilizează în combinaţie cu verbe ce indică deplasarea (*a merge*, *a umbla*, *a se duce* etc.) şi apare, mai ales, la forma articulată deşi în mai multe zone am întâlnit construcţii echivalente conţinând atât forma articulată cât şi cea nearticulată (a merge la *urat*; a merge cu *uratul*; informaţie de teren; Umbrăreşti, jud. Galaţi). Ca activitate rituală, *uratul* implică şi o serie de interdicţii, prescripţii specifice: „De Anul Nou se îmblă cu *uratul*, că atunci se împlineşte anul şi e păcat să dormi" (Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_2$, I, p. 94): „Pentru zâua când sî umblî cu *uratu* oamini-şi gătesc casâli" (informaţie de teren: Ciurea, jud. Neamţ). *Urat* denumeşte o practică magică şi face parte din aceeaşi categorie terminologică cu substantive ca *semănat*, *colindat*, *descolindat*, *sorcovit* etc.; provine, prin conversiune, de la forma de supin, fără prepoziţie, a verbului *a ura*.

Urător s.m. Actantul denumit cu termenul de mai sus indică pe „cel care colindă (în grup cu alţii) de la casă la casă în ajunul Anului Nou şi recită pluguşorul" (DLRLC, IV, p. 588); autorii DEX identifică pe urători cu colindătorii, trăgând totuşi atenţia asupra unei note de diferenţiere: „colindători (care urează)" (DEX, p. 1138); în realitate, diferenţa dintre cei doi termeni nu există decât în plan pur simbolic, depinzând de perspectiva din care sunt priviţi actanţii: atunci când accentul cade pe acţiunea de deplasare, de transmitere a mesajului magic, din perspectivă spaţială, actanţii răspund mai corect la termenul *colindător*, în schimb, atunci când accentul cade pe transmiterea mesajului magic din perspectivă pur verbală, mai potrivit este termenul *urător*. Alta este situaţia substantivului *semănător* (v. **Semănător**), care este supus unor prescripţii rituale ceva mai limitative şi nu poate fi identificat total cu *colindătorul* sau cu *urătorul* (termeni, de altfel, sinonimi, astăzi, pe teren popular). În zona Argeş, D. Udrescu înregistrează, sub termenul *urător*, un tip aparte de actant: „Cel care zice oraţiile de nuntă sau care zice urările naşilor, mirilor, socrilor etc. (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 283). Şi acest sens atrage atenţia asupra valenţelor magice ale termenului *urător*, care se verifică şi în afara contextului ritual de iarnă. Interesant este şi faptul că de la *urător* s-a format un derivat cu implicaţii magice, atestat tot în zona Argeş, *urătoreasă* „Femeie care zice oraţiile de nuntă sau care face urările naşilor, mirilor, socrilor etc." (*Idem*).

Urătură s.f. Ca şi *urare*, *urătură* denumeşte strict practica magică realizată de urători, cu deosebirea că este un termen mai frecvent pe teren popular: „text recitat de colindători când umblă cu pluguşorul" (DLRLC, IV, p. 588). Un exemplu, pe teren popular: „Căci eu ştiu *o urătură* (Şez., XVIII, p. 26). I. Ghinoiu denumeşte cu termenul *urătură* un „obicei agrar, structurat după modelul colindelor, practicat la Anul Nou, sinonim cu pluguşorul" (I. Ghinoiu, *op. cit.*, p. 209). Totuşi pe teren mitofolcloric, obiceiul ca atare este numit mai ales, *urat*, în timp ce pentru *urătură* este atestat sensul de „text magic" (v. DLRLC); spre exemplu, Elena Niculiţă-Voronca aminteşte de o „urătură spre Anul Nou în Voloca" (ea are în vedere un text) şi nu obiceiul, ca atare (Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_2$, p. 93), în timp ce înregistrări mai noi din Bucovina amintesc de „urătură cântată", iar textele rituale locale încep de multe ori cât se poate

de sugestiv: „Aho, aho, copii şi fraţi, / La fereastră vă-aşezaţi, / Să vă spun o *urătură* (*Ţara Fagilor*, p. 86). Substantivul *urătură* denumeşte, în concluzie, atât o practică magică, precum şi un text magic, şi provine de la verbul *a ura*, cu sufixul *-tură*.

Urbalţ s.n. v. **Orbalţ**

V

Vărsat s.n. Dicţionarele atrag atenţia, de obicei, asupra valorilor pe teren medical ale acestui cuvânt: „numele popular al variolei; erupţiune de bubuliţe“ (DULR, p. 689); „variolă“ (DEX, p. 1150). O singură lucrare evidenţiază implicarea pe teren magic a termenului citat, prin indicarea existenţei şi a sensului „plantă de leac“ pentru boala cu nume identic (SMPTRE, p. 68). Planta numită popular *vărsat* (*Malva silvestris*) are numeroase utilizări medicale: „Plantă veche medicinală. Frunzele şi florile sunt folosite în medicina populară la bube, umflături, abcese, apoi ca emolient şi expectorant contra tusei, a durerilor de piept şi în afecţiunile ochilor“ (Al. Borza, *op. cit.*, p. 107). Prin prezenţa în paleta sa semantică a sensului „plantă de leac“ (contra bolii cu acelaşi nume), *vărsat* intră şi el, în componenţa lexicului magic românesc. Pentru cercetarea noastră interesante sunt şi câteva sintagme în care apare cuvântul discutat: *vărsat de vânt*, *vărsat în cruce* (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 437), *vărsat mare*, *vărsat mic* (DEX, p. 1150), care denumesc diverse boli. Fiind o boală cu numeroase complicaţii, *vărsatul* a impus o serie întreagă de restricţii comportamentale preventive, care, după credinţele populare, ar putea fi utile: „în zilele Filipilor să nu coşi, să nu ţeşi, să nu împleteşti cu igliţa, căci înţepi *bubatul* (te umpli de *vărsat*)“; „de Sfânta Barbura, care e patroana bubatului, nu se dă copiilor să mănânce fasole, linte, mazăre, boabe coapte, ca să nu capete *bubatul*“ (*vărsatul* – n.n.) (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 259, p. 311). Termenul *vărsat* provine de la forma participială a verbului *a vărsa* şi are încă un sens ce interesează spiritualitatea populară, şi anume „fiinţă mitofolclorică“ (fiind o denumire a bolii personificate): „Se spune că *Vărsatul* când trece pe lângă casă, se abate mănâncă din turtă, bea apă şi apoi pleacă înainte la altă casă“ (*Ibid.*, p. 170).

Vătămătură s.f. Ca şi în cazul substantivului *vărsat*, *vătămătură* apare în aproape toate sursele ca denumire a unor maladii: „nume dat mai multor boli interne care provoacă crize viscerale acute“ (DEX, p. 1150); „hernie“ (Ion Căliman, Cornel Veselău, *Poezii populare româneşti din Banat*, Ed. Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1996, p. 582); „hernie“; „afecţiuni interne cu crize acute“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 258). Maria Sitaru menţionează însă pentru cuvântul discutat şi sensul „plantă de leac“ pentru boala cu nume identic (SMPTRE, p. 68), ceea ce face ca *vătămătură* să denumească, în consecinţă, un element cu valoare magică; şi V. Butură atrage atenţia asupra valorii terapeutice a plantei numită popular *vătămătură* (sau *vătămătoare*): „în Maramureş, la Borşa, se fiebea şi se folosea contra *vătămăturii*. Decoctul se bea dimineaţa, câte un păhărel, iar cu plantele se lega. Se punea fiartă şi la umflătură“ (V. Butură, *op. cit.*, p. 247); o plantă cu numele popular numele popular *vătămătură* (*Anthyllis vulneraria*) este menţionată şi de Borza, dar fără nici o altă observaţie care să indice boala contra căreia era utilizată (Al. Borza, *op. cit.*, p. 21). Menţionăm şi alte câteva remedii, proceduri mai curioase, utilizate pentru vindecarea de vătămătură: „racii, pisaţi de vii, se aplică şi pe buric şi la şale, unde stau 24 de ceasuri ca să tragă *vătămătura*“ (I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$, p. 64); Se măsoară cu o trestie lungimea bolnavului şi se rupe în trei bucăţi. Apoi se descântă în rachiu de drojdie, care se amestecă cu bucăţile de trestie“ (*Ibid.*, p. 403). Observăm că la baza acestor proceduri stau aceleaşi mecanisme de tip mitico-magic, ceea ce a determinat şi apariţia, în plan semantic, la multe substantive ce denumesc boli, a unui sens denumind remediul vegetal corespunzător. *Vătămătură* provine de la verbul *a vătăma*, cu sufixul *-ătură*, şi prezintă varianta *vătămătoare* (Al. Borza, *op. cit.*, p. 21).

Vâlfă s.f. v. **Vâlvă**

Vâlvaş s.m. Lucian Costin înregistrează acest termen în Banat, cu sensul „solomonar“: „Eu mi-s *vâlvaş* pot aduce ploaie şi o pot opri“ (L. Costin, *Graiul*, II, p. 205). I. Taloş înregistrează, în zona Caraş-Severin, o variantă a acestui termen, *vâlhaş* (ALIL, XXV/1976, p. 48), făcând presupunerea că acest cuvânt este „probabil derivat de la *vâlvă*“ (*Idem*). Scriban nu înregistrează termenul în discuţie, dar îl menţionează pe *vâlvă*, cu sensurile „vrăjitor“, „geniu“, „spirit“, „monstru“, „arătare“, „ştimă“,

„zână“ (SCRIBAN, p. 1413) Nici Tiktin nu menţionează termenul *vâlvaş*, indicându-l doar pe *vâlvă*, termen atestat încă de la 1561, cu sens pe terenul magic (v. TDRG, fasc. 18, p. 862). Legătura dintre termenii *vâlhaş* şi *vâlvă* pare să o sugereze şi o altă înregistrare, din zona Banat: *vâlvaş* „om care poate provoca, cum cred unii, apariţia unei năluci, a unei *vâlve*“; „vrăjitor“ (*Lexic regional*, II, p. 75). Pentru acest termen am putut înregistra şi forma de plural a variantei *vâlhaş*, şi anume *vâlhaşi*: „ploaia o leagă *vâlhaşii* care au darul acesta sau aşa sunt ursiţi“ (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 479). Din materialele cercetate a rezultat că *vâlvaşul* (*vâlhaşul*) este, în primul rând, actant în domeniul magiei meteorologice. Am observat însă că, pe lângă acest sens, a fost înregistrat şi acela de „vrăjitor“, pe care îl menţionează şi Rosetti (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 90); aceasta ne arată că actantul respectiv nu era privit doar ca ocupându-se de practicile magice în domeniul meteorologic, ci îşi extinsese aria de acţiune. Este o evoluţie pe care o vom întâlni şi în cazul solomonarului. Rosetti înregistrează în dicţionarul său şi un alt sens al termenului *vâlvaş*, şi anume „duh rău“ (p. 119). Credem că şi în acest caz se poate vorbi de un transfer terminologic dinspre terminologia magică spre cea a fiinţelor mitofolclorice. În ceea ce priveşte etimologia acestui termen, credem că deja s-a desprins, din exemplele menţionate, legătura cu termenul *vâlvă*; *vâlvaş* este format de la *vâlvă*, cu sufixul *-aş* (v. DLR ms, SCRIBAN, DULR, TDRG).

Vâlvă s.m. Este un alt termen cu răspândire regională, şi anume pe teritoriul Transilvaniei. Substantivul *vâlvă* denumeşte un actant ce acţionează în domeniul magiei meteorologice: „vrăjitor care stăpâneşte furtunile şi grindina“ (AAF, III, p. 156) şi este atestat pentru prima oară în 1561 (v. TDRG, fasc. 18, p. 862); termenul este înregistrat în diverse puncte din Transilvania, fiind deosebit de răspândit în zona Munţilor Apuseni: „Cei doi demoni caracteristici pentru regiunea moţilor sunt *vâlva* sau *vâlfa* şi şolomăţul“ (AAF, V, p. 122). Dificultăţile pe care le ridică acest termen provin mai ales de la faptul că substantivul respectiv este cunoscut îndeosebi ca numind o fiinţă mitofolclorică şi mult mai puţin ca denumind un actant magic: Şăineanu, spre exemplu, consideră *vâlva* „zână rea care locuieşte în coprinsurile înalte ale atmosferei, pricinuitoare de uragane“ şi crede că termenul poate fi localizat în Banat (DULR, p. 686). Acelaşi autor atrage atenţia asupra compusului *Vâlva băii* „zâna minelor de aur din munţii Ardealului“ (*Idem*). Autorii DLRM nu menţionează sensul

„vrăjitor“ pentru substantivul discutat, făcând de asemenea trimiteri la mitologia populară: „duh, zână, ştimă“. *Vâlva băii* „zâna despre care se crede că stăpâneşte, supraveghează şi distribuie comorile dintr-o mină de aur“ (DLRM, p. 935), M. Homorodean notează, pentru zona Petroşani, cuvântul *vâlvă*, cu sensul „arătare, stafie“ („Am văzut *vâlva* vecinului care a murit acum o săptămână“ – M. Homorodean, *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei*, în MD, I, 1960, p. 272). Şi E. Petrovici menţionează termenul *vâlvă*, cu sensul „fiinţă imaginară”, în diverse puncte din Ardeal, precum şi la populaţia de origine românească din zona Jdrela (Iugoslavia): „Tuată casa are *vâlva* iei“ (ALRT II, p. 11; pentru zona Jdrela). „Ca să nu se facă mortul *vâlfă*“... (*Ibid*., p. 139; pentru zona Roşia, jud. Bihor). Cu toate acestea, considerăm că Şăineanu are dreptate atunci când atrage atenţia asupra faptului că în limba româna veche a existat un cuvânt „*vlâhvă*“, cu sensul „vrăjitor“, ce provine din (v. sl.) *vlăhvă* „mag“ (DULR, p. 686). Asupra existenţei, în limba română veche, a unui cuvânt *vâlfă*, cu sensul „mag, vrăjitor“, atrage atenţia şi Candrea, care citează un exemplu din Coresi: „*vâlfele* de la răsărit“ (CADE, p. 1340; *vâlfe* „magi“ – n.n.) Credem că, iniţial, termenul *vâlvă* a avut sensul „vrăjitor, mag“ şi, mai târziu, în urma unui transfer terminologic, a fost preluat şi de terminologia fiinţelor mitofolclorice, încât astăzi doar în Ţara Moţilor se mai păstrează sensul iniţial, în restul teritoriului transilvan *vâlvă* fiind cunoscut doar ca fiinţă mitofolclorică. Termenul *vâlvă* are varianta *vâlfă* (AAF, V, 122) şi forma de plural *vâlve*: „Se bat *vâlvele*, se zice, când se văd în serile de vară fulgere neurmate de tunete“ (M. Homorodean, *op. cit*., p. 272). Mai putem menţiona două variante ale formei de plural, înregistrate în perioada veche, *vâlhve* şi *vâlsfi:* „Atunci Irod furiş chema *vâlhvele* şi ispiti d’înşii den ce vreame se ivi steaoa“ (*apud* DA, tom II, partea I, p. 198). „Întâi *vâlsfii* (= magii) vineră la închinarea lui“ (*Ibid*., p. 768). Pe terenul limbii române *vâlvă* a dat un derivat, cu valoare în domeniul magiei populare, *vâlvaş* (*vâlhaş*). S-ar putea ca apariţia acestui derivat să fi fost determinată de faptul că *vâlvă* era receptat ca termen de gen feminin şi s-a simţit nevoia creării unui termen corelat, de gen masculin, poate şi sub influenţa unor perechi de tipul *vrăjitor – vrăjitoare*, *descântător – descântătoare* etc.

Vidmă s.f. Este înregistrat în Moldova (DULR, p. 696), cu sensul „vrăjitoare“; DLR ms. indică, pentru *vidmă*, sensurile: „vrăjitoare“; „arătare, fantomă, nălucă, stafie“; în zona Dăneşti (jud. Vaslui), *vidma*

este considerată „vrăjitoare nemiloasă" (Eugenia şi Costache Buraga, *Dăinuiri dăneştene*, Ed. Junimea, Iaşi, 1977, p. 224). Pe lângă sensul menţionat putem consemna şi alte sensuri ale cuvântului analizat: „femeie rea", „moarte" („femeie rea, vrăjitoare nemiloasă, dar tot *vidmă* înseamnă şi moarte"; *Idem*); A. Scriban înregistrează termenul discutat cu sensurile „nălucă, vedenie", „fărmăcătoare, vrăjitoare" (SCRIBAN, p. 1405). DLRM reţine sensul „arătare, nălucă, fantomă, stafie" (DLRM, p. 928). Forma de plural a termenului este *vidme*, cu varianta *vidmi*, înregistrată la românii de pe Bug (A. Raţiu, *Românii de la est de Bug*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1994, p. 113, p. 116): „Pe *vidme* le cunosc numai copiii de gemene pân la 7 ani." (Elena Niculiţă-Voronca, *op. cit*., p. 865). *Vidma* este uneori identificată cu Muma-Pădurii: „Mama-Pădurii şi *vidma* sunt tot una: ea ia mana de la vaci" (*Ibid*., p. 867), ba mai mult, Muma-Pădurii se numeşte şi Vidma-Pădurii (DLRLC, IV, p. 657). Soluţiile etimologice propuse au în vedere, toate, un etimon slav pentru termenul discutat: „*viedma* slavă este *vidma* noastră românească" (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 49); L. Şăineanu indică drept sursă pentru cuvântul românesc substantivul polonez *widma*, cu sensurile „vrăjitoare" şi „vedenie" (DULR, p. 696); autorii DLRM consideră că termenul este de origine ucraineană şi provine din *vidma* „vrăjitoare" (DLRM, p. 929) Credem că termenul *vidmă* are etimologie multiplă (fapt sugerat în TDRG), ceea ce explică mai uşor şi sensurile „vrăjitoare" şi „fiinţă mitofolclorică" (v. SCRIBAN). S-ar putea ca sensurile „femeie rea", „moarte" să se fi dezvoltat pe terenul limbii române, ele nefiind proprii etimoanelor indicate. Termenul este înregistrat pentru prima oară în 1840 (v. TDRG, fasc. 18, p. 845) şi nu prezintă derivate cu implicaţii pe terenul magiei populare; stârneşte interes un cuvânt întâlnit în descântecele româneşti din Ucraina, *vidmitoare* (A. Raţiu, *op. cit*., p. 78), care presupune, ca etimon, un verb *a vidmi* (?), neînregistrat în nici o lucrare lexicografică.

Vlăhvă s.f. v. **Vâlvă**

Vraci s.m. Ca şi alţi termeni din stratul elementelor vechi, *vraci* este înregistrat prima oară încă din secolul al XVI-lea (1541; v. BGL); este un substantiv cu răspândire pe întreg teritoriul românesc: în Moldova (A. Fochi, *op. cit*., p. 68), în Muntenia (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 401), în Oltenia (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., III, p. 244), în Ardeal

(A. Gorovei *op. cit.*, II, p. 241), în Basarabia (P. V. Ştefănucă, *op. cit.*, II, p. 33) etc. Termenul este glosat, în general, cu două sensuri: „vrăjitor"; „doctor" (DLRM, p. 941); legătura dintre cele două sensuri este explicată de L. Şăineanu, prin relaţia existentă între magie şi medicină („inseparabile în trecut şi azi încă la ţară") (v. DULR, p. 703): „Când era bolnav copkilu, mergeai la *vraci*" (Griviţa, jud. Galaţi – anchetă proprie). „A îmblat pe la *vraci* şi filozofi ca să le caute la stele şi să le ghicească dacă or să facă copii" (P. Ispirescu, *Legende,* p. 11). Ca actant magic, vraciul se bucură de o consideraţie deosebită în cadrul comunităţii, el putând realiza operaţiuni magice dintre cele mai diverse: „Vracii cunosc crângul cerului" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 68). Punerea cuţitului, o operaţiune magică de o periculozitate deosebită, „se face de fermecători sau fermecătoare [...] de *vraci*" (I. Muşlea, Ov. Bârlea, *op. cit.*, p. 491); de asemenea, „argintul-viu îl pot da *vracii* sau vrăjitoarele, aceştia cu ajutorul dracului" (*Ibid.*, p. 493). Cuvântul *vraci* apare şi în textele juridice vechi; putem menţiona, ca un singur exemplu, un fragment din *Pravila moldovenească*: „Când se va afla că *vraciul* iaste dascăl, atunce să crede şi mai bine decât are fi altul mai prost, bărbiiariu sau descântătoriu" (*apud* DA, tom I, partea I, p. 495). Menţionam la început că substantivul *vraci* are şi sensul „doctor"; acest sens este reţinut de T. Pamfile şi pentru zona Ţepu (Galaţi): „doctor de oameni" (T. Pamfile, *Sărbătorile*, p. 82; v. şi SCRIBAN, p. 1421). Gh. Brătescu atrage atenţia asupra faptului că, deja în unele texte vechi, termenul *vraci* nu mai era utilizat doar cu sensul „vrăjitor", ci cu sensul „doctor": „Cela ce se va face şi se va arăta cum ca iaste nebun [...] trebuie să-l întrebe giudeţul multe întrebări [...] şi să întrebe şi pe *vraci*, care foarte lesne vor cunoaşte de va fi nebun cu adevărat." (text de la 1646); autorul menţionat chiar ţine să precizeze: „*vraciul* invocat aci nu este nicidecum descântătorul magic şi nici măcar tămăduitorul empiric din medicina populară, ci doctorul care a devenit om de meştesug trecând prin şcoli înalte" (Gh. Brătescu, *Grija*, p. 197). Pe baza celor menţionate, se poate constata că termenul magic a fost preluat de terminologia medicală încă din secolul al XVII-lea. Etimologia cuvântului nu ridică probleme, termenul românesc provenind din (v.sl.) *vrač* (TDRG, fasc. 18, p. 887; SCRIBAN, p. 1421; DLRM, p. 841). Pe terenul limbii române termenul *vraci* a dat o serie de derivate: *vrăcesc*, *a vrăciui*, cu semnificaţie în domeniul magic.

Vrăciui vb. Este un alt verb ce are ca bază derivativă un termen ce denumeşte un actant magic (*vraci*) şi are sensul „a vrăji, a fermeca". Autorii FC menţionează acest cuvânt la categoria verbelor în *-ui* (*-oi*), cu valoarea „a-şi exercita ocupaţia sau atribuţia denumită, a executa acţiunea caracteristică agentului denumit" (FC, III, p. 119). În acest fel, se confirmă faptul că există, în terminologia românească, o serie de verbe formate de la denumiri de actanţi. Gh. Brătescu înregistrează, în textele vechi româneşti, *a vrăciui* cu sensul „a da îngrijiri medicale", iar cuvântul *vrăciuire*, cu sensul „tratament medical" (Gh. Brătescu, *Grija*, p. 403), ceea ce ne sugerează un transfer terminologic dinspre terminologia magică spre cea medicală.

Vrajă s.f. Este un termen cu răspândire generală pe teritoriul românesc, provenit din (v. sl.) *vraža* (DLRM, p. 941). Tiktin indică drept etimon verbul slav *vrajiti* (TDRG, fasc. 18, p. 887); noi considerăm că acest termen (*a vrăji*) s-a format pe teren românesc de la *vrajă*, fiind cunoscută predilecţia terminologiei magice populare pentru formarea de verbe ce indică acţiuni cu caracter magic de la substantive ce denumesc practici magice. Cu sensul „farmec, vrăjitorie, descântec" (DLRM, p. 941), acest cuvânt este de multe ori întrebuinţat pentru a denumi practica magică, în general. În acest sens, A. Gorovei defineşte vraja ca reprezentând „totalitatea formelor ceremonialului întrebuinţat de vrăjitoare pentru a ajunge la un rezultat ce-l urmăreşte (A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 76). Scriban menţionează următorul sens „farmece, magie, uneltire făcută cu descântece" (SCRIBAN, p. 1421). După autorii DLR ms. *vraja* este „ansamblu de procedee, formule, gesturi etc. prin care sunt invocate anumite spirite rele, pentru a produce miracole"; „folosire, utilizare a acestor procedee, formule, gesturi, fenomen magic"; „transformarea miraculoasă a cuiva sau a ceva în urma unui astfel de fenomen". Se oferă şi o serie de sinonime: *vrăjitorie*, *vrăjit*, *vrăjie*, *fermecătorie*, *vrăjitură*, *năprătitură*, *vrăjeală*. Este de remarcat în DLR ms. şi prezenţa unui sens învechit şi livresc, neîntâlnit, evident, de noi pe teren: „răspuns profetic pe care, potrivit credinţei vechilor greci şi romani, zeii îl dădeau celor veniţi să-i consulte: prezicere, profeţie". Acest sens, ieşit din uz, ne indică o modalitate de răspuns a mecanimelor lingvistice româneşti pentru a denumi elemente de spiritualitate greco-latină. Neavând un suport în realitatea folclorică românească, sensul respectiv a ieşit din uz. Forma de plural a termenului este *vrăji*

(DLRM, p. 941); P. Bilţiu notează, pentru Maramureş, o formă de plural specifică acelei zone, *vrăjuri* (P. Bilţiu, *op. cit.*, p. 782). Interesante, pentru cercetarea noastră, sunt şi sintagmele *vraja bobilor* (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, III, p. 347) şi *vraja cărţilor* (*Ibid.*, p. 352) care atrag atenţia asupra unei practici de prelucrare magică prealabilă a instrumentelor divinatorii menţionate, în vederea realizării unei ghiciri cât mai corecte. Considerăm că, în unele contexte, termenul *vrajă* poate avea şi sensul „element cu valoare magică". În noaptea spre Sf. Gheorghe vrăjitorii de mană acţionează pentru a lua mana vitelor: „Acela (vrăjitorul – n.n.) e cu pielea goală şi de picioare are o traistă cu tot felul de vrăji" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 297). Prin *vrăji*, în această situaţie, credem că se pot înţelege diverse obiecte, materiale prelucrate magic în vederea luării manei de la vite. Termenul *vrajă* este uneori întrebuinţat cu sensul „descântec", ceea ce este o dovadă a confuziei terminologiei produse în mentalitatea populară; astfel, în Teleorman (localitatea Gresia) Gr. Tocilescu a înregistrat o informaţie în acest sens: „*Vraja* (*descântecul*) nu se face decât noaptea târziu într-un loc unde se adună gunoiul..." (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit.*, p. 350). Autorii DLR ms. notează de asemenea faptul că *vrajă* poate deveni sinonim cu termenul *descântec*: „formulă magică (în versuri) însoţită de gesturi, care se rosteşte cu ocazia unei vrăji". Exemplificarea se face pe baza unui text din studiile lui S.Fl. Marian: „În vrăjile ce le rostesc (actanţii – n.n.) [...] îşi iau, de cele mai multe ori, refugiul la spiritele cele necurate" (S.Fl. Marian, *Vrăji*, p. 4). Termenul *vrajă* cunoaşte şi o altă evoluţie în plan semantic, evoluţie remarcată de noi şi în cazul termenului *farmec*: extinderea şi ameliorarea de sens: „ansamblu de însuşiri (deosebite) ale unei fiinţe, ale unui fenomen etc., care incită, captivează, fascinează pe cineva" (v. DLR ms.). Substantivul *vrajă* a dat un derivat în domeniul acţiunilor cu caracter magic: *a vrăji*, cu varianta *a vrăjui* (C. Tudose, *op. cit.*, p. 194); el mai apare şi în unele expresii, cum ar fi: *a face vrăji* sau *a ţine vrăji*. Substantivul menţionat cunoaşte o variantă ieşită din uz, *vraj* (DLR ms.); cea mai veche atestare a sa o vom găsi în 1563 (v. TDRG, fasc. 18, p. 887). Termenul discutat apare şi în ALR SN, V, H, h. 1567, h. 1570.

Vrajbă s.f. v. **Vrajă**

Vrajmă s.f. v. **Vrajă**

Vrăjărie s.f. Este un termen cu caracter regional, ca de altfel majoritatea termenilor ce denumesc practici magice; ALR înregistreaza acest substantiv, în zona Piatra Neamţ, cu sensul „vrajă" (ALR I, h. 1398; 556). Autorii DLR ms. menţionează forma de plural a acestui cuvânt, *vrăjării*, cât şi faptul că el este format de la substantivul *vrajă* cu sufixul *-ărie* (v. DLR ms.). Substantivul analizat se integrează unei serii de termeni ce denumesc practica magică, termeni formaţi de la verbul *a vrăji* sau de la substantivul *vrajă* (*vrăjie*, *vrăjire*, *vrăjitură*, *vrăjeală*). Dintre aceşti termeni doar *vrăjitură* este utilizat mai intens pe teren popular, *vrăjeală* şi-a pierdut semnificaţia magică, iar termenul discut mai sus, *vrăjărie*, este cunosut şi întrebuinţat pe o arie restrânsă.

Vrăjală s.f. v. **Vrăjeală**

Vrăjât-ă adj. v. **Vrăjit-ă**

Vrăjât s.n. v. **Vrăjit**

Vrăjâtoare s.f. v. **Vrăjitoare**

Vrăjâtor s.m. v. **Vrăjitor**

Vrăjeală s.f. Este un termen care a suferit un puternic proces de desacralizare, ajungând să mai aibă semnificaţie pe teren magic doar în unele zone extrem de restrânse din ţară (v. ALR SN, V, H, h. 1567; 848; 833). Forma de plural a substantivului în discuţie este *vrăjeli* (*Idem*) şi a fost înregistrată de noi pe teren (Griviţa, jud. Galaţi) în expresia *a umbla cu vrăjeli* „a păcăli, a induce în eroare". D. Udrescu semnalează, în Argeş, substantivul discutat, cu sensul „vorbă multă, fără rost şi seamă; trăncăneală, sporojeală" (D. Udrescu, *op. cit.*, p. 292). Din materialele consultate se desprinde ideea ca acest substantiv a fost răspândit pe o arie mai extinsă, în Moldova şi Muntenia, dar şi-a păstrat valoarea magică doar în zonele indicate de ALR SN. *Vrăjeală* este format de la verbul *a vrăji*, cu sufixul *-eală* (v. DLR ms.)

Vrăji vb. „A spune în şoaptă cuvinte prin cari vrăjitoarea sau vrăjitorul meneşte sau invocă puteri, duhuri nevăzute pentru a scăpa sau

a apăra pe cineva de un rău sau de o boală...“; „a descânta cu anumite vorbe spre a da cuiva sau unui lucru proprietăţi supranaturale“; „a fermeca, a încânta“ (DESLR, p. 910). Se pare că *a vrăji* este verbul generic pentru a denumi acţiunea magică, după cum ne indică unele observaţii mai vechi: „... din vremile cele de demult s-au obicinuit românii cu descântece şi vrăji şi până în ziua de azi le ţin (însă prostimea), aşa încât, când se nasc, *vrăjesc*, când se botează, *vrăjesc*, când se însoară sau mărită, *vrăjesc*, când intră în bisserică, când stau în biserică sau când iasă din biserică, tot *vrăjesc*, la sărbători mari *vrăjesc*, când cumpără, când vând, când merg să fure, când merg la judecată, *vrăjesc*, şi toată întâmplarea şi tot beteşugul lor au a lor osibite descântece şi farmece“ (D. Ţichindeal, însemnare la versiunea românească a lucrării lui Dositei Obradovici, *Sfaturile a înţeleagerii cei sănătoase*, text din 1802, *apud* A. Oiştenu, *op. cit.*, p. 214-215). *A vrăji* este răspândit pe întreg teritoriul românesc, fiind, în plus, utilizat intens şi de populaţiile de origine etnică română de dincolo de graniţele ţării, face parte dintre termenii fundamentali ai lexicului magic românesc (v. V. Băltenu, *op. cit.*, p. 170) şi provine de la denumirea unei practici magice, *vrajă*. Al. Resmeriţă a încercat să ofere o altă soluţie etimologică, de la gr. *vrajo* „a murmura“ (DESLR, p. 909), ipoteză nevalidată de cercetarea ştiinţifică. Autorii DLR ms. atrag atenţia şi asupra altor valenţe pe teren mitico-magic ale verbului în discuţie: „a ghici (în cărţi, în cafea, în palmă, într-un horoscop“; „a vorbi mult şi fără rost (a flecări, a pălăvragi, a trăncăni); „a cicăli, a pisa“. Aceste sensuri ne sugerează, pe de o parte, implicarea verbului amintit şi pe terenul divinaţiei populare, după cum atestă şi expresia *a vrăji cu bobii* (ALR SN, V, H, h. 1569), având sensul „a ghici“, iar, pe de altă parte, pierderea semnificaţiilor magice, acest cuvânt ajungând să denumească acte de vorbire, cu conotaţii negative, în genere (*a cicăli, a pălăvrăgi*). *A vrăji* prezintă varianta *a vrăjui* (C. Tudose, *op. cit.*, p. 194), a fost atestat pentru prima oară în textele vechi româneşti, în anul 1563 (TDRG, fasc. 18, p. 888) şi prezintă câteva derivate importante pe teren magic românesc: *vrăjitor*, *vrăjitoare*, *vrăjitură*; la acestea putem adăuga şi cuvintele provenite, prin conversiune, din formele de practicipiu şi supin (*vrăjit -ă*, *vrăjire*) şi vom avea o imagine mai clară asupra locului deosebit al acestui verb în lexicul magic românesc.

Vrăjie s.f. Autorii DLR ms. consideră acest termen învechit şi menţionează ca dată a primei sale atestări anul 1559 (v. SCL, 1974, p. 155).

Substantivul *vrăjie* este înregistrat cu sensul „vrajă“: „Ne va pedepsi pre amândoi, căci i-am stricat *vrăjia*“ (v. DLR ms.; text de la 1783). Putem menţiona şi existenţa unui sens figurat „fascinaţie, încântare“: „Să sfarm pentru eternitate acest lanţ de *vrăjie*. De dânsa ce mă leagă“ (I. Negruzzi, „Convorbiri literare“, III, p. 357, *apud* DLR ms.). Acest al doilea sens este înregistrat, după cum se observă, în literatura cultă, el nefiind atestat şi pe teren popular. Substantivul discutat are forma de plural *vrăjii* (v. TDRG, fasc. 18, p. 888) şi este format de la termenul *vrajă* cu sufixul *-ie* (v. DLR ms.). Cuvântul *vrăjie* apare în textele vechi, mai ales în cele cu caracter religios şi juridic: „Canonul 65 al Marelui Vasilie porunceşte ca vrăjitorul şi cel ce varsă ceară sau plumb [...] sau va face altfel de *vrăjie*, acela ani 20 să nu se cuminece“ (text de la 1652, *apud* A. Gorovei, *op. cit*., II, p. 55).

Vrăjire s.f. Substantivul menţionat provine de la verbul *a vrăji*, are sensul „vrajă, farmec“ (DLRLC, IV, p. 705) şi forma de plural *vrăjiri* (TDRG, fasc. 18, p. 888): „Au adus laptele vacii înapoi printr-o *vrăjire*“ (Maltezi, jud. Ialomiţa; anchetă proprie). Termenul *vrăjire* apare şi în textele vechi româneşti: „Goneşte de la robul tău, toată lucrarea diavolului, toată vrajba, toată fermecătura, slujirea idolească, *vrăjirea* cu stele, căutarea în stele, vraja cu mort, vraja cu pasăre“ (text din 1794, reprodus în revista „Şezătoarea“, IX, p. 86). Credem că în textele de acest tip, *vrăjire* are mai mult implicaţii pe teren divinator, putând însemna „prezicere, ghicire“, sens care s-a pierdut ulterior. Autorii DLRLC reţin şi un alt sens (pe lângă acela de „vrajă, farmec“), şi anume „acţiunea de a vrăji şi rezultatul ei“, ceea ce înseamnă că, de fapt, termenul *vrăjire* denumeşte şi un tip de activitate magică: „Femeia care descântă trebuie să fie bătrână [...] şi la *vrăjire* să fie cu stomacul gol“ (P. Papahagi, *Megleno-românii, Studiu etnografico-filologic*, I, Bucureşti, 1902, p. 104). DLRM consideră că *vrăjire* denumeşte doar un tip de activitate magică şi îl menţionează ca „rar“; în general, termenii ce denumesc tipuri de activitate magică (*fermecare*, *facere* etc.) sunt rar folosiţi pe teren popular; nu suntem de acord cu autorii DLRM că termenul *vrăjire* nu are şi sensul de „vrajă“. Este adevărat că unele contexte permit mai greu disocierea celor două sensuri: „... stropeşte (actantul – n.n.) cu un busuioc peste tot corpul pe cel ce vrea să fie vrăjit, care, dealtminteri, în tot timpul *vrăjirii* trebuie să stea dezbrăcat“ (Gr. Tocilescu, Chr. N. Ţapu, *op. cit*., III, p. 316). În contextul menţionat

secvenţa „în timpul *vrăjirii*“ ar putea fi interpretată cu sensul „în timpul acţiunii de a vrăji“, cât şi cu sensul „în timpul vrăjii“. Înclinăm să considerăm că sensul valorificat de acest context este acela de „vrajă“. Pe lângă sensurile amintite mai putem adăuga încă unul, depistat în sintagma *vama vrăjirii* (A. Fochi, *op. cit*., p. 250) care este sinonimă cu sintagma *vama vrăjitoriei* ce apare în majoritatea textelor vechi româneşti (v. N. Cartojan, *op. cit*., II, p. 207). În acest caz *vrăjire* este sinonim cu *vrăjitorie* şi se integrează seriei de termeni ce denumesc un anumit domeniu al practicilor magice, alături de *descântătorie*, *fermecătorie*, *ghicitorie*. După cum am menţionat forma de plural a termenului este *vrăjiri*; ea este utilizată însă numai când substantivul *vrăjire* are sensul „vrajă“, nu pe acela de „tip de activitate magică“. Cea mai veche atestare a termenului datează din 1649 (v. TDRG, fasc. 18, p. 888).

Vrăjit-ă adj. Spre deosebire de omonimul său care denumeşte o practică magică, *vrăjit*, ca denumire a unei caracteristici de tip magic, provine de la forma participială a verbului *a vrăji*, prin conversiune. Dicţionarele definesc, în general, corect acest termen: „aflat sub puterea unei vrăji, fermecat“ (DEX, p. 1171); „fermecat, magic“ (DULR, p. 703). Conform credinţelor populare pot fi supuse acţiunii de vrăjire („vrăjit“) atât fiinţele, cât şi obiectele, numai că efectele sunt, de cele mai multe ori diferite: „... copilul *vrăjit* de cătră o atare femeie fără de inimă, îndată capătă *plânsori*“ şi atâta ce plânge, până ce se bolnăveşte“ (S.Fl. Marian, *Naşterea*$_2$, p. 228); „Dacă cineva [...] a călcat într-o urmă rea, peste nişte aruncături sau făcături *vrăjite*, şi din cauza aceasta au început să-l doară picioarele, aşa de tare, că abia se poate urni dintr-un loc în altul [...], cu nimic nu se poate aşa de iute şi de uşor vindeca“ (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 55). „Cine e *vrăjit* se face din om neom şi atunci pleacă şi el pe la vrăjitori, ca să-l întoarcă şi face masluri pe la biserică“ (I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$, p. 173). După cum se observă persoana supusă acţiunii magice („vrăjită“) apare în postură de victimă, predispusă la numeroase îmbolnăviri, în timp ce obiectul asupra căruia a-a acţionat magic („vrăjit“) devine un element cu valoare magică ce acţionează malefic asupra omului. Astfel de diferenţieri scapă în general, chiar şi cercetării minuţioase din perspectivă lingvistică, dar pe teren popular ele sunt destul de clare. Termenul discutat are varianta *vrăjât* (în Moldova) şi a cunoscut o spectaculoasă ameliorare de sens, însemnând astăzi şi „plin de farmec, încântător, fermecător, atrăgător“ (DEX, p. 1171).

Vrăjitoare s.f. „Femeie ce ştie să vrăjească, să facă vrăji“ (DESLR, p. 910). Al. Resmeriţă încearcă să ofere o imagine sintetică a activităţilor magice ale actantului menţionat: „.... după credinţa superstiţioasă a poporului, vrăjitoarele stau în legătură cu diavolul sau cu alte duhuri şi au puterea de a închega apele, a lega ploile, ghicesc viitorul, vindecă boale şi fac de dragoste; cele mai multe vrăjitori sunt ţigănci, care înşeală bunăvoinţa femeilor, spre a le lua bani, haine etc. Mai ales ele fac să fiarbă apa rece, punând în ea o substanţă într-o ghioace de ou – probabil pun praf de var – şi este de reţinut că în greceşte *vrazo* înseamnă şi «a clocoti» (*Idem*). Se conturează un tablou cu adevărat impresionant al activităţilor actantului amintit pe teren magic. În mod eronat, Resmeriţă face o legătură între cuvântul discutat şi un presupus cuvânt grecesc (vrazo), de la care ar proveni termenul românesc; în realitate, *vrăjitoare* provine provine de la verbul *a vrăji*, cu sufixul de agent *-toare*, după un model extrem de productiv: *descântătoare*, *ghicitoare*, *deochetoare*, *fermecătoare*, *ştiutoare* etc. Câteva cuvinte despre evoluţiile semantice mai importante ale acestui cuvânt: „un sens figurat al termenului discutat („persoană care încântă, care fascinează“; v. DLR ms.) ne sugerează o generalizare şi chiar o ameliorare semantică, în timp ce un alt sens figurat („bătrână, babă“; *Idem*.) ne indică degradarea produsă la nivel semantic, *vrăjitoare* însemnând, în această situaţie, nu numai o femeie bătrână, ci şi o femeie rea (informaţie de teren: Măcişeni, jud. Galaţi) (V. Bălteanu, *op. cit.*, p. 171). Am înregistrat două fenomene de transfer terminologic cu implicarea substantivului discutat: *vrăjitoare* ca denumire populară pentru o plantă des utilizată în practicile magice, *Circaea lutetiana* (Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic*, Ed. Academiei 1968, p. 48) şi *vrăjitoare* ca denumire populară pentru buburuză, poate din cauza implicării acestei insecte în actele divinatorii (S.Fl. Marian, *Insectele*, p. 106-107). Termenul discutat prezintă şi o serie de variante: *vrăjâtoare*, *vrâjâtoare*, *vrăjitoară*, *vrăjmătoare* (v. DLR ms.); dintre acestea, cel mai interesant este *vrăjmătoare*, care a fost obţinut prin contaminarea cuvântului *vrăjitoare* cu *vrajmă* „vrajbă“ (V. Bălteanu, *op. cit.*, p. 172).

Vrăjitor s.m. Este un termen cu răspândire generală pe teritoriul românesc, după cum dovedesc materialele cercetate de A. Fochi (A. Fochi, *op. cit.*, p. 5-6). Vrăjitorul este o „persoană care face vrăji“ (DLRM, p. 942); „Persoană care vrăjeşte, care face vrăji, persoană care prin diferite mijloace

magice poate determina transformarea miraculoasă a cuiva sau a ceva; persoană care pretinde că ar avea darul de a ghici viitorul şi care practică (pentru bani) divinaţia" (DLR ms.). Termenul este înregistrat pentru prima oară într-o lucrare tipărită de Coresi în anul 1563 (v. DLR ms.) şi apare, de asemenea, în multe alte tipărituri medievale. Citǎm un singur exemplu din *Îndreptarea legii* (1652): „... şi celora ce spun neamul omului şi carii cred *vrăjitorilor*, fărmăcătorilor [...] poruncit-au de aceştia sfântul săbor şase ani să cază" (*apud* A. Oişteanu, *op. cit*., p. 221). Substantivul *vrăjitor* este format de la verbul *a vrăji*, cu sufixul *-tor* şi are forma de plural *vrăjitori* (TDRG, fasc. 18, p. 889; SCRIBAN, p. 1422): „fermecătorii şi *vrăjitorii* umblă cu diavol" (A. Fochi, *op. cit*., p. 5). Este, de asemenea, de reţinut existenţa derivatelor: *vrăjitoreasă*, *vrăjitorie*. O altă particularitate a acestui termen este aceea că el poate fi utilizat în combinaţie cu alţi termeni ce denumesc actanţi: *vrăjitor meşter* (P. Ispirescu, *Basme*, p. 99), sugerându-ne un model bimembru de folosire a termenilor care se referă la actanţi magici. Credinţele populare le atribuie vrăjitorilor o serie întreagă de acţiuni cu caracter magic: ghicesc în ghioc, cărţi, bobi, palmă, zodie; vrăjesc la Sf. Vasile; dezleagă sau desfac răul pe care l-au făcut fermecătorii; sting frigarea; fac de dragoste, fac pe ursită etc. Aceste credinţe sunt importante şi prin aceea că sugerează o posibilă confuzie terminologică: „(*vrăjitorul* – n.n.) e descântător şi ghicitor" (A. Fochi, *op. cit*., p. 6). A. Fochi considera că „noţiunile sunt cât se poate de neclare în mintea oamenilor, datorită ezoterismului ce stă la baza practicilor acestor agenţi" (*Idem*). Credem însă că poate fi şi o altă explicaţie, şi anume aceea care ţine de o evoluţie semantică petrecută la nivelul termenilor ce denumesc actanţi: mulţi dintre aceştia vor evolua spre sensul, mai general, „vrăjitor", astfel încât termenul *vrăjitor* a ajuns să denumească actantul magic în general. O informaţie înregistrată în chestionarele lui N. Densusianu, în zona Argeş, pare a sugera evoluţia de care aminteam: „(*vrăjitorii* – n.n.) cumulează ambele atribute şi ale *descântătorilor* şi ale *fermecătorilor*" (*Idem*). Confuzia terminologică de care pomeneam, petrecută la nivelul mentalităţii populare, a fost preluată şi de unele lucrări lexicografice: L. Şăineanu glosează termenul *vrăjitor* cu sensul „fermecător" (DULR, p. 703). O astfel de confuzie terminologică pare să marcheze şi articolul din dicţionarul lui Scriban, unde *vrăjitor* apare cu sensurile „fermecător", „care face farmece" (SCRIBAN, p. 1422).

Vrăjitoreasă s.f. N. Păsculescu înregistrează acest termen cu sensul „femeie care prin puterea descântecelor încheagă apele“ (N. Păsculescu, *op.cit*., p. 368). Termenul mai apare şi în lucrarea citată a lui G. Pascu (p. 25); DLR ms. înregistrează termenul cu sensul „vrăjitoare“: „Dracii ăi din ape sunt ăi de-i scoate muierile *vrăjitorese* de-i trimete în cutare loc“ (Şez., III, p. 79). Materialele culese în zona Dobrina-Huşi, jud. Vaslui (anchetă proprie) ne indică prezenţa, în memoria celor vârstnici, a termenului menţionat, cu sensul „vrăjitoare, persoană care face vrăji“. Astăzi termenul nu mai este utilizat nici în zona Dobrina. Substantivul *vrăjitoreasă* este format de la termenul *vrăjitor*, cu sufixul *-easă*. Este greu de precizat dacă astăzi termenul mai este utilizat în vreo zonă din ţară: un alt termen, şi anume *vrăjitoare*, s-a impus în aproape toate zonele ţării, înlocuindu-l pe *vrăjitoreasă*, care şi aşa era folosit, după informaţiile noastre, pe o arie restrânsă din estul Moldovei. Prima atestare a termenului datează din 1783 (v. DLR ms.).

Vrăjitorie s.f. I.A. Candrea glosează acest substantiv cu sensurile: „meseria vrăjitorului“; „operaţiune a unui vrăjitor, fermecătorie“ (CADE, p. 1446). După cum se observă, termenul în discuţie denumeşte, în principal, un domeniu al practicilor magice, ca şi *descântătorie*, *fermecătorie*, *ghicitoare*. Scriban înregistrează în 1939 substantivul menţionat cu sensul „magie“ (SCRIBAN, p. 1422), ceea ce ne sugerează că, în acea perioadă, substantivul *vrăjitorie* era utilizat şi ca termen generic pentru întreg domeniul practicilor malefice. În acest fel, *vrăjitorie* (< *vrăjitor*) „acoperă întregul spectru al acţiunilor realizate nu numai de *vrăjitor*, ci şi de *fermecător* (de unde termenul *fermecătorie*), precum şi de *descântător* (de unde termenul *descântătorie*). Pe baza unei menţiuni a lui G. Alexici, se poate susţine că acest substantiv are şi sensul „vrajă“: „Ţigăncile sunt foarte ghibace în tot de *vrăjitorii* şi de descântece“ (G. Alexici, *Texte*, p. 67, *apud* DLR ms.). Atunci când este utilizat cu acest din urmă sens, *vrăjitorie* poate avea, după cum se observă, şi formă de plural, ceea ce nu este valabil pentru cazul când acest substantiv este utilizat cu sensul prim. Termenul în discuţie este format de la cuvântul *vrăjitor*, cu sufixul *-ie* (DLRM, p. 942) şi este atestat pentru prima oară în *Biblia de la Bucureşti*, în 1688 (v. TDRG, fasc. 18, p. 889).

Vrăjitură s.f. Acest substantiv este înregistrat cu sensul „vrăjitorie, vrajă“ şi are forma de plural *vrăjituri* (DLRM, p. 942). Autorii DLR

ms. menţionează sensul „vrajă“ al acestui termen ca fiind „învechit şi regional“. Este format de la verbul *a vrăji*, cu sufixul *-(i)tură*. C. Tudose glosează acest cuvânt cu sensul „farmece“ (se referă la forma de plural *vrăjituri* – n.n.) şi arată faptul că termenul, utilizat mai ales la plural, este cunoscut în vestul şi nordul Transilvaniei, precum şi în Oltenia de nord (C. Tudose, *op. cit*., p. 190). Substantivul amintit este atestat pentru prima oară în anul 1800 (v. DLR ms.) şi prezintă varianta *frăgitură* (ALR I, h. 1398, 98).

Vrâjâtoare s.f. v. **Vrăjitoare**

Vrăjmătoare s.f. v. **Vrăjitoare**

Vrăjui vb. v. **Vrăji**

Z

Zârnoaică s.f. Şăineanu glosează termenul menţionat cu sensul „vrăjitoare“ (DULR, p. 707), iar V. Ioniţă îl înregistrează, în Banat, cu acelaşi sens (V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 62). Termenul mai apare în DAS (p. 272) şi DLRC (IV, p. 758) care sugerează că acest termen este cunoscut şi în Moldova. O variantă a acestui cuvânt este *zernoaică*, iar forma de plural este *zârnoaice* (*Idem*). În ceea ce priveşte etimologia termenului, putem menţiona că acesta este format de la cuvântul *zârnă* (< v. sl. *zerno*), cu sufixul *-oaică*. Substantivul *zârnă* denumeşte o „plantă veninoasă cu aplicaţiuni medicale şi magice“ (DULR, p. 707); *zârna* (*Solanum nigrum*) se folosea „la lingoare, de splină, ori la vătămătură [...]. Cu *zârnă* uscată şi pisată, amestecată cu făină de păpuşoi şi chişleag se făcea legătură bună de pus pe buricul bolnavului de holeră“ (V. Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Ed. Stiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 254). Termenul analizat denumea, iniţial, un actant specializat în practicile medicinei magice, practici în care erau intens utilizate plantele medicinale; ulterior, prin extensie, termenul a ajuns să treacă de la sensul specializat, strict legat de medicina empirică, la acela, mai general, de „vrăjitoare“.

Zbenchi s.n. v. **Benchi**

Zernoaică s.f. v. **Zârnoaică**

Zgrăbunţaş s.m. Substantivul are sensul „solomonar“. Chiar definirea solomonarului este realizată de Gh. Pavelescu prin intermediul termenului *zgrăbunţaş*: Solomonarul este „*zgrăbunţaş* care poartă gheaţa“

(Gh. Pavelescu, *Cercetări*, p. 29). Termenul este înregistrat în Munţii Apuseni, dar A. Oişteanu atrage atenţia asupra faptului că aria de răspândire a termenului *zgrăbunţaş* este mai extinsă, cuprinzând zona judeţelor Sălaj, Cluj, Alba, Bihor (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 224). Ca variante pentru acest termen, putem menţiona *sgrăbunţaş* şi *grăbunţaş* (*Idem*); se pare că în zonele menţionate termenul respectiv este folosit atât cu fonemul iniţial *z(s)*, cât şi fără el, fără a se produce neînţelegeri. Am reţinut şi forma de plural a acestui termen *zgrăbunţaşi*: „Solomonarilor li se mai spune şi *zgrăbunţaşi*" (S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$, p. 29). Termenul este format de la substantivul *zgrăbunţă* cu sufixul *-aş*, *zgrăbunţă*, fiind „un regionalism pentru grăunţă" (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 225). Oişteanu, de altfel, identifică zgrăbunţe cu grăunţe de gheaţă, ceea ce ne sugerează că acest actant este de acelaşi tip cu cei denumiţi prin termenii *gheţar*, *pietrar*, *grindinar*. Tiktin înregistrează doar cuvintele *zgrăbunţă* şi *zgrăbunţică* (TDRG, fasc. 18, p. 934), în timp ce Scriban menţionează doar substantivul *zgrăbunţă* (SCRIBAN, p. 1439).

Zglei vb. v. **Slei**

Zlăi vb. v. **Slei**

Zlei vb. v. **Slei**

Zgrimincea s.m. v. **Zgriminţeş**

Zgriminţeş s.m. Un termen opac, din punctul de vedere al cercetării etimologice, şi care este înregistrat în diverse materiale, cu sensul „solomonar" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 329; ALRT II, p. 135). Acest substantiv prezintă câteva variante: *greminţieş* (P. Coman, *Glosar dialectal*, Bucureşti, 1939, p. 37), *griminţieş* (A. Fochi, *op. cit.*, p. 329), în zona Ilfov, *zgriminţieş* şi *zgrimincea* (ALIL, XXV/1976, p.48), în zonele Alba, Cluj, Sălaj. După observaţiile lui A.Oişteanu, în zonele Alba, Cluj, Sălaj, termenul se poate folosi cu sau fără fonemul incipient „z" (A. Oişteanu, *op. cit.*, p. 224). Câteva contexte pentru forma de singular: „... el fiind *griminţieş* s-a răzbunat aducând grindina" (A. Fochi, *op. cit.*, p. 329). „Şi s-o rădicat *zgriminţeşu* şo făcut sămn cu bâta şi s-o împrăştiet norii" (M. Ioniţă, *op. cit.*, p. 164). „*Zgriminţeşul* s-a prezentat la judecată şi a zis că potopul a fost trimis de

Dumnezeu, pentru că oamenii din sat au fost răi“ (ALRT II, p. 135). Forma de plural a termenului este *zgriminţeşi*: „Aşe mai nainte erau oamenii care purtau vremălile, la care le zice *zgriminţeşi*“ (M. Ioniţă, *op. cit*., p. 169). „*Zgriminţeşii* au mare putere“ (*Ibid*., p. 170). Credinţele populare îl caracterizează astfel pe zgriminţeş: „îi on om care are putere mare. El umblă numai pă streşină şi doarme în şură. Da’n casă la om nu se bagă. Ăla poartă vremălile şi să suie pă balaur. Îi poate porunci la balaur“ (*Ibid*., p. 165). Interesant ni se pare şi faptul că acest termen a fost preluat şi de meteorologia populară, după cum atestă cuvântul *greminţieş*, glosat în felul următor: „nume de nor care poartă grindină“ (P. Coman, *op. cit*., p. 37). Etimologia termenului este încă neclară: A. Oişteanu, pornind de la o sugestie a lui V. Jagič, consideră că termenul *gramanzia* (din it. *negromanzia*) „este, din punct de vedere fonetic, mai apropiat de rom. *griminţieş* şi *grimincea*, atestate în Ardeal ca sinonime pentru *grăbunţas*“ (A. Oişteanu, *op. cit*., p. 227); nu credem însă că această soluţie etimologică este corectă.

Abrevieri

adj.	= adjectiv	p.	= pagină
arh.	= arhaic	pl.	= plural
arom.	= aromân	pop.	= popular
bg.	= bulgar(ă)	pp.	= paginile
com.	= comună	prez.	= prezent
ed.	= editură	rev.	= revistă
ex.	= exemplu	sb.	= sârb(ă)
f. a.	= fără an	scr.	= sârbocroat(ă)
fasc.	= fascicola	sg.	= singular
fr.	= franceză	sp.	= spaniol(ă)
gr.	= grec	subst.	= substantiv
h.	= hartă	ş.u.	= şi următorii
ibid.	= ibidem	tc.	= turc(ă)
ind.	= indicativ	ucr.	= ucrainean(ă)
it.	= italian(ă)	urm.	= următorii
jud.	= judeţ	v.	= vezi
lb.	= limbă	vb.	= verb
lat.	= latină	v. fr.	= vechi francez
magh.	= maghiar(ă)	v.it.	= vechi italian
MN	= material necartografiat	v.rom.	= vechi românesc
ms.	= manuscris	v.prov.	= vechi provensal
n. a.	= nota autorului	vol.	= volumul
n. n.	= nota noastră	v.sp.	= vechi spaniol
nr.	= număr	v.sl.	= vechi slav
op. cit.	= opus citatum		

Abrevieri bibliografice

AAF	„Anuarul Arhivei de folclor“, Cluj, 1932 ş.u.
G. Alexici, *Texte*	Gheorghe Alexici, *Texte din literatura poporană românească*, I, Budapesta, 1899
ALIL	„Anuar de lingvistică şi istorie literară“, Iaşi, Filiala Academiei, 1965 ş.u.
AL Mold.	*Atlasul lingvistic moldovenesc*, redactat de Rubin Udler şi Victor Comarniţki, I, *Fonetica* (1968), II, *Lexicul* (1972), Chişinău
ALR I	*Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu, Leipzig, 1944, de Sever Pop
ALR II	*Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, vol. I, Sibiu, Leipzig, 1940, de Emil Petrovici
ALRR Mar	*Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureş*, de Petre Neiescu, Grigore Rusu, Ion Stan, vol. I-II, Bucureşti, Ed. Academiei, 1969-1973
ALRR Trans	*Atlasul lingvistic român pe regiuni, Transilvania*, de Grigore Rusu, Victor Bidian, Dumitru Loşonţi, Ed. Academiei, Bucureşti, 1982
ALR SN	*Atlasul lingvistic român*, serie nouă, sub redacţia lui Emil Petrovici, vol. I-VII, Bucureşti, 1956-1972
ALRT II	*Atlasul lingvistic român*. Texte dialectale culese de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1942
AMET	„Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei“, Cluj-Napoca, 1963-1969
Anon. Car.	*Anonymus Caransebensiensis* (Dictionarium valachico-latinum), text din 1670

Antologie	*Antologie de folclor din judeţul Maramureş*, I, redactor Ion Chiş Şter, Asociaţia etnografilor şi folcloriştilor din judeţul Maramureş, Baia-Mare, 1980
AUB	„Analele Universităţii Bucureşti", seria Limbă şi literatură, Bucureşti, 1952 ş.u.
AUI	„Analele Universităţii Al. I. Cuza", Iaşi, serie nouă, Iaşi, 1955 ş.u.
AUT	„Analele Universităţii Timişoara", seria Ştiinţe filologice, Timişoara, 1963 ş.u.
BGL	Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Ed. Academiei Române, 1946
V. Bogrea, *Pagini*	Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971
G. Brătescu, *Vrăjitoria*	Gheorghe Brătescu, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, Ed. Politică, Bucureşti, 1985
G. Brătescu, *Grija*	Gheorghe Brătescu, *Grija pentru sănătate*, Ed. Medicală, Bucureşti, 1988
CADE	Ion-Aurel Candrea, Gheorghe Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Bucureşti, 1931
Calendarul Maramureşului	Ion Bogdan, Mihai Olos, Nicoară Timiş, *Calendarul Maramureşului*, Baia-Mare, 1980
I.A. Candrea, *Folclorul*$_1$	Ion-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Medicina magică*, Bucureşti, Ed. Casa Şcoalelor, 1944
I.A. Candrea, *Folclorul*$_2$	Ion-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Ed. Polirom, Iaşi, 1998
P. Caraman, *Descolindatul*	Petru Caraman, *Descolindatul în orientul şi sud-estul Europei*, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1997
CCS	Caietul „Cercului de studii", vol. IV (1984), vol. VII/1 (1989), Timişoara
CDDE	Ion-Aurel Candrea, Ovid Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române, Elementele latine*, fascicolele I-IV, Bucureşti, 1907-1914
CIHAC	Alexandru de Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-romane, Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort S/N, 1879
CILRV	Florica Dimitrescu, *Contribuţii la istoria limbii române vechi*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1979
CL	„Cercetări de lingvistică", Cluj, 1956 ş.u.

Compendiu	*Tratat de dialectologie românească*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1984
L. Costin, *Graiul*	Lucian Costin, *Graiul bănăţean*, vol. I, Timişoara, 1926, vol. II, Turnu-Severin, 1934
G. Coşbuc, *Elementele*	George Coşbuc, *Elementele literaturii poporale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986
Credinţi$_1$	Artur Gorovei, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Socec, Bucureşti, 1915
Credinţi$_2$	Artur Gorovei, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Ed. Grai şi suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1995
Şt. Cristescu-Golopenţia,	*Gospodăria în credinţele şi riturile magice ale femeilor din Drăguş (Făgăraş)*, extras din *Drăguş, un sat din Ţara Oltului*, 1940
CV	„Cum vorbim“, Bucureşti, 1949 ş.u.
DA	*Dicţionarul limbii române*, tom I (părţile I-III), tom II, (părţile I-III), *a – lojniţă*, editat de Academia Română, Bucureşti, 1913-1949
DAL’	Vladimir Ivanovici Dal’, *Tolkovyj slovar’ jivogo velikorusskogo jazyka*, I (1979), II (1979), III (1980), IV (1980), Ed. Ruskij Jazyk, Moscova
DAS	Marin Bucă, Ivan Evseev, Francisc Kiraly, Dumitru Craşoveanu, Livia Vasiluţă, *Dicţionar analogic şi de sinonime al limbii române*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978
DDRF	Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Imprimérie de l’état, Bucureşti, 1893-1895
DEX	*Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1998
DGLR	Vasile Breban, *Dicţionarul general al limbii române*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987
DERS	*Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române, 1374-1600*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1981, redactor responsabil Gheorghe Bolocan
DESLR	Alexandru Resmeriţă, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbii române*, Craiova, 1924
Dialectologie română	Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*. Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977
DIR	*Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, editori Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu,

	Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş, Alexandra Roman-Moraru, Bucureşti, 1979
DLR	*Dicţionarul limbii române*, serie nouă, literele M-Ţ, Bucureşti, Editura Academiei, 1965-1995
DLR ms.	*Dicţionarul limbii române* (manuscris), litera V, Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi
DLRLC	*Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I-IV, Ed. Academiei, Bucureşti, 1955-1957
DLRLV	Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina L. Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987
DLRM	*Dicţionarul limbii române moderne*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1958
DLRV	Gheorghe Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi*, Ed. Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974
DMDMR	Ivan Evseev, *Dicţionar de magie şi mitologie românească*, Ed. Amarcord, Timişoara, 1997
DOR	Nicolae A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1963
DR	„Dacoromania", Cluj, 1920-1921 ş.u.
DSB	*Dicţionarul subdialectului bănăţean*, I-IV, Timişoara, 1985-1987
DULR	Lazăr Şăineanu, *Dicţionarul universal al limbii române*, Ed. Scrisul Românesc, ediţia a VI-a, f.a.
FC	*Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I-III, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970-1989, redactori responsabili Alexandru Graur, Mioara Avram
FCLR	*Formarea cuvintelor în limba română*, Biblioteca Centrală Universitară, coordonator M. Negreanu, control ştiinţific Aurel Nicolescu, Bucureşti, 1971
FD	„Fonetică şi Dialectologie", Bucureşti, 1958 ş.u.
FVR	*Folclor vechi românesc*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1990, editor Constantin Ciuchindel
GCR	Moses Gaster, *Chrestomatie română*, I-II, Leipzig, Bucureşti, 1891
GN	*Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, I-II, Bucureşti, 1906-1908
G. Gorjan, *Halima*	Gherasim Gorjan, *Halima sau povestiri mitologhiceşti arabeşti*, I-IV, Bucureşti, 1835-1838
Gr. S.	„Grai şi suflet", Bucureşti, 1923 ş.u.

B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_1$	Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I-IV, Socec et Teclu, Bucureşti, 1887
B.P. Hasdeu, *Etymologicum*$_2$	Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I-II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970
P. Ispirescu, *Legende*	Petre Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, Bucureşti, 1882
P. Ispirescu, *Basme*	Petre Ispirescu, *Basme*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1962
LL	„Limbă şi literatură", Bucureşti, 1955 ş.u.
LR	„Limba română", Bucureşti, 1957 ş.u.
S.Fl. Marian, *Ornitologia*	Simion Florea Marian, *Ornitologia populară română*, I, II, Tipografia R. Eckhardt, Cernăuţi, 1883
S.Fl. Marian, *Descântece*	Simion Florea Marian, *Descântece poporane române*, Tipografia R. Eckhardt, Cernăuţi, 1886
S.Fl. Marian, *Nunta*	Simion Florea Marian, *Nunta la români*, Tiparul Carol Göbl, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1890
S.Fl. Marian, *Naşterea*$_1$	Simion Florea Marian, *Naşterea la români*, Tiparul Carol Göbl, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1892
S.Fl. Marian, *Înmormântarea*$_1$	Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români*, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1892
S.Fl. Marian, *Vrăji*$_1$	Simion Florea Marian, *Vrăji, farmece şi desfaceri*, Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1893
S.Fl. Marian, *Vrăji*$_2$	Simion Florea Marian, *Descântece poporane române. Vrăji, farmece şi desfaceri*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1994
S.Fl. Marian, *Sărbătorile*	Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I (1898), vol. II (1899), vol. III (1901), Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti
S.Fl. Marian, *Insectele*	Simion Florea Marian, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1903
S.Fl. Marian, *Legendele*	Simion Florea Marian, *Legendele Maicii Domnului*, Tipografia Carol Göbl, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1904
S. F. Marian, *Înmormântarea*$_2$	Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români*, Ed. Grai şi suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1995
MD	*Materiale şi cercetări dialectale*, I, Bucureşti, 1960
I. Muşlea, *Cercetări*	Ion Muşlea, *Cercetări etnografice şi de folclor*, I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1971

NALR Ban.	*Noul Atlas lingvistic pe regiuni, Banat*, de Petre Neiescu, Emil Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980
NALR Mold.-Bucov.	*Noul Atlas lingvistic al României, Moldova şi Bucovina*, Date despre localităţi şi informatori, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuţă, Adrian Turculeţ, Ed. Academiei, Bucureşti, 1987
NALR Olt.	*Noul Atlas lingvistic pe regiuni, Oltenia*, I-IV, întocmit de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, sub conducerea lui Boris Cazacu, Ed. Academiei, 1967-1980,
NALR-T	*Noul Atlas lingvistic român pe regiuni, Moldova şi Bucovina, Texte dialectale*, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreabcă şi Ion Horia Bârleanu, vol. I, partea 1, Ed. Academiei Române, Iaşi, 1993
E. Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_1$	Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român*, I, Cernăuţi, 1903
E. Niculiţă-Voronca, *Datinile*$_2$	Elena Niculiţă-Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român*, I, II, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 1998
T. Pamfile, *Boli*	Tudor Pamfile, *Boli şi leacuri, după datinile şi credinţele poporului român*, Socec, Bucureşti, 1911
T. Pamfile, *Agricultura*	Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, Socec, Bucureşti, 1913
T. Pamfile, *Sărbătorile*$_1$	Tudor Pamfile, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului*, Socec, Bucureşti, 1914
T. Pamfile, *Sărbătorile*$_2$	Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 1997
T. Pamfile, *Duşmani*	Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, I, *Duşmani şi prieteni ai omului*, Socec, Bucureşti, 1916
T. Pamfile, *Comorile*	Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, II, *Comorile*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916
T. Pamfile, *Dragostea*	Tudor Pamfile, *Dragostea în datina tineretului român*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 1998
Şt. Paşca, *Glosar*	Ştefan Paşca, *Glosar dialectal*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1928
Gh. Pavelescu, *Cercetări de etnoiatrie*	Gheorghe Pavelescu, *Cercetări de etnoiatrie în zona Sebeşului*, în AAF, V, 1943
Gh. Pavelescu, *Mana*	Gheorghe Pavelescu, *Mana în folclorul românesc*, Sibiu, Tipografia Krafft, 1944

Gh. Pavelescu, *Cercetări*	Gheorghe Pavelescu, *Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1945
Gh. Pavelescu, *Cercetări folclorice*	Gheorghe Pavelescu, *Cercetări folclorice în sudul judeţului Bihor*, în AAF, VIII, 1945
PPR	*Poezii populare româneşti*, II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989, editor Ion Nijloveanu
C. Rădulescu-Codin,	Constantin Rădulescu-Codin, *Literatură populară*, I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1986
REF	„Revista de etnografie şi folclor", Bucureşti, 1956 ş.u.
REW	W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935
RLŞL	„Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", editată de Academia de Ştiinţe a Moldovei, Chişinău, 1958 ş.u.
Rsl	„Romanoslavica", Bucureşti, 1958 ş.u.
I.G. Sbiera, *Poveşti*$_1$	Ion G. Sbiera, *Poveşti poporale româneşti*, Tipografia arhiepiscopală, Cernăuţi, 1886
I.G. Sbiera, *Poveşti*$_2$	Ion G. Sbiera, *Poveşti şi poezii populare*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1971
SCL	„Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, 1951 ş.u.
SCRIBAN	Augustin Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, Ediţiunea întâi, Iaşi, 1939
SC Şt	„Studii şi cercetări ştiinţifice", Filologie, Academia Română, Filiala Iaşi, Iaşi, 1950 ş.u.
E. Sevastos, *Nunta*	Elena D. O. Sevastos, *Nunta la români*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1889
E. Sevastos, *Literatură*	Elena D. O. Sevastos, *Literatură populară*, II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1990
SMFC	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I-VI, Bucureşti, 1959-1972
SMIM	„Studii şi materiale de istorie medie", Bucureşti, 1956 ş.u.
SMPTRE	*Studii şi materiale privitoare la terminologia românească etnobotanică*, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1986
Superstiţiile	Gh. F. Ciauşianu, *Superstiţiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi sau noi*, Academia Română, Bucureşti, 1914
Şez.	„Şezătoarea", Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare, Fălticeni, 1882 ş.u.

TM	Maria Sitaru, *Terminologia medicală populară românească*, Timişoara, 1982 (teză de doctorat)
TDRG	Heimann Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, fasc. 1-18, 1985-1989
G. Dem Teodorescu, *Poezii*$_1$	G. Dem Teodorescu, *Poezii populare române*, Tipografia Modernă, Bucureşti, 1885
G. Dem Teodorescu, *Poezii*$_2$	G. Dem Teodorescu, *Poezii populare române*, I, II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981
Ţara Fagilor	*Folclor din Ţara Fagilor*, Cernăuţi, studiu introductiv Gr. Bostan, f.a.
Al. Viciu, *Colinde*	Alexandru Viciu, *Colinde din Ardeal*, Socec, Bucureşti, 1914
Al. Viciu, *Glosar*	Alexandru Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, Bucureşti, 1906

Bibliografie

Cartojan, Nicolae — *Cărţile populare în cultura românească*, I, II, Ed. Enciclopedică Română,Bucureşti, 1974

Căliman, Ion, Veselău, Cornel — *Poezii populare româneşti. Folclorul din Banat*, Ed. Grai şi suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1996

Câmpeanu, Eugen — *Substantivul. Studiu stilistic*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain — *Dicţionar de simboluri*, I-III, Ed. Artemis, Bucureşti, 1995

Chiţimia, Ion Constantin — *Folclorişti şi folcloristică românească*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968

Chiţimia, Ion Constantin — *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1971

Ciauşianu, Gheorghe F. — *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*, Bucureşti, 1931

Cireş, Lucia, Berdan, Lucia — *Descântece din Moldova*, caietele *Arhivei de Folclor II*, sub redacţia lui Ion H. Ciubotaru, Iaşi, 1982

Ciubotaru, Ion, H., — *Chestionar folcloric şi etnografic general*, Ed. Academiei, Filiala Iaşi, 1970

Ciubotaru, Ion, H., Ciubotaru, Silvia — *Obiceiurile agrare, o dominantă a culturii populare din Moldova*, în ALIL, tom XXIX B, 1983-1984, Iaşi

Coatu, Nicoleta — *Structuri magice tradiţionale*, Ed. All, Bucureşti, 1997

Codrescu Constantin — *Manual de medicină populară*, Ed. G. Catafany, Bârlad, 1885

Coman, Mihai — *Sora Soarelui. Schiţe pentru o frescă mitologică*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1983

Coman, Petre	*Glosar dialectal*, Bucureşti, 1939
Cosac-Brăila, Petre	*Studii de etnografie medicală română, Descântece şi leacuri băbeşti din România*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1935
Costin, Lucian	*Mărgăritarele Banatului,* Ed. Cartea Românească, Timişoara, 1925
Coşeriu, Eugen	*Prelegeri şi conferinţe*, Iaşi, 1994
Coşeriu, Eugen	*Lingvistica din perspectiva spaţială şi antropologică*, Ed. Ştiinţifică, Chişinău, 1994
Coteanu, Ion	*Stilistica funcţională a limbii române*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973
Coteanu, Ion, Bidu Vrânceanu, Angela	*Limba română contemporană, Vocabularul,* Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1980
Coteanu, Ion, Sala, Marius	*Etimologia şi limba română*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1987
* * *	„I. Creangă", Revistă de limbă, literatură şi artă populară, redactor T. Pamfile, Bârlad, Chişinău, 1908-1921
Cristescu-Golopenţia, Ştefania	*Practică magică a descântatului de strâns în satul Cornova*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", nr. 1-4, 1932
Cristescu-Golopenţia, Ştefania	*Cum descântă „de întors" Ana Dănilă din satul Şanţ*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", 5, 1936
Cristescu-Golopenţia, Ştefania	*Frecvenţa formulei magice în satul Cornova*, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", 4, 1936
Cuceu, Ion	*Valenţele magice ale povestitului*, în „Anuar de folclor", I, Cluj, 1980
Culianu, Ioan Petru	*Eros şi magie în Renaştere. 1484*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1994
Damé, Frédéric	*Încercare de terminologie poporană română*, Bucureşti, 1898
Datcu, Iordan, Stroescu, Sabina Cornelia	*Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979
Densusianu, Ovid	*Graiul din Ţara Hategului*, Socec, Bucureşti, 1915
Densusianu, Ovid	*Limba descântecelor*, în *Opere*, vol. I, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1968
Dimitriu, Corneliu	*Vocabularul Cazaniei a doua a lui Coresi*, în AUI, XVI, 1970
Dimitriu, Corneliu	*Romanitatea vocabularului unor texte vechi româneşti*, Junimea, Iaşi, 1973

Dumézil, George — *Mythe et épopée, II, Types épiques indo-européens. Un héros, un sorcier, un roi*, Gallimard, Paris, 1982

Dumistrăcel, Stelian — *Lexic românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980

Dumistrăcel, Stelian — *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Ed. Academiei Române, Iaşi, 1997

Dumistrăcel, Stelian — *Expresii româneşti*, Ed. Institutului European, Iaşi, 1997

Eliade, Mircea — *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, I-III, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991

Eliade, Mircea — *Folclorul ca instrument de cunoaştere*, în vol. *Meşterul Manole. Studii de etnologie şi mitologie*, Ed. Junimea, Iaşi, 1992

Eliade, Mircea — *Morfologia religiilor*, Ed. Jurnal literar, Bucureşti, 1993

Eliade, Mircea, Culianu, Ioan Petru — *Dicţionar al religiilor*, Bucureşti, Humanitas, 1994

Eliade, Mircea — *De la Zalmoxis la Genghis-han*, Humanitas, Bucureşti, 1995

Eliade, Mircea — *Ocultism, vrăjitorie şi mode culturale*, Humanitas, Bucureşti, 1997

Eretescu, Constantin — *Fiinţele mitologice în legendele româneşti*, în REF, 2, 1967

Evseev, Ivan — *Cuvânt, simbol, mit*, Ed. Facla, Timişoara, 1983

Evseev, Ivan — *Simboluri folclorice*, Ed. Facla, Timişoara, 1987

Evseev, Ivan — *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Ed. Amarcord, Timişoara, 1994

* * * — „Familia", revistă editată de I. Vulcan

Fochi, Adrian — *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976

* * * — *Folclor din Transilvania*, I-IV, ediţie îngrijită de Ioan Şerb, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1962-1969

* * * — *Folclor din Moldova*, texte alese din colecţii inedite de Mihail Costăchescu, I, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Gheorghe Ivănescu şi Vasile Şerban, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1969

* * * — *Folclor din Oltenia şi Muntenia*, Texte alese din colecţii inedite, I-V, ediţie îngrijită de Iordan Datcu, Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1967-1970

* * * *Folclor din Dobrogea*, ediţie realizată de Constantin Brăiloiu, Emilia Comişel, Tatiana Găluşcă-Crâşmaru, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978

Frazer, James George *Creanga de aur*, I-IV, Ed. Minerva, Bucureşti, 1980

Frazer, James George *Folclorul în Vechiul Testament*, Ed. Scripta, Bucureşti, 1995

Frăţilă, Vasile *Lexicologie şi topomie românească*, Ed. Facla, Timişoara, 1987

Frăţilă, Vasile *Glosar dialectal – Valea superioară a Târnavelor*, în ALIL, tom XXIX, 1983-1984, Iaşi

Frâncu, Teofil Candrea, Gheorghe *Rotacismul la Moţi şi Istrieni*, Bucureşti, 1886

Frâncu, Teofil, Candrea, Gheorghe *Românii din Munţii Apuseni*, Tipografia Gr. Luis, Bucureşti, 1888

Frâncu Constantin *Din istoria vorbelor neregulate*, în LR, 4/1980

Gabinschi, Marc *Conexiunile balcanice ale unor frazeologisme româneşti*, în RLŞL, 4/1992

Gaster, Moses *Literatură populară română*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1983

Gămulescu, Dorin *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român*, Bucureşti – Pancevo, 1974

Gămulescu, Dorin *Influenţe româneşti în limbile slave de sud*, I, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983

Gherman, Traian *Meteorologie populară*, Blaj, 1928

Ghinoiu Ion, *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997

Ginzburg, Carlo *Le Sabbat des sorcières*, Gallimard, Paris, 1992

Giuglea, George *Cuvinte româneşti şi romanice*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983

Giuglea, George *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988

Gorovei, Artur *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1915

Gorovei, Artur *Literatură populară*, II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1985

Graur, Alexandru *Glosar din comuna Reviga*, în Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi, 5/1938

Graur, Alexandru *Etimologii româneşti*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1963

Graur, Alexandru — *Alte etimologii româneşti*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1975

Gregorian, Mihail — *Graiul din Clopotiva*, în GS, an VII, 1937, Bucureşti

Grigoriu-Rigo, Grigore — *Medicina populară*, vol. I, Bucureşti, 1907

Guţu, Gheorghe — *Dicţionar latin-român*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966

Herseni, Traian — *Literatură şi civilizaţie*, Ed. Univers, Bucureşti, 1976

Herseni, Traian — *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1977

Hodoş, Enea — *Poezii poporale din Banat*, III, *Descântece*, Ed. Asociaţiunii, Sibiu, 1912

Homorodean, Mircea — *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei*, în MD, I, 1960

Hristea, Teodor — *Probleme de etimologie*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968

Iliescu, Ion, Şoit, Ana — *Cântece populare minereşti*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1969

Ionaşcu, Elena — *Sufixele -ar şi -aş la numele de agent*, în SMFC, I, 1959

Ionescu, Anca Irina — *Dimitrie Cantemir şi studierea credinţelor populare ale românilor*, în LL, 3/1974

Ionescu, Anca Irina — *Lingvistică şi mitologie*, Bucureşti, Ed. Litera, 1978

Ioniţă, Maria — *Cartea vâlvelor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982

Ioniţă, Vasile — *Metafore ale graiurilor din Banat*, Ed. Facla, Timişoara, 1985

Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir — *Limba română contemporană*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1978

Istrate, Gavril — *Limba română literară. Studii şi articole*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970

Işfănoni, Doina — *Interferenţe dintre magic şi estetic în recuzita obiceiurilor tradiţionale româneşti din ciclul vieţii* (rezumatul tezei de doctorat), Bucureşti, 1996

Ivănescu, Gheorghe — *Istoria limbii române*, Ed. Junimea, Iaşi, 1980

Ivireanul, Antim — *Didahii*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983

Jarnic, Ian Urban, Bârseanu, Andrei — *Doine şi strigături din Ardeal*, Bucureşti, 1874

Jipescu, Gligore — *Opincaru, cum iaste şi cum trebuie să hiie săteanu*, Bucureşti, 1881

Kernbach, Victor — *Dicţionar de mitologie generală*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1989

Kernbach, Victor	*Universul mitic al românilor*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1995
Kiss, Emese	*Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1975
Lambrior, Alexandru	*Studii de lingvistică şi folcloristică*, Ed. Junimea, Iaşi, 1976
Laugier, Charles	*Contribuţiuni la etnografia medicală a Olteniei*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1925
Leon, Nicolae	*Istoria naturală medicală a poporului român*, în „Analele Academiei Române", seria II, tom XXV, Bucureşti, 1903
Lévi-Strauss, Claude	*Antropologia structurală*, Ed. Politică, Bucureşti, 1978
Lobiuc, Ioan	*Interacţiuni lexicale şi fonetice ucraino-române*, în SCL, 4/1973
* * *	*Lexic regional*, vol. I (1960), vol. II (1967), Ed. Ştiinţifică, Bucureşti
Malinowski, Bronislav	*Magie, ştiinţă şi religie*, Ed. Moldova, Iaşi, 1993
Mauss, Marcel, Hubert, Henri	*Teoria generală a magiei*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996
Maxwell, James	*Magia*, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995
Măruşca, Nicolae	*Graiul din comuna Borod (Bihor)*, în *Cercetări de limbă şi literatură*, Oradea, 1968
Mândrescu, Simeon	*Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Râpa de Jos, comitatul Mureş-Turda (Transilvania)*, Bucureşti, 1892
Mândrescu, Simeon	*Elemente ungureşti în limba română*, Tipografia Göbl, Bucureşti, 1892
Méillet, Antoine	*Le slave commun*, Paris, 1934
Méillet, Antoine	*Caractères generaux des langues germaniques*, Paris, 1937
Meteş, Ştefan	*Istoria bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Ardeal*, I, f.a.
Mihail, Zamfira	*Terminologia portului popular românesc*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1978
Mihăilă, Gheorghe	*Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1960
Mihăilă, Gheorghe	*Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973
Mihăescu, Haralambie	*Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1966

Mironescu, Nicolae Al. *O descântătoare din Hangu (influenţe cărturăreşti în practica descântecelor)*, în REF, 3/1958

Mirska, Halina *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în SMFC, I, 1959

* * * *Monografia comunei Maltezi*, 1968, material dactilografiat, păstrat în Arhiva primăriei comunei Stelnica, jud. Ialomiţa

* * * *Monografia comunei Stelnica*, 1980-1981, material dactilografiat, păstrat în Arhiva primăriei comunei Stelnica, jud. Ialomiţa

Moraru, Georgeta *Cercetări etnografice în Gropeni*, în *Studii de etnografie şi folclor din zona Brăilei*, Brăila, 1975

Moxa, Mihail *Cronică universală*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989

Muchenbled, Robert *Magia şi vrăjitoria în Europa, din Evul Mediu până astăzi*, Humanitas, Bucureşti, 1997

Muşlea, Ion *Cercetări folclorice în Ţara Oaşului*, în AAF, I

Muşlea, Ion, Bârlea, Ovidiu *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970

Muşu, Gheorghe *Din mitologia tracilor*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1982

Nestorescu, Virgil *Românii timoceni din Bulgaria*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996

Nicoară, Pavel *Despre preziceri, oracole şi ghicit*, Bucureşti, 1961

Niculae, Cornel Dan *Leacuri şi remedii magice din Carpaţi*, Ed. Ethos, Bucureşti, 1995

Nistor, Mihai *Dicţionar de religiologie*, Iaşi, 1982

Niţă Armaş, Silvia *L'influence roumaine sur le lexique de langues slaves*, în Rsl, 16, 1968

Niţu, George *Elemente mitologice în creaţia populară românească*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1988

Oişteanu, Andrei *Motive şi semnificaţii mitosimbolice în cultura tradiţională românească*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989

Olteanu, Antoaneta *Metamorfozele sacrului. Dicţionar de mitologie populară*, Ed. Paideia, Bucureşti, 1998

Olteanu Antoaneta *Şcoala de solomonie*, Ed. Paideia, Bucureşti, 1999

Oprea, Ioan *Terminologia filozofică românească modernă*, Ed. Bucureşti, 1996

Pacu, Moise *Cartea judeţului Covurlui*, Socec, Bucureşti, 1891

Pallou, Jean *La Sorcellerie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1985

Pamfile, Tudor *Pământul, după credinţele poporului român*, Ed. Cultura Naţională, 1924

Pamfile, Tudor, Panea, Nicolae, Bălosu Cornel — *Mitologie românească*, Ed. All, Bucureşti, 1997

Obrocea, Gheorghe — *Folclorul românilor din Timocul bulgăresc*, Omniscop, Craiova, 1996

Panţu, Zacharia — *Plante cunoscute ale poporului român*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1906

Papadima, Ovidiu — *Descântecul – structura lui artistică*, în vol. *Literatură populară română*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1968

Papahagi, Tache — *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1925

Papahagi, Tache — *Cercetări în Munţii Apuseni*, în GS, II, 1926

Pascu, Giorge — *Sufixele româneşti*, Socec, Bucureşti, 1916

Pârvescu, Constantin — *Hora din Cartal*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1908

Păcală, Victor — *Monografia comunei Răşinari*, Sibiu, 1915

Păsculescu, Nicolae — *Literatură populară românească*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1910

Pătruţ, Ioan — *Folclor de la românii din Serbia*, în AAF, VI, 1942

Petrovici, Emil — *Folclor din Valea Almăjului*, în AAF, III, 1935

Petrovici, Emil — *Folclor de la moţii din Scărişoara*, în AAF, V, 1939

Petrovici, Emil — *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei (Serbia)*, în AAF, VI, 1942

Petrovici, Emil — *Studii de dialectologie şi toponimie*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968

Pintilie, Costache — *Monografia comunei Matca* (lucrare în ms.)

Pintilie, Costache — *Monografia comunei Corod* (lucrare în ms.)

Pitiş, George I. — *Şişte, pricolici, necuratu (Credinţe populare din Şchei)*, în „Revista nouă", nr. 9-10, 1890-1891, Bucureşti

Pompiliu, Miron — *Graiul românesc din Biharea*, în „Convorbiri literare", 12, martie 1887

Pompiliu, Miron — *Limba, literatura şi obiceiurile la românii din Biharea*, în Şez., nr. 11/1903 şi nr. 12/1903

Pop Reteganul, Ion — *Poveşti ardeleneşti*, Braşov, 1888

Pop, Sever — *Câteva capitole din terminologia calului*, în DR 5/1928

Popa, Ioan I. — *Contribuţii la stadiul practicii magice în Banat*, în „Folclor literar", I, 1967, Timişoara

Popescu, Radu — *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1979

Popinceanu, Ion — *Religion, Glaube und Aberglanbe in der rumanischen sprache, Nürnberg, 1964*

Propp, Vladimir Iakovlevici — *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Ed. Univers, Bucureşti, 1973

Puşcariu, Sextil — *Das rumanische Präfix des-*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", 63/1943

Puşcariu, Sextil — *Limba română. Privire generală*, I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976

Raţiu, Anton — *Românii de la est de Bug*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993

Rădulescu-Codin, Constantin — *O samă de cuvinte din Muscel*, Câmpulung, 1901

Ricken, Ulrich — *Observaţii asupra onomasiologiei*, în LR, 4/1960

Rosetti, Alexandru — *Limba descântecelor româneşti*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1975

Rusti, Doina — *Dicţionar de simboluri din opera lui M. Eliade*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1997

Rusu, I. Ion — *Etnogeneza românilor*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981

Rusu, Valeriu — *În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromână*, în FD, IV, 1962

Sala, Marius — *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970

Sala, Marius — *Dialecte în contact*, în CL 2/1993

Sala, Marius — *Limba română, limbă romanică*, în „Academica", 9/1995

Sala, Marius, Vintilă-Rădulescu, Ioana — *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981

Săhleanu, Victor — *De la magie la experimentul ştiinţific*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978

Scurtu, Vasile — *Cercetări folclorice în Ugocea românească*, în AAF, VI

Scurtu, Vasile — *Termenii de înrudire în limba română*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1966

Seche, Mircea — *Transferul terminologiei zoologice româneşti la denumirea unor plante*, în SCL, 1/1981

Sitaru, Maria — *Termeni de medicină populară românească (I)*, în *Studii de dialectologie*, Timişoara, 1984

Sitaru, Maria — *Nume populare de boli în descântece din Banat*, în CCS VII/1, 1989

Speranţia, Eugeniu — *Contribuţii la filozofia magiei*, Bucureşti, 1916

Steţko, Valerica — *Poezii populare din Ţara Maramureşului*, Ed. Minerva, 1990, Bucureşti

Stoian, Ion M. — *Dicţionar religios*, Ed. Garamond, Bucureşti, 1993

* * * — *Studii de dialectologie*, Timişoara, 1981

Suliţeanu, Ghizela — *Despre cercetarea cu caracter monografic a folclorului din comuna Gropeni*, în *Studii de etnografie şi folclor din zona Brăilei*, Brăila, 1975

Şăineanu, Lazăr — *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, 1887

Şăineanu, Lazăr — *Influenţa orientală asupra limbei şi culturii române*, I-II, Socec, Bucureşti, 1900

Ştefănucă, Petre V. — *Folclor din judeţul Lăpuşna*, în AAF, II

Ştefănucă, Petre V. — *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV

Ştefănucă, Petre V. — *Folclor şi tradiţii populare*, I, II, Ed. Ştiinţa, Chişinău, 1991

Şincai, Gheorghe — *Hronica românilor şi a mai multor neamuri*, I-III, Iaşi, 1853-1854

Şincai, Gheorghe — *Învăţătură firească despre surparea superstiţiei norodului*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

Tocilescu, Grigore — *Materialuri folcloristice*, III, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981

Ţapu, Christea N.

Tohăneanu, Gheorghe I. — *Cuvinte româneşti*, Ed. Facla, Timişoara, 1986

Tohăneanu, Gheorghe I. — *Dicţionar de imagini pierdute*, Amarcord, Timişoara, 1995

Todoran, Romulus — *Contribuţii de dialectologie română*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Tomici, Mile — *Elemente lexicale româneşti în graiul sârbesc din localitatea Sviniţa, judeţul Mehedinţi*, în FD IX/1975

Trâpcea, Theodor N. — *Cuvinte de origine sârbească din dialectul bănăţean*, în AUT, 1964

Tudose, Claudia — *Lexicul de bază în secolul al XVI-lea*, în SCL 5/1965 şi 6/1965

Tudose, Claudia — *Vocabularul fundamental al limbii române vechi*, în *Sistemele limbii*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970

Tudose, Claudia — *Derivarea cu sufixe în română populară*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1978

Trubaciov, Dmitri Nikolaevici — *Leksikografija i etimologhja*, în *Slovjanskoe jazykoznanie*, Nauka, Moscova, 1979

Ţurculeţ, Adrian — *Graiul din zona Câmpulungului Moldovenesc. Fonetica* (Rezumatul tezei de doctorat), Iaşi, 1978

Ţâra, Vasile — *Graiul de pe Valea superioară a Şimleului (Transilvania)*, rezumatul tezei de doctorat, Timişoara, 1975

Ţâra, Vasile, Munteanu, Ştefan — *Istoria limbii române literare*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978

Turlan, Valentin — *Terminologia pescuitului în regiunea Dunării*, în LR, 1/1971

Ţurlan, Valentin — *Elemente turceşti şi greceşti în terminologia pescuitului în limba română*, în „Buletinul Universităţii din Galaţi", 1/1979

Udrescu, Dumitru — *Glosar regional, Argeş*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1967

Uspenski, Boris Alekseevici — *Filologiceskie razyskanija v oblasti slovjanskich drevnostej*, Moscova, 1982

Vasiliu, Alexandru — *Literatură populară din Moldova*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1984

Vasmer, Max — *Etimologiceskij slovar' russkogo jazyka*, vol. I-IV, Moscova, 1964-1972

Vrabie, Emil — *Influenţa limbii române asupra limbii ucrainiene*, în Rsl, XIV, 1969

Vrabie, Emil — *Termeni bazaţi pe metafore la români şi la alte popoare*, în *Studii de slavistică*, I, Bucureşti, 1969

Vuia, Romulus — *Studii de etnografie şi folclor*, I-II, Ed. Minerva, Bucureşti, 1975, 1980

Vulcănescu, Romulus — *Măştile populare*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1970

Vulcănescu, Romulus — *Coloana cerului*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1972

Vulcănescu, Romulus — *Dicţionar de etnologie*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979

Vulcănescu, Romulus — *Mitologie română*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1985

Wald, Lucia, Sluşansky, Dan — *Introducere în studiul limbii şi culturii indoeuropene*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1987

Wald, Henri — *Realitate şi limbaj*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1968

Webster, Henri — *Le tabou*, Ed. Payot, Paris, 1952

Zanne, Iuliu — *Proverbele românilor*, I-X, Bucureşti, 1895-1903
Zugun, Petru — *Unitate şi varietate în evoluţia limbii române*, Ed. Junimea, Iaşi, 1977
Zugun Petru — *Cuvinte regionale în dicţionarul academic latinist*, în MD, II, Cluj-Napoca, 1983

Cuprins

Abordarea etnolingvistică a magiei populare româneşti (*Valeriu Bălteanu*) 5
A 11
B 27
C 59
D 78
F 118
G 138
H 144
I 146
Î 150
J 163
L 166
M 175
N 195
O 201
P 209
R 225
S 233
Ş 262
T 268

Ţ 273
U 276
V 280
Z 296
Abrevieri 299
Abrevieri bibliografice 301
Bibliografie 309